

OSIYO XALQARO UNIVERSITETI AXBOROTNOMASI

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific theoretical and methodical journal

2024, №6

EDITION 6

<https://scientificjournal.uz/>

Osiyo Xalqaro
Universiteti

“OSIYO XALQARO UNIVERSITETI AXBOROTNOMASI”

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

2024-yil, 6-son

Jurnal 2024-yildan chiqa boshlangan

“KAMOLOT” nashriyoti

BUXORO – 2024

Muassis: OSIYO XALQARO UNIVERSITETI

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi
huzuridagi axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
2024-yil 04-aprel №25-0649-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Bosh muharrir:

Elov Ziyodullo Sattorovich, Psixologiya fanlari doktori (DSc), dotsent.

Jamoatchilik kengashi raisi:

Dexkanov Suxrob Sobirovich, Osiyo xalqaro universiteti rektori

Mas'ul kotib:

Sattorov Mirshod Erkinovich

Jurnal 2024-yilda tashkil etilgan, 2 oyda bir marta o'zbek, rus va ingliz
tillarida nashr etiladi.

Tahririyat manzili: 200100, O'zbekiston Respublikasi,
Buxoro shahri Namozgoh ko'chasi 24-uy,
E-mail: sjkamolot@gmail.com
Jurnal sayti: <https://scientificjournal.uz/>

ISSN 3030-3796 e
ISSN 3060-4915 p

Maqolada keltirilgan faktlarning to'g'riligi uchun muallif mas'uldir.

TAHRIR HAY'ATI – РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

DEKCANOV S.S.	Osiyo xalqaro universiteti rektori
ABDULLAYEVA B.S.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
MAKSIMENKO S.D.	Psixologiya fanlari doktori, professor, (Ukraina fanlar akademiyasi, Kiyev)
QODIROV U.D.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
URAZBAYEVA D.A.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
KARSHIYEVA D.A.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), professor
JABBOROV X.X.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), dotsent
GANJIYEV F.F.	Psixologiya fanlari doktori (DSc), dotsent
JUMAYEV U.S.	Psixologiya fanlari nomzodi, dotsent
CHUDAKOVA V.P.	Psixologiya fanlari nomzodi (Ukraina fanlar akademiyasi, Kiyev)
OLIMOV L.Y.	Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
BAFAYEV M.M.	Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
SATTOROV M.E.	Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
YANAKIYEVA YE.K.	Pedagogika fanlari doktori, professor (N.Rilski nomidagi Janubiy G'arbiy Universitet, Bolgariya)
ROMM T.A.	Pedagogika fanlari doktori, professor (Novosibirsk davlat universiteti, Rossiya)
OLIMOV Sh.Sh.	Pedagogika fanlari doktori, professor
HAMROYEV A.R.	Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
JO'RAYEV X.O.	Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
IZBULLAYEVA G.V.	Pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent
KOZUBSOV I.N.	Pedagogika fanlari doktori, dotsent (Kiyev, Ukraina)
DAVRONOVA Sh.F.	Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
KAMILOVA U.K.	Tibbiyot fanlari doktori, professor
IBODULLAYEV Z.R.	Tibbiyot fanlari doktori, professor
SALIMOV Sh.T.	Tibbiyot fanlari doktori, professor
IXTIYAROVA G.A.	Tibbiyot fanlari doktori, professor
BABADJANOV A.X.	Tibbiyot fanlari doktori, professor
YUSUPBEKOV A.A.	Tibbiyot fanlari doktori, professor
YUSUPALIYEVA G.A.	Tibbiyot fanlari doktori, professor
BERNATSKIY G.G.	Yuridik fanlari doktori, professor (A.S.Karmin nomidagi Santk Peterburg universiteti)
KARIMOV B.Sh.	Sotsiologiya fanlari doktori (DSc), dotsent
MUSTAFA SAID ARSLON.	Filologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
O'RAYEVA D.S.	Filologiya fanlari doktori, professor
TO'XSANOV Q.R.	Filologiya fanlari doktori, professor
QILICHEV B.E.	Filologiya fanlari doktori, professor
RO'ZIYEVA M.YO.	Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
TILEUKULOV G.S.	Tarix fanlari doktori, dotsent (M.Avezov nomidagi Janubiy Qozog'iston universiteti)
VOHIDOV Sh.X.	Tarix fanlari doktori, professor (Tojikiston davlat pedagogika instituti, Penjikent)
HAYITOV Sh.A.	Tarix fanlari doktori, professor
TO'RAYEV H.H.	Tarix fanlari doktori, professor
QILICHOV O.A.	Tarix fanlari doktori (DSc), dotsent
ORZIYEV M.Z.	Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
ERGASHEV J.Yu.	Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
SHODIYEVA Sh.S.	Tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
ABDURAHMONOV M.A.	Iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Qozog'iston davlat universiteti)
NAVRUZZODA B.N	Iqtisodiyot fanlari doktori, professor
MAHMUDOV N.M.	Iqtisodiyot fanlari doktori, professor
BO'TABOYEV M.T.	Iqtisodiyot fanlari doktori, professor
QODIROV A.A	Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
URAYEV G.A.	Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent (A.S.Karmin nomidagi Santk Peterburg universiteti)
NAVRUZZODA L.B.	Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

MUNDARIJA

E'TIROF

1	Suxrob Dexkanov. Yangi O'zbekistonda zamonaviy ta'lim tizimi va islohotlar	6

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

2	Хаджаев Носир Низомович. Понятие коррупции и ее устранение
необходимость обучения навыкам противодействия коррупции | 10 |
|---|---|----|

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

3	Xolmatova Ziroat Anvarovna. Bo'lajak o'qituvchilarning o'zini-o'zi diagnostika qilish metodlari	27
4	Olimov Temir Hasanovich. Building the skills of using the method of content analysis in scientific research workers (In the example of pedagogical-psychological research)	25
5	Nusratova Hamida Cho'liyevna, Zubaydullayeva Madinabonu Kamol qizi. Jadidlarning pedagogik harakatlari, alifbo va boshqa darsliklarning takomillashuvidagi hissasi	34
6	Ozodova Madina Hamza qizi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutq madaniyatini takomillashtirish usullari	41
7	Matkarimova Sayyora Askarbekovna. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy tasavvurini boyitishda bolalar adabiyotining tutgan o'rni	46
8	Nassullayeva Dildor Sharofovna. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasini shakllantirishning pedagogik tizimi.	51
9	Atakulova Nargizaxon Alijonovna. O'zbekiston respublikasi ta'lim tizimida talabalarning ma'naviy dunyoqarashini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari	58
10	Кузиева Феруза Исмаиловна. Подвижные игры как основной компонент воспитания физических способностей школьников и здорового образа жизни	64
11	Azimov Nodir Nasilloevich. Boshlang'ich maktab yoshidagi badmintonchilar uchun jismoniy va aqliy rivojlanishining xususiyatlari	69
12	Xaydarov Ulug'bek Rustamovich. Yengil atletika mashg'ulotlarining oliy ta'lim muassasalarida tashkillashtirish va talabalar uchun uslubiy asoslari	75
13	Sabirova Nasiba Rasulovna. The role of physical education and sports in students studying in general education schools	81
14	Rustamov Akbar Askarovich. 3-6 yoshli bolalarning jismoniy sifatlarini maxsus mashqlar va harakatli o'yinlar orqali rivojlantirish uslubiyoti	86
15	Akramova Gulhayo Mexriddin qizi. Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarini deontologik faoliyatga tayyorlash modeli	93
16	Usmonov Feruz Farhodovich. Imkoniyatini cheklangan talaba va sportchilarda jismoniy sifatlarini samaradorligini oshirish	101
17	Джуроева Махаста Зокир кизи. Разработка системы добровольной подготовки воспитанников дошкольных образовательных организаций к спортивным соревнованиям по художественной гимнастике	106
18	Quliyev Shuhrat Shomurodovich. Voleybolni har tomonlama o'rganish evolyutsiyasi va o'yin qoidalari va texnikasi	111
18	Narzullayev Sayfullo Sadullayevich. Maktab o'quvchilarini jismoniy tayyorgarligini takomillashtirishda yengil atletika vositalaridan foydalanish	115

19	Shamsov Murodjon Qurbonovich. Kurashchi sportchilarda jismoniy sifatlarni rivojlantirish metodikasi	119
----	--	-----

19.00.00 – PSIXOLOGIYA FANLARI

20	Феруза Садикова. Талабаларнинг ташкилотчилик қобилиятларини мустақил таълим жараёнида ривожлантириш	126
21	Elov Ziyodullo Sattorovich. Sudga oid psixologik ekspertizasining rivojlanish jarayoni va tarixi	134
22	Djumayeva Ruxshona Farrux qizi. Jinoyat sodir etishning ijtimoiy-psixologik sabablar	140
23	Kamolov Aziz Aminovich. Umumiy oʻrta taʼlim maktablari rahbarlarining boshqaruv faoliyati samaradorligini oshirish	147
24	Avezov Olmos Ravshanovich. Ekstremal vaziyatlarda aholining turli qatlamlariga psixologik xizmat koʻrsatish	155
25	Toʻraqulov Laziz Tirkashevich. Oilaviy bolalar uylarida tarbiyalanayotgan bolalarni ijtimoiylashuvining oʻziga xos xususiyatlari	161
26	Maxmudova Zulfiya Mexmonovna. Qoʻriqlash xizmati xodimlarining kasbiy kompetentligi omillari korrelyatsiyasi	168
27	Akilov Faridun Firdavsovi. Maktab direktori oʻrinbosarlarining boshqaruv qobiliyatlarini shakllantirishning ijtimoiy-psixologik jihatlari	176
28	Saliyev Tolib Sodikovich. Koʻrishda imkoniyati cheklangan bolalar taʼlim muassasalarida “moʻljal olish” fanidan maxsus xonaning ahamiyati	183
29	Xakimova Komila Anvarovna. Speech development of primary school students using language analysis of works of art	189
30	Kamolov Akramjon Akmaljon oʻgʻli. Ichki ishlar idoralari tibbiyot xodimlarining ijtimoiy-psixologik va kasbiy-kompetentligini shakllantirish	195
31	Elboboyev Yashin Komil oʻgʻli. Maʼnaviy-axloqiy qadryatlar asosida yoshlarni harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalash	205
32	Rizoqulov Zavqiddin Nuriddinovich. Voyaga yetmagan oʻsmirlar xulq-atvorida vujudga keladigan oʻzgarishlar shakllanishining psixologik jihatlari	212
33	Qurbonboyev Azimbek Nazirboy oʻgʻli. Talabalar oʻzini oʻzi faollashtirishida korreksion metodlarning oʻrni	219
34	Mamajonova Shohista Kamoldinovna. Oʻsmirlarda addiktiv xulqni aniqlash va yolgʻizlik hissining namoyon boʻlishini empirik tadqiq etish	226
35	Nazarova Gulnora Norbekovna. Ofitserlar oilalarida gender steriotiplarning jins tafovutlari	234
36	Nasimdjanova Maxsuma Majidovna. Til va madaniyat aloqadorligini oʻrganishning psixologik jihatlarini	242
37	Rahmonova Feruza Istamovna. Psixologiya shaxsni oʻrganishga tizimli yondashuv muammosining tadqiqi	249
38	Rahimov Uchqun Alimbayevich. Shaxs ijtimoiylashuvi sharoitida diniy eʼtiqod determinantlarining oʻrni	260
39	Toirov Umid Usmonovich. Mahkumlarni qayta ijtimoiylashtirish va moslashtirish: tizimdagi muammolar va istiqbollari	266
40	Nurimbetova Jazira Djalilxan qizi. Madaniyatlararo aloqalar va ijodkorlik: xorijiy yondashuvlarni tahlil qilish	272

YANGI O'ZBEKISTONDA ZAMONAVIY TA'LIM TIZIMI VA ISLOHOTLAR

Suxrob DEXKANOV

Osiyo xalqaro universiteti rektori

Bugun yurtimiz hayotining barcha sohalari chuqur islohotlar maydoniga aylangan. Bu jarayonda ijtimoiy sohaning asosi hisoblangan ta'lim tizimidagi o'zgarishlar haqida to'liqlanib so'zlamalikning iloji yo'q.

Amalga oshirilayotgan islohotlarning, avvalo, maktabgacha ta'lim va tarbiya sohasidan boshlanishi globallashuv jarayonida bolalar tarbiyasida eng asosiy bo'g'in hisoblangan maktabgacha ta'lim tizimining jamiyatimiz hayotidagi o'rni va ahamiyati beqiyosligini nazarda tutadi.

Doimiy rivojlanib borayotgan ta'lim landshaftida o'zgarishlar oqimlarini boshqarish ham o'quvchilar, ham o'qituvchilar uchun juda muhimdir. Bir paytlar an'anaviy amaliyotlar va statik metodologiyalar bilan tavsiflangan ta'lim sayohati endi innovatsiyalar va moslashishning aniqlanmagan suvlari tomon suzib bormoqda. Zamonaviy ta'lim dengizi bo'ylab ushbu sayohatni boshlaganimizda, bizni boshqaradigan kompas zamonaviy tendentsiyalar va o'zgarishlarning o'zgaruvchan to'liqlariga mos kelishi kerakligi tobora ayon bo'ladi.

Prezidentimiz ta'kidlaganidek: "Farzandlarimiz maktabdan qanchalik bilimli bo'lib chiqsa, yuqori texnologiyalarga asoslangan iqtisodiyot tarmoqlari shuncha tez rivojlanadi, ko'plab ijtimoiy muammolarni echish imkoni tug'iladi. Shunday ekan, Yangi O'zbekiston ostonasi maktabdan boshlanadi desam, o'ylaymanki, butun xalqimiz bu fikrni qo'llab-quvvatlaydi".

XXI-asrning boshi ijtimoiy-iqtisodiy, texnologik va pedagogik yutuqlarning uyg'unlashuvi natijasida ta'limda chuqur paradigma o'zgarishini e'lon qildi. An'anaviy sinf xonalari o'z o'rnini shaxsiylashtirilgan ta'lim, raqamli integratsiya va o'quvchilarga yo'naltirilgan yondashuvlar ustunlik qiladigan dinamik o'quv muhitiga bo'shatib bormoqda. O'qituvchilar va o'quvchilar ushbu yangi davrga suzib kirishar ekan, ular ta'lim ufqini shakllantiradigan ko'plab rivojlanayotgan tendentsiyalar va transformativ o'zgarishlarga duch kelishadi.

To'xtovsiz rivojlanib borayotgan ta'lim manzarasida o'zgarishlar shamollari misli ko'rilmagan kuch bilan esmoqda. Biz yangi davr bo'sag'asida turib, ta'lim sohasida ro'y berayotgan zamonaviy tendentsiya va o'zgarishlarni tushunish va qabul qilish zaruratga aylanib bormoqda. Texnologik taraqqiyotdan tortib pedagogik innovatsiyalargacha an'anaviy ta'limning o'zi qayta tiklanmoqda. Biz

o'quvchilar va o'qituvchilar uchun ta'lim tajribasini o'zgartiradigan dinamik o'zgarishlar va rivojlanayotgan tendentsiyalarni o'rganish uchun sayohatga chiqamiz. Shaxsiylashtirilgan ta'lim, texnologik integratsiya va talabaga yo'naltirilgan yondashuvlar sohalarini o'rganayotganimizda bizga qo'shiling, bu esa harakatga keltiruvchi o'zgaruvchan kuchlarni ochib beradi.

Ta'limning zamonaviy tendentsiyalari - bu butun dunyoda ta'limni rivojlantirish uchun o'zgarishlar va boy tajribalarni keltirib chiqaradigan jarayonlar.

Nwabueze (2011) ta'limni har qanday jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va madaniy rivojlanishi uchun ishchi kuchini ishlab chiqaradigan sanoat sifatida ko'radi.

Chesser (2013) ta'kidlashicha, ta'lim unga qanday qarashga qarab ko'p shakllarda paydo bo'ladi. U talabalarni muvaffaqiyatli o'quv

dasturlari uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalar bilan ta'minlaydi.

Ken Robinson nutqlar, maqolalar, maslahatlar va o'qitish orqali ta'limni o'zgartirish uchun harakat qildi. Uning fikricha, ta'lim o'zgarishi kerak, chunki ko'pchilik o'quvchilar nimani o'rganishi kerakligini yoki nimani o'rganishni xohlamasligini bilmaydi. O'zgarishlarni ma'murlar yoki rahbarlar emas, balki odamlar, talabalar va o'qituvchilar yaratishi kerak deb hisoblaydi.

Finlyandiya ta'limi - Finlyandiya standartlarga javob berish va yuqori o'rinlarga chiqish o'rniga, barchaga sifatli ta'lim berishga e'tibor qaratadi. Ushbu ro'yxatdagi boshqa ko'plab qarashlardan farqli o'laroq, Finlyandiya beshinchi sinfgacha maktab o'quvchilari o'zaro raqobat qilishmaydi hatto baholanishmaydi ham. Tizim jazo choralari ham ishonmaydi, lekin ishonch va tenglikni rag'batlantiradi.

Startup Education - Startup va ta'lim sekin-asta bir-birini topib, bir-biri bilan bog'lanishga harakat qilmoqda. Yagona muammo shundaki, ta'limdagi byurokratiya sekin o'zgarishlarni keltirib chiqaradi. Ammo, bu o'zgarish sodir bo'lganda, tez o'zgarish va innovatsiyalar talabalar va o'qituvchilarga rivojlanish va o'rganish uchun ekotizim beradi.

Mobil ta'lim - Biz global jamiyat sifatida harakat qilamiz, shuning uchun qayerga borsak ham smartfonlarimizni o'zimiz bilan olib yuramiz. Suhbatlar o'rtasida biz pastga qaraymiz va ongimizga kerakli yoki qiziqarli deb o'ylagan narsaga e'tibor qaratamiz. Shunday qilib, ta'lim, hech bo'lmaganda eng kerakli jihatlarida, u yerda ham bo'lishi lozim. U bizning sayohatlarimizda, inijliklarimizda, xohish - istaklarimizda biz bilan birga yuradi. Agar butun dunyo bo'ylab noutbuklarimiz biz bilan bo'lsa, ta'lim texnologiyalar yordamida biz bilan birga bo'ladi.

So'nggi yillarda O'zbekistonda ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar Osiyo xalqaro universitetida ham izchil amalga oshirib kelinmoqda. Binobarin keyingi ikki yil ichida fakultetlar soni sezilarli ravishda oshdi va natijada o'z-o'zidan kafedralar soni va ta'lim yo'nalishlari soni ham salmoqli ravishda o'zgardi. Bugun, universitetimiz joriy o'quv yili uchun 28 ta yo'nalish bo'yicha qabul ishlarini amalga oshirdi.

Universitetda magistratura mutaxassisliklari soni esa 7 taga etdi. Qisqa muddat ichida dunyoning 5 ta xalqaro universiteti bilan hamkorlikni yo'lga qo'yilishining o'zi ham yosh universitet uchun juda kata natija hisoblanadi.

Amalga oshirilayotgan bunday islohotlarga mos ravishda bugun Osiyo xalqaro universitetida 20 000 mingga yaqin talabalarning tahsil olayotganligi, bu dargohda ishlar qanday tashkil etilayotganligidan dalolat beradi.

Hamkorlik, rivojlanish va istiqbolli jarayonlarni izvil amalga oshirish maqsadida qator yirik dasturlar amalga oshirilmogda. Jumladan, World Monuments Fund (WMF) va Markaziy Osiyo Tadqiqotlari Instituti (CARI) vakillari tashrif buyurdi.

Shuningdek, AUCA prezidenti Timothy O'Connorning tashrifi jarayonida imzolangan hamkorlik memorandum asosida esa, ta'lim va ilmiy sohalarda hamkorlikni rivojlantirish masalalari, talaba almashinuvi, ilmiy tadqiqotlar, o'qituvchilarni tayyorlash hamda umumiy loyihalarni amalga oshirish bo'yicha kelishuvga erishildi.

Talabalarda boshqaruv xususiyatlari va oliy ta'lim tizimidagi liderlik masalari yuzasida qator maqsadli jarayonlar ham o'tkazilayotganligi va bu yo'nalishda tajribali mutaxassislrning jalb qilinishi o'quv sifatini yanada oshirmogda. Ushbu yo'nalishda Markaziy Osiyo Amerika Universiteti prezidenti doktor Timoti Edvard O'Konnorning "Zamonaviy oliy ta'limda liderlik" mavzusida seminari bo'lib o'tdi.

Indoneziyaning uchta nufuzli oliy ta'lim muassasasi (Universitas Widya Gama Mahakam Samarinda, Universitas Sebelas Maret va Universitas Islam Negeri) vakillari bilan o'tkazilgan uchrashuvda, birgalikda ilmiy tadqiqotlar olib borish va yirik ilmiy jurnallarda maqolalar chop etish, talabalar va professor-o'qituvchilar almashinuvi dasturlari, xalqaro konferensiyalar va ilmiy anjumanlar tashkil etish masalasi muhokama qilindi.

2024-yil 14-16 noyabr kunlari InnoWeek haftaligida universitetimiz "Barqaror rivojlanish uchun innovatsiyalar" xalqaro rivojlanish tadbirida "ENG ZAMONAVIY UNIVERSITET" maqomini qo'lga kiritdi. O'tkazilgan ushbu tadbirida universitetimiz talabalari ham o'zlarining muhim g'oyalari va dasturlari bilan ishtirok etishdi.

*Tashkil etilgan tizimli jarayonlar asosida bugun universitetning **4 nafar talabasi** davlat stipendiyalari sovrindori bo'ldi.*

Xulosa qiladigan bo'lsak, ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan istiqbolli vazifalar, o'zining dolzarbligi hamda amaliy ahamiyati bilan boshqa sohalardagi islohotlardan aslo qolishmaydi. Chunki ushbu sohadagi islohotlarni yanada keng ko'lamda davom ettirish davr talabidir.

*Har qanday jamiyatda yoshlarning ta'lim-tarbiyasi hal qiluvchi ahamiyat kasb etar ekan, ularni bu borada yetuklikka yetaklash biz pedagoglarning asosiy va muhim vazifamiz bo'lib qolaveradi. Shunday ekan, har birimiz Vatan hamda millat ravnaqi uchun o'z vazifamizni sidqidildan, yuksak mas'uliyat bilan ado etmog'imiz darkor. Zero, Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan "**Najot – ta'limda, najot – tarbiyada, najot – bilimda**" g'oyasining mazmuni ham aynan shunga qaratilgan.*

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

ПОНЯТИЕ КОРРУПЦИИ И ЕЕ УСТРАНЕНИЕ НЕОБХОДИМОСТЬ ОБУЧЕНИЯ НАВЫКАМ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ

Хаджаев Носир Низомович

Ферганский государственный университет, город Фергана

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье подробно изложено понятие коррупции, ее сущность, факторы, порождающие коррупцию, мнения ученых, а также меры, которые необходимо предпринять для борьбы с ней.

ЦЕЛЬ: Создание и развитие навыков людей против коррупции в обществе.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ. Наиболее часто термин применяется по отношению к государственным служащим и представителям политической власти. Соответствующий термин в европейских языках обычно имеет более широкую семантику, вытекающую из первичного значения исходного латинского слова. В основе политической коррупции лежит неофициальный бесконтрольный обмен ресурсами между представителями властной элиты и другими структурами общества. В распоряжении правящей элиты находятся следующие основные виды государственных ресурсов: символические (государственный гимн, флаг, герб и другие знаки государственной символики); властно-распорядительные и материальные (контроль за государственной экономикой, налоговая политика и др.).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Анализируя основные виды и механизмы коррупции с точки зрения правовых институтов, необходимо хотя бы вкратце обозначить данное явление с макроэкономической точки зрения. На макроэкономическом уровне сегодня выделяют два вида коррупции: широкомасштабную (основную) и мелкомасштабную (розничную). Первый вид коррупции процветает в международных экономических отношениях и обычно вовлекает в свой оборот помимо бюрократов еще и политиков. Розничная коррупция имеет менее значимые экономические потоки, но обладает свойством всепроникновения, всеобъемлемости. Агентами коррупционных отношений в данном случае могут выступать как предприниматели (взятки за получение лицензий), так и частные лица.

Ключевые слова: коррупция, устранение мышления, антикоррупционное сознание, экономика труда, развитие, политика, деятельность, обсуждение, результат.

THE CONCEPT OF CORRUPTION AND ITS ELIMINATION THE NEED FOR TRAINING IN ANTI-CORRUPTION SKILLS

Khadzhaev Nosir Nizomovich

Fergana State University, Fergana city

Annotation.

INTRODUCTION: The article describes in detail the concept of corruption, its essence, factors that generate corruption, opinions of scientists, as well as measures that must be taken to combat it.

GOAL: Creating and developing people's skills against corruption in society.

MATERIALS AND METHODS. Most often, the term is applied to civil servants and representatives of political power. The corresponding term in European languages usually has a broader semantics, arising from the primary meaning of the original Latin word. Political corruption is based on an informal, uncontrolled exchange of resources between representatives of the ruling elite and other structures of society. The ruling elite has the following main types of state resources at its disposal: symbolic (national anthem, flag, coat of arms and other signs of state symbols); power-management and material (control over the state economy, tax policy, etc.).

CONCLUSION: Analyzing the main types and mechanisms of corruption from the point of view of legal institutions, it is necessary to at least briefly outline this phenomenon from a macroeconomic point of view. At the macroeconomic level, two types of corruption are distinguished today: large-scale (main) and small-scale (retail). The first type of corruption flourishes in international economic relations and usually involves politicians in addition to bureaucrats. Retail corruption has less significant economic flows, but has the property of all-pervasiveness, comprehensiveness. In this case, both entrepreneurs (bribes for obtaining licenses) and individuals can act as agents of corrupt relations.

Keywords: corruption, elimination of thinking, anti-corruption consciousness, labor economics, development, politics, activity, discussion, result.

Экономике каждой страны есть такая составляющая, которая не укладывается в сложившиеся и узаконенные представления о норме. Но нет должной ясности в том, что конкретно включает соответствующий сектор экономики. В различных странах используются следующие термины: «неофициальная», «подпольная», «скрытая», «подземная», «тайная» экономика. Опасность так называемой «теневой экономики» заключается не только в причинении материального ущерба обществу и ее гражданам, но и в дестабилизация экономической системы в целом. Ее влияние на все стороны жизни таково, что в результате стираются различия между официальной и не официальной хозяйственной деятельностью. В обществе происходит образование и воспроизводство параллельных социально-экономических

структур за пределами правового пространства, способных при сохранении существующих тенденций подчинить себе отдельные экономические отношения. Данное представление сегодня диктует необходимость объективной критической оценки происходящих в экономике процессов. Весомым элементом теневой экономики является коррупционная деятельность. Это констатирует даже тот факт, что на 2016 год наиболее распространенным видом экономических правонарушений стали преступления именно коррупционной направленности (41,5 тыс. случаев). Их доля в общей структуре экономической преступности достигла 29,4 % [1.8-11.с]. Коррупционный сегмент является полностью деструктивным и связан, в том числе, с усилением роли государства в экономике, а, следовательно, с возможностью перераспределения значительной доли

валового внутреннего продукта через бюджеты различных уровней, целевые внебюджетные фонды и пр. Это породило новую категорию злоупотреблений и череду опасных преступных деяний, связанных с формированием, распределением и перераспределением бюджетных ресурсов, осуществляемых, как правило, с использованием фирмоднодневок, под прикрытием легальной предпринимательской деятельности, и ни одно из таких преступлений не обходится без коррупционной составляющей, что еще больше повышает степень разрушительного воздействия рассматриваемого вида преступности.

Коррупция (от лат. Corruptere – «растлевать») – термин, обозначающий обычно использование должностным лицом своих властных полномочий в целях личной выгоды, путем нарушения действующих и неформальных норм [4, с.47]. Наиболее часто термин применяется по отношению к государственным служащим и представителям политической власти. Соответствующий термин в европейских языках обычно имеет более широкую семантику, вытекающую из первичного значения исходного латинского слова. В основе политической коррупции лежит неофициальный бесконтрольный обмен ресурсами между представителями властной элиты и другими структурами общества. В распоряжении правящей элиты находятся следующие основные виды государственных ресурсов: символические (государственный гимн, флаг, герб и другие знаки государственной символики); властно-распорядительные и материальные (контроль за государственной экономикой, налоговая политика и др.). Различают два вида коррупции: верхушечную и низовую. Первый вид охватывает политиков,

высшее и среднее чиновничество и сопряжен с правом принятия решений, имеющих высокую цену (государственные заказы и подряды, квотирование экспорта, изменение форм собственности, налоговый и таможенный контроль, льготы и преимущества в финансово-кредитной сфере и т. д.). Данный вид коррупции (политическая коррупция) является наиболее прикрытым и поэтому, наиболее опасным, поскольку определяет целостную структуру политических и экономических отношений в рамках определенной среды, непосредственно угрожая созданию справедливого общества и законности, подрывая принципы равноправия граждан, прозрачность процесса принятия решений. Часто политическая коррупция является выражением стремления держать народ в неведении о деятельности правительства. Политическая коррупция использует поступления от коррупционных сделок для максимизация шансов на повторный выбор со стороны политических партий или достижения других политических целей. Частным случаем политической коррупции является электоральная коррупция. Второй – распространен на средний и низший уровни и обусловлен постоянным, рутинным взаимодействием чиновников и граждан: сбором разного рода платежей с населения, выдачей виз, водительских прав, разрешений на различные виды деятельности; наделением земельными участками, распределением жилплощади; контролем со стороны таких государственных служб, как энергетики, пожарные и др. Коррупция при описываемом подходе часто классифицируется по «профессиональному» признаку: коррупция на таможне, коррупция при проведении конкурсов и аукционов, коррупция в образовании и т.п. Низовую

коррупцию можно разделить на две крупные категории. Первая – бытовая коррупция – связана с повседневной жизнью граждан и их семей. Она порождается необходимостью удовлетворять проблемы частной жизни – здоровье, образование, отдых, жилье, индивидуальная защита и т.п. Вторая категория – деловая коррупция – связана с хозяйственной (в широком смысле) деятельностью физических и юридических лиц. Она порождается потребностями создания и развития фирм, необходимостью улаживать их взаимоотношения с государством и друг с другом. Некоторые наиболее распространенные ситуации бытовой коррупции: - получение разрешений, лицензирование, сертификаты; - нотариальное удостоверение сделок; - прием экзаменов на получение права вождения автомобиля и выдача водительских удостоверений; - поступление в государственные высшие учебные заведения (для обучения на бюджетной основе); - поступление в специализированные муниципальные общеобразовательные школы; - прием в муниципальные дошкольные учреждения; - вымогательство взяток у водителей сотрудниками службы безопасности дорожного движения; - вымогательство незаконных вознаграждений за ускоренное принятие решений (выдачу документов); - получение справок, копий документов; - распределение выгодных участков под частное строительство; - подкуп избирателей при организации выборов; - неисполнение правоохранительными органами их функций за взятку и др. Условия, способствующие распространению бытовой коррупции: - создание очереди для получения услуг (с помощью установления более длительных сроков исполнения процедур, введения

ограничений и пр.); - закрытость процедур проведения конкурсов и тендеров на поставки товаров, оказание услуг для государственных и муниципальных нужд; - создание «карманных» общественных организаций для видимости участия общественности в принятии решений; - контроль над средствами массовой информации; - отсутствие регламентации деятельности органов власти (не прописаны процедуры, ответственность за нарушение правил); - пренебрежение правовым просвещением граждан; - противодействие общественному контролю над деятельностью органов власти, создание преград в деятельности общественных объединений; - коммерциализация государственной и муниципальной деятельности в сферах оказания социальных услуг; - закрытость кадровой политики в сфере муниципального управления. В связи с бытовой коррупцией многие эксперты полагают, что подарки, врачам, преподавателям и другим лицам, чья работа – это предоставление гражданам услуг от имени государства на деньги, предварительно собранные у граждан в виде налогов, не являются коррупцией. Но коррупция все-таки – это всегда воровство. Человек, который вовлечен в коррупционные схемы, ворует общественные ресурсы, которые не принадлежат ему. Если это деньги или иные материальные ценности, то коррупционная деятельность может закончиться их присвоением. Если это нематериальный ресурс, к примеру, принятие решения, то он может быть обменян с «другой стороной» и в ее интересах на материальные ресурсы, которые ей принадлежат. Когда в коррупционные схемы вовлечено частное лицо, оно обменивает в процессе коррупционной деятельности на собственные ресурсы, властные

полномочия, предоставленные должностному лицу для их использования в общественно значимых и одобренных обществом целях. В отношении деловой коррупции, наиболее распространенными сферами проявления являются: - государственный заказ на поставку товаров и услуг; - строительство и ремонт за счет бюджетных средств, в том числе в сфере ЖКХ; - операция с земельными участками; - приватизация государственной и муниципальной собственности; - лицензирование и регистрация предпринимательской, в том числе банковской деятельности, контроль соблюдения условий лицензирования; - выдача разрешений на размещение и проведение банковских операций с бюджетными средствами всех уровней; - получение государственных целевых кредитов; - лицензирование внешнеэкономической деятельности, получение экспортных квот; - таможенное оформление импортируемых товаров; - сбор налогов и др. Деловая коррупция может быть как неорганизованной (осуществляемой однократно в конкретном случае или периодически с учетом потребностей бизнесмена), так и сетевой коррупцией, совершаемой в рамках установленной коррупционной сети. Взятки могут оставаться у индивидуального получателя или распределяться по сложной долевым цепочке/сети [5, С. 276]. Система деловой коррупции приводит к тому, что вознаграждаются (выигрывает тендер, получает госзаказ, земельный участок и пр.) не наиболее эффективные предприятия, способные выполнить возложенную задачу быстрее и за более низкую цену, а бизнесмены, способные создавать отношения доверия с лицами, принимающими решения. Таким образом, наиболее производительные фирмы покидают публичный сектор и на

смену им приходят менее эффективные. Выгоды, которые заинтересованные стороны получают от деловой коррупции, имеют самые различные формы проявления: - получение доступа к бюджетным средствам через государственный заказ на выгодных условиях, распределение субсидий; - доступ к государственной собственности (активам государственных предприятий с последующей их приватизацией); - снижение платежей и штрафов; - получение лицензий: концессия на застройку участков земли или эксплуатацию природного ресурса и т.д.; - выигрыш времени: ускорение выдачи разрешений на осуществление позволенных законом видов деятельности; - правовые результаты: изменение исхода судебного процесса, убеждение органов власти или МСУ игнорировать незаконные виды деятельности.

Все это принуждает управляющих небольшими фирмами лиц прибегать к незаконным платежам, чтобы избежать финансовых или нормативных затруднений, невыгодных условий конкуренции. Они могут быть подвержены коррупционному давлению с обеих сторон, что в комбинация с неэффективной судебной системой ставит их перед трудным выбором: участвовать в коррупционных сделках или прекратить свою хозяйственную деятельность. Деловая коррупция подрывает нормальную и справедливую экономическую конкуренцию, препятствует развитию бизнес-структур, привлечению (притоку) инвестиций (в том числе иностранных), приводит к возникновению монополизма и нечестной конкуренции на международном рынке, к более слабому соответствию строительным, экологическим и другим нормам, снижает качество госуслуг, увеличивает бюджетные

расходы. Верхушечный и низовой вид коррупции не отделены друг от друга, а тесно переплетаются и взаимодействуют через внутреннюю коррупцию, т.е. когда один чиновник (нижестоящий) подкупает другого (вышестоящего). В результате снизу вверх идут взятки, а сверху вниз – прикрытие. Следует подчеркнуть, что не все виды коррупции законом определяются как преступление. Представляя собой общественно осуждаемое поведение властей, коррупция может включать, а может и не включать уголовно наказуемое деяние.

Американские юристы Д. Роуворт и К. Джибсон типологизируют политическую коррупцию следующим образом:

1. Коррупция как отклоняющееся поведение в форме: и - политического патронажа и клиентелизма, т. е. опеки политиками нижестоящих структур, создание для них наиболее благоприятных условий в обмен на личную преданность и политическую поддержку; - «покупки голосов», которая осуществляется в ходе избирательных кампаний и применяется в отношении фиксированных групп избирателей (подарки, спиртные напитки и т. д.); - «общественной кормушки», т. е. использования местными властями выделенных из центральной казны денежных средств и ресурсов для общественных нужд в целях завоевания симпатий избирателей [3, С. 284].

2. Коррупция как преступление в форме: - взятки как разового акта; - подкупа («покупки») политика не по случаю, а на длительный срок. Оба типа политической коррупции, равно как и перечисленные выше формы ее проявления, существуют в современной России, крайне негативно сказываясь на различных сферах государственной и общественной жизни: от экономики до

морали. С государственной точки зрения, непоправимый вред, наносимый коррупцией, заключается в том, что должностные лица на разных уровнях, включая высший эшелон власти, при принятии решений чаще руководствуются о иными интересами, чем собственно интересами государства, налогоплательщиков, и вся система государственного управления идет, что называется, вразнос.

Анализируя основные виды и механизмы коррупции с точки зрения правовых институтов, необходимо хотя бы вкратце обозначить данное явление с макроэкономической точки зрения. На макроэкономическом уровне сегодня выделяют два вида коррупции: широкомасштабную (основную) и мелкомасштабную (розничную). Первый вид коррупции процветает в международных экономических отношениях и обычно вовлекает в свой оборот помимо бюрократов еще и политиков. Розничная коррупция имеет менее значимые экономические потоки, но обладает свойством всепроникновения, всеобъемлемости.

Агентами коррупционных отношений в данном случае могут выступать как предприниматели (взятки за получение лицензий), так и частные лица. Коррупция в обществе может проявляться редко, а может носить массовый характер. В этом случае мы говорим о единичной или систематической коррупции. Если коррупция выражается в том или ином обществе лишь несколькими отдельными фактами, то ее легко выявить и пресечь. В таком обществе некоррупционное поведение является нормой, а государственные и частные институты стимулируют развитие честных и открытых отношений.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Гринкевич Л.С., Педченко С.А. Теневая экономика - чья проблема: государства или общества? // Сибирская финансовая школа. – 2016. – №3 (116). – С. 8-11.
2. Педченко С.А. Исследование факторов динамики «теневое» сегмента экономики России при переходе на режим инновационного развития // Перспективы развития фундаментальных наук: Сборник научных трудов XIV Международной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых. – Томск. – 2017. – Т. 5. – С. 131-134.
3. Педченко С.А. Коррупционная составляющая в инновационной экономике // Мультидисциплинарный подход в инновационной политике: Материалы III Международной научной конференции молодых ученых. – Томск. – 2014. – С. 145-151.
4. Педченко С.А. Снижение межгрупповой дифференциации денежных доходов населения России как фактор повышения ее инновационнопроизводственной активности // XI Экономические чтения Экономические чтения памяти заслуженного деятеля науки РФ профессора А.П. Бычкова : сб. материалов конф. – Томск. – 2016. – С. 229-232.
5. Педченко С.А. Социальное неравенство как ограничение развития [Электронный ресурс] / Перспективы развития фундаментальных наук : Сборник научных трудов XIII Международной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Xadjayev Nosir Nizomovich

Farg'ona davlat universiteti o'qituvchisi
Manzil: Uzbekistan, 200100, Farg'ona shahri

A large, thick, blue circular brushstroke graphic that frames the central text. The stroke is dynamic and textured, resembling a hand-painted ring.

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING O'ZINI-O'ZI DIAGNOSTIKA QILISH METODLARI

Xolmatova Ziroat Anvarovna

Qo'qon davlat pedagogika instituti, Qo'qon shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Maqolada bo'lajak o'qituvchilarning tashxislash kompetensiyalarini rivojlantirishda innovatsion yondashuvlarning ahamiyati, vazifalari, ta'lim sifatini oshirishdagi o'rni, qo'llash sohalari, ta'lim mazmunini takomillashtirish, o'quv jarayoni sifatining amalga oshirilayotgan chuqur iqtisodiy va ijtimoiy islohotlar talablariga, shuningdek, ta'lim, fan, texnika va texnologiyalar rivojlanishining ilg'or tajribalarga muvofiqligi ta'minlanishida mutaxassis kadrlarning kompetentligi masalalari tahlil etilgan va ilmiy tavsiyalar berilgan.

MAQSAD: Bo'lajak o'qituvchilarning o'zini-o'zi diagnostika qilish metodlarini ishlab chiqish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Respublikamizda so'nggi yillarda umumta'lim fanlari bo'yicha kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan malaka talablari, o'quv reja va o'quv dasturlari, ta'limning uzluksizligi, uzviyligi, ta'lim oluvchi shaxsi va qiziqishlari ustuvorligidan kelib chiqib, ularning yosh xususiyatlariga mos ravishda tayanch va fanga oid kompetensiyalarini shakllantirishning me'yoriy asoslari yaratilmoqda. «Mustaqil fikrlaydigan, qat'iy hayotiy nuqtai nazarga ega, Vatanga sodiq yoshlarni tarbiyalash, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonida ularning ijtimoiy faolligini oshirish» ustuvor vazifalar etib belgilandi. Natijada, bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik diagnostikadan foydalanish layoqatining pedagogik imkoniyatlarini oshirishga erishiladi.

XULOSA: Oliy ta'limda muassasalarida majmuaviy tavsifdagi (kompleks) o'zgarishlar (ta'lim muassasasi miqyosida ta'lim sharoitlari, o'quv reja va dasturlar, o'qitish metodlari va texnologiyalari, ta'lim sub'ektlari orasidagi o'zaro munosabatlarga u yoki bu darajada o'zgarishlar kiritilgan) bo'lsa, mazkur islohotlar natijalarini baholashda ulargacha bo'lgan holat haqidagi ma'lumotlardan foydalanishga to'g'ri keldi. Lekin, ushbu zarurat solishtirilayotgan har ikkala davrdagi nazorat va tajriba guruhlarining tarkiban (yosh, ma'lumotlilik darajasi jihatidan) bir xilligini inkor etmasligi, ya'ni pedagogik tajriba-sinovlarni o'tkazishga qo'yiladigan zaruriy talablarning bajarilishini ta'minlashga qaratildi.

Kalit so'zlar: tashxislash kompetensiyalari, innovatsion yondashuv, ta'lim sifati, o'quv jarayoni, ta'lim, fan, texnika va texnologiyalar.

МЕТОДЫ САМОДИАГНОСТИКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Холматова Зироат Анваровна

Кокандский государственный педагогический институт, город Коканд

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье рассматривается значение инновационных подходов в развитии диагностических компетенций будущих учителей, их роль в повышении качества образования, области применения, совершенствование содержания образования, глубокие экономические и социальные реформы, реализуемые в области качества образования. Требования к образовательному процессу, а также к образованию, науке, технике и технологиям. были проанализированы вопросы компетентности специалистов и даны научные рекомендации с целью обеспечения соответствия разработки лучшим практикам.

ЦЕЛЬ: Разработать методы самодиагностики будущих учителей.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В последние годы в нашей республике квалификационные требования, учебные планы и программы обучения направлены на формирование компетенций по общеобразовательным предметам, что обусловлено непрерывностью и целостностью образования, приоритетом личности и интересов обучающегося, нормативностью. создается основа для формирования базовых и предметных компетенций в соответствии с их возрастными особенностями. В качестве приоритетов были определены «воспитание самостоятельно мыслящей молодежи, имеющей твердые взгляды на жизнь, преданной Родине, углубление демократических реформ и повышение их социальной активности в процессе развития гражданского общества». В результате можно повысить педагогические возможности будущих учителей по использованию педагогической диагностики.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Комплексные (комплексные) изменения в высших учебных заведениях (условия обучения, учебные планы и программы, методы и технологии обучения, образование (в той или иной степени произошли изменения во взаимоотношениях между ее субъектами), использовать информацию о сложившейся перед ними ситуация при оценке результатов этих реформ. это было правильно. Но эта необходимость не отрицает того, что состав контрольной и экспериментальной групп в оба сравниваемых периода одинаков (по возрасту, уровню образования), то есть будут проводиться педагогические эксперименты и испытания. сосредоточено на обеспечении выполнения необходимых требований.

Ключевые слова: диагностические компетенции, инновационный подход, качество образования, образовательный процесс, образование, наука, техника и технологии.

METHODS OF SELF-DIAGNOSTIC OF FUTURE TEACHERS

Kholmatova Ziroat Anvarovna

Kokan state pedagogical institute, Kokan city

Annotation.

INTRODUCTION: In the article, the importance of innovative approaches in the development of diagnostic competencies of future teachers, their role in improving the quality of education, areas of application, improvement of educational content, deep economic and

social reforms implemented in the quality of the educational process. requirements, as well as education, science, technique and technology issues of competence of specialist personnel were analyzed and scientific recommendations were given in order to ensure that the development was consistent with best practices.

PURPOSE: To develop methods of self-diagnosis of future teachers.

MATERIALS AND METHODS: In recent years, qualification requirements, curricula and training programs aimed at the formation of competencies in general education subjects in our republic, due to the continuity and integrity of education, the priority of the learner's personality and interests out, the normative basis for the formation of basic and subject-related competencies in accordance with their age characteristics is being created. "Educating young people who are independent-thinking, have a firm outlook on life, are loyal to the Motherland, deepening democratic reforms and increasing their social activity in the process of civil society development" were defined as priorities. As a result, it is possible to increase the pedagogical possibilities of future teachers' ability to use pedagogical diagnostics.

CONCLUSION: Comprehensive (complex) changes in institutions of higher education (educational conditions, curriculum and programs, teaching methods and technologies, education (changes have been made to one degree or another in the mutual relations between its subjects), to use the information about the situation before them in evaluating the results of these reforms it was right. But this need does not deny that the composition of the control and experimental groups in both periods being compared is the same (in terms of age, level of education), that is, pedagogical experiments and tests will be conducted. focused on ensuring the fulfillment of necessary requirements.

Key words: diagnostic competences, innovative approach, quality of education, educational process, education, science, techniques and technologies.

Ahon ta'lim va ilmiy-tadqiqot tashkilotlarida pedagogik diagnostika metodlaridan foydalanib matematik va tabiiy fanlar bo'yicha savodxonlikni PISA xalqaro baholash dasturi asosida diagnostika va monitoring qilish, rahbar va pedagog kadrlarni CIVIC – fuqarolik e'tiqodi va kasbiy salohiyatni baholash, boshqaruv kadrlarni tayyorlash va kvalimetrik metodlardan foydalanish orqali ularning kasbiy diagnostik kompetensiyasini oshirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Ta'lim subyektlarining diagnostik kompetensiyalari darajasini modellashtirish, tayanch hamda fanga oid maxsus kompetensiyalarning shakllanganlik darajasini aniqlash, texnika va texnologiyalarga tez moslanishga layoqatli kadrlarni tayyorlashda pedagogik diagnostikadan foydalanish mexanizmlarini takomillashtirish bo'yicha ilmiy-tadqiqotlarga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Respublikamizda so'nggi yillarda umumta'lim fanlari bo'yicha kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan malaka talablari, o'quv reja va o'quv dasturlari, ta'limning uzluksizligi, uzviyligi, ta'lim oluvchi shaxsi va qiziqishlari ustuvorligidan kelib chiqib, ularning yosh xususiyatlariga mos ravishda tayanch va fanga oid kompetensiyalarini shakllantirishning me'yoriy asoslari yaratilmoqda. «Mustaqil fikrlaydigan, qat'iy hayotiy nuqtai nazarga ega, Vatanga sodiq yoshlarni tarbiyalash, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonida ularning

ijtimoiy faolligini oshirish»¹ ustuvor vazifalar etib belgilandi. Natijada, bo'ljak o'qituvchilarning pedagogik diagnostikadan foydalanish layoqatining pedagogik imkoniyatlarini oshirishga erishiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi "2022-2026-yillarda maktab ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida" PF-134-son Farmoni, 2022-yil 21-iyundagi "Pedagogik ta'lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-289-son Qarori hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga ushbu dissertatsiya tadqiqoti muayyan darajada xizmat qiladi.

Talabalar tomonidan o'quv materiallarining puxta o'zlashtirilishi ularning kognitiv va shaxsiy rivojlanish tajribasiga bog'liq. Shu sababli ularning o'quv-bilish faolligining muayyan darajasi, bilim, ko'nikma va malakalarining ko'lami ma'lum o'lchovlar asosida belgilanadi.

XIX asrning o'rtalariga qadar tashxislash sub'ektiv xarakterga ega bo'lib, ana shu maqsadga qaratilgan faoliyat tizimsiz amalga oshirilardi. Undan keyingi davrdan boshlab pedagogik diagnostikaning rivojlanish bosqichi ilmiy xarakter kasb eta boshlagan. Natijada talabalarining bilimlarini og'zaki hamda yozma shaklda tekshirishga asoslangan pedagogik baholash metodlari asoslandi.

Ta'lim natijasini aniqlashga yo'naltirilgan an'anaviy metodlar quyidagilardan iborat bo'ldi: so'rovlar; nazorat ishlari; imtihonlar.

Ta'lim jarayonida qo'llanilgan an'anaviy metodlartalabalardan avval o'zlashtirilgan bilimlarni qayta namoyish

qilishni yoki taklif qilingan namuna asosida ayrim muammolarni hal qilishni talab qilardi.

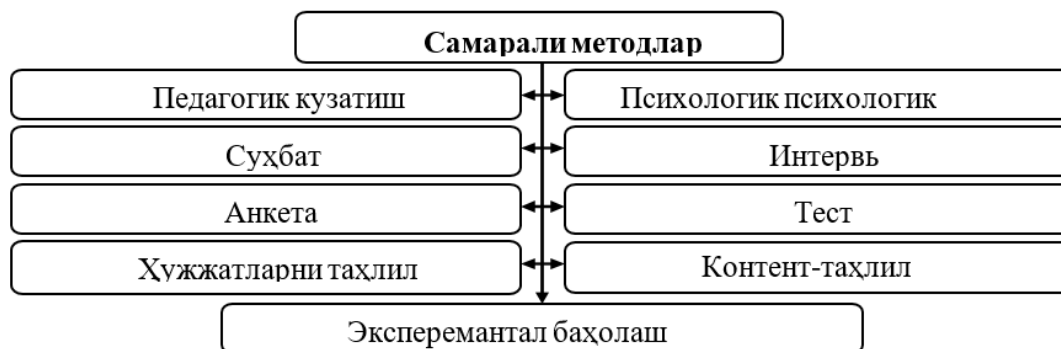
Zamonaviy sharoitda ta'lim tizimida pedagogik tashxislash maqsadida qo'llanilayotgan metodlarning eng ommalashgani – testlar va nazorat topshiriqlaridir. Ular bevosita talabalar tomonidan o'quv materialining o'zlashtirish darajasini baholash maqsadida qo'llaniladi.

Standartlashtirilgan baholash o'lchovi bo'lgan testlar muayyan shartlar asosida ishlab chiqiladi. Nazorat topshiriqlari esa fan o'qituvchilari tomonidan mustaqil ravishda o'quv maqsadidan kelib chiqqan holda muayyan mezonlar asosida shakllantiriladi. Shu sababli nazorat topshiriqlari sub'ektiv xarakterga ega bo'lib, o'qituvchining kasbiy kompetentligi, ish tajribasi, o'qitish jarayonining mohiyatini anglashidan kelib chiqqan holda ishlanadi.

Zamonaviy sharoitda pedagogik diagnostikada umumiy nom bilan tashxis metodlari deb nomlanuvchi metodlar qo'llaniladi. Tashxis metodlari sifatida quyidagilar ommalashgan (1-rasm):

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi

to'g'risida. PF-4947-son. 2017-yil 7-fevral.
<https://lex.uz/docs/-3107036>

1-rasm. Pedagogik diagnostikada samarali qo'llaniladigan metodlar

Pedagogik diagnostikada samarali qo'llaniladigan metodlarning har biri o'ziga xos afzalliklar, shuningdek muayyan kamchiliklarga ega.

Pedagogik kuzatish metodi. Ta'lim muassasalarida amalga oshiriladigan tashxislovchi metodlar sirasida *pedagogik kuzatish* muhim o'rin tutadi.

Pedagogik kuzatish metodi – ta'lim muassasalarining o'quv-tarbiya ishlari jarayonini o'rganish asosida tadqiq etilishi zarur bo'lgan pedagogik muammoni aniqlash, uning yechimini topish maqsadida qo'llaniladigan usul.

Metodni qo'llashda ta'lim muassasalarining o'quv-tarbiya ishlari jarayonini o'rganish asosida tadqiq etilayotgan muammo aniqlanadi, tajriba avvali va yakunida qo'lga kiritilgan ko'rsatkichlar o'rtasidagi farq tahlil qilinadi. Pedagogik kuzatish murakkab va o'ziga xos xususiyatlarga ega. Kuzatish aniq maqsad asosida, uzluksiz, izchil va tizimli amalga oshirilsa, kutilgan natijani qo'lga kiritish mumkin. Olib borilayotgan pedagogik kuzatish ta'lim-tarbiya sifatini oshirish, talaba shaxsini shakllantirishga xizmat qilsa, mazkur metodning ahamiyati yanada oshadi.

Kuzatish natijalariga ko'ra tajriba avvali va yakunida qo'lga kiritilgan ko'rsatkichlar o'rtasidagi farq tahlil qilinadi. Pedagogik kuzatishning samarasi quyidagi

shartlarga muvofiq ta'minlanadi: kuzatuv jarayonida aniq maqsadga egalik; kuzatishni tizimli ravishda yo'lga qo'yish;

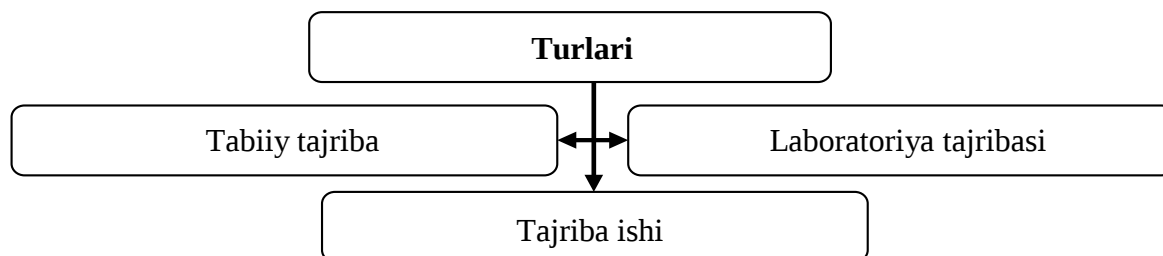
kuzatishning har bir bosqichida muayyan vazifalarni hal etish; har bir holatning mohiyatini sinchiklab o'rganish; xulosa chiqarishga shoshilmaslik.[59]

Psixologik-pedagogik tajriba metodi.

Pedagogik diagnostikada qo'llaniladigan yana bir samarali metod – *psixologik-pedagogik tajriba metodi* sanaladi.

Pedagogik tajriba metodi (lot. "experimentum" – sinov, sinash, tajriba qilib ko'rish) – mavjud pedagogik muammoning yechimini topish imkoniyatlarini o'rganish, mavjud pedagogik sharoitlarning maqsadga erishishning kafolatlay olishi, berilayotgan tavsiyalarning amaliyotda o'z in'ikosiga ega bo'lishi, ularning samaradorligini aniqlash maqsadida qo'llaniladigan usul.

Metodning ilmiy-amaliy ahamiyati muammo yechimini topish imkoniyatlarini o'rganish, mavjud pedagogik sharoitlarning maqsadga erishishni kafolatlay olishi, berilayotgan tavsiyalarning amaliyotda o'z in'ikosiga ega bo'la olishi va ularning samaradorligini aniqlash uchun keng imkoniyatlarni yaratishda aks etadi. Pedagogik tajriba bir necha turga bo'linadi. Ular (2-rasm):

2-rasm. Pedagogik tajriba turlari

Pedagogik tajribaning samaradorligi quyidagi shartlarga rioya etish asosida ta'minlanadi:

tajribaning maqbul loyiha (dastur) asosida uyushtirilishi; tadqiqot ilmiy farazining puxta asoslanishi; tadqiqot ob'ektlari va usullarining to'g'ri tanlanishi; tajriba o'tkazilish vaqti, davomiyligining aniqlanishi; zarur pedagogik shart-sharoitlar (asbob-uskuna, jihozlar, vositalar)ning yaratilganligi; tajriba ma'lumotlarini umumlashtirish, tahlil qilish, natijalarni qayta ishlashning to'g'ri amalga oshirilishi.

Pedagogik tajriba yakunida olingan natijalarga asoslanib umumiy xulosaga kelinadi va ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi[70].

Suhbat metodi. Pedagogik diagnostikada *suhbat metodidan* ham maqsadli, samarali foydalaniladi.

Suhbat metodi – savol va javob shaklidagi dialogik xarakterga ega ta'lim metodi.

Mazkur metod pedagogik kuzatish chog'ida qo'lga kiritilgan ma'lumotlarni boyitish, vaziyatga to'g'ri baho berish, muammoning yechimini topishga imkon beradigan pedagogik shart-sharoitlarni yaratish, tajriba-sinov ishlari sub'ektlarining imkoniyatlarini muammo yechimiga jalb etishga xizmat qiladi.

Suhbat individual, guruhli hamda ommaviy shaklda o'tkaziladi. Odatda suhbat jarayonida talabalarining imkoniyatlari to'la namoyon bilishga erishish muhim. Talaba shaxsini g'oyaviy va manaviy-axloqiy jihatdan shakllantirishda o'qituvchining jonli nutqi, talaba bilan o'zaro munosabati tasirchan usullardan hisoblanadi. Suhbat

jarayonida talaba shaxsini yaqindan anglash mumkin, u haqidagi tasavvurlar yanada boyiydi.

Intervyu metodi. Pedagogik diagnostikada qo'llaniladigan tashxislovchi metodlar orasida *intervyu metodi* ham muhim ahamiyatga ega.

Intervyu metodi – respondent e'tiboriga turkum savollarni havola etish orqali uning tadqiq etilayotgan muammo, yoki umumiy muammoning biror jihatini yorituvchi hodisaga nisbatan munosabatini o'rganish metodi.

Ushbu metod respondent e'tiboriga turkum savollarni havola etish asosida o'tkaziladi. Metodning samarali qo'llash uchun o'qituvchi yoki mutaxassis quyidagi shartlarga rioya qilishi zarur: intervyu olinadigan talabaga beriladigan savol maqsaddan kelib chiqqan

holda puxta shakllantirishi lozim; intervyu jarayonida talabaning savol yuzasidan erkin fikr bildirishiga

imkon berishi zarur; talabaning fikrlari muhokama qilinmaydi yoki intervyu jarayonida unga nasihat qilinishiga yo'l qo'yilmaydi.

Intervyu jarayonida olingan savollarga nisbatan tadqiqotchi tomonidan munosabat bildirilishi uning samarasini oshiradi.

Test metodi. Zamonaviy sharoitda pedagogik diagnostikada *test metodi* ham faol qo'llanilmoqda. Maxsus testlar talaba duch kelayotgan muammolarni aniqlash yoki unda muayyan sifat (masalan, kreativlik sifatleri)ni shakllantirishga yordam beradi (bu kabi maxsus testlar sirasida E.P.Torrensning "Tugallanmagan rasmlar" testini kiritish mumkin).

Test metodi (ingl. "test" – sinash, tekshirish, o'rganish) – o'rganilayotgan talabaniing aqliy rivojlanish darajasi, qobiliyati, muayyan ish-harakat, faoliyatni bajarishga doir ko'nikma, malakalari, shaxsiy va irodaviy sifatleri, ruhiy xususiyatlarini aniqlash va baholashda qo'llaniladigan qisqa standart tekshirish yoki sinov usuli.

Uning ahamiyati respondentning muayyan soha bo'yicha nazariy bilimlarini, qobiliyati, psixologik-fiziologik, shaxsiy xususiyatlarining rivojlanganligi, ma'lum faoliyat ko'nikma, malakalarning shakllanganlik darajasini aniqlashga xizmat qilishida ko'zga tashlanadi.

Test o'z mohiyatiga ko'ra quyidagi savollardan iborat bo'ladi:

1) ochiq turdagi savollar (batafsil javob berish imkonini beradigan savollar);

2) yopiq turdagi savollar ("ha" yoki "yo'q", "ijobiy" yoki "salbiy" tarzidagi javoblarga asoslanadigan savollar);

3) to'g'ri javob variantlari qayd etilgan savollar (to'g'ri deb topilgan javob varianti belgilanadi).

Mazkur usul quyidagi afzalliklarga ega:

1) nazorat uchun vaqtning kam sarflanishi;

2) bilim darajasini xolis baholash imkonining mavjudligi;

3) bir vaqtda ko'p sonli talabalar bilan nazoratni tashkil etish mumkinligi;

4) natijalarning o'qituvchi tomonidan qisqa muddatda tekshirilishi;

5) barcha talabalarga bir xil murakkablikdagi savollar berilib, ular uchun bir xil sharoitning yaratilishi[59,62].

Kontent-tahlil metodi. Zamonaviy pedagogik diagnostikada yana bir nisbatan yangi metod – *kontent-tahlil metodidan* ham foydalaniladi.

Kontent-tahlil metodi (inglizcha "contents"–mazmun) – hujjatlarda aks ettirilgan turli dalillar va an'analarni aniqlash yoki o'lchash maqsadida ularning mazmunini sifat

hamda miqdor ko'rsatkichlari asosida tahlil qilish usuli.

Ushbu metodning o'ziga xos xususiyati shundaki, u hujjatlarni ijtimoiy ahamiyatlilik nuqtai nazaridan o'rganishga xizmat qiladi. Pedagogik tadqiqotlarda kontent-tahlil metodi asosiy metod sifatida turli, masalan, gazetaning siyosiy yo'nalishini, muayyan ijtimoiy guruhning jamiyatdagi mavqeini o'rganish uchun matnning mazmunini tahlil qilish maqsadida qo'llanilishi mumkin. Shuningdek, ushbu metod pedagogik tadqiqotlarda qo'shimcha metod sifatida ham foydalaniladi.

Hamma hujjatlar ham mazmun nuqtai nazaridan tahlil qilinmaydi. Metodni qo'llash uchun kontent-tahlilning aniq maqsadi belgilanishi lozim. Bunda tadqiq qilinayotgan mazmun zarur tavsiflarni ishonchli qayd qilish (rasmiylashtirish tamoyiliga muvofiq), tadqiqotchini qiziqtirayotgan mazmunning tarkibiy elementlarini muayyan izchilikda qo'lga kiritish olish (statistik ahamiyatlilik tamoyili asosida) imkoniyatiga ega bo'lishi zarur.

Aksariyat holatlarda kontent-tahlilning ob'ektlari sifatida radio, televidenie hamda matbuot xabarlari, uchrashuvlarga oid bayonnomalar, rasmiy va norasmiy xatlar, mas'ul tashkilotlar tomonidan chiqarilgan buyruqlar, ko'rsatmalar, yo'riqnomalar, shuningdek, intervyu hamda ochiq anketalarning ma'lumotlaridan foydalaniladi.

Kontent-tahlil, asosan, uchta yo'nalishga ega. Ular:

1) matn bilan tanishgunga qadar nima sodir bo'lganligi hamda u yoki bu holatning nima uchun ushbu matnda aks etganligini aniqlash (bu yerda matn o'rganilayotgan ob'ektning ma'lum jihati: borliq, muallif yoki matn yo'naltirilgan shaxsning holatini yoritadigan indikator sifatida namoyon bo'ladi);

2) matnni faqat undagina mavjud bo'lgan muayyan belgilar (til xususiyati,

tarkibiy tuzilmasi, xabarning janri, nutqning sur'ati (ritmi) yoki ohangi kabilar) asosida o'rganish;

3) matn e'lon qilinganidan keyin, aniqrog'i, matn u tegishli bo'lgan shaxs (adresant)ga yetib borganidan keyin sodir bo'ladigan holatni aniqlash (turli ta'sirlarning samarasini baholash).

Ekspert baholash metodi. Pedagogik diagnostikad faol. Samarali qo'llaniladigan metodlardan yana biri – *ekspert baholash metodi* sanaladi.

Ekspert baholash metodi – malakali mutaxassislar tomonidan o'rtacha arifmetik qiymatni topish yo'li bilan shaxs faoliyati, ma'lum jarayon, tizimning sifat ko'rsatkichlarini baholashga xizmat qiladigan usul.

Metodning mohiyati muammo yuzasidan ekspert tahlilini sifat va miqdor jihatdan baholashni muhokama qilish yoki individual fikr natijalarini rasman qayta ishlashda namoyon bo'ladi. Ekspert baholash yordamida asosan sifat belgilarini tavsiflovchi murakkab pedagogik jarayonlar, hodisalar tahlil qilinadi, sohani rivojlantirish bashoratlanadi, ta'lim va tarbiya jarayoniga eng ko'p ta'sir ko'rsatadigan omillar aniqlanadi.

Mazkur metodni amalda qo'llashning asosiy bosqichlari quyidagilar sanaladi: ekspertizani tashkil qilish; muammo hamda tajriba maqsadini aniqlashtirish, ishchi guruhning majburiyati va huquqlarini belgilash, ekspertizani amalga oshirish uchun ekspertlarni tanlash, ekspertlar o'rtasida so'rov o'tkazish, olingan natijalarni tahlil qilish va saralash.

Ekspertlar o'rtasidagi so'rov individual yoki guruhli, bevosita yoki bilvosita, og'zaki yoki yozma shakllarda o'tkaziladi.

Shuningdek, ekspert baholashni qo'llashda ekspertlar jamoa bo'lib ham ishlashlari mumkin. Bunda ular yig'ilish, bahs-munozara va b. metodlardan foydalanadi. Individual ekspert baholash anketa, erkin suhbat, intervyu tashkil etishga asoslanadi.

Metodni qo'llash jarayonida ekspertiza guruhiga jalb qilingan mutaxassislar o'z sohalarining bilimdonlari, keng dunyoqarash, ijodiy tafakkurga ega bo'lishi lozim. Ular o'rganilayotgan muammo yuzasidan qarorlar qabul qilishda murosali bo'lish bilan birga o'z fikrlariga tayana olishi kerak. Ekspert baholash metodini qo'llashda ekspertlar fikrlarining bir xil bo'lishiga erishishida ekspertlarning pedagogik konsiliumi (kengashi) muhim ahamiyat kasb etadi.

Oliy ta'limda muassasalarida majmuaviy tavsifdagi (kompleks) o'zgarishlar (ta'lim muassasasi miqyosida ta'lim sharoitlari, o'quv reja va dasturlar, o'qitish metodlari va texnologiyalari, ta'lim sub'ektlari orasidagi o'zaro munosabatlarga u yoki bu darajada o'zgarishlar kiritilgan) bo'lsa, mazkur islohotlar natijalarini baholashda ulargacha bo'lgan holat haqidagi ma'lumotlardan foydalanishga to'g'ri keldi. Lekin ushbu zarurat solishtirilayotgan har ikkala davrdagi nazorat va tajriba guruhlarining tarkiban (yosh, ma'lumotlilik darajasi jihatidan) bir xilligini inkor etmasligi, ya'ni pedagogik tajriba-sinovlarni o'tkazishga qo'yiladigan zaruriy talablarning bajarilishini ta'minlashga qaratildi. Demak, ta'lim muassasasi tizimli islohotlar sharoitida faoliyat ko'rsatayotgan davrda pedagogik eksperiment uchun bir vaqtda faoliyat yuritayotgan ikkita guruhni tajriba va nazorat guruhi sifatida tanlab olish imkoniyatiga yo'l ochildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Xolmatova Z.A. Ta'lim jarayonida pedagogik diagnostikadan foydalanish mexanizmlarini takomillashtirish (o'rta maxsus va boshlang'ch professional ta'lim misolida), Monografiya, 2022. B 145 b
2. Xolmatova Z.A. O'quvchilarda kompetensiyalarning shakllanganlik darajasini diagnostika qilish usullari // O'zMU xabarlar, - Toshkent, 2022. №1. – B.156-159. (13.00.00 №15)
3. Xolmatova Z.A. Germaniyada kompetensiyali yondashuvga asoslangan innovatsiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish va natijalarni diagnostika qilish modeli. // Uzluksiz ta'lim. 2022 y. №5 (13.00.00, №9)
4. Xolmatova Z.A. O'rta maxsus va boshlang'ich professional ta'lim jarayonida pedagogik diagnostika mexanizmlarini takomillashtirish. // NamDU ilmiy axborotnomasi. 2022 y. № 12 561-567 b. (13.00.00, №30)
5. Xolmatova Z.A. Bo'lajak o'qituvchilarning diagnostik faoliyatiga qo'yiladigan talablar. // Fizika, matematika va informatika. Ilmiy-uslubiy jurnal. Toshkent, 2023. №2. – B.110-115. (13.00.00)
6. Xolmatova Z.A. O'quv jarayonida foydalanadigan pedagogik diagnostika funksiyalari va tamoyillari // TDFU ilmiy axborotlar ilmiy nazariy jurnali, - Toshkent, 2023. №1. – B.185-189. (13.00.00)

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Xolmatova Ziroat Anvarovna

Qo'qon davlat pedagogika institute dotsenti

Manzil: Uzbekistan, 200100, Qo'qon shahri

BUILDING THE SKILLS OF USING THE METHOD OF CONTENT ANALYSIS IN SCIENTIFIC RESEARCH WORKERS

(In the example of pedagogical-psychological research)

Olimov Temir Khasanovich

Asian International University, Bukhara city

Annotation:

INTRODUCTION: This article emphasizes the importance of developing the skills of using methods in people engaged in scientific research. Also, any science that has a specific subject of research uses special methods and means to illuminate the essence of this subject and collect materials, and they are called scientific methods. The methods used in the science of pedagogy and psychology are exactly the same in content as the methods of general psychology, but they also use unique techniques in expressing the relationship between the individual and society, in a detailed study of social phenomena. This is necessary.

GOAL: To develop the skills of using methods in people engaged in scientific research, to confirm the positive phenomenon of the selected topic of culture, to develop a technology for further increase of material and spiritual wealth, to show clear, scientifically based ways.

MATERIALS AND METHODS: Standard competence is the ability to perform ordinary and routine tasks related to the activity; Basic competence is the ability to perform innovative tasks related to this activity;

Leading competence is the ability to create new types of professional activity. special attention should be paid to the competitiveness of modern personnel is the basis for providing.

CONCLUSION: targeted work is being carried out to develop the skills of using methods in individuals engaged in research work, some of its aspects we present in this article. level. In the future, it will be used as a comprehensive fundamental study. training is one of the following tasks.

Key words: external, internal, free observation, standardized, observation within a group, observation outside a group, test survey, natural experiment, laboratory experiment, mathematical modeling, logical modeling, technical modeling.

ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕТОДА СОДЕРЖИМОГО АНАЛИЗА У НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ

(На примере педагогико-психологического исследования)

Олимов Темир Хасанович

Азиатский международный университет, город Бухара

Аннотация:

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье подчеркивается важность формирования навыков использования методов у лиц, занимающихся научными исследованиями. Также любая наука, имеющая конкретный предмет исследования, использует специальные методы и средства для освещения сущности этого предмета и сбора материалов, и они называются методами науки. Методы, используемые в науке педагогики и психологии, по своему содержанию в точности аналогичны методам общей психологии, но также используют уникальные приемы в выражении взаимоотношений личности и общества, при детальном изучении социальных явлений. Это необходимо.

ЦЕЛЬ: Формировать у лиц, занимающихся научно-исследовательской работой, навыки использования методов, подтверждать положительное явление выбранной темы культуры, разрабатывать технологию дальнейшего приумножения материальных и духовных богатств, показывать ясные, научно обоснованные пути.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Стандартная компетенция – это способность выполнять обычные и рутинные задачи, связанные с деятельностью; Основной компетентность – способность выполнять инновационные задачи, связанные с данной деятельностью; Ведущая компетентность – это способность создавать новые виды профессиональной деятельности. особое внимание следует уделить конкурентоспособности современных кадров является основой предоставления.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: проводится целенаправленная работа по формированию навыков использования методов у лиц, занимающихся научно-исследовательской работой, некоторые ее аспекты мы представляем в данной статье. уровень. В будущем он будет использоваться в качестве комплексного фундаментального исследования. обучение является одной из следующих задач.

Ключевые слова: внешнее, внутреннее, свободное наблюдение, стандартизированное, наблюдение внутри группы, наблюдение вне группы, тест-опрос, натурный эксперимент, лабораторный эксперимент, математическое моделирование, логическое моделирование, техническое моделирование.

Any science with a specific subject of research uses special methods and tools to clarify the essence of that subject and collect materials, and they are called the methods of the science. The methods used in the science of social psychology are similar in their content to the methods of general psychology, but they are distinguished by the need to use specific methods in describing the relationship between the individual and society and in the comprehensive study of social phenomena. Accordingly, we present in this table the methods used in social psychology.

The observation method is used in social psychology under specific social conditions, unique situations, and within

certain groups. In this case, the researcher answers several questions before starting their scientific investigation, such as: what am I going to observe, how will I observe it, what will I take as the unit of observation, and how long will I continue the observation? Thus, through the observation method, the behaviors of interest to the observer are recorded based on a clearly developed plan. When using this method, the researcher must adhere to several rules. For instance, the purpose of the observation must be clear and align with scientific goals; the form of observation must be selected, and methods for recording the results must be developed; continuous observation must be conducted based on a specific plan or framework; and

the validity and reliability of the obtained results should be verified using other methods.

When the observer gathers data by living alongside the group of individuals being observed and engaging with them in natural conditions, this type of observation is called "participant observation." A classic example of such observation is the well-known study by American social psychologist U. White, which focused on adolescent psychology and the social psychological phenomena within their groups. In other cases, the observer observes their subjects from a distance, which is referred to as "**non-participant observation**" or "**objective observation**". This method, similar to that in general psychology, relies on the recording of external behavior as a basis for data collection. While it may be challenging to substantiate scientific facts using this method, it is still utilized as a supportive approach in social psychology.

In our opinion, observing each individual's behavior in social psychological training settings helps to gather important information, as the most valuable aspect of the observation method is preserved — the naturalness of the conditions. Thus, in the study of social phenomena, the following types of observation methods are used: external (objective observation), internal (subjective, self-observation), free observation, standardized, observation within the group, and observation outside the group.

The method of studying documents came from sociology. This method has a number of advantages. The most important of them are that it allows you to verify the product of the activity and is distinguished by the reliability of the collected data and the possibility of mathematical processing.

The method of analyzing materials both qualitatively and quantitatively in terms of moral aspects is called content analysis in

social psychology. The scientific essence of content analysis is that it records how many times certain thoughts, ideas, or concepts are repeated in a text, that is, a certain content is expressed in quantitative terms. The founders of this method were American sociologists H. Lasswell and B. Berelson, who first used this method during the Second World War to determine the content and ideological orientation of a political newspaper. They conducted a content analysis of the daily issues of the newspaper "The True American", proved that it was a fascist newspaper, and succeeded in banning its publication.

The main problem facing the researcher when using content analysis is the identification of units of investigation - categories. Because such units can vary depending on the purpose of the study and the researcher's beliefs and worldview. For example, the founders of content analysis, H. Lasswell and B. Berelson, believed that such a unit could be a symbolic unit or symbols, while another American researcher, L. Lowenthal, believes that such a unit should be a whole topic. In fact, such units in content analysis should be determined by scientific assumptions and the methodological foundations of the researcher. Therefore, generalizing many researchers, we believe that the units for analysis can be:

a) concepts expressed in separate phrases or words (for example, democracy, activism, initiative, cooperation, etc.);

b) topics raised in whole paragraphs, texts, articles, and the like (for example, the topic of interethnic relations, the topic of national values in people, etc.);

c) names of historians, political scientists, famous people;

d) social phenomenon, official document, some specific fact, work (for example, family conflicts, discussion of the Constitution of Uzbekistan, students' reaction to a newly written work, etc.).

A well-conducted content analysis is actually of great importance in social psychological research. Content analysis requires a lot of reading from the researcher, because on the one hand, one must have the skill of understanding this or that text, and on the other hand, the quantitative units obtained at the end of the research must be re-transformed into qualitative form, that is, explained.

Interview methods are widely used in social psychological research, particularly through surveys and interviews. The advantage of written surveys or questionnaires lies in their ability to gather the opinions of many people simultaneously. If the questions included are structured clearly and coherently in a language that respondents understand, and if they allow for expected responses (closed questionnaires) or the opportunity for open expression of thoughts (open questionnaires), then undoubtedly valuable primary materials are collected.

There are both free and standardized forms of interviews; in the former, what is to be asked is not strictly predetermined, while the latter involves a structured approach where, for example, a program is developed for a computer to conduct the survey within a uniform framework across thousands of respondents.

However, there are several methodological challenges associated with the application of these methods, as interpersonal relationships and forms of interaction are always present, and the influence of the researcher's subjective attitudes cannot be denied. Throughout the research, all patterns of interpersonal perception and subjective mutual understanding are at play. Despite these challenges, interview methods continue to be among the most convenient approaches for collecting a significant amount of social psychological data.

Thus, survey methods are a means of collecting primary data through direct interaction (conversation, interview) or indirect interaction (questionnaire) between the researcher and the subjects being examined. Opinions obtained in written or oral form from individuals serve as a source of information. The most effective conversation or interview focuses on a mutual exchange of ideas in a relaxed and open environment. Unlike casual conversations, interviews are conducted within a specific problem framework and are directed in a particular manner.

The interviewer should maintain a neutral stance towards the respondent, ensuring that their questioning does not interfere with the respondent's thinking, particularly avoiding any pressure. For the interview process to be productive, it is crucial to cultivate a positive rapport with the respondent and to articulate the initial questions clearly, fluently, and expressively.

Conducting interviews requires special preparation on the part of the individual, as it demands several important qualities from them. For this reason, in social psychology, psychologists and sociologists often undergo special training programs through methods such as "role-playing" to enhance their interviewing skills. This preparation helps to ensure that interviews are conducted effectively and that the data gathered are meaningful and reliable.

The questionnaire method is one of the widely recognized research methods. However, those who conduct a survey often do not realize how complex the structure of the questionnaire can be or how challenging it is to process and analyze the obtained data. As previously mentioned, questionnaires can be divided into open and closed **types** based on the questions included. Open questionnaires require respondents to express their thoughts freely, while closed questionnaires provide specific answer

options from which respondents can select those that align with their views and opinions.

One of the drawbacks of open-ended questions is that respondents may not always approach the task with sufficient responsibility, making it difficult to statistically process the written responses. On the other hand, closed questionnaires can lead to situations where respondents feel pressured to conform to the provided answers, or they may struggle to find suitable options for all questions. In such cases, respondents might either skip a question entirely or randomly select an option without genuine consideration.

To address these challenges, there has been a trend towards creating semi-closed questionnaires, which include not only preset answer options but also additional lines for respondents to provide further comments or insights. This approach allows for more nuanced data collection, as it provides respondents with the freedom to elaborate on their answers while still facilitating easier analysis of the primary response options. Such a design aims to balance structured data collection with the opportunity for richer qualitative insights.

A typical questionnaire is structurally divided into three parts:

1. Introduction or "Addressing the Respondent": This section usually includes the name of the organization conducting the research, a clear description of the study's objectives and their potential benefits, the significance of the respondent's personal participation, and the assurance that the collected information will be used in an anonymized manner. Additionally, it provides instructions on how to fill out the questionnaire. The quality of the introduction is directly related to how well it influences the respondent's attitude towards participating in the survey.

2. Main Section: This part contains the survey questions. It is important to pay attention to the order of the questions, as starting with difficult questions may intimidate respondents and might even lead them to abandon the questionnaire altogether.

Therefore, it's advisable to begin with easier, more neutral questions to engage the respondent's interest before transitioning to more complex psychological questions. Finally, culminating with more "neutral" questions can help create a comfortable atmosphere for the respondent.

3. Final Section or "Demographic Information": This part seeks to gather objective information about the respondent's personal characteristics, such as gender, age, marital status, occupation, and other relevant data. Collecting this information helps researchers understand the context of the responses and allows for better analysis of the results based on demographic variables.

Questionnaires can be categorized based on how they are distributed: they can be hand-delivered, sent via mail, or filled out through newspapers or magazines. The collected data are typically subjected to statistical processing or analyzed using computers.

Tests are a method that has originated from psychology; they are short assessment tools that allow the evaluation of a particular social-psychological phenomenon within a brief period using a technical method—referred to as a test. One advantage of using tests is that they allow the same characteristic of an object to be assessed multiple times with a single test. However, they cannot be considered universal since any specific test can only be applied to similar types of objects on which it has been tested; thus, the data obtained are relatively contextual. Nonetheless, tests have become widely integrated into our lives, especially in contemporary society. In addition to tests that evaluate personal characteristics, there are also tests that assess a person's role in communication systems, the presence of communication skills, and tests evaluating cognitive abilities.

It is essential to keep in mind that designing a test, conducting trials with it, and even adapting an existing test requires extensive knowledge, skills, and a high level of academic integrity.

It can also be said about tests that each test has its own "key," and only the owner of this key has the right to sell or distribute it according to specific licenses, meaning it can only be given to trusted individuals. Without this "key," no one can use the specialized tests.

A test requires responses to a set of strictly predetermined questions. For example, Eysenck's test consists of 57 questions that measure a person's introversion and extraversion, asking respondents to answer with "yes" or "no."

A test is designed to assess human behavior and emotional states based on the tasks performed. For instance, to determine a person's creativity in thinking, a seemingly simple task is often given: participants are allowed to draw any pictures they like using 20 circular shapes provided to them. Based on the speed of completion, the uniqueness and originality of the drawings, an assessment is made regarding how non-standard, creative, and innovative the person's thinking process is, and a quantitative measure is identified.

The common advantage of these methods is their applicability to various age groups, genders, and professions, allowing for reassessment in different groups if results are not satisfactory. However, a drawback is that if a respondent learns about the essence or key of the test, they might artificially influence their performance on it or manipulate the results.

Projective tests are a type of testing method where the individual is presented with ambiguous stimuli or unclear images and is tasked with interpreting them. That is, the participant is shown various images that can be interpreted in different ways, unfinished stories, or objects without a specific appearance, allowing them to express their emotional world, interests, and worldview based on these prompts.

One well-known projective method is the "Rorschach Inkblot Test" (1921). This test consists of 10 inkblots presented in a bilaterally symmetrical shape, with each inkblot shown against various backgrounds. The participant is asked to say what each "blot" reminds them of. Based on their thoughts and words, as well as

the associations they make (which are analyzed through content analysis), conclusions about their personality traits can be drawn.

Another projective method is S. Rosenzweig's picture association method. In this approach, images depicting common contradictory situations in life are presented to the participant. The images show characters on one side engaged in conversation, while the character on the opposite side has not yet responded. The tester asks the participant to quickly write down responses in empty boxes within a short time frame. Based on the responses given, information about the person's direction, their attitude towards conflicts, characteristics of feelings of aggression-hostility, and who those feelings are directed towards, and other similar significant facts can be gathered.

A social psychological experiment is a purposeful dialogue between an investigator and an investigator in order to study social phenomena. For such a dialogue to take place, the experimenter, that is, the investigator, creates special conditions and collects facts in these conditions based on a specific plan. As in general psychology, in social psychology, there is a distinction between natural and laboratory experiments. An example of a natural experiment is the research conducted by the Russian pedagogue A. Makarenko on the formation and organization of a team. The American psychologist M. Sheriff investigated phenomena related to intergroup relations in natural conditions based on a special plan. His main goal was to study the psychological causes of cooperation and the emergence of various conflicts in a temporarily formed team - summer camps.

Laboratory experiments are typically conducted under special conditions, in designated rooms, using the necessary equipment. The first social psychological research in a laboratory setting was conducted by the Russian scientist Bekhterev. He studied the accuracy of perception, the quality of memory, and the characteristics of attentiveness individually and in group settings using special instruments, proving that the

presence of a group directly influences the psychological processes of each member.

Additionally, the concept of suggestibility—conformity—among group members can also be experimentally studied using specialized equipment. Special devices are utilized for investigating such phenomena within groups.

The modeling method is used to study a phenomenon's fundamental essence in situations where observation, questioning, experimentation, or other methods have not revealed it. In this approach, the general characteristics or key parameters of the

phenomenon are modeled, and based on that model; the aspects of interest to the researcher are examined, leading to conclusions.

Thus, social psychology today employs a wide range of methods; the methods we have reviewed are just some of the main ones. In each case, the choice of the appropriate method can depend on the characteristics of the research object, the objectives of the study, and the subject matter. Therefore, to gain a comprehensive understanding of the collection of methods, it is essential to consult specialized literature.

REFERENCES:

1. Olimov, T. H. (2019). SPIRITUAL AND MORAL ASPECTS OF THE FORMATION OF CIVIL CULTURE IN FUTURE SPECIALISTS OF HIGHER EDUCATION. *Theoretical & Applied Science*, (12), 662-665.
2. Olimov, T. H. (2020). The image of a modern teacher in the formation of civic culture among future highly educated specialists. *Pedagogical skill-Bukhara*, 5.
3. Olimov, T. H. (2019). Development issues of civil society and culture in the work of Eastern thinkers. *Pedagogical skill-Bukhara*, 2.
4. Olimov, T. H. (2016). Formation of self-awareness in youth. *Social and humanitarian sciences in the educational system.-Tashkent*, 4.
5. Olimov, T. (2020). Bo'lajak oliy ma'lumotli mutaxasislarda fuqarolik madaniyatini shakllantirishning ayrim yo'nalishlari. *FAN, TA'LIM VA AMALIYOTNING INTEGRASIYASI*, 1(1), 20-27.
6. Olimov, T. The role of national spirituality and values in the development of civil culture in future specialists with higher education.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Olimov Temur Hasanovich,

Professor, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences,
Associate Professor

Address: Uzbekistan, 200100, Bukhara, Dilodob-zafarabad-26

olimovtemir7@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0009-1783-8380>;

JADIDLARNING PEDAGOGIK HARAKATLARI, ALIFBO VA BOSHQA
DARSLIKLARNING TAKOMILLASHUVIDAGI HISSASI

Nusratova Hamida Cho'liyevna
*Buxoro davlat universiteti,
Buxoro shahri*

Zubaydullayeva Madinabonu Kamol qizi
*Osiyo xalqaro universiteti,
Buxoro shahri*

Annotatsiya

KIRISH: Maqolada o'zbek ma'rifatparvarlari XX-asrning boshlariga kelib darslik yaratishga umummilliy va muqaddas harakat sifatida qaraganlari hamda bu sohada bir qadar muvaffaqiyatlarga erishganlari haqida fikr yuritilgan. Unda Saidrasul Aziziy, Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Shokirjon Rahimiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Sadriddin Ayniy, Abdurauf Fitrat, Muhammad Rasuliy, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Elbek singari bir qator ma'rifatparvarlar tomonidan alifbe, o'qish, geografiya, tarix, ona tili, arifmetikaga oid darsliklar yaratilib, bolalar va katta yoshdagi aholining savodxonligi ta'minlangandagi harakatlari tahlil qilingan.

MAQSAD: Turkistonda 1902-1930 yillarda jadidlar tomonidan yaratilgan alifbo va darsliklarni o'rganish, didaktik jihatdan tahlil qilish va darslik yaratishga oid tarixiy tajribalardan istiqbolda foydalanish

MATERIALLAR VA METODLAR: maqola doirasida o'rganilgan adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda ma'rifatparvarlar yaratgan darsliklar va maktablarning faoliyatiga nazar tashlanib, vorisiylik prinsipi asosida tahlillar olib borildi. Bunda boshlang'ich sinf alifbe darsligining tarixiy tamoyillarini ilmiy-didaktik tahlil qilish va jarayonga qulayliklar olib kirishda asoslanish, bunda onglikni ta'minlash, shakllantirish samaraligini ko'rsatib beriladi.

XULOSA: mavjud ilmiy-tarixiy manbalar hamda arxiv materiallarini o'rganish natijalari,

XX-asrning boshlariga kelib Turkistonda turkiy (hozirgi o'zbek tili)dagi darsliklarni yaratish uchun ijtimoiy-siyosiy hamda pedagogik ehtiyojning mavjudligi va bu ehtiyoj o'lka aholisi savodxonligini oshirish orqali milliy uyg'onish jarayonini tezlashtirish zaruriyati bilan izohlanib, ochib berilganligi, ilmiy-metodik asosi ishlab chiqilganligi bilan izohlanadi. Shu davrda yaratilgan darsliklarning xarakterli xususiyatlarini turli sohalarga oid bilimlar va ma'lumotlar bilan uyg'unlashtirilgan holda ijodiy o'rganish, usullarini takomillashtirishga oid amaliy-metodik tavsiyalar ishlab chiqilganligi bilan belgilanadi.

Kalit so'zlar: Turkiston, jadidchilik harakati, alifbo, darslik, maorif, maktab, bilim,

ВКЛАД В СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ДЕЙСТВИЙ ДЖАДИДОВ, АЛФАВИТА И ДРУГИХ УЧЕБНИКОВ

Нусратова Хамида Чулиевна

*Бухарский государственный университет, город
Бухара*

Зубайдуллаева Мадина Камоловна

*Азиатский международный университет,
город Бухара*

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается тот факт, что узбекские просветители в начале XX века считали создание учебников всенародным и священным движением и добились определенных успехов на этом поприще. Алфавит, чтение, географию, историю, мать и т.д. преподавали Саидрасул Азизи, Махмудходжа Бехбуди, Абдулла Авлони, Шокирджон Рахими, Мунавваркори Абдурашидханов, Садриддин Айни, Абдурауф Фитрат, Мухаммад Расули, Хамза Хакимзада Ниязи, Эльбек по учебникам языка, арифметики, грамотность детей и взрослых действия, когда они предусмотрены, анализируются.

ЦЕЛЬ: Изучить алфавит и учебники, созданные древними в Туркестане в 1902-1930 годах, провести дидактический анализ и использовать исторический опыт, связанный с созданием учебников в перспективе.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: анализ изученной в статье литературы показывает, что деятельность учебников и школ, созданных просвещенными людьми в Узбекистане, анализировалась по принципу преемственности. Показана эффективность научно-дидактического анализа исторических принципов азбуки учебника начальной школы и внедрения в процесс средств, а также эффективность обеспечения и формирования осведомленности.

ВЫВОД: результаты изучения существующих научно-исторических источников и архивных материалов свидетельствуют о существовании общественно-политической и педагогической необходимости создания учебников на турецком (ныне узбекском) языке в Туркестане к началу XX века, и эта потребность была достигнута за счет повышения грамотности населения страны. Это объясняется необходимостью ускорить процесс пробуждения, объясняется тем, что она была выявлена и разработана научно-методическая база. Это определяется разработкой практических и методических рекомендаций по совершенствованию творческого обучения и методов, сочетающихся со знаниями и информатсией.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Туркестан, движение джадидизма, алфавит, учебник, образование.

CONTRIBUTION TO THE IMPROVEMENT OF THE PEDAGOGICAL ACTIONS OF JADIDS, THE ALPHABET AND OTHER TEXTBOOKS

Nusratova Hamida Chuliyevna

Bukhara state university, Bukhara city

Zubaydullayeva Madina Kamolovna

Asian International University, Bukhara city

Annotation

INTRODUCTION: The article discusses the fact that Uzbek enlighteners at the beginning of the 20th century considered the creation of textbooks as a national and sacred

movement and achieved some success in this area. It analyzes the efforts of a number of enlighteners, such as Saidrasul Aziziy, Mahmudkhodja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Shokirjon Rahimiy, Munavvarqori Abdurashidkhanov, Sadriddin Ayniy, Abdurauf Fitrat, Muhammad Rasuliy, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Elbek, to create textbooks on the alphabet, reading, geography, history, native language, arithmetic, and to ensure the literacy of children and adults.

GOAL: To study, didactically analyze and use historical experiences in textbook creation in Turkestan in 1902-1930

MATERIALS AND METHODS: The analysis of the literature studied within the framework of the article shows that, looking at the activities of textbooks and schools created by enlighteners in Uzbekistan, analyses were conducted based on the principle of succession. In this, the scientific-didactic analysis of the historical principles of the primary school alphabet textbook and the justification for introducing conveniences into the process are shown, while ensuring awareness and forming effectiveness.

CONCLUSION: the results of the study of existing scientific and historical sources and archival materials indicate that by the beginning of the 20th century, there was a socio-political and pedagogical need in Turkestan to create textbooks in Turkic (now Uzbek), and this need was explained and revealed by the need to accelerate the process of national awakening by increasing the literacy of the population of the country, and a scientific and methodological basis was developed. The characteristic features of the textbooks created during this period are determined by the development of practical and methodological recommendations for improving their methods, combining them with knowledge and information from various fields.

Keywords: Turkestan, Jadid movement, alphabet, textbook, education

Alqimiz madaniyatining rivojlanish tarixida pedagogik fikrlar taraqqiyoti, jumladan o'quv vositalarining mazmunan va shaklan takomillashuvi muhim ahamiyat kasb etib, usiz ta'lim-tarbiya sohasidagi madaniy-ma'rifiy rivojlanishni aniq tasavvur qilib bo'lmaydi.

XX-asrning 20-yillari arafasida arab alifbosini isloh qilish harakati avj oldi. Bunda Abdurauf Fitrat va Qayum Ramazonlar boshchiligidagi "Chig'atoy gurungi" to'garagi, shuningdek, Turkiston Muxtor Jumhuriyati Maorif Xalq Komissarligi huzuridagi "Turk shubasi" ayricha rol o'ynay boshladi. Shu tariqa til va imlo, arab alifbosidagi ayrim harflarni isloh qilish asosida yangi o'zbek alifbosini yaratish masalalari kun tartibiga qo'yila boshlandi. Shu masalalar atrofidagi bahslar tobora keskin tus ola borishi tufayli taraflar ikki qarama -qarshi qutblarga bo'linib qoldi. Bu

hol 1921-yilning yanvarida Toshkentda Turkiston Xalq Komissarligi tashabbusi bilan tashkil etilgan til va imlo masalasiga oid birinchi qurultoyda yaqqol namoyon bo'ldi. Unda so'zlagan Fitrat "Maorifimizni eski imlo va yozuv bilan kengaytirmak va savodsizlikni bitirmak uchun imlomizni isloh etmak lozimdir"-deya arab alifbosini isloh qilish taklifini o'rtaga tashladi.

Boshqa bir notiq Mahmud Hodiev - Botu esa, arab alifbosidan voz kechib, lotin harflari asosidagi yangi alifbega o'tishni yoqlab: "Butunlay hozirgi arab harflarini tashlab ko'p millatlar tomonidan qabul qilingan lotin yozuvini tilimizdagi tovushlarga muvofiq bir holga keltirib qabul qilish kerakdir" (yuqoridagi ikkala ko'chirma "1921-yil yanvarda bulgan birinchi o'lka o'zbek tili va imlo qurultoyining chiqarg'on qarorlari"dan olindi - degan taklif bilan chiqdi va hatto o'zi

tuzgan lotin alifbosini qurultoy qatnashchilari diqqatiga havola etdi.

Qurultoy intihosida uni boshqarib borgan Turkiston Muxtor Jumhuriyati Maorif Xalq Kamissari Shahid Ahmadiev har ikki taklifni ovozga qo'yganida Abdurauf Fitrat taklifi ko'pchilik tomonidan "hozircha amaldagi harflarni tuzatuv haqidagina so'z bo'lsin" degan andisha bilan ma'qullandi. Shunday bir vaziyatda Shokirjon Rahimiyning "Sovg'a" alifbesi 1919 yilda Toshkentda bosilib chiqdi. Uni muallif 1922-yilda qayta ishlab, to'ldirib "O'zbek alifbosi" nomi ostida chop etdi, 1924-yilda yana "Sovg'a" nomi bilan qayta bostirdi, 1925 yilda 4 -nashri amalga oshdi. Bu davrda Buxoro Xalq Jumhuriyatida Hasan Alining "Til ochqich" (1922) va Mazhar Sadridinning "Qulay alifbo", shuningdek, Xorazm Xalq Jumhuriyatida ham shu xildagi aliflar tartib berilganligi haqida ma'lumotlar bor. (Qarang: Yu. Abdullaev, o'sha asar, 160 - b. Biroq muallif Xorazmda yaratilgan alifbelarni topolmaganini alohida qayd etadi).

Elbek xam bu davrda til, imlo, alifbo va yozuv qoidalari bilan jiddiy shug'ullanib, boshlang'ich ta'limni takomillashtirishga xizmat qiluvchi "Yozuv yo'llari" (1921) darsligini yaratdi va uni sinovdan o'tkazgach, qusurlarini bartaraf etgan holda 1924-yilda "Go'zal yozg'ichlar" nomi ostida qayta nashr eildi. Biroq boshlang'ich sinflarda o'qishga oid barcha darsliklar muallifi sifatida tanildi.

XX asrning 20-yillari o'rtalaridan e'tiboran maktab ta'limining ommalashuvi, 30 - yillarda esa majburiy boshlang'ich ta'limining joriy qilinishi kattalar va o'smirlar orasida savodsizlik va chalasavodlikni tugatish harakatining avj olishiga, yangi lotin alifbosiga ko'chilishi munosabati bilan Shokir Rahimiyning "Savod" (1929-1931), O.Sharafiddinov, T.Sodiqov va boshqalarning "Mehnat bolalari" (1931, bu fabrika-zavod huzuridagi maktablarning o'quvchilariga muljallangan

alifbe bo'lib, qayta ishlangan nusxasi 1932-yilda "Bilim va mehnat" nomi bilan bosilgan), F.Erg'oziev, A.Yuldoshevlarning "Alifbe" (1931-1936 yillarda bosilib turgan) asarlari boshlang'ich ta'lim tizimida ishlatilgan bo'lsa savodsizlik va chalasavodsizlikni tugatish kurslariga mo'ljallanib M. Qodirov, G.Muqminov, M.Islomovlarning "Kattalarga o'qish" (1920), I.Rahmatullaevning "Rahbari besavodan" (1925), Shokirjon Rahimiyning "Kattalar alifbesi" (1927), S.Naim va Yu.Abdurahimlarning "Yangi qishloq" (1929), "Bitsin savodsizlik" (Sulaymon Shokir ham muallif sifatida qo'shilgan, 1929), S.Mutallibov va Mirzaevlarning "Yangi el", Sh.Rahimiyning "Batraklar alifbesi" (1930), F.Ergashev va I. Xusanxo'jaevlarning "O'smir", N.Said va A.Yuldoshlarning "Mehnat" (1932) singari alifbelari yaratilib foydalanilgan. Shuni ta'kidlash joizki, 1929 yildan e'tiboran tartib berilgan va nashr etilgan alifbelarning barchasi lotin yozuvida, binobarin, asarlar davomida xizmat qilib kelgan arab alifbosi o'rnida yangidan qabul qilingan lotin alifbesida edi. Tabiiyki, o'sha davrda avj olgan mafkuraviy kurash motivlari bu alifbelarda ham o'z ifodasini topmay qolmadi. Bu hol mazkur alifbelarning stabillashuviga, uzoq umr ko'rishiga monelik qildi. Ularni yaratgan talay mualliflar stalincha qatag'onga uchrashi tufayli o'sha alifbelar ham ta'kidlandi. Xullas, ana shunday alg'ov-dalg'ovli bir sharoitda Oqilxon Sharafiddinov "Alifbe"si dunyoga keldi. Bu xususda uning o'zi shunday yozgan edi; "Zamon talabi, davr taqazosi "Alifbe"ni ham takomillashtirishni talab etadi. Shu vajdan 1-sinf o'quvchilari 1930-1935 yillarda Shokirjon Rahimiyning "Sovg'a"sidan ("Alifbe") foydalandilar.

"Bu yillar ichida men orginal darslik ustida ishladim, -deydi muallif. - Kitobni yozishda juda ko'p rus va qardosh respublika pedagog olimlari, psixologlari, o'qituvchilar,

metadistlar bilan uchrashdim, suhbatlashdim. Pedagogika, ayniqsa, boshlang'ich sinflarga oid kup kitoblari o'qib, urgandim. Intilish, izlanishlar zoe ketmadi. 1935 yilgi talabalarim bulmish 1 - sinf o'quvchilariga orginal darslik "Alifbe" ni taqdam eta oldim". (*Qarant: Alifbe va izlanish, - "O'qituvchilar gazetasi", 1974, 20 oktyabr*).

Chindan-da, Oqilxon Sharafiddinov bu "Alifbe"ni yaratish uchun uzluksiz izlandi, boshlang'ich sinfni uqish jarfyonida ham uzoq yillik tajribasiga, qolaversa, kompleks tizimli o'qitishga muljallab tuzilgan va 1928 yilda "Bilim va mehnat". 1929—1930-yillarda esa "Mehnat bolalari" nomlari bilan chop etilgan alifbelari tajribasiga suyandi, bolalar shoirilariga murojaat qilib, u yoki bu harf faolligidagi so'zlardan bitilgan quvnoq qisqa hajmli she'rlar yozdirib, ular tanlovini o'tkazdi. O'sha tanlovda Shukur Sa'dullaeving 17 ta jajji she'ri unga, ma'qul tushdi va ularni o'rganilayotgai harfni yozish va o'qitish maqsadiga ko'ra o'z "Alifbe" sida joylashtirdi. Shu xildagi mashaqqatli mehnat natijasida yuzaga kelgan "Alifbe" dastlab lotik alifbosida 1938-yildan 1940-yilgacha, 1941-yildan esa 1996-yilgacha kirill alifbosida uzluksiz qayta -qayta bosilib turdi. Uning dastlabki nashri 400 ming nusxada edi, sunggi har bir nashri ham 400-500 ming nusxa oraliq'ida bo'ldi. O'tgan 55 yil davomida xalqimizning uch avlodini savodxon qilgan bu kitobning umumiy tiraji sal kam 25 million nusxani tashkil etadi. Bu qadar salmoqli adadda tarqalish va ommaviy o'qishga sazovor bo'lish har qanday kitobga nasib qilavermaydi. Ha, shu muddat davomida Oqilxon Sharafiddinov "Alifbe"si kirib bormagan o'zbek xonadoni va undan yozish va o'qish sabog'ini olmagan o'zbek qolmadi. Bunda muallifning M.Mirzaahmedov bilan hamkorlikda birinchi sinf o'qituvchilariga muljallanib yaratgan va 1959 yilda ommaviy nashr qilingan "Alifbeni o'qitish metodikasi" qo'llanmasi ham ayrica xizmat qildi.

Binobarin, uning bu tarixiy xizmatini buyuk mutafakkir Alisher Navoiyning:

Xalq yulinda kim sanga bir harf o'qitmish ranj ila,

Aylamak bo'lmas ado oning haqin ming ganj ila,

- degan hikmatida ta'kidlanganidek, baholash oson emas, lekin Oqilxon Sharafiddinov siymosi XX-asrda o'zbek xalqining buyuk muallimlaridan biri, muallimlar muallimi bo'lib qolaverdi. U o'z alifbesini takomillashtirish ustida muttasil izlandi, nihoyat davr shiddatiga kuchi yetmay qolgach, "yangi programma va yangicha o'qitish munosabati bilan" uni qayta ko'rish zaruriyatini his qilish tufayli 1974-yilda boshlang'ich ta'lim muammolarining yirik tadqiqotchisi Qumri Abdullaevani hammualliflikda izlanishga da'vat etdi. Hamkorlik esa "Alifbe"iing yanada takomillashuviga, qolaversa, yana 20-yilcha muddat davomida o'qish va o'rgatishda yaroqli bo'lib qolshini ta'minladi.

Oqilxon Sharafiddinov e'tiroficha bunda Qumrixon Abdullaevaning "O'z mahorati, bilimi va zakovatini namoyish" qilavergani ham ayrica rol o'ynadi. Bu "Alifbe" shu qadar fazilatlariga ega bo'lishiga qaramay, unda sho'ro davri mafkurasi kasri seziladi, qolaversa, hatto ayrim o'rinlarda kompilyativlik qusurlaridan ham qutula olmagan edi. Undagi bunday qusurlar haqida O'zbekiston xalq shoiri Anvar Obidjon "Alifbe"dagi sirli qop (*"Yoshlik"jurnali, 1988, 3-son, 56-59 b*) va yana boshqa bir sevimli bolalar shoiri Tursunboy Adashboev "Sirli qop" - tahrirbop (*"Yoshlik" jurnala, 1988, 10 -son, 75- 76 b*), shuningdek, o'zga bir qator mualliflar kuyunchaklik bilan yozgandilar. Ayniqsa, A.Obidjon "Alifbe"ni «yaratish va takomillashtirishdagi katta mehnatlar, izlanishlar uchun mualliflar oldida ta'zim bajo keltirishi"ni ta'kidlab, undagi qator qusur va kamchiliklarni asosli qilib ochib tashladi va ularni bartaraf etishga oid takliflarni ham o'rta tashladi. Inchunin,

u talay harflarning, jumladan, “A”, “O”, “N”, “A”, “U” va boshqalarning yozilishini o’rganishga bag’ishlangan sahifalarga berilgan rasmlar o’sha harflarni o’rganishga to’la xizmat qilmasligini, qolaversa, rus “Azbuka”siga kompilyativlik bilan - yondashganliklaridan “M” harfida o’zbek turmushiga u qadar mos kelmovchi “malina”so’zi va uning rasmini, “B” va “Sh” harflari sahifalarida rus xalq ertaklari “Bo’g’irsoq” va “Sholg’om” mazmuniga mos rasmlarni berganliklari, bunda ruslardagi “malina”ning o’zbeklarda “parmonchak”deyilishini, “Bo’g’irsoq” so’zidagi yetti harfdan beshtasi - o’, g’, r, s, q harflari hali o’rganilmagan bir sharoitda bu so’zni ko’chirib yozish ko’r-ko’ronalikka olib kelishini o’ylab ham ko’rmaganliklarini mantiqli tahlil qilib ko’rsatdi. “Bolani chalg’itishga, uning o’rganishi va o’zlashtirishni qiyinlashtiradigan” bunday misollar “Alifbe”da behad ko’pligini ta’kidlab, “darslikni deyarli qayta tuzish kerak”degan xulosani o’rtaga tashlaydi. So’ngra o’zi kirill yozuvidagi o’zbek alifbosidagi 33 harf va 2 ta belgining har birini qaysi so’z va rasm bilan ifodalashga doir aniq takliflarini bayon qiladi, uning takliflarida talay e’tiborli nuqtalar bor. Shunga qaramay, d, q, j, e, ch, sh, yu, ya harflariga oid takliflarida e’tiroz uyg’otadigan mulohazalar ham yetarli. Chunki, o’sha harflarga oid so’zlar va rasmlar o’zbekona turmushga o’zlashgan esa-da, hali 1-sinf o’quvchilari anglashiga qiyinchilik tug’dirishi tabiiydir. E” harfida yelkan va uning rasmi taklif qilinsa, “Sh” harfida yana rus xalq ertagi “Sholg’om”ga oid rasmlar taklif qilingan. Qolaversa, “d”

harfida “xirmondagi don”, “q” harfida “qand” rasmlari taklif qilinadiki, bularda aniqlik yetishmaydi, “yu”da oktyabryatlar yulduzchasi, «ya»da yashik rasmlari taklif qilinganki, bularda ham usha davrga xos g’oyalar aksini topgan, “yashik” o’zbekcha so’z emas.

Q.Abdullaeva mazkur “Alifbe”ni shu takliflar asosida bir qadar tuzatishga o’rindi, biroq XX asrning oxirlarida lotin alifbosiga ko’chilishi munosabati bilan uzlari safiga yangi mualliflarni qo’shgan holda tuzgan “Aiifbe”da shu takliflardan unumliroq foydalandi, O.Sharafiddinov, Q.Abdullaeva, K.Nazarov, M.Rozixojaeva, S.Ma’rufjonovlar hamkorligida lotin yozuvida bitilgan “Alifbe” (“Shodlik”) 1996 - 2000-yillarda besh marta chop qilindi. Unda O harfida qushlarni, L harfida lola, U harfida uzum, O’ harfida o’poq, F harfida fil, S harfida g’oz rasmlarining berilishida qay darajadadir A.Obidjon takliflari ta’sirini sezmaslikning iloji yo’q. Binobarin, bunday ta’sir izlari keyin yaratilgan alifbelarda ham ko’zga tashlanadi. Jumladan R.Safarova, M.Inoyatova, M.Shokirova, L.Shermamatovalar yaratgan va 2003-yildan hozirgacha besh nashri amalga oshgan “Alifbe”da ham bunday holatni ko’zatish mumkin. Inchunun, tilga olingan “Alifbe”dagi A harfida ayiq, N harfida non, L harfida lola, V harfida baliq rasmlari berilganida o’sha takliflarning amaldagi ijrosi sezilarlidir.

Umuman, asr boshidan hozirga qadar o’zbek alifbo darsliklarining o’z tarixiy tadriji va rivojlanish negizlari mavjud bo’lib u jadedlar tomonidan boshlangan ilk harakatchilikka borib taqaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktabr “O’zbekiston Respublikasi Oliy Ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to’g’risida”gi PF-5847-son Farmoni.

2. Sattarova, I. M., & Abdulmadjidova, M. (2021). Ta'lim Jarayoni Samaradorligini Oshirishda O'Yinli Texnologiyalardan Foydalanish Pedagogik Zaruriyat Sifatida. TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI, 1(6), 5-9.

3. Сариев Ш.У.Бoshlang'ich sinf ўқиш дарсларида матн устида ишлаш орқали нутқ ўстириш назарияси ва амалиёти (1-, 2-сinf материаллари мисолида)): Пед. фан. номз. дисс. –Т:2020. 4. Тўхлиев Б., Шамсиева М., Зиёдова Т. Ўзбек тили ўқитиш методикаси. –Т: Янги аср авлоди, 2006

4. Doniyarov M., Mamarahimova N. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqiy madaniyatini shakllantirishda innovatsion yondoshuvning ahamiyati. Архив Научных Публикаций JSPI. 2020 y.

5. Hamzayevna, O. M. (2023). Creative approach in developing the communication skills of primary class guards. *Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence*, 2(5), 55

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ]

[AUTHORS INFO]

Nusratova Hamida Cho'liyevna

Buxoro davlat universiteti dotsenti,

Zubaydullayeva Madinabonu Kamol qizi

Osiyo xalqaro universiteti magistranti

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA NUTQ MADANIYATINI TAKOMILLASHTIRISH USULLARI

Ozodova Madina Hamza qizi

Buxoro davlat universiteti, Buxoro shahri

Annotatsiya:

KIRISH: Ushbu maqolada nutqni shakllantirish, nutqning sofligiga erishish yo'llari, boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini o'stirish usullari, shuningdek o'quvchilar nutq madaniyatini takomillashtirish haqida so'z yuritilgan bo'lib, nutq madaniyatini takomillashtirish usullari ham keltirilgan.

MAQSAD: boshlang'ich sinf o'quvchilarida nutq madaniyatini tarkib toptirish orqali ularning nutq sofligiga, so'z boyligini oshirish, adabiy til me'yorlariga amal qilishni hamda nutq madaniyatini takomillashtirish usullarini ishlab chiqishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: O'quvchilar nutqini o'stirish o'z metodik vositalariga ega, o'zining mashq turlari bor. Bulardan eng muhimlari bog'lanishli nutq hisoblanadi. Nutq o'stirishda izchillik to'rt shartni, ya'ni mashqlarning izchilligini, istiqboli, xilma-xilligi, xilma-xil mashq turlarini umumiy maqsadga bo'ysundirish ko'nikmasini amalga oshirish bilan ta'minlanadi. Har bir yangi mashq oldingisi bilan bog'lanadi va keyingisiga o'quvchini tayyorlaydi, umumiy maqsadga bo'ysungan holda yana qandaydir yangilik qo'shadi. Maktabda o'quvchilar nutqini o'stirishga ona tili o'qitishning asosiy vazifasi deb qaraladi. Nutq o'stirish faqat ona tili va o'qish savodxonligi darslaridagina emas boshqa fanlarda ham amalga oshirilishi mumkin.

XULOSA: O'quvchilar nutqini o'stirishning mashg'ulotning boshqa turlari bilan bog'liqligi. O'quvchilar nutqini o'stirish boshqa o'quv predmetlaridan o'tkaziladigan mashg'ulotlar bilan ham uzviy ravishda bog'lanadi. Ona tili darslarida o'quvchilar til yordamida tabiat va kishilar hayoti haqida bilim oladilar: ular kuzatishni, o'ylashni va ko'rganlari, eshitganlari, o'qiganlari haqida to'g'ri bayon qilishni o'rganadilar. Ona tili darslari bolalar lug'atini boyitishga samarali yordam beradi, nutqni to'g'ri tuzishni o'rgatadi. O'qish savodxonligi darsi va u bilan bog'liq holda olib boriladigan kuzatish, ekskursiya o'quvchilarga tabiat hodisalari, kishilar hayoti va mehnati haqida, axloq qoidalari, boshqa kishilar bilan muomala normalari haqida bilim beradi; bu darsda bolalar nutqiga, uni shakllantirish va o'stirishga keng imkoniyat mavjud.

Kalit so'zlar: Boshlang'ich ta'lim, nutq o'stirish, so'z boyligi, nutq madaniyati, tafakkur, fikr, usul.

МЕТОДЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ КУЛЬТУРЫ РЕЧИ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Озодова Мадина Хамзаевна

Бухарский государственный университет, город Бухара

Аннотация:

ВВЕДЕНИЕ. В данной статье говорится о формировании речи, способах достижения чистоты речи, методах развития речи младших школьников, а также о повышении речевой культуры учащихся, а также представлены методы повышения культуры речи.

ЦЕЛЬ: заключается в разработке способов повышения речевой культуры учащихся младших классов путем повышения чистоты их речи, словарного запаса, соблюдения норм литературного языка, культуры речи.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Развитие речи учащихся имеет свои методические средства, свои виды упражнений. Наиболее важным из них является связная речь. Последовательность в развитии речи обеспечивается выполнением четырех условий: последовательность упражнений, перспектива, разнообразие и умение подчинять разные виды упражнений общей цели. Каждое новое упражнение соединяется с предыдущим и готовит ученика к следующему, добавляет что-то новое, подчиненное общей цели. В школе развитие речи учащихся считается основной задачей обучения родному языку. Развитием речи можно заниматься не только на занятиях по родному языку и чтению, но и по другим предметам.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Связь речевого развития учащихся с другими видами обучения. Развитие речи учащихся неразрывно связано с деятельностью других учебных предметов. На занятиях родным языком учащиеся познают природу и жизнь людей с помощью языка: учатся наблюдать, думать, правильно описывать то, что видят, слышат и читают. Занятия родным языком эффективно помогают обогатить словарный запас детей, учат правильно структурировать речь. Занятие по чтению и связанные с ним наблюдения и экскурсии дают учащимся знания о явлениях природы, жизни и труде людей, правилах морали, нормах обращения с другими людьми; на этом занятии открываются широкие возможности для детской речи, ее формирования и роста.

Ключевые слова: Начальное образование, речевое развитие, словарный запас, культура речи, мышление, мышление, метод.

METHODS OF IMPROVING SPEECH CULTURE IN PRIMARY CLASS STUDENTS

Ozodova Madina Hamzayevna

Bukhara state university, Bukhara city

Annatation:

INTRODUCTION: This article talks about shaping speech, ways to achieve purity of speech, methods of developing speech of primary school students, as well as improving the speech culture of students, and methods of improving speech culture are also presented.

The connection of developing students' speech with other types of activities. The development of students' speech is also inextricably linked with activities in other subjects. In

native language lessons, students learn about nature and the life of people with the help of language: they learn to observe, think and correctly describe what they see, hear, and read. Native language lessons effectively help enrich children's vocabulary, teach them to correctly structure speech. The reading literacy lesson and the observation and excursion conducted in connection with it give students knowledge about natural phenomena, people's life and work, about morals, and about the norms of interaction with other people; this lesson provides ample opportunities for children's speech, its formation and development.

GOAL: The goal is to develop methods for improving the purity of speech and vocabulary of primary school students by instilling a culture of speech, adhering to literary language standards, and improving their culture of speech.

MATERIALS AND METHODS: The development of students' speech has its own methodological tools, its own types of exercises. The most important of these is connected speech. Consistency in the development of speech is ensured by the implementation of four conditions, namely the consistency of exercises, perspective, variety, and the ability to subordinate different types of exercises to a common goal. Each new exercise is connected with the previous one and prepares the student for the next, while subordinating it to a common goal, adding something new. The development of students' speech at school is considered the main task of teaching the native language. Development of speech can be carried out not only in the lessons of the native language and reading literacy, but also in other subjects.

Key words: Primary education, speech development, vocabulary, speech culture, thinking, thought, method.

Nutq-kishi faoliyatining turi, til vositalari (soʻz, soʻz birikmasi, gap) asosida tafakkurni ishga solishdir. Nutq oʻzaro aloqa va xabar funktsiyasini, oʻzaro fikrni his-hayajon bilan ifodalash va boshqalarga taʼsir etish vazifasini bajaradi. Yaxshi rivojlangan nutq jamiyatda kishining aktiv faoliyatining muhim vositalaridan biri sifatida xizmat qiladi. Nutqda fikr shakllantiriladi, shu bilan birga, fikr nutqni yaratadi. «Nutq tafakkur bilan chambarchas bogʻlangandir. Nutq boʻlmasa, tafakkur ham boʻlmaydi, til materiali boʻlmasa, fikrni ifodalab berib boʻlmaydi». Fikrni nutqiy shakllantirish uning aniq, tushunarli, sof, izchil, mantiqiy boʻlishini taʼminlaydi. Tilni egallash shu tilning fonetikasini, lugʻat tarkibini, grammatik qurilishini bilib olish, fikrni takomillashtirish uchun, tafakkurni oʻstirish uchun shart sharoit hozirlaydi. Bilimlar, dalillar, har-xil axborotlar tafakkurning ham, nutqning ham materialidir.

Nutq tafakkur jarayonini oʻrganishning muhim vositasi boʻlib xizmat qiladi. Nutqdan

oʻquvchi fikriy rivojining asosiy oʻlchovlaridan biri sifatida foydalaniladi. Oʻquvchining barcha oʻquv predmetlaridan materialni oʻzlashtirishi va umumiy aqliy rivojlanish haqida fikr yuritganda, u yoki bu mavzuni oʻquvchi oʻz nutqida (yozgan inshosida, axborotida, qayta hikoyalashda, savollarga bergan javobida) qanday bayon eta olishiga qaraladi. Shunday qilib, nutqni tafakkurdan ajratib boʻlmaydi, nutq tafakkur asosida rivojlanadi; fikr nutq yordamida pishib yetiladi, yuzaga chiqadi. Ikkinchi tomondan, nutqning oʻsishi fikrni shakllantirishga yordam beradi, takomillashtiradi. Nutq oʻzaro aloqa va xabar, oʻz fikrini his-hayajon bilan ifodalash va boshqalarga taʼsir etish vazifasini bajaradi. Yaxshi rivojlangan nutq jamiyatda kishi faoliyatining muhim vositalaridan biri sifatida xizmat qiladi. Oʻquvchi uchun esa nutq maktabda muvaffaqiyatli taʼlim olish qurolidir.

Nutq oʻstirish nima? Agar oʻquvchi va uning tildan bajargan ishlari koʻzda tutilsa,

nutq o'stirish deganda tilni har tomonlama (talaffuzi, lug'ati, sintaktik qurilishini, bog'lanishli nutqni) faol amaliy o'zlashtirish tushuniladi. Agar o'qituvchi ko'zda tutilsa, nutq o'stirish deganda, o'quvchilarning tilning talaffuzi, lug'ati, sintaktik qurilishi va bog'lanishli nutqni faol egallashlariga yordam beradigan metod va usullarni qo'llash tushuniladi. Shuning uchun ham grammatika va imlo dasturi tovushlar va harflar, so'z, gap, bog'lanishli nutq kabi qismlarni o'z ichiga olgan. Ona tili dasturining bo'limlari «Xat-savod o'rgatish va nutq o'stirish», «O'qish va nutq o'stirish», «Grammatika, imlo va nutq o'stirish» deb nomlangan. Nutq faoliyati uchun, shuningdek o'quvchilar nutqini o'stirish uchun bir necha shartga rioya qilish zarur:

1. Kishi nutqining yuzaga chiqishi uchun talab bo'lishi kerak. O'quvchilar nutqini o'stirishning metodik talabi o'quvchi o'z fikrini, nimanidir og'zaki yoki yozma bayon qilish xohishini va zaruriyatini yuzaga keltiradigan vaziyat yaratish hisoblanadi.

2. Har qanday nutqning mazmuni, materiali bo'lishi lozim. Bu material qanchalik to'liq, boy, qimmatli bo'lsa, uning bayoni shunchalik mazmunli bo'ladi. Shunday ekan, o'quvchilar nutqini o'stirishning ikkinchi sharti nutqqa oid mashqlarning materiali haqida bo'lib, o'quvchi nutqi mazmunli bo'lishi uchun g'amxo'rlik qilish hisoblanadi.

3. Fikr tinglovchi tushunadigan so'z, so'z birikmalari, gap, nutq oborotlari yordamida ifodalansagina tushunarli bo'ladi. Shuning uchun nutqni muvaffaqiyatli o'stirishning uchinchi sharti – nutqni til vositalari bilan qurollantirish hisoblanadi. O'quvchilarga til namunalarini berish, ular uchun yaxshi nutqiy sharoit yaratish zarur. Nutqni eshitish va undan o'z tajribasida foydalanish natijasida bolalarda ta'lim metodikasi asoslanadigan ongli ravishda «tilni sezish» shakllanadi. Nutq o'stirishning metodik sharti nutqiy faoliyatning keng

tizimini yaratish, ya'ni, birinchidan, yaxshi nutq namunasini idrok etish, ikkinchidan, o'rgangan til vositalaridan foydalanib, o'z fikrini bayon etish uchun sharoit yaratish hisoblanadi. Bola tilni nutqiy faoliyat jarayonida o'zlashtiradi. Buning o'zi yetarli emas, chunki u nutqni yuzaki o'zlashtiradi. Nutqni egallashning qator aspektlari mavjud. Bular:

1. Adabiy til me'yorlarini o'zlashtirish. Maktab o'quvchilarni adabiy tilni sodda so'zlashuv tilidan, sheva va jargondan farqlashga o'rgatadi, adabiy tilning badiiy, ilmiy, so'zlashuv variantlari bilan tanishtiradi.

2. Jamiyatimizning har bir a'zosi uchun zarur bo'lgan muhim nutq malakalarini, ya'ni o'qish va yozish malakalarini o'zlashtirish. Bu bilan o'quvchilar yozma nutqning xususiyatlarini, uning og'zaki-so'zlashuv nutqidan farqini bilib oladi.

3. O'quvchilar nutq madaniyatini takomillashtirish. Til jamiyatdagi eng muhim aloqa vositasidir. Tilning mana shu ijtimoiy ahamiyatidan kelib chiqib, maktabda o'quvchilarning nutq madaniyatiga alohida e'tibor beriladi. Bu vazifalarni bajarish uchun o'qituvchi o'quvchilar bilan rejali ish olib borishi lozim. Buning uchun esa o'quvchilar nutqini o'stirish ustida ishlash tushunchasiga nimalar kirishini bilib olish muhimdir. Nutq o'stirishda uch yo'nalish aniq ajratiladi:

- 1) so'z ustida ishlash;
- 2) so'z birikmasi va gap ustida ishlash;
- 3) bog'lanishli nutq ustida ishlash.

So'z, so'z birikmasi va gap ustida ishlash uchun lingvistik baza bo'lib leksikologiya (frazologiya va stilistika bilan birgalikda), morfologiya, sintaksis xizmat qiladi; bog'lanishli nutq esa mantiqqa, adabiyotshunoslik va murakkab sintaktik butunlik lingvistikasiga asoslanadi. Ko'rsatilgan uch yo'nalish parallel olib boriladi: lug'at ishi gap uchun material beradi; so'z, so'z birikmasi va gap ustida

ishlash bog'lanishli nutqqa tayyorlaydi. O'z navbatida, bog'lanishli hikoya va insho lug'atni boyitish vositasi bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktabr "O'zbekiston Respublikasi Oliy Ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son Farmoni.
2. Sattarova, I. M., & Abdulmadjidova, M. (2021). Ta'lim Jarayoni Samaradorligini Oshirishda O'Yinli Texnologiyalardan Foydalanish Pedagogik Zaruriyat Sifatida. TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI, 1(6), 5-9.
3. Сариев Ш.У.Бoshlang'ich sinf ўқиш дарсларида матн устида ишлаш орқали нутқ ўстириш назарияси ва амалиёти (1-, 2-сinf материаллари мисолида)): Пед. фан. номз. дисс. –Т:2020. 4. Тўхлиев Б., Шамсиева М., Зиёдова Т. Ўзбек тили ўқитиш методикаси. –Т: Янги аср авлоди, 2006
4. Doniyarov M., Mamarahimova N. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqiy madaniyatini shakllantirishda innovatsion yondoshuvning ahamiyati. Архив Научных Публикаций JSPI. 2020 y.
5. Hamzayevna, O. M. (2023). Creative approach in developing the communication skills of primary class guards. *Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence*, 2(5), 55

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Ozodova Madina Hamza qizi
Buxoro davlat universiteti tayanch doktoranti
Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri
m.h.ozodova@buxdu.uz

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING IJODIY TASAVVURINI BOYITISHDA BOLALAR ADABIYOTINING TUTGAN O'RNI

Matkarimova Sayyora Askarbekovna
Osiyo xalqaro universiteti, Buxoro shaxri

Annotatsiya.

KIRISH: Mazkur maqola boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy tasavvurini shakllantirishda va boyitishda bolalar adabiyotining ahamiyatini tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqot davomida bolalar adabiyoti o'quvchilarning mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, estetik didni shakllantirish va ma'naviy olamini boyitishda tutgan o'rni o'rganiladi. Shu bilan birga, mualliflar o'quvchilarning ijodiy salohiyatini oshirishga yo'naltirilgan usullar va yondashuvlarni taklif qilishadi.

MAQSAD: Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy tasavvurini rivojlantirishda bolalar adabiyotining tutgan o'rnini aniqlash va uning samarali usullarini o'rganish.

MATERIALLAR VA USULLAR:

- Bolalar adabiyotiga oid asarlarni tahlil qilish.
- Boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan amaliy tadqiqot o'tkazish.
- Pedagogik yondashuvlarni tahlil qilish va sinovdan o'tkazish.
- Statistik ma'lumotlarni yig'ish va tahlil qilish.

XULOSA: Bolalar adabiyoti boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy tasavvurini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Ularning ijodiy salohiyatini oshirish uchun didaktik materiallardan foydalanish, o'quvchilarning adabiy asarlar bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish va turli pedagogik usullarni qo'llash samarali natijalar beradi.

Kalit so'zlar: Bolalar adabiyoti, ijodiy tasavvur, boshlang'ich sinf, estetik tarbiya, ijodiy salohiyat, mantiqiy fikrlash.

РОЛЬ ДЕТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В РАЗВИТИИ ТВОРЧЕСКОГО ВОООБРАЖЕНИЯ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ.

Маткаримова Сайёра Аскарбековна
Международный университет Азии, г. Бухара

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: Данная статья посвящена анализу значения детской литературы в формировании и обогащении творческого воображения учащихся младших классов. В ходе исследования изучается роль детской литературы в развитии навыков логического мышления учащихся, формировании эстетического вкуса и обогащении их духовного мира. При этом авторы предлагают методы и подходы, направленные на повышение творческого потенциала студентов.

ЦЕЛЬ: Определить роль детской литературы в развитии творческого воображения младших школьников и изучить ее эффективные методы.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ:

- Анализ произведений детской литературы.
- Проведение практических исследований с учениками младших классов.
- Анализ и апробация педагогических подходов.
- Сбор и анализ статистических данных.

ВЫВОД: Детская литература играет важную роль в развитии творческого воображения учащихся младших классов. Для повышения их творческого потенциала эффективные результаты даст использование дидактических материалов, развитие навыков учащихся в работе с литературными произведениями, применение различных педагогических методов.

Ключевые слова: Детская литература, творческое воображение, начальная школа, эстетическое воспитание, творческий потенциал, логическое мышление.

THE ROLE OF CHILDREN'S LITERATURE IN ENRICHING THE CREATIVE IMAGINATION OF PRIMARY CLASS STUDENTS.

Matkarimova Sayyora Askarbekovna

International university of Asia, Bukhara city

Annotation.

INTRODUCTION: This article is devoted to the analysis of the importance of children's literature in forming and enriching the creative imagination of elementary school students. During the research, the role of children's literature in developing students' logical thinking skills, forming aesthetic taste and enriching their spiritual world is studied. At the same time, the authors offer methods and approaches aimed at increasing the creative potential of students.

GOAL: To determine the role of children's literature in the development of creative imagination of primary school students and to study its effective methods.

MATERIALS AND METHODS:

- Analysis of children's literature works.
- Conducting practical research with elementary school students.
- Analysis and testing of pedagogical approaches.
- Collection and analysis of statistical data.

CONCLUSION: Children's literature plays an important role in the development of creative imagination of elementary school students. To increase their creative potential, the use of didactic materials, the development of students' skills in working with literary works, and the use of various pedagogical methods will give effective results.

Key words: Children's literature, creative imagination, elementary school, aesthetic education, creative potential, logical thinking.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy tasavvurini boyitishda bolalar adabiyotining tutgan o'rni juda muhimdir. Bu yosh davrda bolalar dunyoqarashi, his-tuyg'ulari va tasavvuri tez rivojlanadi,

shuning uchun ular uchun maxsus yozilgan badiiy asarlar orqali ularga o'rgatish samarali hisoblanadi.

Bolalar adabiyotining quyidagi asosiy jihatlarini boshlang'ich sinf o'quvchilarining

ijodiy tasavvurini boyitishda muhim ahamiyatga ega:

1. Fantaziyani rivojlantirish

Bolalar adabiyotidagi ertaklar, qahramonlar va g'ayrioddiy voqealar bolalarning tasavvurini kengaytiradi. Ertaklardagi sehrli voqealar, obrazlar va hikoyalar bolalarning qiziqishini uyg'otib, ularni o'z dunyoqarashini shakllantirishga undaydi.

2. Estetik hissiyotlarni rivojlantirish

Go'zal til, obrazli tasvirlar va hissiyotga boy voqealar bolalar estetik zavqini oshiradi. Bu esa ularning san'at, tabiat va badiiy ijodga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

3. Axloqiy va tarbiyaviy o'rnak

Bolalar adabiyoti qahramonlarining xatti-harakatlari orqali bolalar yaxshi va yomonni ajratishni o'rganadi. Bu, o'z navbatida, ijodiy yondashuvda axloqiy qadriyatlarni aks ettirishga yordam beradi.

4. Til boyligini oshirish

Adabiy asarlarni o'qish bolalarning so'z boyligini kengaytiradi, ular yangi so'zlar, iboralar va ifoda shakllarini o'zlashtiradi. Bu ijodiy yozuv va og'zaki nutqni rivojlantirish uchun asos bo'ladi.

5. Hikoya qilish va yozuv ko'nikmalarini rivojlantirish

Bolalar adabiyotidagi hikoyalar ularni o'z tasavvuridagi voqealarni ifodalashga undaydi. Bu esa ularning mustaqil fikrlashi va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Tavsiyalar:

- **Bolalarga mos asarlarni tanlash:** Ularning yosh xususiyatlariga mos, qiziqarli va tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan asarlar tanlanishi kerak.

- **O'qish jarayonini qiziqarli qilish:** O'qish bilan birga teatrlashtirilgan sahnalar yoki rasmlar chizish kabi ijodiy mashg'ulotlar qo'shilishi maqsadga muvofiq.

- **Mustaqil ijodga rag'batlantirish:** Bolalarni o'z hikoyalarini yozishga, ertak uylab topishga yoki qahramonlar yaratishga undash kerak.

Bolalar adabiyoti, shubhasiz, ijodiy tasavvurni rivojlantirishda qudratli vosita bo'lib, u nafaqat bolalarning aqliy rivojlanishini, balki ularning shaxsiy shakllanishini ham ta'minlaydi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy tasavvurini boyitishda bolalar adabiyotining roli juda katta. Bolalar adabiyoti nafaqat qiziqarli hikoyalar va ertaklar, balki ularning fikrlash, tasavvur qilish, va yaratuvchanlik qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Quyida bolalar adabiyotining boshlang'ich sinf o'quvchilarining ijodiy tasavvurini boyitishga qanday ta'sir ko'rsatishi haqida bir necha asosiy nuqtalarni keltirib o'taman:

1. Tasavvur va Fantaziya Rivoji: Bolalar adabiyoti rang-barang obrazlar, fantastik voqealar va qiziqarli personajlar bilan to'ldirilgan bo'lib, bu o'quvchilarning tasavvurini kengaytiradi. Masalan, ertaklardagi sehrli olamlar ularni yangi g'oyalar va imkoniyatlarga ochadi.

2. Emotsional Rivojlanish: Hikoyalar orqali bolalar turli his-tuyg'ularni boshdan kechirishadi. Bu ularga empatiya (boshqalarni tushunish) qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. O'zlariga qiziq bo'lgan yoki og'riqli vaziyatlarni ko'rish orqali o'z his-tuyg'ularini anglash imkoniyatiga ega bo'lishadi.

3. Til Va Nutq Rivoji: Bolalarning adabiyotga bo'lgan qiziqishi ularning nutqini, lug'at boyligini va ifoda qilish qobiliyatini oshiradi. Har xil janrlardagi asarlar orqali yangi so'zlar, iboralar va tuzilmalarni o'rganadilar.

4. Kreativlikni Rag'batlantirish: O'qilgan hikoyalarga asoslangan ijodiy ishlar (masalan, rasm chizish yoki o'z hikoyasini yozish) bolalarda kreativ fikrlashni rag'batlantiradi. Ular o'z g'oyalarini amalga oshirishga intilishadi.

5. Madaniy Merosni O'rganish: Bolalar adabiyoti orqali milliy qadriyatlar, an'analar va madaniyat haqida ma'lumot olishadi. Bu

ularni o'z tarixiga va kelajagiga nisbatan mas'uliyat hissi bilan to'ldiradi.

6. Mantiqiy Fikrlashni Rivojlantirish: Ertaklarda mantiqiy xulosalarni chiqarishga yordam beradigan ko'p holatlar mavjuddir. Bolalar muammolarni hal etish jarayonida analitik fikrlash ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Bolalar uchun ijod etish an'analari juda erta boshlangan bo'lib, uzoq tarixga ega. Ertaklar, maqollar, topishmoqlar, qo'shiq (allalar, o'yin qo'shiqlari, ovunmaqchoqlar, erkalatmalar, sanoqlama)lar singari turli janrlarda yaratilgan asarlar, awalo, folklor namunalari sifatida paydo bo'lgan. Rus bolalar adibi M.Gorkiy aytganidek, so'z san'atining boshlanishi folklorda ekan, shubhasiz, bolalar adabiyotining ilk namunalari ham xuddi shu folklor bag'rida shakllana boshlagan. Barcha xalqlar bolalar adabiyotining vujudga kelishidagi mushtaraklik har bir xalqning ma'naviy tafakkuri taraqqiyoti bilan chambarchas bog'liq holda sodir bo'lgan va rivojlana borgan. Shu tariqa, xalqning o'zi farzandlari uchun maxsus adabiyotni maydonga keltirish tashabbuskori bo'lib chiqqan. Chunonchi, o'zbek xalqi orasida jodugar kampir, yalmog'iz, uchar ilon, To'g'ri va Egri to'g'risidaga ertaklar keng tarqalgan bo'lsa, O'rta Osiyo xalqlarida esa Shiroq, To'maris, Guldursun, Zarina, Sparetra, Odatida haqidagi afsonalar zo'r shuhrat qozongani Gerodot asarlari va boshqa qadimiy manbalardan ma'lumdir. Holbuki, bu ma'lumotlarning aksariyati eramizdan avvalgi VI - IV asrlarga borib taqaladi. O'rta Osiyo xalqlari madaniyatining keyingi taraqqiyotiga xos hodisa hind va arab folklori namunalari kirib kelishi, yoyilishi, yerli xalqlar og'zaki ijodiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatib singa borishidir. Bu, asosan, yangi eraning boshlanishiga to'g'ri kelib, O'rta Osiyo xalqlarida yozma adabiyotining vujudga kelishigacha davom etdi. Keyinchalik esa, yozma adabiyotda ham

an'anaviylik muvozanatini ancha muddat saqlab qoldi. Chunonchi, "Panchatantra", "Kalila va Dimna" hamda "Ming bir kecha", "Vitaliyning yigirma besh hikoyasi" ertaklarining tarqalishi ana shunday mohiyat kasb etdi.

Ijodkor xalq badiiy so'zning yosh avlod tarbiyasidagi kuchi va jozibasiga qadim zamonlardayoq ishongan. U o'zining eng noyob asarlarini so'z mo'jizasi bilan bunyodga keltirgan. Badiiy so'z-xalqning barcha madaniy boyliklarini abadiylashtirgan. Hali yozuv nimaligini bilmagan vaqtlarda ham odamlar o'yinkuligini, surat chizishni bilardi. Xalqimiz bag'ridan ajoyib iste'dod sohiblari: mutriblar va naqqoshlar, roviylar va sangtaroshlar yetishib chiqqan. Ana shunday olis tarixning izlari, akssadolari xira bo'lsa-da, xalq tennalari va dostonlarida, ona allalari va bola o'qinlarida saqlanib qolgan. Maqol va matallar, ertak va afsonalar, latifa va chistonlar hamda qahramonlik dostonlariga xalqning aql-zakovati, orzu-havasi, ruhi va irodasi singdirilgan. Xalq ijodi shu xalqning birgalikdagi donoligi, san'ati mahsulidir. Bularning hammasidan bolani aqliy va jismoniy jihatdan sog'lom qilib o'stirishda, murg'ak qalbni chiniqtirishda samarali foydalanilgan. Bola endilikda dunyoga kelgan kunidan boshlab onaning ardog'ini, yoqimli allasini eshitadi. Bolalar uchun maxsus yaratilgan bu alia kishi ongiga ona suti bilan kiradi. Keyinchalik u tobora kengayadi, rang-barang ohanglar, xilma-xil obrazli so'zlar bilan to'la boshlaydi. Astasekin kattalarning bolalarga ataganlari, ertaklar, allalar, ermaklar, maqollar, topishmoqlar, tez aytishlar shaklida to'planib, kichkintoylar uchun kattagina og'zaki badiiy adabiyot yuzaga keladiki, shu adabiyotning barakali ta'sirida bolaning ma'naviy dunyosi shakllanadi. Bunday adabiyot bolalarning yosh xususiyatlarini inobatga olgan, bola ruhiyatining hamma qirralarini o'zida aks ettirgan bo'ladi. Bolalar ermaklari, o'yinlari,

qo'shiqlari esa ulaming kelgusidagi amaliy xatti-harakatlari uchun poydevor hozirlaydi. Bolalar o'z harakatlarida, mashg'ulotlarida kattalarga taqlid qiladilar, tezroq ulg'ayishni orzu qiladilar. Bolani yoshligidayoq foydali ishlarga o'rgatish, o'yinlari, qo'shiqlari, mashg'ulotlari orqali bo'lsa-da uni ommaning oddiy, lekin munosib a'zosi qilib o'stirish, tez o'suvchan, bitmas-tuganmas faoliyatini jamiyat uchun foydali ishga yo'naltirish butun insoniyat oldidagi eng muhim vazifa

bo'lib kelgan. Bunda bolalar folklorining xizmati beqiyos kattadir. Bolalar folklori bolalarda eng yaxshi insoniy fazilatlarini vatanparvarlik, mehnatga muhabbat, kishilarga ishonch, do'stlarga sadoqat tuyg'ularini, kattalar bilan birgalikda tabiat olzgarishlariga qarshi kurashish va ulami yengish malakalarini tarbiyalaydi. Turgan gap, bu omillarning hammasini bolalar kayfiyatini, didini, xarakterini bilmasdan turib amalga oshirib bo'lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Akbarovna, I. S. (2024). THE IMPORTANCE OF COMPARATIVE PEDAGOGY IN PRESCHOOL EDUCATION. *MASTERS*, 2(8), 22-27.
2. Akbarovna, I. S. (2024). O'QITUVCHINING KASBIY MALAKALARI. *MASTERS*, 2(8), 15-21.
3. Akbarovna, I. S. (2024). ЗНАЧЕНИЕ СРАВНИТЕЛЬНОЙ ПЕДАГОГИКИ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ. *PSIXOLOGIYA VA SOTSIOLOGIYA ILMIY JURNALI*, 2(7), 14-20.
4. Akbarovna, I. S. (2024). ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ НАВЫКИ УЧИТЕЛЯ. *PSIXOLOGIYA VA SOTSIOLOGIYA ILMIY JURNALI*, 2(7), 7-13.
5. Akbarovna, I. S. (2024). PROFESSIONAL SKILLS OF THE TEACHER. *WORLD OF SCIENCE*, 7(8), 1-7.
6. Akbarovna, I. S. (2024). МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМДА Qiyosiy PEDAGOGIKANING AHAMIYATI. *WORLD OF SCIENCE*, 7(8), 8-13.
7. Akbarovna, I. S. (2024). SPORT O 'YINLARI REJASI ORQALI SOG 'LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK OMILLAR. *MASTERS*, 2(5), 91-97.
8. Akbarovna, I. S. (2024). ЗДОРОВАЯ СЕМЕЙНАЯ СРЕДА КАК СОЦИАЛЬНЫЙ ФАКТОР ПОДГОТОВКИ МОЛОДЕЖИ К СЕМЕЙНОЙ ЖИЗНИ. *MASTERS*, 2(5), 98-104.
9. Akbarovna, I. S. (2024). A HEALTHY FAMILY ENVIRONMENT AS A SOCIAL FACTOR IN PREPARING YOUNG PEOPLE FOR FAMILY LIFE. *WORLD OF SCIENCE*, 7(5), 529-535.
10. Akbarovna, I. S. (2023). Formation of Ideological Immunity to Destructive Information in Adolescents. *American Journal of Public Diplomacy and International Studies* (2993-2157), 1(10), 119-122.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ]

[AUTHORS INFO]

Matkarimova Sayyora Askarbekovna
Osiyo xalqaro universiteti magistranti,
Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri
matkarimovasayyora7@gmail.com

**KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI O'QUVCHILARNING MA'NAVY-AXLOQIY
TARBIYASINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK TIZIMI.**

Nassullayeva Dildor Sharofovna
Osiyo xalqaro universiteti magistranti

Annotatsiya.

KIRISH: Yosh avlodga tarbiya berishdek murakkab vazifani hal etishda maktab juda katta ahamiyat kasb etadi. Ayni shu joyda yoshlarimiz ijtimoiy jamiyat va ilmiy texnika taraqqiyoti talablariga javob bera oladigan mukammal ma'lumotlarni oladilar. Maktab yoshlarining dunyoqarashlariga poydevor hamda g'oyaviy e'tiqodlari uchun negiz yaratadi, ularning irodalarini shakllantiradi, xalqimiz baxtsaodati yo'lida sidqi dildan mehnat qilishga taayyorlaydi. Shuning uchun ham mamlakatimizda qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun (2020 yil 23.09) ta'lim tizimining buguni va kelajagiga umid bilan qarashga undaydi. Hozirgi zamon maktabi tubdan yangilanmoqda. Maqolada shu kabi ilmiy xususiyatlar haqida fikr bildirilgan.

MAQSAD: Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasini shakllantirishning pedagogic xususiyatlarini ishlab chiqish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Inson va jamiyatning o'zaro ta'sirining natijasi ijtimoiylashuv jarayonidir. Shaxs ma'lum bir jamiyatga kirganda, o'sha jamiyatning qoidalarga bo'ysunishga majbur bo'ladi. Ya'ni, jamiyat unga ta'sir qiladi. Ammo shaxs ham keyinchalik o'zining boshqa jamiyatlarda orttirgan bilimi, tajribasini bu jamiyatga ham olib kira boshlaydi va o'z navbatida shaxs ham jamiyatning o'zgarishi, takomillashishiga ham ta'sir qiladi. Shaxsning ijtimoiylashuvi jarayoni butun umri davomida davom etadi, chunki jamiyat doimo rivojlanishda bo'lib, doimiy o'zgarishlar va yangilanishlarni sinab ko'radi. Jamiyat ichidagi insonlar ham bu yangilanishlarga moslashishga majbur. Aks holda boshqa jamiyatlarga ketish yoki ajralib chiqishlariga to'g'ri keladi. Hozirgi XXI-asrdagi jamiyatlarning ko'pchiligi oldingi davrlardan ko'ra ancha tolerantroq va bag'rikengroq. Yosh avlodni jamiyatda o'z o'rni va o'z pozitsiyasida tura olishi uning maktab va oilada rivojlantirilgan ijtimoiylashuv jarayoniga ko'p jihatdan bog'liq.

XULOSA: Bolaning ijtimoiylashuvida tarbiyaning ham alohida o'rni bor. Avvalo oiladagi tarbiya, so'ngra maktabga qadam qo'ygandan keyin pedagog tomonidan beriladigan tarbiya. Chunki kichik yoshdagi o'quvchilar yangi sharoitlarga moslashish jarayonida asosiy ijtimoiylashuv agenti o'qituvchisi hisoblanib, bola ba'zan ota-onasidan ham ko'proq u bilan ko'proq muloqot qiladi. Shuning uchun ham biz pedagoglardan o'z kasbimizga mas'uliyat bilan yondashib va har bir o'quvchini o'z farzandimizdek ko'rib, kelajagiga befarq bo'lmasligimiz zarur.

Kalit so'zlar: o'quvchi, shaxs, tarbiya, inson, maktab, ta'lim, tarbiya, axloq, odob, pedagog, taraqqiyot, sinf, balog'at yoshi, kichik maktab yoshi, ontogenez.

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ СИСТЕМА ФОРМИРОВАНИЯ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ ШКОЛЬНИКОВ.

Насуллаяева Дилдор Шарофовна

Магистрант Международного Азиатского университета

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: Школа имеет очень важное значение в решении непростой задачи воспитания молодого поколения. Здесь наша молодежь получит прекрасную информатсию, способную удовлетворить потребности общества и научно-технического развития. Школа создает основу мировоззрения и идеологических убеждений молодежи, формирует ее волю, готовит к упорному труду на благо счастья нашего народа. Именно поэтому принятый в нашей стране Закон «Об образовании» (23 сентября 2020 года) призывает нас с надеждой смотреть на настоящее и будущее системы образования. Современная школа полностью реконструируется. В статье комментируются такие научные особенности.

ЦЕЛЬ: Разработка педагогических особенностей формирования духовно-нравственного воспитания учащихся младшего школьного возраста.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Результатом взаимодействия человека и общества является процесс социализация. Когда человек попадает в определенное общество, он вынужден подчиняться правилам этого общества. То есть общество влияет на него. Однако в дальнейшем личность начинает приносить в это общество знания и опыт, полученные в других обществах, а личность, в свою очередь, также влияет на изменение и совершенствование общества. Процесс социализация человека продолжается на протяжении всей его жизни, поскольку общество постоянно развивается, постоянно пробует изменения и обновления. Люди внутри общества также вынуждены адаптироваться к этим обновлениям. В противном случае им придется уйти в другие общества или отделиться. Большинство обществ XXI века гораздо более толерантны и толерантны, чем в предыдущие эпохи. Способность молодого поколения стоять на своем месте и положении в обществе во многом зависит от процесса социализация, развивающегося в школе и семье.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Особую роль в социализация ребенка играет образование, прежде всего, воспитание в семье, затем образование, которое дает педагог после поступления в школу. Потому что педагог считается главным агентом социализация в процессе адаптация младших школьников к новым условиям, и ребенок порой общается с ним больше, чем со своими родителями. Именно поэтому нам, педагогам, необходимо ответственно подходить к своей профессии и относиться к каждому ученику как к своему ребенку, не быть равнодушными к его будущему.

Ключевые слова: ученик, человек, образование, человек, школа, образование, воспитание, нравственность, манеры, педагог, развитие, класс, взрослая жизнь, младший школьный возраст, онтогенез.

PEDAGOGICAL SYSTEM OF FORMING THE SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Nassullayeva Dildor Sharofovna

Graduate student of Asia International University

Annotation.

INTRODUCTION: The school plays a very important role in solving the complex task of educating the young generation. In this place, our young people will receive excellent information that can meet the requirements of social society and scientific and technical development. The school creates a foundation for young people's worldviews and ideological beliefs, shapes their will, prepares them to work hard for the happiness of our nation. That is why the Law "On Education" adopted in our country (September 23, 2020) encourages us to look with hope at the present and the future of the education system. The modern school is being completely renovated. The article comments on such scientific features.

GOAL: To develop pedagogical features of the formation of spiritual and moral education of students of junior school age.

MATERIALS AND METHODS: The result of interaction between man and society is the process of socialization. When a person enters a certain society, he is forced to obey the rules of that society. That is, society affects him. However, later on, the individual begins to bring the knowledge and experience gained in other societies to this society, and in turn, the individual also affects the change and improvement of the society. The process of socialization of a person continues throughout his life, because society is constantly evolving, constantly trying changes and updates. People within the society are also forced to adapt to these updates. Otherwise, they will have to go to other societies or separate. Most of the societies in the 21st century are much more tolerant and tolerant than in previous eras. The ability of the young generation to stand in its place and position in society largely depends on the process of socialization developed in school and family.

CONCLUSION: Education has a special role in the socialization of a child. First of all, education in the family, then education given by a pedagogue after entering school. Because the teacher is considered the main agent of socialization in the process of adaptation of young students to new conditions, and the child sometimes communicates with him more than his parents. That is why it is necessary for us pedagogues to approach our profession responsibly and treat every student as our own child, and not be indifferent to their future.

Key words: student, person, upbringing, person, school, education, education, morals, manners, pedagogue, development, class, adulthood, junior school age, ontogenesis.

Tarbiya deganda shakllanayotgan shaxsda shaxsiy, axloqiy sifatlarini shakllantirishni tushunamiz. Tarbiya, ta'lim berish bilan mustahkam aloqada bo'lgani holda o'ziga xos qonuniyatlarga ham egadir. Ta'lim – tarbiya yagona jarayondir. Lekin, ular bir-biriga aynan o'xshash emas. Ta'lim va tarbiyaning birligi avvalo, ularning maqsadining umumiyligidadir.

Abdulla Avloninining «Dars ila tarbiya orasida bir oz farq bo'lsa ham bir biridan ayrilmaydigan, birining biriga bog'langan kabitur» deb ta'kidlashi bejiz emas. Ma'lum bo'ladiki, ta'lim va tarbiyani bir-biridan ajratish mumkin emas. Shu bois,

hozirgi kun pedagogikasining asosiy vazifasi bilim berib, tarbiyalash tamoyiliga ko'ra tarbiyalab, bilim berish bo'lmog'i lozim.

Inson va jamiyatning o'zaro ta'sirining natijasi ijtimoiylashuv jarayonidir. Shaxs ma'lum bir jamiyatga kirganda, o'sha jamiyatning qoidalariga bo'ysunishga majbur bo'ladi. Ya'ni, jamiyat unga ta'sir qiladi. Ammo shaxs ham keyinchalik o'zining boshqa jamiyatlarda orttirgan bilimi, tajribasini bu jamiyatga ham olib kira boshlaydi va o'z navbatida shaxs ham jamiyatning o'zgarishi, takomillashishiga ham ta'sir qiladi. Shaxsning ijtimoiylashuvi jarayoni butun umri davomida davom etadi,

chunki jamiyat doimo rivojlanishda bo'lib, doimiy o'zgarishlar va yangilanishlarni sinab ko'radi. Jamiyat ichidagi insonlar ham bu yangilanishlarga moslashishga majbur. Aks holda boshqa jamiyatlarga ketish yoki ajralib chiqishlariga to'g'ri keladi. Hozirgi XXI-asrdagi jamiyatlarning ko'pchiligi oldingi davrlardan ko'ra ancha tolerantroq va bag'rikengroq. Yosh avlodni jamiyatda o'z o'rni va o'z pozitsiyasida tura olishi uning maktab va oilada rivojlantirilgan ijtimoiylashuv jarayoniga ko'p jihatdan bog'liq.

Hozirda boshlang'ich ta'lim tizimining asosiy vazifalari o'quvchilarni har tomonlama barkamol shaxs etib tarbiyalash maqsadida ularga mustaqil fikrlash, o'zligini anglash, bilimlarni o'rganishda, maktabda va maktabdan tashqari ishlarda faollik, boy ma'naviyatimiz va qadriyatlarimizni o'rgatish, o'z shaxsidagi "men"ni tanitish, yuksak axloqiy fazilatlar va estetik ruhda tarbiyalashdan iborat.

Kichik maktab yoshidagi bola shaxsining ijtimoiy faolligini rivojlantirish maktab ta'limini modernizatsiya qilishning strategik yo'nalishlaridan biridir. Kichik maktab yoshi 7 yoshdan 11 yoshgacha davom etadi. Bola rivojlanishining ijtimoiy holati jiddiy o'zgarishga uchraydigan bosqichi. Bu davrda u maktabga ya'ni ta'lim dargohiga chiqadi va uning zimmasiga ma'lum qoidalarga amal qilish, vazifalarni bajarish kabi ma'suliyatlar tushadi. Ijtimoiylashuvda muhim odamlar sifatida tengdoshlarning ahamiyatini ham ta'kidlab o'tmoq kerak. Tengdoshlar shaxsiyat ijtimoiylashuvining alohida agentlari sifatida ajralib turadi. Nima uchun ular bolaning rivojlanishi uchun juda muhim? O'spirin va undan katta yoshdagi odam o'zini qiziqtirgan ma'lumotlarga ehtiyoj sezadi. Bu kattalar tomonidan emas, balki tengdoshlar tomonidan to'liq ta'minlanishi mumkin. Shu sababli, qiziqish guruhlari shakllantirilib, ularda shaxsiyat rivojlanishda davom etadi. Ba'zi bolalar

sinflar ichida o'ziga o'xshagan do'stlar bilan tez til topishishadi, bunda ularning o'zaro qiziqish, dunyoqarashlarining mos kelishi sabab. Ota-onalar bolani noto'g'ri sozlangan submultural guruhlar ta'siriga tushib qolmasligi uchun boshqarishi kerak. Pedagog esa ota-onalarga nisbatan kichik maktab yoshidagi bola shaxsiyatini rivojlantirishga juda katta ta'sir kuchiga ega. Pedagogning har bir o'rgatgan bilimlarini kichik maktab yoshidagi bolalar tomonidan haqiqatligiga ishonishlik, ularga taqlid qilishlik, topshirilgan vazifalarni mehr va muhabbat bilan bajarishlik kabi psixologik xususiyatlar boshlang'ich ta'limning muhim shartlaridan biridir. Shu bilan birga, ushbu xususiyatlar bolalar tarbiyasidagi ilk axloqiy va madaniy sifatlarning shakllanishi bilan bog'liq jarayon hisoblanadi.

Tarbiya — muayyan, aniq maqsad hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida shaxsni har tomonlama o'rnatish, uning ongi, xulq-atvori va dunyoqarashini tarkib toptirish jarayoni. Boshqacharoq talqin etilganda, tarbiya yosh avlodni muayyan maqsad yo'lida har tomonlama voyaga yetkazish, unda ijtimoiy ong va xulq-atvorni tarkib toptirishga yo'naltirilgan faoliyat jarayonidir. Tarbiya tamoyili insonning mintaqaviy, munitsipal va lokal darajada umuminsoniy qadriyatlarga asoslanib, etnik xususiyatlar, shuningdek mintaqaviy munitsipal va lokal sharoitlarni inobatga olib, tarbiya muassasalarida insoniy, yosh, differensial va individual yondashuvlar asosida manaviy-qadriyat jihatidan tarbiyalashni amalga oshirish uchun sharoitlar yaratish uchun ishlab chiqilgan. So'nggi o'n yilliklar davomida pedagogika va boshqa fanlarda ijtimoiylashuv va tarbiya tushunchalarining o'zaro munosabati keng muhokama qilib kelinmoqda. Davlat mafkurasining o'zgarishi sababli bu muammoga alohida e'tibor qaratish lozim. Shu bilan birga ba'zi mualliflar tarbiyani ijtimoiylashuv bilan almashtirishga

harakat qilishmoqda. Boshqalari tarbiyani bola ijtimoiylashuvining bir qismi sifatida o'rganishadi. Ba'zi olimlar esa ijtimoiylashuv deganda fuqaroviy va axloqiy tarbiyani tushunishadi. To'rtinchi guruh olimlari shaxs ijtimoiylashuvini tarbiyaning asosiy maqsadi deb hisoblashadi. Biroq tarbiya bola ijtimoiylashuvining asosiy omillaridan biri ekanligini hamma tan oladi. Tarbiyaning asosida ijtimoiy harakat bo'lishi, uni ijtimoiylashuvdan farqlaydi. Umuman olganda, ijtimoiylashuv uzluksiz jarayondir, ya'ni inson doimo jamiyat bilan munosabatda bo'ladi. Tarbiya esa diskret (uzlukli) jarayondir. Chunki u muayyan tashkilotlarda amalga oshirilib, zamon va makonda cheklangan bo'ladi. Bunga uning ko'p ma'noliligini sabab qilib ko'rsatsak bo'ladi. Tarbiyani ijtimoiy hodisa, faoliyat, jarayon, qadriyat, tizim, ta'sir, o'zaro munosabat sifatida ko'rib chiqsak bo'ladi. Bu tushunchalarning hech qaysisi tarbiya mazmunini to'liq ochib bera olmaydi. Quyida ijtimoiylashuvning nisbatan ijtimoiy nazorat qilinuvchi jarayonga xos bo'lgan umumiylikni aks etishga harakat qilingan tarbiyaning ta'rifi keltirilgan. Biroq unda oilaviy, diniy, ijtimoiy tarbiyaning xususiyatlari inobatga olinmagan.

A.V.Mudrik quyidagi ta'rifni ilgari suradi:

Tarbiya-insonning jamiyatga ko'nikishiga ko'maklashuvchi va bu ko'nikish sodir etiladigan guruh va tashkilotlarning xususiyatlariga mos keluvchi sharoitlar yaratuvchi insonning ongli rivojlanishi. Bu ta'rif to'liq to'g'ri hisoblanmaydi. Bu faqat muallifning nuqtai nazarini aks ettiradi.

Ijtimoiy omillarni insonga ta'sir ko'rsatishining tarkibiy qismi bo'lgan tarbiya o'z xususiyatlariga ega. Bu jarayon boshqalaridan farqli ravishda doimo bir maqsad sari yo'naltirilgan va bu faoliyat maxsus tayyorlangan odamlar tomonidan amalga oshiriladi. Tarbiya jarayonida bola

ijtimoiylashuviga ta'sir qiluvchi boshqa omillar muhit, OAV, madaniyatlar inobatga olinadi. Biroq shuni esda tutish lozimki, tarbiya boshqa ijtimoiy omillar ichida o'z o'rniga ega hamda boshqa omillarning o'rnini to'ldira olmaydi ham, bekor qila olmaydi ham. Tarbiyaning bola rivojlanishiga ta'siri vaqt o'tgan sari o'zgaradi. Bola qanchalik kichik bo'lsin, tarbiya uning shakllanishiga shuncha ko'p ta'sir ko'rsatadi. Vaqt o'tgani sayin tarbiyaning hissasi kamayib boradi. Bu vaqtda bolaning u yoki bu ijtimoiy qadriyatni tanlashdagi mustaqilligi ortadi. Borgan sari tashqi tarbiyaviy omillarning ta'siri kamayadi. Biroq boshqa bir jarayon-o'z-o'zini tarbiyalash jarayoni rivojlana boshlaydi. Bolaning o'z shaxsini mukammallashtirish, o'z-o'zini rivojlantirish bo'yicha mustaqil faoliyatini anglashi ortadi. Ma'lumki, o'z-o'zini tarbiyalashga ehtiyoj shaxs rivojining eng yuksak shakli hisoblanadi. Bizning modelga binoan insonning o'z-o'zini tarbiyalashi ehrom bunyod etish bilan barobardir.. Shuning uchun o'z-o'zini tarbiyalash jarayoni bir umrga cho'ziladi. Tarbiya o'z-o'zini tarbiyalash va boshqa ijtimoiy omillarning (madaniy, diniy, tarixiy an'analar, OAV, maktab jamoasi, do'stlar, bolalar bog'chasi va boshqalar) ijobiy ta'siri natijasida bolaning jamiyatga integratsiyalashuvining tabiiy jarayonini sodir etadi. Ijtimoiy muhitning ta'siri qanchalik turli bo'lsa, bola undan shuncha erkin va mustaqil bo'ladi. Bola sotsium tomonidan qabul qilingan xulq-atvor me'yorlarini qabul qilishi bilan bir qatorda oz navbatida bola o'zining ham individual xususiyatlarini sotsiumga qo'shib borishi mumkin va bu jarayon bolaning jamiyatga integratsiyalanishi deb ataladi. Bu jarayonlar spontan, stixiyali va tartibsiz holda amalga oshirilishi va aksincha boshqarilib, ma'lum maqsadga yo'naltirilib ham borilishi mumkin. Bu jarayon esa tarbiyalash deb ataladi. Bolaning ongli, faol va mustaqil

faoliyati esa o'z-o'zini tarbiyalash jarayoni deb ataladi. Jamiyatdagi barcha mutaxassislarning va tarbiyachilarning harakatlari bolaning ijtimoiy adaptatsiyalanishiga qaratilgan. Shuni ham aytib o'tish kerakki, bola tarbiyani avvalo oiladan oladi, demak dastlabki ijtimoiylashuv jarayonida aynan oila muhim ahamiyat kasb etadi. Bunga yaqqol misol qilib quyidagilarni ayta olaman: "Markaziy Amerikada yashovchi Yagua qabilasini o'rgangan etnograf olim P.Fexosning ma'lumotiga ko'ra, bu qabilada go'dak yura boshlashi bilan onasi uni o'ziga xos jamoani tashkil qilgan tengdoshlariga qo'shib qo'yardi. Go'dakni ota-onasi emas, balki katta farzandlar gapirishga, shaxsiy gigienaga amal qilishga o'rgatishar, atrof-muhit bilan tanitishar edi. Turli yoshdagi bolalarning o'ynashlari ijtimoiylashuvning muhim vositasi sifatida namoyon bo'lardi. Moboda, favqulodda hodisa ro'y bermasa ota-ona bu jarayonga kam aralashar, bolani tajriba orttirishga undardilar". Ko'rinib turibdiki, oiladagi beriladigan tarbiyaning o'rni bola shaxsining rivojlanishi, ijtimoiylashuvda ahamiyatli.

Boshlang'ich sinf "Tarbiya" darsligining o'quvchi ijtimoiylashuvdagi ahamiyati juda yuqori. Tarbiya fani o'quvchilarda faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish, ularning har tomonlama ijtimoiylashuviga ko'maklashish, samarali hamkorlik qilish, vaqtini mazmunli tashkil etish, milliy, ma'naviy va umuminsoniy qadriyatlarni hurmat qilish, o'zlarining intellektual va ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarishga xizmat qiladi. Shu bilan bir qatorda, o'quvchilarga sifatli bilim berish, ularni to'g'ri tarbiya yo'liga yo'naltirish, zarur bilim va hayotiy ko'nikmalarga ega bo'lishlariga, mustaqil hayotga moslashishlariga ko'mak ko'rsatish, turli vaziyatlarda huquqiy, ma'naviy mezonlarga

asoslangan holda qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan estetik jihatdan zamonaviy bezatilgan, qiziqarli va psixologik-pedagogik materiallarga boy. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tarbiya darsligidagi mavzular o'quvchilar yoshiga mos, hamda o'quvchining ijtimoiy muhitga moslashishida ham ahamiyat kasb etadi. Bu darslik orqali o'quvchilar o'z-o'zlarini ijtimoiy tizimga tayyorlash, jamiyat bilan muloqotda bo'lish va jamiyatning qoidalari va qo'llanmalari bilan tanishishadi. Bu o'quvchilarga quyidagi maqsadlarni kuzatishga yordam beradi:

1. O'quvchilarning shaxsiylik rivojlantirish: "Tarbiya" darsligi orqali o'quvchilar o'z-o'zlarini ijtimoiy tizimga qanday qilib tayyorlashi, boshqa insonlar bilan muloqotda bo'lishi, qoida va tartibga rioya qilishni o'rganadi. Bu esa ularning shaxsiylik rivojlantirishiga yordam beradi.

2. Hamkorlik va jamoatda ishtirok etishni o'rganish: "Tarbiya" darsligi orqali o'quvchilar hamkorlik qilish, guruhda ishtirok etish va jamoatda birgalikda faoliyat ko'rsatishni o'rganadi. Bu jarayonlar orqali ular jamiyatda muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar va mahoratni rivojlantirishadi.

Demak xulosa qilib aytishimiz mumkinki, bolaning ijtimoiylashuvda tarbiyaning ham alohida o'rni bor. Avvalo oiladagi tarbiya, so'ngra maktabga qadam qo'ygandan keyin pedagog tomonidan beriladigan tarbiya. Chunki kichik yoshdagi o'quvchilar yangi sharoitlarga moslashish jarayonida asosiy ijtimoiylashuv agenti o'qituvchisi hisoblanib, bola ba'zan ota-onasidan ham ko'proq u bilan ko'proq muloqot qiladi. Shuning uchun ham biz pedagoglardan o'z kasbimizga mas'uliyat bilan yondashib va har bir o'quvchini o'z farzandimizdek ko'rib, kelajagiga befarq bo'lmasligimiz zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Elov Z.S. Sud psixologik ekspertizasi tarixi rivojlanish jarayoni bosqichlari. PEDAGOG RESPUBLIKA ILMIY JURNALI. 7 – TOM 4 – SON / 2024 - YIL / 15 – APREL. 306-313
2. M.A.Gafarova., Z.S.Elov. Inklyuziv ta'limda pedagog-psixologning kasbiy psixologik xususiyatlari. PEDAGOG RESPUBLIKA ILMIY JURNALI. 7 – TOM 4 – SON / 2024 - YIL / 15 – APREL. 477-480
3. Z.Elov. Социально-психологические причины формирования девиантного поведения у подростков. Pedagogik mahorat. Ilmiy jurnal. 2024
4. Z.S.Elov. Zo'ravonlik jinoyatlarini sodir etuvchi shaxslar toifasi psixologiyasi. Pedagogik akmeologiya. Ilmiy jurnal 5/3. 2024
5. Элов Зиёдулло, Я. САМИНЖОНОВ. Ўсмирлар орасида ўз жонига қасд қилиш ҳолати психологик муаммо сифатида. 2024. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 2 (2), 69-78
6. O.Mamatov., Z.Elov. Talabalarni bilish faoliyatiga motivlashtirishning psixologik va pedagogic asoslari. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 2 (1), 37-42. 2024
7. Z.Elov. Identifikatsiya jarayoni muammosining psixologiyada o'rganilishi. ZAMONAVIY PSIXOLOGIK TADQIQOTLAR INTEGRATSIYASI. Ilmiy konferensiya to'plami. 2023
8. Z.Elov. O'z joniga qads qilish masalasi jamiyat oldida turgan muhim ijtimoiy-psixologik muammo sifatida. 2023. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 1 (12), 50-54
9. Z.Elov. Shaxsda fobiya holati va uning diagnostikasi. 2023. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 1 (11), 66-74
10. Z.Elov. Suitsidial xulq-atvor haqida tahlillar va nazariyalar. 2023. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 1 (10), 11-22
11. Z.S.Elov. Suitsidial xulq-atvorning zamonaviy psixologiyada o'rganilishi: tahlillar va nazariyalar. 2023. Science and Education 4 (10), 326-342

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Nassullayeva Dildor Sharofovna
Osiyo xalqaro universiteti magistranti
Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI TA'LIM TIZIMIDA TALABALARNING MA'NAVY DUNYOQARASHINI RIVOJLANTIRISHNING ASOSIY YO'NALISHLARI

Atakulova Nargizaxon Alijonovna
Andijon davlat universiteti, Andijon shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimida talabalarning ma'naviy dunyoqarashini rivojlantirishning ahamiyati, asosiy yo'nalishlari va ularning ijtimoiy ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari O'zbekistonda milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida ta'lim tizimini tashkil etish orqali talabalar ma'naviy kamolotiga erishish mumkinligini ko'rsatdi. Talabalar dunyoqarashini rivojlantirishda ta'lim muassasalari, oilaviy muhit va ijtimoiy tashkilotlar o'rtasidagi hamkorlik muhim rol o'ynashi qayd etilgan.

MAQSAD: Talabalarning ma'naviy kamolotini ta'minlash, ularga mustahkam ijtimoiy va axloqiy tamoyillarni singdirishning muhim jihati sifatida milliy qadriyatlarning o'rni o'rganish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimida talabalarning ma'naviy dunyoqarashini rivojlantirish masalasi tahlil qilindi. Tadqiqotda nisbiy kuzatish, tahlil va sintez metodlari qo'llanildi. Talabalarning ma'naviy dunyoqarashini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan ijtimoiy, psixologik, madaniy omillar o'rganilib, turli ta'lim darajalarida qo'llaniladigan usullar va yondashuvlar tahlil qilindi. Tadqiqot uchun tanlangan manbalar asosida adabiyotlar tahlili amalga oshirildi, bunda talabalarning ma'naviy dunyoqarashini rivojlantirishga ta'sir etuvchi asosiy omillar va ularning o'zaro bog'liqligi o'rganildi. Bundan tashqari, talabalarning ma'naviy rivojlanishini aniqlash uchun mahalliy ta'lim muassasalari va ijtimoiy tashkilotlarda olib borilayotgan tadbirlar haqida ham statistik ma'lumotlar tahlil qilindi.

XULOSA: O'zbekiston ta'lim tizimi yosh avlodning ma'naviy rivojlanishini ta'minlashda katta rol o'ynaydi. Talabalarning dunyoqarashini shakllantirish jarayonida milliy qadriyatlar va umuminsoniy tamoyillarga asoslangan ta'lim va tarbiya usullaridan foydalanish bu boradagi natijalarni kuchaytirmoqda. Ushbu tadqiqotning natijalari talabalarning o'ziga xos madaniy va axloqiy qiyofasini shakllantirish uchun ta'lim tizimining o'ziga xos imkoniyatlari borligini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: talaba dunyoqarashi, ma'naviy rivojlanish, milliy qadriyatlar, ta'lim tizimi, axloqiy tarbiya, ijtimoiy hamkorlik, oila va jamiyat.

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ДУХОВНОГО СОЗНАНИЯ СТУДЕНТОВ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН

Атакулова Наргизахан Алиджоновна
Андижанский государственный университет, город Андижан

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье анализируется значение развития духовного мировоззрения учащихся в системе образования Республики Узбекистан, основные направления и их социальная значимость. Результаты исследования показали, что достичь духовной зрелости учащихся можно путем организации системы образования на основе национальных и общечеловеческих ценностей в Узбекистане. Отмечается, что сотрудничество образовательных учреждений, семейного окружения и общественных организаций играет важную роль в развитии мировоззрения студентов.

ЦЕЛЬ: Изучить роль национальных ценностей как важного аспекта обеспечения духовной зрелости учащихся, привития им прочных социальных и нравственных принципов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В статье проанализирован вопрос развития духовного мировоззрения учащихся в системе образования Республики Узбекистан. В исследовании использовались методы относительного наблюдения, анализа и синтеза. Изучены социальные, психологические и культурные факторы, имеющие значение в формировании духовного мировоззрения студентов, а также проанализированы методы и подходы, используемые на разных уровнях образования. На основе отобранных для исследования источников был проведен анализ литературы, в ходе которого изучены основные факторы, влияющие на развитие духовного мировоззрения студентов и их взаимозависимость. Кроме того, с целью определения духовного развития учащихся также анализировалась статистическая информация о деятельности, проводимой в местных образовательных учреждениях и общественных организациях.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Система образования Узбекистана играет важную роль в обеспечении духовного развития молодого поколения. Использование в процессе формирования мировоззрения учащихся методов воспитания и обучения, основанных на национальных ценностях и общечеловеческих принципах, усиливает результаты в этом отношении. Результаты данного исследования показали, что система образования обладает собственными возможностями формирования уникального культурно-нравственного образа обучающихся.

Ключевые слова: мировоззрение студента, духовное развитие, национальные ценности, система образования, нравственное воспитание, социальное сотрудничество, семья и общество.

THE MAIN DIRECTIONS OF DEVELOPING THE SPIRITUAL OUTLOOK OF STUDENTS IN THE EDUCATION SYSTEM OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

Atakulova Nargizakhan Alijonovna
Andijan State University, Andijan city

Annotation.

INTRODUCTION: This article analyzes the importance of developing the spiritual outlook of students in the educational system of the Republic of Uzbekistan, the main directions and their social significance. The results of the research showed that it is possible to achieve spiritual maturity of students by organizing the education system based on national and universal values in Uzbekistan. It is noted that cooperation between educational institutions, family environment and social organizations play an important role in the development of students' outlook.

GOAL: To study the role of national values as an important aspect of ensuring the spiritual maturity of students, instilling in them strong social and moral principles.

MATERIALS AND METHODS: This article analyzed the issue of developing the spiritual outlook of students in the educational system of the Republic of Uzbekistan. Relative observation, analysis and synthesis methods were used in the research. The social, psychological and cultural factors that are important in the formation of the students' spiritual worldview were studied, and the methods and approaches used at different levels of education were analyzed. Based on the sources selected for the research, a literature analysis was carried out, in which the main factors influencing the development of students' spiritual worldview and their interdependence were studied. In addition, in order to determine the spiritual development of students, statistical information about the activities conducted in local educational institutions and social organizations was also analyzed.

CONCLUSION: The educational system of Uzbekistan plays a major role in ensuring the spiritual development of the young generation. The use of education and training methods based on national values and universal principles in the process of forming the worldview of students strengthens the results in this regard. The results of this study showed that the educational system has its own opportunities to form a unique cultural and moral image of students.

Key words: student outlook, spiritual development, national values, educational system, moral education, social cooperation, family and society.

Ўзбекистон Respublikasi ta'lim tizimi mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti va madaniy yangilanishining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Bunda talabalarning ma'naviy dunyoqarashini shakllantirish va rivojlantirish davlat tomonidan alohida e'tibor qaratilgan masalalardan biridir. Talabalarning ma'naviy dunyoqarashini boyitish, ularning ijtimoiy faolligini oshirish va yuksak axloqiy tamoyillarni shakllantirish orqali mamlakatda barqaror ijtimoiy muhitni yaratish ko'zlangan. Shu jihatdan ta'lim muassasalari nafaqat bilim berish, balki yosh avlodni ma'naviy tarbiya bilan ham ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Hozirgi vaqtda globallashuv jarayonlari va yangi axborot texnologiyalari talabalar hayotining barcha jabhalariga ta'sir ko'rsatmoqda. Bu esa, o'z navbatida, ularning ma'naviy dunyoqarashiga ham o'zgarishlar olib kelmoqda. Shu sababli, talabalarning mustahkam ma'naviy negizga ega bo'lishini ta'minlash bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir. Bu borada

Ўзбекistonda amalga oshirilayotgan davlat siyosati yangi avlodning milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalanishini qo'llab-quvvatlaydi. Asatova va Zubaydovanning (2024) tadqiqotlariga ko'ra, Ўзбекistonda yangicha dunyoqarashni shakllantirish uchun ta'lim tizimi bilan bog'liq ko'plab muammolar yechimini topmoqda va yangi ijtimoiy munosabatlar tizimi yaratilib, milliy ma'naviy qadriyatlar rivojlantirilmoqda.

Talabalarning ma'naviy kamolotini ta'minlash, ularga mustahkam ijtimoiy va axloqiy tamoyillarni singdirishning muhim jihati sifatida milliy qadriyatlarning o'рни alohida ahamiyat kasb etadi. Milliy qadriyatlar yosh avlodning axloqiy-ruhiy salohiyatini oshirishga, shaxsiy kamolot jarayoniga, ijtimoiy muhitda o'z o'rnini topishiga yordam beradi. Milliy ma'naviyatni shakllantirish va mustahkamlash masalalarida ta'lim tizimi bevosita vositachi sifatida maydonga chiqadi. Ta'lim muassasalari tomonidan talabalarga milliy o'zlikni anglash, vatanparvarlik va xalqaro

hamkorlik ruhida tarbiyalash bugungi kunda muhim hisoblanadi. Shu sababdan, talabalarining ma'naviy dunyoqarashini shakllantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida ko'rilmoqda. Shaxsning ma'naviy-ahloqiy madaniyati ularning axloqiy dunyoqarashiga va har xil hayotiy hodisalar va jarayonlarga munosabatiga ta'sir etuvchi asosiy omil hisoblanadi. Shaxsning ijtimoiy muhitda o'z o'rnini topa olish qobiliyati uning dunyoqarashi bilan chambarchas bog'liqdir. Shu sababli talabalarining ma'naviy dunyoqarashini rivojlantirish davlat ta'lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Bunda, ayniqsa, talabalarining shaxsiy madaniyati va ijtimoiy munosabatlaridagi axloqiy normalar katta ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimida talabalarining ma'naviy dunyoqarashini rivojlantirish muammosi bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarda turli yondashuvlar va istiqbollari mavjud.

Asatova va Zubaydova (2024) ta'kidlaganidek, yangi O'zbekistonning ma'naviy yangilanish jarayonida yoshlarning dunyoqarashini kengaytirish va ularni milliy qadriyatlar asosida tarbiyalashga katta e'tibor qaratilmoqda. Bu ma'naviy o'zgarishlar talabalarining ijtimoiy faolligini oshirish va ularga milliy va umuminsoniy qadriyatlarni singdirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Lutfullayeva (2024) o'z tadqiqotida milliy qadriyatlarning shaxs ma'naviy kamolotidagi o'rnini ochib beradi va ta'lim tizimining bu boradagi rolini yoritadi. Uning fikricha, ta'lim muassasalari orqali yosh avlodga milliy o'zlikni anglash, vatanparvarlik va xalqaro hamkorlik tamoyillari singdirilmoqda. Bunday yondashuv esa nafaqat talabaning shaxsiy dunyoqarashiga, balki jamiyatning kelajakda barqaror rivojlanishiga ham xizmat qiladi.

Saidov (2024) tomonidan keltirilgan fikrlar esa shaxsning ma'naviy-ahloqiy madaniyatining shakllanishida oila, ta'lim muassasalari va ijtimoiy muhitning o'rnini katta ekanligini ta'kidlaydi. Bu uch omilning uzviy bog'liqligi shaxsning axloqiy va ma'naviy qiyofasini shakllantirishda muhimdir.

Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimida talabalarining ma'naviy dunyoqarashini rivojlantirish masalasi tahlil qilindi. Tadqiqotda nisbiy kuzatish, tahlil va sintez metodlari qo'llanildi. Talabalarining ma'naviy dunyoqarashini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan ijtimoiy, psixologik, madaniy omillar o'rganilib, turli ta'lim darajalarida qo'llaniladigan usullar va yondashuvlar tahlil qilindi. Tadqiqot uchun tanlangan manbalar asosida adabiyotlar tahlili amalga oshirildi, bunda talabalarining ma'naviy dunyoqarashini rivojlantirishga ta'sir etuvchi asosiy omillar va ularning o'zaro bog'liqligi o'rganildi. Bundan tashqari, talabalarining ma'naviy rivojlanishini aniqlash uchun mahalliy ta'lim muassasalari va ijtimoiy tashkilotlarda olib borilayotgan tadbirlar haqida ham statistik ma'lumotlar tahlil qilindi. Ushbu metodologik yondashuv talabalarining dunyoqarashini shakllantirishda ta'lim tizimining roli va ahamiyatini chuqurroq o'rganishga imkon berdi. Natijalarning muvofiqligi va ishonchliligini ta'minlash uchun zamonaviy ilmiy va amaliy tadqiqotlar natijalari bilan solishtirildi, xulosa va tavsiyalar ishlab chiqildi.

Ushbu tadqiqotda O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimida talabalarining ma'naviy dunyoqarashini rivojlantirish jarayonida kuzatilgan asosiy natijalar quyidagilardan iborat:

Birinchidan, ta'lim muassasalari o'quv dasturlariga ma'naviy va axloqiy tarbiya bilan bog'liq fanlarni kiritish orqali talabalar dunyoqarashiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Bu jarayonda asosiy e'tibor yoshlarning milliy o'zlikni anglash, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirishga qaratilgan.

Asatova va Zubaydovanning (2024) tadqiqotida keltirilganidek, O'zbekistonning yangi avlodini tarbiyalashda yangi dunyoqarash va milliy qadriyatlarga asoslangan tarbiya usullarining keng qo'llanilishi kuzatilmoqda. Bu holat yosh avlodning o'z milliy qadriyatlarini anglash va ularga rioya qilish orqali milliy g'urur va iftixor tuyg'usini kuchaytirishiga xizmat qilmoqda.

Ikkinchidan, ta'lim tizimi yoshlar orasida ma'naviy tarbiyani rivojlantirish uchun turli xil tadbirlar va loyihalarni amalga oshirmoqda. Masalan, Lutfullayeva (2024) ta'kidlaganidek, talabalarni ma'naviy jihatdan kamolotga yetaklashda o'qituvchilar va pedagoglarning roli katta. Ular talabalarni har xil ijtimoiy loyihalarda ishtirok etishga undash, ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish orqali ma'naviy jihatdan shakllantirishga hissa qo'shmoqda. Shuningdek, turli seminarlar, forumlar va ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar yoshlar orasida axloqiy va ma'naviy qadriyatlarni keng targ'ib qilishga xizmat qiladi. Ushbu tadbirlar nafaqat talabalarni nazariy bilimlar bilan boyitadi, balki amaliy ko'nikmalar hosil qilish imkoniyatini ham taqdim etadi.

Uchinchidan, ta'lim tizimida talabalar ma'naviy dunyoqarashining shakllanishida oila va jamiyatning o'rni alohida o'rin tutadi.

Saidov (2024) o'z tadqiqotida shaxsning ma'naviy rivojlanishi uchun oila, ta'lim muassasasi va ijtimoiy muhitning uzviy bog'liqligini ta'kidlaydi. Oila va ijtimoiy muhit talabaning axloqiy dunyoqarashi va qadriyatlari shakllanishida asosiy rol o'ynaydi. Shuningdek, ta'lim muassasalarida jamiyat a'zolari bilan hamkorlikda amalga oshiriladigan turli xil ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar talabalar ma'naviyatiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Yakunda, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ta'lim tizimi talabalarning ma'naviy rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Ta'lim muassasalarida ma'naviy tarbiya ishlari keng miqyosda olib borilmoqda, talabalar dunyoqarashini shakllantirishda o'qituvchilar, ota-onalar va ijtimoiy tashkilotlar hamkorlikda ishlamoqda. Talabalar ma'naviyatini rivojlantirishga qaratilgan davlat dasturlari va yangi yondashuvlar ta'lim tizimida samarali qo'llanilib, ularning kelgusidagi ijtimoiy hayotga tayyorgarligini oshirishda ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Ushbu tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, O'zbekiston ta'lim tizimi talabalarning ma'naviy dunyoqarashini shakllantirish va rivojlantirishda asosiy rol o'ynaydi. Talabalarning axloqiy va madaniy tamoyillarini mustahkamlashda nafaqat ta'lim muassasalari, balki oilaviy muhit va jamiyatning keng qatlamlari ham muhim rol o'ynaydi.

Asatova va Zubaydova (2024) tomonidan ta'kidlanganidek, mamlakatda yangi avlodning dunyoqarashini milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan boyitish jarayoni kuchaytirilmoqda. Bu yondashuv talabalarni ma'naviy jihatdan boyitish va ularning o'ziga xos madaniy qadriyatlarini shakllantirishda ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Lutfullayeva (2024) ma'naviy kamolotning milliy asoslariga e'tibor qaratishni ta'limning muhim yo'nalishi sifatida ko'rsatgan. Uning tadqiqoti jamiyatning barcha qatlamlarida milliy qadriyatlarni mustahkamlashning ahamiyatini ta'kidlaydi. Biroq, jamiyatda axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy normativlarning qisman pasayishi, yoshlar o'rtasida ma'naviy bo'shliqlar yuzaga kelishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli, talabalarning dunyoqarashini rivojlantirishda barcha ta'lim va tarbiya beruvchi tashkilotlarning o'zaro hamkorligi muhimdir. Bu tadqiqotning ahamiyati

shundaki, ta'lim tizimida talabalarning axloqiy va ma'naviy tarbiyasi bilan shug'ullanish, ularning jamiyatdagi ijtimoiy faolligini oshirish va o'ziga xos dunyo qarashi hakllantirishga yordam beradi.

O'zbekiston ta'lim tizimi yosh avlodning ma'naviy rivojlanishini ta'minlashda katta rol o'ynaydi. Talabalarning dunyoqarashini shakllantirish jarayonida milliy qadriyatlar va umuminsoniy tamoyillarga asoslangan ta'lim va tarbiya usullaridan foydalanish bu

boradagi natijalarni kuchaytirmoqda. Xulosa qilib aytganda, ta'lim tizimi nafaqat bilim berish bilan cheklanmasdan, yosh avlodning ma'naviy va axloqiy jihatdan yuksalishida ham muhim rol o'ynaydi. O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan tarzda shakllantirish talabalarning ma'naviy rivojlanishini ta'minlash va ular orqali jamiyatning barqaror rivojlanishiga hissa qo'shish uchun mustahkam poydevor yaratmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Asatova, D., &Zubaydova, N. (2024). YANGI O'ZBEKISTONDA YANGICHA DUNYOQARASH. PROBLEMS AND SOLUTIONS OF SCIENTIFIC AND INNOVATIVE RESEARCH, 1(6), 316-320.
2. Lutfullayeva, A. (2024). SHAXS MA'NAVIY KAMOLOTIDA MILLATNING O'RNI. Science and innovation in the education system, 3(6), 35-39.
3. Saidov, I. S. (2024). SHAXS MA'NAVIY-AHLOQIY MADANIYATI TUSHUNCHASI, MOHIYATI VA TUZILISHI. Ta'limda raqamli texnologiyalarni tadbiq etishning zamonaviy tendensiyalari va rivojlanish omillari, 32(1), 92-96.
4. Raimjonov, S. (2024). BIZ YOSHLAR KORRUPSIYAGA QARSHIMIZ. Молодые ученые, 2(12), 142-146.
5. Mamatkulov, S. (2020). Dunyoqarash va hayotiy pozitsiya: strukturaviy tahlil. Архив Научных Публикаций JSPI.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Atakulova Nargizaxon Alijonovna
Andijon davlat universiteti tayanch doktranti
Manzil: O'zbekiston, 200100, Andijon shahri

ПОДВИЖНЫЕ ИГРЫ КАК ОСНОВНОЙ КОМПОНЕНТ ВОСПИТАНИЯ ФИЗИЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ ШКОЛЬНИКОВ И ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ

Кузиева Феруза Исмаиловна.

Бухарский государственный педагогический институт, город Бухара

Аннотация.

Введение: В современном мире, где дети всё более сидят перед экранами, подвижные игры становятся важным инструментом в воспитании физических способностей и форми

ровании здорового образа жизни. Эта статья исследует роль подвижных игр в школьной среде и их значимость для развития детей. Мы рассмотрим, как подвижные игры способствуют физической активности, социальной адаптации и общему благополучию школьников, а также как их внедрение в учебный процесс помогает сформировать здоровый образ жизни с раннего возраста.

ЦЕЛ: Развивать физические способности учащихся посредством игр, проводимых на свежем воздухе, и формировать у них представления о здоровом образе жизни.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Физическая активность играет важную роль в поддержании здоровья детей. Она способствует укреплению мышц и костей, развитию сердечно-сосудистой системы, улучшению общего самочувствия и настроения. Современные технологии и развлечения приучают детей к пассивному образу жизни, а подвижная игра предлагает интересный и эффективный способ вовлечь их в активную деятельность. Физическая активность играет ключевую роль в сохранении и укреплении здоровья детей и подростков. Это подтверждается многими исследованиями, которые обнаружили положительную связь между уровнем физической активности и различными показателями здоровья.

ВЫВОДЫ: В заключение можно сказать, что подвижные игры являются мощным инструментом пропаганды здорового образа жизни среди школьников. Они сочетают в себе элементы физической активности, развития социальных навыков и освоения здоровых привычек и навыков. Важно отметить, что для достижения наилучших результатов сбалансированное использование активных игр следует сочетать с другими методами пропаганды здорового образа жизни, такими как занятия спортом, здоровое питание, активное общение с родителями и сверстниками.

Ключевые слова: физическая активность, здоровье, здоровый образ жизни, подвижные игры, психологическое здоровье.

OUTDOOR GAMES AS A KEY COMPONENT OF DEVELOPING PHYSICAL ABILITIES IN SCHOOLCHILDREN AND A HEALTHY LIFESTYLE.

Kuzieva Firuza Ismailovna

Bukhara state pedagogical institute, Bukhara city

Annotation.

INTRODUCTION: In today's world, where children spend more and more time in front of screens, outdoor games are becoming an important tool in developing physical abilities and forming a healthy lifestyle. This article explores the role of outdoor games in the school environment and their importance for children's development. We will consider how outdoor games contribute to physical activity, social adaptation and general well-being of schoolchildren, as well as how their introduction into the educational process helps to form a healthy lifestyle from an early age.

GOAL: To develop students' physical abilities through games played outdoors and to form their ideas about a healthy lifestyle.

MATERIALS AND METHODS: Physical activity plays an important role in maintaining children's health. It helps to strengthen muscles and bones, develop the cardiovascular system, improve overall well-being and mood. Modern technologies and entertainment accustom children to a passive lifestyle, and outdoor games offer an interesting and effective way to involve them in active activities. Physical activity plays a key role in maintaining and strengthening the health of children and adolescents. This is confirmed by many studies that have found a positive relationship between the level of physical activity and various health indicators.

CONCLUSIONS: In conclusion, it can be said that active games are a powerful tool for promoting a healthy lifestyle among schoolchildren. They combine elements of physical activity, development of social skills and acquisition of healthy habits and skills. It is important to note that to achieve the best results, the balanced use of active games should be combined with other methods of promoting a healthy lifestyle, such as sports, healthy nutrition, active communication with parents and peers.

Key words: physical activity, health, healthy lifestyle, active games, psychological health.

Здоровый образ жизни – это способ активного освоения человеком условий жизни, соблюдения режима дня, тренировки организма на основе активного движения, занятий спортом, полноценного и качественного питания, соблюдения гигиенических правил питания, общения, а значит достижения экологической культуры, получение духовного образования, основанного на общечеловеческих и национальных ценностях, умение воздерживаться от вредных привычек. Формирование здорового образа жизни – сложный

системный процесс, включающий в себя множество компонентов образа жизни современного общества. Проводимые исследования показывают, что обеспечение жизни и здоровья человека, воспитание физически подготовленного подрастающего молодого поколения становится сегодня актуальной проблемой.

Согласно анализам Всемирной организация здравоохранения, среди факторов, влияющих на здоровье человека, на медицинскую помощь приходится 10 процентов, генетические

факторы – 15 процентов, состояние окружающей среды – 20 процентов. Самое главное, что образ жизни человека (физическая активность, режим питания, вредные привычки) влияет на его здоровье до 55%. Вклад отдельных факторов различной природы в показатели здоровья зависит от возраста, пола и индивидуально-типологических особенностей человека. Из этого распределения можно понять, что состояние здоровья каждого человека на 90% уникально, поскольку зависит от наследственности, факторов окружающей среды и главным образом от индивидуального образа жизни человека (поведения каждого человека, его привычек, действий, стремлений, склонности). Кроме того, важно поощрять школьников к активности в течение дня и приучать их к здоровому образу жизни с раннего возраста.

В современном обществе, где образ жизни связан с сидячей работой и отдыхом, формирование здоровых привычек у детей приобретает особое значение. Школьный возраст – важный период, в котором у учащихся формируются предпочтения и привычки, которые могут сопровождать их на протяжении всей жизни. В этой статье мы объясняем, почему подвижные игры являются основным средством пропаганды здорового образа жизни среди школьников.

Физическая активность и здоровье. Физическая активность играет важную роль в поддержании здоровья детей. Он способствует укреплению мышц и костей, развитию сердечно-сосудистой системы, улучшению общего самочувствия и настроения. Современные технологии и развлечения приучают детей к пассивному образу жизни, а подвижная игра предлагает интересный и эффективный способ вовлечь их в

активную деятельность. Физическая активность играет ключевую роль в сохранении и укреплении здоровья детей и подростков. Это подтверждается многими исследованиями, которые обнаружили положительную связь между уровнем физической активности и различными показателями здоровья.

1. Физическое здоровье:

Опорно-двигательный аппарат: Регулярная физическая активность, в том числе игры на свежем воздухе, способствует укреплению мышц и костей, что снижает риск развития остеопороза и других заболеваний.

Сердечно-сосудистая система: Умеренные и интенсивные физические нагрузки улучшают работу сердца и сосудов, снижают артериальное давление и риск развития сердечно-сосудистых заболеваний.

Ожирение. Подвижные игры помогают сжигать калории и контролировать вес, что может помочь предотвратить ожирение и такие заболевания, как диабет и некоторые виды рака.

Общее самочувствие: регулярная физическая активность улучшает настроение, снижает стресс и депрессию, повышает уровень энергии и общий жизненный тонус.

2. Психологическое здоровье:

Самооценка и уверенность. Участие в подвижных играх может помочь укрепить самооценку и уверенность в себе, особенно когда дети добиваются успеха в соревнованиях или совместных начинаниях.

Социальные навыки: подвижные игры дают детям возможность общаться с другими, учатся работать в команде, разрешать конфликты и развивать дружеские отношения.

Когнитивная деятельность. Физическая активность, включая игры,

может помочь улучшить когнитивные функции, такие как концентрация, внимание, память и гибкость ума.

Таким образом, активная игра является не только источником физической активности, но и мощным инструментом сохранения и улучшения здоровья детей и подростков, включая физическое, психологическое и социальное благополучие. Они не только поощряют физическую активность, но и способствуют формированию здорового образа жизни на протяжении всей жизни. Социальное взаимодействие и командная работа:

Подвижные игры также помогают детям развивать социальные навыки. Участие в групповой деятельности требует умения работать в команде, общаться с друзьями и учитывать интересы других участников. Эти навыки не менее важны, чем физическое здоровье, а подвижные игры отлично подходят для их развития.

Формируем здоровый образ жизни:

Активные подвижные игры служат основой формирования здорового образа жизни у детей. Регулярное проведение физических упражнений в игровой форме поможет учащимся усвоить важность здорового образа жизни и пробудит интерес к активному отдыху. Этот опыт может стать важным фактором сохранения детьми здорового образа жизни в будущем. Кроме того, при выборе игр для детей и подростков важно понимать возрастные особенности. Дети разного возраста имеют разный уровень двигательных навыков, координация и познавательных способностей. Поэтому важно выбирать игры, соответствующие

уровню сложности и умениям ребенка. Для детей младшего возраста лучше выбирать простые и легкие игры, а для подростков можно выбирать более сложные и трудные игры. Время игры должно быть ограничено, чтобы оно не мешало другим аспектам их жизни, например учебе, физической активности и общению с семьей и друзьями.

Выбор правильных подвижных игр для возраста вашего ребенка поможет ему развиваться здоровым и веселиться на протяжении всей жизни.

Краткое содержание. В заключение можно сказать, что подвижные игры являются мощным инструментом пропаганды здорового образа жизни среди школьников. Они сочетают в себе элементы физической активности, развития социальных навыков и освоения здоровых привычек и навыков. Важно отметить, что для достижения наилучших результатов сбалансированное использование активных игр следует сочетать с другими методами пропаганды здорового образа жизни, такими как занятия спортом, здоровое питание, активное общение с родителями и сверстниками. Активные подвижные игры являются не только средством развлечения, но и мощным средством формирования здорового образа жизни школьников. Они способствуют физическому развитию, социальным навыкам и здоровым привычкам. Поэтому важно поощрять и поддерживать участие детей в подвижных играх, чтобы обеспечить здоровое и счастливое детство, а также создать основы здорового образа жизни в будущем.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Ma'murov B.B. Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi. B: "Durdona" -2019.-216 b
2. Ф.И. Кузиева Способы организация самостоятельной работы студентов физического образования //Проблемы науки 2021 4(65), s 65-67

3.Rahim S., Dilobar S. The development of a culture of healthy lifestyle in student girls through physical education and sports as a pedagogical problem //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 12. – №. 2. – С. 69-73.

4.Ф.И. Кузиева. Механизм формирования здорового образа жизни у студентов на занятиях по физическому воспитанию // Вестник науки и образования, 2022- 4-2 (124).-

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ]

[AUTHORS INFO]

Kuziyeva Feruza Ismailovna

Buxoro davlat pedagogika instituti "Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi"
kafedrası katta o'qituvchisi

BOSHLANG'ICH MAKTAB YOSHIDAGI BADMINTONCHILAR UCHUN JISMONIY VA AQLIY RIVOJLANISHINING XUSUSIYATLARI

Azimov Nodir Nasilloevich

Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro shahri

Annotatsiya.

KIRISH: maqolada yosh badmintonchilarning jismoniy sifatlari va aqliy qobiliyatlarini rivojlantirish bo'yicha murabbiy tomonidan olib boriladigan mashg'ulotlar jarayoni bayon etilgan.

MAQSAD: Harakatli o'yinlar orqali yosh badmintonchilarning jismoniy sifatlarini va aqliy xususiyatlarini oshirish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Boshlang'ich guruhdagi yosh badmintonchilarning jismoniy sifatlari va aqliy xususiyatlarini rivojlantirish bo'yicha tuli mashg'ulotlar kompleksini yaratish.

XULOSA: Yosh badmintonchilarning mashg'ulot samaradorligini oshirish va musobaqa jarayonlariga tayyorlash bo'yicha mashg'ulotlar mexanizmini ishlab chiqishga mutaxassislar tomonidan katta e'tibor qaratilmoqda. Uni kelajakda yaxlit fundamental tadqiqot sifatida o'rganish navbatdagi vazifalardan sanaladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich tayyorgarlik, harakat sifatlari, jismoniy sifati, yosh badmintonchilar, harakat sifatlari, texnika, aqliy qobiliyat, individual fazilatlar.

ОСОБЕННОСТИ ФИЗИЧЕСКОГО И УМСТВЕННОГО РАЗВИТИЯ БАДМИНТОНИСТОВ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Азимов Нодир Насиллоевич

Бухарский государственный педагогический институт, город Бухара

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: в статье описывается тренировочный процесс, проводимый тренером по развитию физических качеств и умственных способностей юных бадминтонистов.

ЦЕЛЬ: Повышение физических качеств и психических качеств юных бадминтонистов посредством подвижных игр.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Создание комплекса тюлевых упражнений по развитию физических качеств и психических особенностей юных бадминтонистов в начальной группе.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Большое внимание специалисты уделяют разработке механизма тренировок юных бадминтонистов по повышению их тренировочной эффективности и подготовке к соревновательным процессам. Изучение его в будущем как целостного фундаментального исследования считается одной из следующих задач.

Ключевые слова: базовая подготовка, двигательные качества, физические качества, юные бадминтонисты, двигательные качества, техника, умственные способности, индивидуальные качества.

FEATURES OF PHYSICAL AND MENTAL DEVELOPMENT FOR BADMINTON PLAYERS OF PRIMARY SCHOOL AGE

Azimov Nodir Nasilloevich

Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara city

Annotation

INTRODUCTION: the article describes the process of training conducted by a trainer for the development of physical qualities and mental abilities of young badminton players.

GOAL: Increase the physical qualities and mental characteristics of young badminton players through action games.

MATERIALS AND METHODS: The creation of a complex of tuli exercises for the development of physical qualities and mental characteristics of young badminton players in the initial group.

CONCLUSION: Great attention is paid by specialists to the development of a training mechanism for improving the training efficiency of young badminton players and preparing them for competition processes. Studying it as a holistic fundamental study in the future is considered one of the next tasks.

Key words: initial training, qualities of movement, physical quality, young badminton players, qualities of movement, technique, mental ability, individual qualities.

Hozirgi davrda jismoniy tarbiya va sportga katta e'tibor qaratilmoqda. Ayniqsa badminton sport turiga havaskorlar va shug'ullanuvchilar soni tobora oshib bormoqda. 7-10 yosh badminton mashg'ulotlariga kirish va boshlash uchun eng mos davr sanalib, chunki aynan shu yosh oralig'ida jamoaviy sportda muhim bo'lgan asosiy jismoniy fazilatlarni rivojlantirish uchun his tuyg'ular shakllanadi. Bu yoshda maxsus harakat qobiliyatlari bazasi shakllanadi va sport texnika tayyorgarlik poydevori qo'yiladi.

Yosh badmintonchilarda bosqichli mashg'ulot jarayoniga ijobiy uyg'unlikni shakllantirish, ularda shaxsiy, jamoaviy gigiena va sport intizomiy ko'nikmalarini shakllantirish, tartib va mas'uliyatni

shakllantirish muhim ahamiyat kasb yetadi. Ushbu individual fazilatlar yosh sportchining uzoq muddatli mashg'ulot jarayoniga adaptatsiyasi va kelajakda yuqori ko'lamdagi monoton yuklamalarni bajarishi uchun zarur bo'ladi.

Murabbiy 7-10 yoshli sportchilar bilan ishlashda avtoritar boshqaruv uslubidan foydalanishi, guruhdagi sportchilar o'rtasida mas'uliyatni taqsimlashi, badmintonchilarning yaxlit jamoasini shakllantirishi kerak. Buning uchun murabbiy, rahbar sportchilar haqida qo'shimcha ma'lumotlar to'plash, ota-onalar, jamoatchilik va o'qituvchilar bilan yaqindan muloqot qilish, yosh badmintonchilarning fe'l-atvor xususiyatlarini aniqlash, liderlik fazilatlarini namoyon etish, mashg'ulotlar

jarayonida har bir sportchining ustuvor motivlarini o'rganish zarur.

7-10 yosh organizmning keskin o'sishi va rivojlanishi bilan tavsiflanadi. Orqa miyadagi harakatchanlik va miya yarim sharlari apparatlarning elastikligi murabbiyga mahoratning barcha bosqichlarida badmintonda zarur bo'lgan moslashuvchanlikni maqsadli ravishda rivojlantirishga imkon beradi. Shu bilan birga, miya va yetakchi o'yin qo'lining funksiyalarini miya yarim sharlari harakatchanligidan qat'iy nazar, orqa mushaklarni kuchaytirishga va ularning bir xil rivojlanishiga e'tibor berish muhimdir. Bu yoshda insonning, pastki qo'llarning va yelka kamarning yirik mushaklarining rivojlanishi tez sur'atlar bilan sodir bo'ladi, kichik mushaklar esa sekinroq rivojlanadi. Natijada, bu toifa yosh bolalar uchun aniq kichik harakatlarni bajarish murakkablik paydo qiladi.

7-10 yoshli bolalarning zaruriy ko'nikmalari tana avtonom tizimining funksional imkoniyatlariga bog'liq. Bu yoshdagi bolalar va kattalar tanasi o'rtasidagi farqlar sezilarli: o'pkaning yirik qobig'i, vaqt birligida o'pkadan oqib o'tadigan qonning katta miqdori, nafas olishning daqiqali hajmining katta tezligi, minutlik qon hajmi, dam olishda ham, ish paytida ham, qon tomirlarining yuqori elastikligi bir bitridan keskin farq namoyon qiladi.

Bu yosh toifasidagi bolalar dinamik yuklamalarga yaxshi chidamlilikka ega bo'ladilar. Qisqa vaqt ichida ham ishlatiladigan statik pozitsiyalar ular tomonidan yomonroq qabul qilinadi. Bu yoshda yuqori quvvatli mushak harakatlari, kamdan-kam hollarda va qat'iy miqdorda qo'llanilishi kerak.

Badmintonni o'rganish jarayonida bajariladigan harakat fazalarining muvofiqlashtirish murakkabligini hisobga olish kerak. Miya yarim po'stlog'idagi motor analizatori doimiy ravishda takomillashib

boradi. Oddiy muvofiqlashtirish mashqlari boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar tomonidan kuch, fazoviy va vaqt xususiyatlariga ko'ra yaxshi baholanadi. Bo'g'imlarning kengayishi bilan bog'liq bo'lgan fazoviy harakatlar yosh sportchilar tomonidan yaxshiroq, yomonroq, qayishqoqlik bilan qabul qilinadi. Badminton bo'yicha tizimli mashg'ulotlar bilan bolalarning muvofiqlashtirish tezda yaxshi samara beradi

7-10 yoshli bolalarning chidamliligi kattalarnikidan sezilarli darajada farq qiladi. Ushbu davrda murabbiyning vazifasi ko'plab yangi va turli harakatlarni o'rgatishdir. Boshlang'ich maktab yoshida vosita harakatlarining asoslarini fazalarini shakllantirish va badmintonning texnik elementlarining rang-barangligini yanada takomillashtirish imkoniyati o'rtasida bevosita aloqadorlik mavjud.

7-10 yoshli yosh badmintonchilarning mashg'ulot jarayonini tashkil qilishda morfofunktsional xususiyatlar bilan bir qatorda psixofiziologik xususiyatlar ham muhimdir.

Bu yoshga kelib, miyaning og'irligi kattalar vaznining 90% ga yetadi, ammo uning tarkibiy shakllanishi davom yetadi. Maktabda o'qish va sport bo'limida o'ynash bolaning aqliy jarayonlarini asta-sekin nazorat qilishga yordam beradi. Bu yoshda kuch, harakatchanlik, tezlik, asabiy jarayonlarning muvozanati sezilarli darajada rivojlanadi. Biroq, ularning barqarorligi minimal darajada bo'lib, bu bola asab tizimining yuqori charchoqlarini keltirib chiqaradi. Ko'rsatkichni yuqori darajada ushlab turish uchun murabbiy vazifalarni, mashqlarni bajarish shartlarini, boshlang'ich pozitsiyalarini tez-tez o'zgartirishi, mashg'ulot jarayoniga turli xil ochiq o'yinlar va raqobatdosh mashqlarni kiritishi, shu bilan mashg'ulotning hissiy tomonlarini oshirishi, har xil o'yin vositalari bilan faoliyatlarini stabillashtirishi kerak.

Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning asab tizimining yuqori qo'zg'aluvchanligi, reaktivligi va chidamliligi shartli vosita reflekslarining tez birlashishiga va badminton mahorat sirlarini oson o'rganishga yordam beradi.

Kichik yoshdagi maktab bolalarda ularning fe'l-atvori hali shakllanmagan, bu inijlik, qo'pollik, intizomsizlik, xudbinlik, jizzakilik va qo'rquv bilan namoyon bo'ladi. Badmintonning sport bo'limidagi tizimli mashg'ulotlar kompleksi shu munosabatlarni, ijobiy fazilatlarini rivojlantirishga yordam beradi, tartib-intizomga o'rgatadi va kuchli irodali fazilatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Badminton o'yinidagi mashg'ulotlar bolaning jismoniy, aqliy va irodaviy salohiyatining uyg'un rivojlanishini ta'minlaydigan va shu bilan birga optimal yuk darajasini ta'minlaydigan tarzda tashkil etilishi kerak. Buning uchun o'quv mashg'uloti turli xil pedagogik ta'sir vositalari va usullari bilan ta'minlanishi kerak. Murakkab mashqlarni nisbatan sodda mashqlar bilan, qiziqarli va rang-barang mashqlarni bir xil, ammo zarur mashqlar bilan birlashtirish kerak.

Badminton sport bo'limida mashg'ulot jarayoni sportchilarga individual yondashuvga muvofiq tashkil etilishi va iloji bo'lsa, murabbiy boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning jismoniy rivojlanishi, jinsi, psixologiyasi va jismoniy tayyorgarligini hisobga olgan holda mashqlar kompleksini tanlashi kerak. Zero, yuqoridagi tavsiyalarni umumlashtirib, shuni xulosa qilishimiz mumkinki, 7-10 yoshli badmintonchilarning mashg'ulot jarayonining asosiy yo'nalishi sportga barqaror qiziqishni shakllantirish, keng ko'lamli harakat malakalariga, ko'nikmalarga o'rgatish, jismoniy barkamol rivojlanish sifatleri, badminton o'ynash texnikasi asoslarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Dastlabki tayyorgarlik bosqichining vazifalari sportchilarning salomatligini mustahkamlash va keyingi mashg'ulotlar uchun istiqbolli badmintonchilarni tanlash va badminton o'ynash texnikasini takomillashtirishdan iborat. Yosh badmintonchilarning jismoniy rivojlanishi - bu sportchilarning sog'lig'ini belgilovchi muhim mezonlar hisoblangan bir qator irsiy va ijtimoiy omillar bilan belgilanadigan, ularning o'sishi va rivojlanishini tavsiflovchi ko'rsatkichlar yig'indisidir.

Yosh badmintonchilarni tayyorlashning oqilona metodologiyasini yaratish uchun tana tizimlarining yoshga bog'liq bo'lgan rivojlanish qonuniyatlarini bilish va hisobga olish muhimdir. Tananing o'sish va shakllanish jarayonlari tug'ilgan paytdan boshlab inson yetukligining boshlanishiga qadar xilma-xil kechadi [145].

Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar yoshi kattalarga nisbatan atrof-muhit omillariga (haddan tashqari issiqlik, gipotermiya va boshqalar) nisbatan sezgir bo'lib, jismoniy stressga tez tushish ehtimoli yuqori hisoblanadi.

Binobarin, to'g'ri tashkil etilgan, hajmi va intensivligi bo'yicha mashg'ulotlar yosh badmintonchilarning uyg'un rivojlanishiga hissa qo'shadi va aksincha, erta keskin ixtisoslashuv jarayonlari, har qanaqa holatda ham natijalarni majburlash jarohatlar va kasalliklarga olib kelishi mumkin, o'sish va rivojlanishga to'sqinlik qiladi.

7-10 yosh boshlang'ich maktab yoshi hisoblanadi. Kichik maktab yoshi rivojlanishining eng oson kechadigan davri emas. Bolalarda tub o'zgarishlar, ruhiyatning faol rivojlanishi va shaxsiy fazilatlar shakllanishi sodir bo'la boshlaydi. Ularning ongi, munosabatlar tizimi va faoliyati o'zgaradi. Bu davrda faollik kuchayadi, mustaqil faoliyatga intilish ham o'zini namoyon qiladi. Shaxsning ijtimoiy va axloqiy munosabatlarining asoslari shakllanadi va yo'nalishlari belgilanadi.

Shuning uchun bu inson hayotidagi muhim davrdir. Davkin Braun nazariyasiga ko'ra, Elkoninning ta'kidlashicha, boshlang'ich maktab yoshidagi bolaning faoliyatining yetakchi turi - bu o'quv va sport faoliyati jarayonida amalga oshiradigan muloqot bosqichidir.

Muloqot jarayoni muhim individual xususiyatga ega. Bolalar kattalar dunyosiga qo'shilishga intiladi, ularga taqlid his tuyg'ulari shakllanadi, bu dunyoning qadriyatlari va me'yorlarini faol o'rganadi va kattalar dunyosiga bo'lgan munosabatini shakllantiradi. Bu yoshda balog'at tuyg'usi rivojlanadi, bu tashqi taqlidda, "haqiqiy erkaklik fazilatlarini" ni baholashda va ularga mos kelish istagida, intellektual balog'at yoshida va o'z-o'zidan biror narsa qilish istagida namoyon bo'ladi. Bu yoshda shaxs sifatida o'ziga bo'lgan qiziqish, ishonch rivojlana boshlaydi, o'z harakatlari va qobiliyatini baholash zarurati, o'z-o'zini nazorat qilish paydo bo'ladi va ilk fikrlash qobiliyatlari shakllanadi.

O'z-o'zini tahlil qilish bilan bir vaqtda, bolalar atrofdagi (katta) odamlarga individual shaxs sifatida qiziqish bildiradilar. Boshqa odamlarga nisbatan hamdardlik his-tuyg'ulari shakllana boshlaydi.

Kichik yoshdagi bolalar bilan ishlashda murabbiy bolaning shaxsiyatiga hurmatsizlik ko'rsatmasligi kerak, chunki tahqirlash, kamsitish uning jamoadagi obro'siga putur yetkazadi va yosh sportchilarda rad etish hissini keltirib chiqaradi. 7-10 yoshli bolalar tengdoshlari oldida past baho berilishini, haqorat qilishni, so'kishni yoqtirmaydilar, hamdardlik va ochiq gapirishga majburlashni qabul

qilmaydilar. Qulay muloqot qilish uchun kattalar o'zaro tushunish, uyg'unlik va ishonchli muloqot muhitini yaratishlari kerak. Bolalar asossiz taqiqlarga salbiy munosabatda bo'lishadi, ularga nima uchun bunday qilmaslik kerakligi tushuntirilishi kerak, shuningdek, o'z tajribalarini orttirishga ruxsat berish kerak.

O'g'il bolalar ongida erkaklik jismoniy kuch, qudrat, jasorat va hukmronlik mavjudligi bilan tavsiflanadi. Biroq, ko'pincha ushbu mezonlarga taqlid qilish kattalarning tashqi, har doim ham ijobiy bo'lmagan fazilatlariga rioya qilishdan iborat.

Bolalar faolligining namoyon bo'lishi har xil bo'lsa, agar 7-8 yoshda bola badminton o'ynash jarayoniga ko'proq jalb qilinsa, u holda 9-10 yoshda samarali motivlar shakllanadi, yosh sportchilar o'z-o'zidan raqobat natijasida tashvishlana boshlaydilar.

Shunday qilib, yuqoridagilarni umumlashtirish uchun biz 7-10 yoshdagi xususiyatlarning ijobiy va salbiy ko'rinishlarini ajratib ko'rsatamiz.

Kichik yoshdagi maktab o'quvchilarining xatti-harakatlaridagi ijobiy o'zgarishlar o'z harakatlari uchun mas'uliyat hissini oshirish, mustaqillikning namoyon bo'lishi, qiziqish doirasining kengayishi va kelajak uchun rejalarning paydo bo'lishini o'z ichiga oladi. Bu yoshdagi bolalarning xulq-atvoridagi salbiy o'zgarishlarga taqiqlarga qarshi norozilik, bolaning bolalik holatini inkor etishi, doimiy kayfiyat o'zgarishi va sodir bo'layotgan narsalarga noadekvat munosabatda bo'lish kiradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risidagi Qonuni. 2015 yil 4 sentabr.
2. Badminton U.Z.Salimov, B.U.Badalova, M.M.Nizamov, A.X.Zaxidov. -O'quv qo'llanma. Toshkent 2018.

3. B.H. Agzamov, F.F.Nadjimov. Ta'lim muassasalarida sportning badminton turi bo'yicha to'garak mashg'ulotlarini tashkil etish yuzasidan o'quv dasturi va metodik tavsiyalar T. 2017.
4. T.S. Usmonxo'jayev va boshqalar. Bolalar sporti mashg'ulotlari nazariyasi va uslubiyoti. Darslik. – Toshkent, 2006-yil.
5. M.S. Sattorov. Sport mashg'ulotlari jarayonida sportchilar organizmining fiziologik xususiyatlari. O'quv qo'llanma. Toshkent, 2019-yil
6. О.В. Байгужина. Бадминтон в структуре подготовки студентов по физической культуре. Челябинск 2021.
7. Н.Ю.Камалиева, Н.Г.Искаков, А.С. Шалавина. Бадминтон для начинающих Учебно-методическое пособие. — Казань: Казанский университет, 2021. — 57 с.
8. A.A.Pulatov, O.M.Savatyugin, Sh.Sh.Isroilov. Badminton nazariyasi va uslubiyoti. Darslik. T:2017

**MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ]
[AUTHORS INFO]**

Azimov Nodir Nasilloevich

Buxoro davlat pedagogika instituti, Jismoniy tarbiya va sport kafedrası o'qituvchisi
manzil: O'zbekiston, Buxoro shahar, Alpomish ko'chasi, 9-uy

YENGIL ATLETIKA MASHG'ULOTLARINING OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA TASHKILLASHTIRISH VA TALABALAR UCHUN USLUBIY ASOSLARI

Xaydarov Ulug'bek Rustamovich

Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro shahri

Annotatsiya:

KIRISH: hozirgi kunda aholining umumiy madaniyati va turmush tarzi, shu jumladan jismoniy tarbiya va sportning holati zamonaviy dunyo miqyosida davlat va umuman jamiyatning progressiv rivojlanishining zarur ehtiyojlari va maqsadlariga javob bermaydi. Jismoniy va ma'naviy salomatlikni shakllantirish va mustahkamlash, mamlakat aholisini ijtimoiylashtirish uchun ommaviy sportning ulkan ijodiy salohiyatidan yetarlicha foydalanilmaydi. Bundan tashqari, muhim yo'nalishlaridan biri sifatida "sport bilan muntazam ravishda shug'ullanayotgan O'zbekiston Respublikasi fuqarolari jismoniy faolligini oshirishdir". 2025-yilga kelib O'zbekiston ushbu ulushni mamlakat umumiy aholisining 30 foizigacha oshirishni rejalashtirmoqda.

MAQSAD: ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi shundaki, inson aloqasi turli xil qo'shma harakatlar, shu jumladan sog'liqni saqlashni targ'ib qiluvchi ommaviy mashqlar va sport tadbirlari orqali muvaffaqiyatli shakllanadi; sotsializatsiya; vosita ehtiyojlarini qondirish; va hayotiylik, aqliy va jismoniy ko'rsatkichlarni oshirish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Eksperimental tashkiliy-uslubiy asoslarning asosiy tarkibiy qismi Institut talabalari uchun seksiyali yengil atletikani dasturiy-uslubiy ta'minlashdir. Dasturiy va uslubiy ta'minot quyidagi bo'limlarni o'z ichiga oladi: nazariy, uslubiy, amaliy va diagnostika (nazorat).

XULOSA: O'tkazilgan pedagogik eksperimentning ijobiy natijalari institutda talabalarni yengil atletika tayyorlashning tashkiliy va uslubiy asoslarining yuqori samaradorligidan dalolat beradi, bu tadqiqotda qo'llanilgan gipoteza, vositalar va usullarning to'g'riligi va etarliligini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: jismoniy tarbiya, institut talabalari, umumiy jismoniy tarbiya (UJT), maxsus jismoniy tarbiya (MJT), mashqlar, motorli faollik.

ОРГАНИЗАЦИЯ И МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЗАНЯТИЙ ЛЕГКОЙ АТЛЕТИКОЙ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ ДЛЯ СТУДЕНТОВ

Хайдаров Улугбек Рустамович

Бухарский государственный педагогический институт, город Бухара

Аннотация:

ВВЕДЕНИЕ: в настоящее время состояние общей культуры и образа жизни населения, включая физкультуру и спорт, не отвечает необходимым потребностям и целям прогрессивного развития государства и общества в целом в современном

мировом масштабе. Огромный творческий потенциал массового спорта используется недостаточно для формирования и укрепления физического и духовного здоровья, социализация населения страны. Кроме того, одним из важных направлений является «повышение физической активности граждан Республики Узбекистан, регулярно занимающихся спортом». К 2025-году Узбекистан планирует увеличить эту долю до 30% от общей численности населения страны.

ЦЕЛЬ: основная цель этого исследования заключается в том, что человеческая связь успешно формируется посредством различных совместных действий, включая массовые упражнения и спортивные мероприятия, способствующие укреплению здоровья; социализация; удовлетворение двигательных потребностей; и повышение жизнеспособности, умственной и физической работоспособности.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Основным компонентом экспериментальных организационно-методических основ является программно-методическое обеспечение секционной легкой атлетики для студентов Института. Программно-методическое обеспечение включает следующие разделы: теоретический, методический, практический и диагностический (контрольный).

ВЫВОДЫ: Положительные результаты проведенного педагогического эксперимента свидетельствуют о высокой эффективности организационно-методических основ легкоатлетической подготовки студентов в институте, что подтверждает правильность и достаточность выдвинутой гипотезы, средств и методов, используемых в исследовании.

Ключевые слова: физическая культура, студенты института, общая физическая культура (ОФП), специальная физическая культура (СФП), упражнения, двигательная активность

ORGANIZATION AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF ATHLETICS CLASSES IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS FOR STUDENTS

Khaidarov Ulugbek Rustamovich

Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara city,

Annotation:

INTRODUCTION: at present, the state of the general culture and lifestyle of the population, including physical education and sports, does not meet the necessary needs and goals of the progressive development of the state and society as a whole on a modern global scale. The huge creative potential of mass sports is not used enough to form and strengthen physical and spiritual health, socialization of the country's population. In addition, one of the important directions is «increasing the physical activity of citizens of the Republic of Uzbekistan who regularly engage in sports». By 2025, Uzbekistan plans to increase this share to 30% of the total population of the country.

GOAL: The main purpose of this study is that human connection is successfully, formed through various joint activities, including mass exercises and sports activities that promote health; socialization; satisfaction of motor needs; and increased vitality, mental and physical performance.

MATERIALS AND METHODS: The main component of the experimental organizational and methodological foundations is the software and methodological support

of sectional athletics for students of the Institute. The software and methodological support includes the following sections: theoretical, methodological, practical and diagnostic (control).

CONCLUSIONS: The positive results of the conducted pedagogical experiment indicate the high efficiency of the organizational and methodological foundations of athletics training of students at the Institute, which confirms the correctness and sufficiency of the hypothesis put forward, the means and methods used in the study.

Keywords: physical education, students of the Institute, general physical education (GPE), special physical education (SPE), exercises, motor activity

Talabalarni jismoniy tarbiya bo'lmagan universitetlarda sportga jal qilish alohida ahamiyatga ega. Davlatning jismoniy jihatdan ijtimoiy ehtiyoji kuchli yosh mutaxassislar har doim ham izchil emas ularning sog'lig'ining haqiqiy darajasi bilan talabalarni shaxsiy sport madaniyatini shakllantirishga undash. Ilmiy-uslubiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatdiki, zamonaviy ijtimoiy-madaniy va ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar sharoitida jadal rivojlanayotgan jamiyat, oliy ta'limdagi innovatsion jarayonlarni va ularni yaxshiroq davlatga aylantirishni oldindan belgilab beradigan ta'lim paradigmalarini modernizatsiya qilish alohida ahamiyat kasb yetadi.

Zamonaviy jismoniy tarbiya tizimida institut talabalari ta'lim, rivojlanish va takomillashtirishga turli xil konseptual va uslubiy yondashuvlarni joriy yetdilar, ular o'quv jarayonini insonparvarlashtirish va demokratlashtirish tamoyillarini ye'lon qildilar, so'nggi yillarda turli xil ta'lim texnologiyalari samaradorligini pasaytirish jarayonlari, shu jumladan "jismoniy Madaniyat" fanida ham aniq aniqlangan. Zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy hayot sharoitlari va haqiqiy davlat tomonidan qo'yilgan universitetlarda talabalarining jismoniy tarbiyasiga o'yiladigan talablar o'rtaqidagi aniqlangan tafovut uning mazmuni va tashkil yetilishidagi inqirozdan dalolat beradi [1, 3-6]. Hozirgi vaqtda jismoniy o'sishning yeng zamonaviy va samarali yo'nalishi fitnes va motorli faollik, yoshlar salomatligini mustahkamlash-bu

sport texnologiyalarini universitet talabalarining jismoniy tarbiyasi o'quv jarayoniga aylantirish va shu asosda sport mashg'ulotlarini tashkil yetish va o'tkazish. Bir xil vaqt, o'quv va amaliy mashg'ulotlarni o'tkazish uchun jismoniy tarbiya jarayonida sportda tashkiliy va pedagogik yondashuvlar, sharoitlar, dasturiy va uslubiy ta'minot, diagnostika apparati va boshqalar. universitet ta'lim tizimiga yetarlicha rivojlanmagan va moslashtirilgan. Yuqoridagi nazariy asoslarga muvofiq pedagogik tadqiqotlar qurildi. Mantiqqa ko'ra va tadqiqotning vazifalari, tashkiliy va uslubiy tarkibi va mazmuni universitetda talabalar uchun yengil atletika darslarining asoslari ishlab chiqilgan.

Tajribali tashkiliy va uslubiy asoslarning asosiy tarkibiy qismi institut talabalari uchun seksiyali yengil atletikani dasturiy va uslubiy ta'minlashdir. Dasturiy-uslubiy ta'minotga quyidagi bo'limlar kiritilgan (1-jadval): nazariy, uslubiy, amaliy va diagnostika (nazorat).

- nazariy bo'limga quyidagilar kiradi: material mamlakatimizda va xorijda yengil atletikaning rivojlanishi va shakllanishi tarixi, biomexanik va yengil atletika mashqlari va harakatlarining fiziologik asoslari, jarohatlarning oldini olish yengil atletika bilan shug'ullanayotganda, yengil atletika mashg'ulotlari jarayonida jihozlar va jihozlar va boshqalar.

- uslubiy bo'limga quyidagilar kiradi: yengil atletika mashqlarining asosiy turlarini o'qitish metodikasi, umumiy va maxsus

jismoniy tayyorgarlikni individual o'qitish va
o'zini o'zi boshqarish usullari va hokazo;

- amaliy bo'limda yengil atletika
mashqlari texnikasi bo'yicha mashg'ulotlar
mavjud;

(1-jadval)

**Yengil atletika bo'yicha 1-3 kurs talabalari uchun seksiya mashg'ulotlarining dasturi va
uslubiy mazmuni (Haftasiga 4 soat)**

№	Materialning mazmuni	Kurslar			Umumiy soat
		1	2	3	
1	Nazariy bo'lim	14	14	16	44
	1.1 Yengil atletika tarixi	4	4	4	12
	1.2 Yengil atletika mashqlarining biomexanik va fiziologik asoslari	6	6	8	20
	1.3 Yengil atletika mashg'ulotlari jarayonini gigiyenik va moddiy-texnik ta'minlash	4	4	4	12
2	Uslubiy bo'lim	24	24	28	76
	2.1 Yurishni turlarini o'rgatish metodikasi	4	4	4	12
	2.2 Yugurish turlarini o'rgatish metodikasi	8	8	8	24
	2.3 Sakrashni turlarini o'rgatish metodikasi	4	4	4	12
	2.4 Uloqtirish turlarini o'rgatish metodikasi	2	2	4	8
	2.5 Individual mashg'ulotlar metodikasi	6	6	8	20
3	Amaliy bo'lim	86	86	64	236
	3.1 Sportcha yurishni o'rgatish	24	24	4	52
	3.2 Tekis yugurishni o'rgatish	30	30	32	92
	3.3 To'sirlar va g'ovlar osha yugurshni orgatish	16	16	12	44
	3.4 Yengil atletika snaryadlarini uloqtirish	8	8	8	24
	3.5 Yengil atletikani sakrash turlarini o'rgatish	8	8	8	24
4	Tayorgarlik turlari diagnostikasi	12	12	28	52
	4.1 Jismoniy tayorgarlik	4	4	4	12
	4.2 Maxsus -jismoniy tayorgarlik	2	2	8	12
	4.3 Texnik tayorgarlik	2	2	4	8
	Nazorat startlar	4	4	12	20
Umumiy		136	136	136	408 soat

Izoh: ikki soat, 4-kursda Jismoniy madaniyat fakultetida o'tkazilgan respublika dasturga
mos keladi, 3-dastur qo'shildi

- diagnostika bo'limi operatsion, joriy, bosqichma-bosqich va yillik nazorat turlarini o'z ichiga oladi yengil atletika talabalari: umumiy jismoniy tayyorgarlik, maxsus texnik tayyorgarlik. Umumiy jismoniy tarbiya (UJT), maxsus jismoniy tarbiya (MJT) va nisbati talabalarning yillik sikldagi o'qish yillari bo'yicha texnik tayyorgarligi (TT) ham ishlab chiqilgan.

Jismoniy tayyorgarlikni nazorat qilish talabalar orasida an'anaviy testlardan foydalanilgan: yugurish 100 m (o'g'il bolalar); uzunlikka sakrash (o'g'il bolalar); yugurish 3000 m (o'g'il bolalar); baland shpal ustida tortish (o'g'il bolalar). Maxsus jismoniy tayyorgarlik quyidagi nazorat mashqlari bilan baholandi: qatlamdan 30 metr pastga yugurish; harakatda 30 metr yugurish; past startdan 60 metr yugurish; 300 metrga yugurish; joydan uzunlikka sakrash; uch va o'n bir joydan otlar.

Talabalar uchun yengil atletika mashg'ulotlarining o'quv va o'quv jarayonining tuzilishi moslashtirilgan quyidagi tarkibiy qismlardan iborat edi institut uchun: o'quv vazifalari, o'quv mashg'ulotlarining qismlari, mikrosikllar, mezotsikllar, makrosikllar va tayyorlash bosqichlari. Jismoniy tayorgarligining olingan statistik natijalari ular otxonani bildiradi yeksperimentalda jismoniy tayyorgarlik ko'rsatkichlarining oshishi guruhlar. Buning

sabablaridan biri mashg'ulotlar davomida jismoniy fazilatlarining maksimal namoyon bo'lishini rag'batlantirishdir, shuningdek tizimli sport mashg'ulotlari va musobaqalari sifatida ular jismoniy shakllanish jarayonlarini faollashtiradi eksperimental talabalar orasida fitness guruhlar. Nazorat qilinadigan guruhlarining talabalari cheklangan faqat darslarga qatnashish uchun, bu umumiy darajadagi barqaror o'sish uchun yetarli yemas jismoniy tayyorgarlik.

Eksperimental talabalarning maxsus jismoniy tayyorgarligi darajasi guruhlar ham baholandi, bu yerda: birinchi yilda o'sish 2,5% ni tashkil yetdi ($p < 0,05$); ikkinchi yilda-3,5% ($p < 0,05$); uchinchi yilda-3,8% ($p < 0,05$), (2-jadval). Maxsus jismoniy tarbiya natijalarining ko'payishi yengil atletika talabalari o'rtasida tezlik qobiliyatini tarbiyalash, maxsus chidamlilikni rivojlantirishdan dalolat beradi. Shunday qilib, mutlaq tezlik (boshidan 30 m, insultdan 30 m) IV kurs tomonidan 3,9% ga oshdi ($p < 0,05$); yuqori tezlikda chidamlilik (Boshidan 60 m) tomonidan 3,8% ($p < 0,05$); maxsus sabr (300m) tomonidan 3,1% ($p < 0,05$); tezlik-kuch va oyoq mushaklarining portlovchi qobiliyatlari (uzunlikka sakrash bir joydan, bir joydan uch sakrash, o'n sakrash) - 3,2% ga ($p < 0,05$).

2-jadval

Tajriba va nazorat guruhlar talabalarining ommaviy sport tadbirlaridagi ishtiroki universitetda edi 62% ($p < 0,05$) va 24% ($p > 0,05$).

Nazorat mashqlari	1-Kurs		Oshrgan	P	2-Kurs		Oshrgan	P	3-Kurs		Oshrgan	P
	Kuzgi	Bahor gi			Kuzgi	Bahor gi			Kuzgi	Bahor gi		
30 m startdan, s	4,4±0,09	4,3±0,12	2,3	$P < 0,05$	4,3±0,07	4,1±0,07	4,7	$P < 0,05$	4,1±0,05	3,9±0,05	4,9	$P < 0,05$
30 m yugurgandan, s	3,7±0,11	3,6±0,16	2,7	$P < 0,05$	3,6±0,09	3,5±0,11	2,7	$P < 0,05$	3,5±0,12	3,4±0,07	2,9	$P < 0,05$
60 m startdan, s	8,1±0,29	7,9±0,17	2,5	$P < 0,05$	7,9±0,17	7,6±0,15	3,8	$P < 0,05$	7,6±0,10	7,3±0,15	4,9	$P < 0,05$

300 m, s	48,0±0,6	46,7±0,7	2,7	P<0,05	46,5±0,7	45,7±0,7	1,9	P>0,05	45,4±0,7	43,8±0,9	3,5	P<0,05
Joydan turib uzunlikka sakrash, m	2,5±0,09	2,55±0,1	2,1	P>0,05	2,53±0,09	2,62±0,1	3,6	P<0,05	2,60±0,09	2,75±0,1	5,8	P<0,05
Joydan turib uch hatlab sakrash, m	6,98±0,14	7,20±0,09	3,2	P<0,05	7,28±0,09	7,50±0,12	3	P<0,05	7,55±0,1	7,74±0,16	2,5	P<0,05
O'n hatlab sakrash, m	26,0±0,09	26,53±0,1	2,1	P>0,05	26,44±0,1	27,62±0,1	4,5	P<0,05	27,91±0,09	28,50±0,09	2,1	P>0,05

Ekspirimental talabalarning faol ishtiroki musobaqalardagi guruh ularning raqobatbardosh faoliyat uchun yuqori motivatsiyasini ko'rsatadi. Jismoniy faollikning yuqori darajasi eksperimental guruhda ko'payganligini ko'rsatadi o'ynash uchun motivatsiya sports.It buni ta'kidlash mumkin motivatsiya, motivatsiyaning kombinatsiyasi ehtiyojlar va qiziqishlarga asoslangan yutuqlar yengil atletika talabalariga kuchli turtki beradi jismoniy tarbiya va sport tadbirlarini faollashtirish.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Тер-Ованесян, И.А. Подготовка легкоатлета. М: Терра- спорт, 2000. 128 с.
2. Соколов, В.А. Методика тренировки в легкой атлетике. Мн: Полымя,1994. 504 с.
3. Karomatovich I. A. et al. Analysis of the Developmental Process of Approximate (Initial) Activity of Handball Players //Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal. – 2023. – T. 2. – №. 4. – С. 481-486.
4. Khaidarov U. R. Technique of Movement of Sprinters' Legs Affecting the Increase in Sprint Speed //Nexus: Journal of Advances Studies of Engineering Science. – 2022. – T. 1. – №. 6. – С. 49-54.
5. Хайдаров У. Р. 7. УР Хайдаров Обоснование влияния правильной постановки стопы на увеличение скорости бега: УР Хайдаров, АУ Эргашев, РХ Кадиров //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2021. – №. 1. – С. 65-74.
6. Кадиров Р. Х., Хайдаров У. Р. ОСОБЕННОСТИ ТРЕНИРОВОЧНОГО ПРОЦЕССА НАПРАВЛЕННАЯ НА СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СКОРОСТНЫХ КАЧЕСТВ СПРИНТЕРОВ: 10.53885/edinres. 2022.43. 80.022 РХ Кадиров Доцент кафедры Теории и методики физической культуры, к. п. н. УР Хайдаров Магистрант БГУ //Научно-практическая конференция. – 2022. – С. 493-496.
7. Khaydarov U. R. Features of the Training Process Aimed to Perfection Speed Qualities //Web of Scholars: Multidimensional Research Journal. – 2022. – T. 1. – №. 6. – С. 207-211.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Xaydarov Ulug'bek Rustamovich,
manzil: O'zbekiston, Buxoro shahar, Alpomish ko'chasi, 9-uy

THE ROLE OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS IN STUDENTS STUDYING IN GENERAL EDUCATION SCHOOLS

Sabirova Nasiba Rasulovna

Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara

Annotation:

INTRODUCTION: The article talks about the health of young people with strong knowledge and young people who aspire to be students who will raise the national flag high in the future. It discusses to what extent students use them, taking into account their physical development, morphofunctional, individual and mental characteristics. In this study, research is conducted on defining the categories of "health" and "healthy lifestyle".

GOAL: To form healthy characteristics in students studying in general education schools through physical education and sports activities.

MATERIALS AND METHODS: Development and experimental justification of the methodology of physical education of students, taking into account the formation of physical development and physical fitness, functional status and motivational needs of high school students.

The rapidly developing society requires a radical restructuring of the education and training process in physical education and sports schools, as well as increasing the interest of every student in physical education and improving physical education.

CONCLUSION: According to the results of our research, students have a good idea about a healthy lifestyle and strive to follow it. They get information about a healthy lifestyle from exercise and sports, from their closest associates, as well as from the media and the Internet. Most of the students do not have bad habits, regularly do sports, participate not only in physical education classes, but also in various sports clubs. Students also strive to maintain a daily routine and proper nutrition. Most importantly, students reported a lack of "motivation", "lack of self-control" and "self-laziness" to lead a healthy lifestyle. If he learns to appreciate every moment, he will not succumb to the vices of indifference. He will live a healthy, long and beautiful life.

Key words: healthy lifestyle, sport, student, factor, physical education, school, survey.

РОЛЬ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ И СПОРТА У УЧАЩИХСЯ, ОБУЧАЮЩИХСЯ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ.

Сабирова Насиба Расуловна

Бухарский государственный педагогический институт, Бухара,

Аннотация:

ВВЕДЕНИЕ: В статье говорится о здоровье молодых людей с сильными знаниями и молодых людей, стремящихся стать студентами, которые в будущем поднимут высоко

национальный флаг. обсуждается, в какой степени студенты используют их с учетом своего физического развития, морфофункциональных, индивидуальных и психических особенностей. В данном исследовании проводятся исследования по определению категорий «здоровье» и «здоровый образ жизни».

ЦЕЛЬ: Формировать характеристики здоровья у учащихся общеобразовательных школ посредством занятий физической культурой и спортом.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Разработка и экспериментальное обоснование методики физического воспитания студентов с учетом формирования физического развития и физической подготовленности, функционального состояния и мотивационных потребностей старшеклассников.

Быстро развивающееся общество требует коренной перестройки учебно-тренировочного процесса в физкультурных и спортивных школах, а также повышения интереса каждого учащегося к физическому воспитанию и совершенствованию физического воспитания.

ВЫВОД: По результатам нашего исследования студенты имеют хорошее представление о здоровом образе жизни и стремятся ему следовать. Информацию о здоровом образе жизни они получают от занятий спортом и спортом, от своего ближайшего окружения, а также из средств массовой информации и Интернета. Большинство студентов не имеют вредных привычек, регулярно занимаются спортом, участвуют не только в уроках физкультуры, но и в различных спортивных секциях. Студенты также стремятся соблюдать режим дня и правильное питание. Самое главное, студенты сообщили об отсутствии «мотивация», «недостатке самоконтроля» и «лени к себе» для ведения здорового образа жизни. Если он научится ценить каждое мгновение, он не поддастся порокам безразличия. Он проживет здоровую, долгую и красивую жизнь.

Ключевые слова: здоровый образ жизни, спорт, школьник, фактор, физическое воспитание, школа, обследование.

One of the priorities of the most important policy for our free Uzbekistan, which keeps pace with the times, is to protect and strengthen the health of our people, to promote a healthy lifestyle. Our President SH.M. Mirziyoyev's decisions and decrees, his attention to sports are proof of this. Sport, development, modern society is a dynamically evolving and especially changing process. It would not be fair to say that changes and innovations in various fields at every moment, every second, are proof of this. And the provider of his movement is man. For thousands of years, man has been looking for ways to live longer and always look younger, which has been important to him. The key to all of this is

simple, which is to lead a healthy lifestyle and to engage in physical activity.

The relationship with physical education for the full development of the child's personality is focused on the ability to self-analyze and self-assess.

Theoretical development and experimental substantiation of the methodology of physical education of students, taking into account the formation of physical development and physical fitness, functional status and motivational needs of secondary school students.

A rapidly evolving society requires a radical restructuring of the educational process and education in physical education and sports schools, as well as increasing the interest of every student in physical

education and improving physical education. The health of schoolchildren can be determined by a number of specific and non-specific factors. Typical factors:

a) intense mental activity, emotional overload;

b) the discrepancy between the level of need and the level of material resources, ie personal daily work;

d) the presence or absence of independent thinking in the proper nutrition and organization of life.

Non-specific factors:

a) biological factor;

b) climate,

d) environmental factors;

e) social factor;

f) behavior;

g) medical conditions [1].

Experts in the social sciences have come to an agreement in recent years. To solve the problem of promoting a healthy lifestyle among students, of course, the cooperation of pedagogy, psychology, as well as physical education is necessary, because the risk factors (inefficient use of time, neglect and lack of control, bad habits, such as smoking, drinking and drug use) It is inextricably linked with behavior, upbringing, physical and mental condition [2].

The introduction of innovative forms of cultural and sports activities in schools will increase the interest of students in sports and help them to actively engage in a healthy lifestyle. Different conditions and factors determine the driving force of a student's formation of a healthy lifestyle. Because students act differently in personality development. We can divide these factors into basic (leading) and non-basic, objective and subjective, temporary or permanent, direct or indirect, and so on. It is impossible to imagine any industry without innovative processes. In modern times, every educational institution is trying to create new forms of promoting a healthy lifestyle. The

five important initiatives put forward by our President serve as a prelude to the development of each sector.

Physical education and sports have a special role in the overall system of physical development of each person, as well as in the formation of the human personality. Because it teaches, strengthens physical and mental health, helps to understand the duty to the motherland, teaches to be responsible. It also helps students develop awareness and confidence, important professional and work activities, the need for a healthy lifestyle, harmonious development, effective work and creative longevity as an important factor, and the formation of a conscious attitude to family life.

We conducted a small survey to determine the extent to which students were successful in creating a healthy environment and ways to influence it. 64 students took part in the survey. Their age index is 8-9-10-11 grade students. Of these, 14.5% are in 8th grade, 13.1% in 9th grade, 32.2% in 10th grade and 40.3% in 11th grade. Boys make up 80.6% and girls 19.4%. In the first question of the survey, what does a healthy lifestyle mean to you? - Given the options of components that make up a healthy lifestyle, students could choose one or more of them. Of these, 53.4% follow the rules of cleanliness and hygiene, 58.2% do not use drugs, 68.5% do not smoke and do not drink alcohol "follow a proper diet and routine" - 65.3%; and the most popular answer was "You need to do sports," with 83.7% of our students choosing this option.

According to students, malnutrition is primarily explained by the clutter of the day and lack of funds. The most common answer is sports. 60.1% of students play sports in physical education classes, also participate in additional sports clubs, 29.7% play sports only in physical education classes and only 10.2% of them do not play sports. This result confirms the previous conclusions. According to a survey on the components of

a healthy lifestyle, we found that students are trying to follow a healthy lifestyle, but there is no 100 percent result. The question arises: "Why?". We also got the answer to that question. We ask students, "What's stopping you from leading a healthy lifestyle?" When we approached the question, they gave different answers to our question, the most common of which were "lack of time", "lack of motivation", "lack of motivation", "lack of self-control" and "lack of self-control", laziness ". From what sources do you get information about a healthy lifestyle? - We got the answer that the Internet is the most popular, because the Internet is becoming an integral part of our lives, especially of the younger generation. There were other answers: such as "exercise", "physical education", "healthy lifestyle culture" and sports.

According to the results of our research, students have a good idea of a healthy lifestyle and try to follow it. They get information about healthy lifestyles from training and sports, from their closest

partners, as well as from the media and the Internet. Most of the students do not have bad habits and regularly participate in sports, not only in physical education classes, but also participate in various sports clubs. Students also strive for a daily routine and proper nutrition. Most importantly, the students said they lacked "motivation" to lead a healthy lifestyle, "lack of self-control" and "their own laziness. If he learns to appreciate every moment, he will not succumb to the vices of indifference. He will live a healthy life and a long and beautiful life. Diseases, no bad vices can not dust the life of a person who lives a healthy lifestyle and accompanies sports. development of criteria, forms of innovation, finding and applying new methods and techniques. [3]. We found it appropriate to conclude with the thoughts of the great scientist IM Tarkhanon. There will come a time when a person will be ashamed to take before a hundred years, we believe perfect! [4]. For this, of course, a healthy lifestyle is the main bridge he shoots. It should not be forgotten.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Sabirova Nasiba Rasulovna. (2021). The Importance Of Three-Stage Model In Developing The Functional Status Of Athletes. *International Journal on Economics, Finance and Sustainable Development*, 3(3), 190-196. <https://doi.org/10.31149/ijefsd.v3i3.1475>
2. Сабилова Н. Р. ЗНАЧЕНИЕ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ //Проблемы педагогики. – 2020. – №. 6 (51).
3. Akmalovich D. B. et al. PSYCHOLOGICAL IMPACT OF FOOTBALL GAMES TO THE FORMATION OF INDIVIDUALITY OF THE STUDENT //Journal of Critical Reviews. – 2020. – T. 7. – №. 6. – C. 466-469.4
4. Sobirova D.R. (2021). The role of methodological figures in medical advertisements. *Academicia an international multidisciplinary research journal*. Volume 11, Issue 2, 1373-1377.
5. Sobirova D. (2020). Publitsistik matnlar va reklamalar sarlavhalarining vazifalari xususida. Тил, таълим, таржима. ISSN 2181-0796. – Toshkent. 3-son, I jild. B. 54-61.
6. Rasulovna S. M. THE IMPORTANCE OF PSYCHOLOGICAL PREPARATION IN THE TRAINING OF ATHLETES //International Multidisciplinary Journal for Research & Development. – 2024. – T. 11. – №. 06.
7. Rasulovna S. M. Research of Psychological Protection Mechanisms in World Psychology. – 2023.
8. Rasulovna S. N. The Coach's Role in Organizing Training. – 2023.

9. Sabirova N. Basketbol bilan bog'liq o'quv va tarbiya jarayonida o'yin texnikasining o'ziga xosligi: Basketbol bilan bog'liq o'quv va tarbiya jarayonida o'yin texnikasining o'ziga xosligi //Buxoro davlat pedagogika instituti jurnali. – 2021. – T. 1. – №. 1.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Sabirova Nasiba Rasulovna

Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro shahri

sabirova.nasiba87@mail.ru

3-6 YOSHLI BOLALARNING JISMONIY SIFATLARINI MAXSUS MASHQLAR VA HARAKATLI O'YINLAR ORQALI RIVOJLANTIRISH USLUBIYOTI

Rustamov Akbar Askarovich

Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro shahri

Annotatsiya:

KIRISH: Ushbu maqolada 3-6 yoshli bolalarning har tomonlama kamol topishida, jismoniy rivojlanishida va salomatlik darajasining yaxshilanishida, bolada mavjud bo'lgan jismoniy sifatlarning mustahkamlanishida jismoniy mashqlar va harakatli o'yinlardan foydalanish, asosiy harakat turlariga o'rgatishda, ularning jismoniy faollik darajasini oshirishda bolalarning yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda jismoniy yuklamalar berish va toliqishlarining oldini olishga qaratilgan.

Maqolada O'zbekistonning hozirgi ta'lim tarbiya jarayoni, ayniqsa maktabgacha ta'lim tizimidagi o'zgarishlar, qabul qilinayotgan qarorlarning ijrosini ta'minlash maqsadida amalga oshirilayotgan ishlar, 3-6 yoshli bolalarning jismoniy rivojlanishida va salomatlik darajasining yaxshilanishida, jismoniy mashqlar va harakatli o'yinlardan foydalanish, ularning jismoniy faollik darajasini oshirish uchun qilinadigan ishlar tahlil qilinib, yoritib berilgan.

MAQSAD: Harakat faolligini oshirish uchun ishlab chiqilgan maxsus jismoniy mashqlar va harakatli o'yinlar yordamida maktabgacha yoshdagi bolalarning jismoniy tayyorgarligi hamda faollik darajasini oshirishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: Maqolada ilmiy-uslubiy adabiyot ma'lumotlari bo'yicha muammoning holatini o'rganish va maktabgacha yoshdagi bolalar jismoniy tarbiyasining ilg'or tajribalarini tahlil qilish, pedagogik kuzatuv va jismoniy rivojlanish ko'rsatkichlari kabi usullardan foydalanilgan.

XULOSA: Bolalarning har tomonlama kamol topishida, jismoniy rivojlanishida va ularning salomatligini mustahkamlashda, jismoniy mashqlar, tabiatning sog'lomlashtiruvchi kuchlari, harakatli o'yinlarning roli beqiyosdir. Bolaning dunyoga kelishi bilan uni yuqorida keltirib o'tilgan jismoniy mashqlar orqali chiniqtirib borsak, bola nafaqat sog'lom balki, har xildagi kasalliklar, vitamin yetishmasligi, immunitetining sustligi kabi holatlardan xalos bo'ladi hamda ortiqcha muammolarga ehtiyoj sezilmaydi. Agar maxsus mashqlar va harakatli o'yinlarni tanlash asosida jismoniy sifatlarni rivojlantirish ko'rsatkichlari samaradorligi davomiy tahlil qilib ko'rilsa, bunday mashg'ulotlar barcha jismoniy sifatlarning rivojlanish samaradarligini yaxshilaydi. Bu ko'proq chaqqonlik va egiluvchanlikka, eng kam darajada chidamlilik, kuch va tezkorlikka taalluqli bo'lib, harakat apparatining alohida jismoniy mashqlar ta'siriga bo'lgan yaqqol ifodalangan reaksiyasidan dalolat beradi.

Harakat ko'nikma va malakalarini takomillashtirish uchun harakat sifatlarini o'stiradigan mashqlarning turli usullari tavsiya etiladi. Bu esa har tomonlama sog'lom va baquvvat yoshlarning kamol topishida muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Jismoniy faollik, jismoniy tarbiya, jismoniy sifatlar, mashg'ulot, jismoniy mashqlar, harakatli o'yinlar, texnika, shaxs, qobiliyatlar, yuklama, toliqish, chiniqish, kuch, chaqqonlik, tezkorlik, egiluvchanlik, chidamlilik

МЕТОД РАЗВИТИЯ ФИЗИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ ДЕТЕЙ 3-6 ЛЕТ С ПОМОЩЬЮ СПЕЦИАЛЬНЫХ УПРАЖНЕНИЙ И ДЕЯТЕЛЬНЫХ ИГР

Рустамов Акбар Аскарлович

Бухарский государственный педагогический институт, город Бухара

Аннотация:

ВВЕДЕНИЕ: В статье говорится о здоровье молодых людей с сильными знаниями и молодых людей, стремящихся стать студентами, которые в будущем поднимут высоко национальный флаг. Обсуждается, в какой степени студенты используют их с учетом своего физического развития, морфофункциональных, индивидуальных и психических особенностей. В данном исследовании проводятся исследования по определению категорий «здоровье» и «здоровый образ жизни».

ЦЕЛЬ: Формировать характеристики здоровья у учащихся общеобразовательных школ посредством занятий физической культурой и спортом.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Разработка и экспериментальное обоснование методики физического воспитания студентов с учетом формирования физического развития и физической подготовленности, функционального состояния и мотивационных потребностей старшеклассников.

Быстро развивающееся общество требует коренной перестройки учебно-тренировочного процесса в физкультурных и спортивных школах, а также повышения интереса каждого учащегося к физическому воспитанию и совершенствованию физического воспитания.

ВЫВОД: По результатам нашего исследования студенты имеют хорошее представление о здоровом образе жизни и стремятся ему следовать. Информацию о здоровом образе жизни они получают от занятий спортом и спортом, от своего ближайшего окружения, а также из средств массовой информации и Интернета. Большинство студентов не имеют вредных привычек, регулярно занимаются спортом, участвуют не только в уроках физкультуры, но и в различных спортивных секциях. Студенты также стремятся соблюдать режим дня и правильное питание. Самое главное, студенты сообщили об отсутствии «мотивация», «недостатке самоконтроля» и «лени к себе» для ведения здорового образа жизни. Если он научится ценить каждое мгновение, он не поддастся порокам безразличия. Он проживет здоровую, долгую и красивую жизнь.

Ключевые слова: здоровый образ жизни, спорт, школьник, фактор, физическое воспитание, школа, обследование.

METHOD OF DEVELOPING THE PHYSICAL QUALITIES OF 3-6 YEAR OLD CHILDREN THROUGH SPECIAL EXERCISES AND ACTIVITY GAMES

Rustamov Akbar Askarovich

Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara city

Annotation:

INTRODUCTION: The article talks about the health of young people with strong knowledge and young people who aspire to be students who will raise the national flag high in the future. It discusses to what extent students use them, taking into account their physical development, morphofunctional, individual and mental characteristics. In this study, research is conducted on defining the categories of "health" and "healthy lifestyle".

GOAL: To form healthy characteristics in students studying in general education schools through physical education and sports activities.

MATERIALS AND METHODS: Development and experimental justification of the methodology of physical education of students, taking into account the formation of physical development and physical fitness, functional status and motivational needs of high school students.

The rapidly developing society requires a radical restructuring of the education and training process in physical education and sports schools, as well as increasing the interest of every student in physical education and improving physical education.

CONCLUSION: According to the results of our research, students have a good idea about a healthy lifestyle and strive to follow it. They get information about a healthy lifestyle from exercise and sports, from their closest associates, as well as from the media and the Internet. Most of the students do not have bad habits, regularly do sports, participate not only in physical education classes, but also in various sports clubs. Students also strive to maintain a daily routine and proper nutrition. Most importantly, students reported a lack of "motivation", "lack of self-control" and "self-laziness" to lead a healthy lifestyle. If he learns to appreciate every moment, he will not succumb to the vices of indifference. He will live a healthy, long and beautiful life.

Key words: healthy lifestyle, sport, student, factor, physical education, school, survey.

Та'лим - тарбия jarayonini takomillashtirish bolalarning rivojlanganligi darajasini va ularning umumiy boshlang'ich ta'limga tayyorligini, shuningdek, ularning ijtimoiy, shaxsiy, hissiy, nutqiy, jismoniy va ijodiy rivojlanishini baholash asosida amalga oshirilishi lozim.

Bunda bolalarda Vatanga muhabbat hissini, oilaga, o'z xalqining milliy, tarixiy, madaniy qadriyatlariga hurmat, atrof-muhitga nisbatan ehtiyotkorona munosabatni shakllantirishga alohida e'tibor qaratilishi lozim.

Ushbu vazifalarni amalga oshirish maqsadida quyidagilar nazarda tutiladi:

1) maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini, shuningdek, bolaning rivojlanishi va uning umumiy boshlang'ich ta'limga tayyorligini kompleks baholashning yangi mexanizmlarini ishlab chiqish va joriy etish;

2) maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun o'quv-metodik, didaktik materiallar va badiiy adabiyotlarni tanlab olishni va ekspertizasini ishlab chiqilgan tartibga muvofiq o'tkazish;

3) maktabgacha ta'limning muqobil shakllari uchun yangi o'quv-metodik

materiallarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish;

4) "Ilk qadam" davlat o'quv dasturini keng joriy etish;

5) tarbiyalanuvchilarning yakka tartibdagi ish daftarlari, kartochkalar, tarqatma va sanoq materiallari mazmuni va dizaynini o'rnatilgan talablarga muvofiq ishlab chiqish;

6) rivojlanishida jismoniy yoki ruhiy buzilishlari bo'lgan bolalar ta'limining kompleks texnologiyalarini ishlab chiqish, inklyuziv ta'lim, eng yangi reabilitatsiya va abilitatsiya usullarini keng joriy etish, ularning izchil ijtimoiylashuvi va umumiy maktabgacha ta'lim umumiy tizimi integratsiyalashuviga ko'maklashadigan moslashtirilgan dasturlar va yakka tartibdagi ta'lim yo'nalishlarini ishlab chiqish;

7) maktabgacha ta'limda fanlarni rivojlantiruvchi muhitning innovatsion texnologiyalari va modullarini ishlab chiqish, maktabgacha va umumiy boshlang'ich ta'lim izchilligining mazmun va protsessual komponentlarini optimallashtirish;

8) mashg'ulotlar davomiyligining eng maqbul vaqtini va ularning ketma-ketligini aniqlash maqsadida o'quv rejalari va ta'lim dasturlarini optimallashtirish;

9) bolalarni sog'lom turmush tarzini yuritishga o'rgatish, gimnastika va faol o'yinlar bo'yicha mashg'ulotlar o'tkazish orqali tarbiyalanuvchilarda jismoniy tarbiya mashg'ulotlari va sportga qiziqish uyg'otishni shakllantirish, jismonan sog'lom o'sib kelayotgan yosh avlodni tarbiyalash;

10) maktabgacha yoshdagi bolalarning badiiy-estetik va musiqiy tarbiya hamda ta'lim darajasini oshirish, erta yoshdan boshlab STEAM o'qitish asoslarini joriy etish;

11) bolaning kelgusida o'zini o'zi muvaffaqiyatni namoyon qilishi uchun asos sifatida ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarni rivojlantirish;

12) maktabgacha ta'lim tashkilotlariga qatnamaydigan bolalar uchun ta'lim xizmatlari turlari: pullik ta'lim xizmatlari, qisqa muddatli guruhlar va boshqalarni kengaytirish."

(2-paragrafning beshinchi, oltinchi va o'n oltinchi xatboshisi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 8-oktabrdagi PQ-4857-sonli qarori tahririda — Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 09.10.2020-y., 07/20/4857/1357-son)

Ayni vaqtda ushbu qarorning ijrosini ta'minlash maqsadida davlat maktabgacha ta'lim tashkilotida qator ishlar olib borilmoqda. Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyalanuvchilarining salomatligini mustahkamlash va jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini o'tkazish uchun oliy ma'lumotli, yuqori malakali jismoniy tarbiya yo'riqchilarini jalb qilish, belgilangan dastur talablari asosida jismoniy mashg'ulotlarni tashkil qilish, boladagi jismoniy qobiliyatlarni aniqlash va uni rivojlantirish masalalari hal qilinmoqda.

Insonning organizmida turli darajada shakllangan beshta sifat mavjud bo'lib, ushbu sifatlarni aniqlay olish va o'z vaqtida rivojlantirish jismoniy tarbiya mutaxassislarining asosiy vazifasidir. Bu jismoniy sifatlarga quyidagilar kiradi:

- Kuch;
- Tezkorlik;
- Chaqqonlik;
- Chidamlilik
- Egiluvchanlik

Har bir insonda jismoniy sifatlarni tarbiyalash uzluksiz va izchil jarayon bo'lib, uni maktabgacha ta'lim jarayonidan boshlash alohida ahamiyat kasb etadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda ularning yosh xususiyatlarini hisobga olish, bolaning ongli harakat faoliyatida asqotadigan ayrim bilimlar, bolani harakatlarga o'rgatuvchi faoliyat metodlari va ko'nikmalarni inobatga olish zarur.

Bolada qanday jismoniy sifatlar yaxshi rivojlanganligi yoki namoyon bo'lishini aniqlash uchun maxsus mashqlar mavjud. Shu mashqlar vositasida aniqlangan sifatlarni rivojlantirishda birinchi navbatda bolaning yoshi, jinsi, jismoniy holatini inobatga olib, so'ngra kerakli yuklama berish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Chunki me'yoridan ortiq berilgan yuklama yosh organizmda turli xildagi kasalliklarning kelib chiqishiga sabab bo'ladi.

1. Maxsus mashqlar va harakatli o'yinlar orqali 3-6 yoshli bolalarning jismoniy sifatlarni rivojlantirishga ko'ra quyidagi guruhlariga ajratish mumkin:

2. Kuchni oshiruvchi maxsus mashqlar va harakatli o'yinlar;

3. Tezkorlikni tarbiyalovchi maxsus mashqlar va harakatli o'yinlar;

4. Chaqqonlikni rivojlantiruvchi maxsus mashqlar va harakatli o'yinlar;

5. Chidamlilikni rivojlantiruvchi maxsus mashqlar va harakatli o'yinlar;

6. Egiluvchanlikni tarbiyalovchi maxsus mashqlar va harakatli o'yinlar;

Ayrim o'yin turlari bolalarning barcha bo'g'inlariga mos kelishi ya'ni jismoniy sifatlarni yaxlit holda tarbiyalashga qaratilgan bo'lib, ularda turli jismoniy sifatlar ketma-ket rivojlanishi mumkin. O'yinlardagi bunday izchillik bolaning bilim saviyasi, turmush tajribasi kengayishi, katta yoshdagi odamlar turmushiga chuqurroq kirib borishi bilan bog'liqdir. O'yinlarning oddiydan murakkabga tomon o'sishi turmushning tobora yangi qirralarini aks ettirish bilan cheklanib qolmay, muayyan o'yinning o'ziga xos boshqa ko'rinishlari bilan boyishi sababli amalga oshadi. Kuch va chidamlilik sifatlarini tarbiyalashga extiyotkorlik kerak bo'ladi. Bu har ikkala sifat ham har bir harakat faoliyati uchun zarurdir. Dastlab yurish, sakrash, uloqtirish harakatlari tarkibida bu sifatlarni namoyon bo'ladi.

- To'g'ri chiziqli bo'ylab yurish;
- Tennis koptokchasini uloqtirish;

- Turgan joydan ikki oyoqda oldinga sakrash;

- «Xo'roz-xo'roz» o'yini, «Uloq», «Otdan ag'darish», «Oqsoq bo'ri va qo'ylar», «Chuqurga tushir» kabi harakatli o'yinlarlar.

«Xo'roz-xo'roz» o'yini. O'yinda bolalar soni ko'p bo'lsa, o'yin shuncha qiziqarli bo'ladi. Bu o'yinda asosan o'g'il bolalar qatnashadi. Bolalar ikkiga bo'linib o'ynaydilar. Ikki tomonda guruh sardorlari saylanadi. O'qituvchi sinf o'quvchilarini ikki jamoaga bo'ladi. Ular bir-birlariga yuzmayuz qarab turadilar. O'rta ikki jamoadan bittadan o'quvchi chiqadi. Ular qo'llarini orqaga tutib bir oyoqlab sakrashib, yelkalari bilan bir-birlarini itara boshlaydilar. Bunda birorta bola oldin oyog'ini yerga qo'yishi yoki orqasidagi qo'lini bo'shatib, o'ynashi mumkin emas. O'yinning asosiy maqsadi, o'quvchilarning kuchini sinash, chidamlilikni oshirishdan iborat. Bu o'yinning bir qancha ko'rinishi ham bor. Bunda ikkita o'g'il bola qatnashadi. Dastlab yerga doira shakli chiziladi. Shu doira ichida har ikkala bola ham qo'llari orqasida, bir oyog'ini ko'tarib, ikkinchi oyog'ida sakrab-sakrab bir-birini yelkasi bilan turtib, doira ichidan chiqib ketgan yoki ko'tarilgan oyog'ini yerga qo'ygan bola yutqazgan hisoblanadi.

Tezkorlik va chaqqonlik. Tezkorlikni tarbiyalash uchun mashqlar maksimal suratda bajarilishilozim. Signalga binoan tezlikda javob berilishini muayyan vaqt birligi ichida ko'p harakatlar bajarilishini hamda butun tana yoki uning bir qismini fazoda tezlik bilan harakat qilishini talab qiladigan o'yinlar o'quvchida tezkorlik sifatini rivojlantiradi.

- 30 m masofaga tez yugurish;
- Qisqa masofaga ilon izi bo'lib yugurish;
- «Do'ppi kiyishda kim g'olib?», «To'rt muyush», «Bo'sh joy», «Kim tez o'ynaydi» kab harakatli o'yinlar

Masalan, «Do'ppi kiyishda kim g'olib» o'yini qadimgi o'zbek xalqining milliy harakatli o'yinlaridan hisoblanib, bolani tezkorlik, chaqqonlikka o'rgatadi. O'yin qadimgi o'zbek xalqining milliy harakatli o'yinlaridan hisoblanib, bolani tezkorlik, chaqqonlikka o'rgatadi. O'yinda o'quvchilar ikki guruhga bo'linadi. 30 metr masofani ikkita do'ppi bilan belgilash kerak. Har ikkala guruhdan ikki bola shu masofaga yugurib borib kelishi va o'yinni bajarishi-do'ppi boshidan tushmasligi kerak. O'yin guruhdagi bolalarning hammasining boshiga do'ppi kiygizilgunga qadar davom etadi. qaysi guruh shartni tez bajarsa, o'sha g'olib sanaladi.

Chaqqonlikni tarbiyalovchi maxsus mashqlar va harakatli o'yinlar:

- Tizzalarni baland ko'tarib yugurish;
- Baland bo'lmagan to'siqlardan hatlab o'tish;
- Gimnastika skameykasida muvozanat saqlab yurish;
- «Almash qadamlar», «Urdu-qochdi», «Olacha tovuq», «Kim chaqqon» kabi harakatli o'yinlar.

«Almash qadamlar» o'yinini ko'rib o'tish mumkin. O'yinni butun sinf o'quvchilari ikkiga bo'lib o'ynashi mumkin. O'yinning qoidasi: bolalar uzunasiga saflanadilar, so'ngra tartib bilan tortilgach, chiziq ustidan qadamlarini chillak qilib (ketma-ket) qo'yib o'tadilar. O'yinning uch xilidan foydalanish mumkin:

1. Chiziq ustidan qo'llarini yon tomonga uzatgan holda.
2. Qo'llarni orqaga qilgan holda.
3. Qo'llar bilan boshning orqasini ushlagan holda.

Kim shu o'yinni chaqqon va xatosiz bajarsa, o'sha g'olib sanaladi. Chiziq ustidan yurishda harakatda kim muvozanatni buzsa, xato qilgan hisoblanadi va o'yindan chiqadi. O'yin shu zaylda davom etadi. O'yinni dars vaqtida ham, tanaffusda ham bajarish mumkin. Bu o'yinning tarbiyaviy ahamiyati shundaki, u bolani ruhan sezgirlikka chaqiradi. Jismoniy jihatdan chaqqonlikni tarbiyalaydi

Chidamlilikni tarbiyalashda jismoniy mashqlar va o'yinlarda jismoniy yuklama ham asta-sekin oshirib boriladi. Masalan, maydonni kichraytirmay turib o'yinchilarning sonini kamaytirish, o'yin jihozlari sonini ko'paytirish (tayoqcha, ro'molcha, do'ppi, chopon, to'pv.h.) yugurish masofasini uzaytirish, to'siqlar sonini oshirish, murakkab mashqlarni qo'llash va ularning sonini ko'paytirish Mazkur jismoniy sifatni tarbiyalovchi o'yinlarga «Oqsoq qarg'a», «Lanka», «Podachi» kabilarni misol qilib ko'rsatish mumkin.

Egiluvchanlikni sifatini tarbiyalash maktabgacha yoshli bolalarda yaqqol ko'zga tashlanadigan sifatlardan biri hisoblanadi.

- Qo'llarni oldinga va orqaga egish;
- Oldinga orqaga umbaloq oshish;
- Oyoqlarni galma gal 90 gradusga ochib yozish va ko'prik hosil qilish.
- «Tizza ostida ro'molcha», «Tayoqni davraga irg'itish», «To'siqdan sakrab o'tish», «Tosh o'yin» kabi harakatli o'yinlar.

O'yinlar jismoniy mashqlar, jismoniy sifatlar, axloqiy tarbiya vazifalarni yechish uchun samarali sharoit yaratib beradi. Bolalarda jismoniy sifatlar bilan harakat ko'nikma va malakalarni ham bir vaqtda rivojlanishiga erishiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 8-oktabrdagi PQ-4857-sonli qarori.
2. M.X.Tadjiyeva, S.I.Xusanxodjayeva "Maktabgacha yoshdagi bolalar jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi". Toshkent. "Iqtisod-moliya" 2017

3. Rustamov A. A., Mansurov O. YOSH VOLEYBOLCHILARNI TAYYORLASHDA JISMONIY SIFATLAR VA HARAKATLI O 'YINLARNING O 'RNI //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2023. – T. 3. – №. 5. – C. 291-292.

4. Rustamov A. A., Ikromboyev A. Methodology for Teaching Preschool Children to the Main Types of Movement in the Medium of Action Games //International Journal of Formal Education. – 2024. – T. 3. – №. 1. – C. 103-107.

5. Asqarovich R. A. YOSH GANDBOLCHILARDA KUZATISH VA DIQQATNI RIVOJLANTIRISH //INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND PRACTICE. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL. – 2022. – T. 3. – №. 9. – C. 148-153.

6. Rustamov A. A. Development Chronology of Three-Level Sports Competitions in the System of Continuous Education in Uzbekistan //Nexus: Journal of Advances Studies of Engineering Science. – 2022. – T. 1. – №. 6. – C. 34-39.

7. Askarovich R. A., Asadbek I. MECHANISMS FOR THE DEVELOPMENT OF PRESCHOOL CHILDREN THROUGH THE MEANS OF PHYSICAL EDUCATION //Proximus Journal of Sports Science and Physical Education. – 2024. – T. 1. – №. 4. – C. 51-55.

**MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ]
[AUTHORS INFO]**

Rustamov Akbar Askarovich

Manzil: Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro shahri

BO'LAJAK JISMONIY TARBIYA O'QITUVCHILARINI DEONTOLOGIK FAOLIYATGA TAYYORLASH MODELI

Akramova Gulhayo Mexriddin qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Maqolada bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarini deontologik faoliyatga tayyorlash modeli xususida so'z boradi. Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarini deontologik faoliyatga tayyorlash modelini ishlab chiqish, ularni tayyorlashda axloqiy tamoyillar va qadriyatlarni integratsiyalashni nazarda tutadi. Deontologik etika qoidalari, burch va axloqiy majburiyatlarga rioya qilishni ta'kidlaydi. Bu yerda deontologik faoliyatga yo'naltirilgan bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarini tayyorlash uchun tavsiya etilgan model keltiriladi.

MAQSAD: Respublikamiz ta'lim tizimlarining jahon ta'lim makoniga kirish jarayoni mutaxassislarni, xususan, jismoniy tarbiya va sport sohasidagi mutaxassislarni sifatli tayyorlashga qo'yiladigan tegishli talablarni belgilaydi. Shu jihatdan hozirgi bosqichdagi eng muhim vazifalardan biri kasbiy malakali bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilariga bo'lgan ehtiyojdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: Zamonaviy dunyoda jismoniy madaniyatning inson va jamiyatni takomillashtirish omili sifatidagi roli sezilarli darajada oshib bormoqda. Sog'lom turmush tarzi, jismoniy tarbiya va sport ijtimoiy "hodisalar", birlashtiruvchi kuch va milliy g'oyaga aylanib, kuchli davlat va sog'lom jamiyat rivojiga xizmat qiladi. Shunga ko'ra, jamiyat va uning a'zolari tomonidan jismoniy tarbiya va sport sohasiga xizmat ko'rsatuvchi mutaxassislarni tayyorlash sifati va ularning kasbiy malakasi darajasiga qo'yilayotgan talablar ortib bormoqda. Shaxsga yo'naltirilgan ta'limga murojaat pedagogik ta'limning, shu jumladan jismoniy tarbiyaning yangi maqsadining paydo bo'lishini belgilaydi. Agar ilgari o'qituvchilar tayyorlashning asosiy maqsadi texnologik o'sish bo'lsa, bugungi kunda uning shaxsiy rivojlanishiga qayta yo'naltirish yuz berdi, bu o'z-o'zini tashkil etish va faoliyat va shaxsiy tajribani umumlashtirish natijasidir.

XULOSA: Ushbu modelni amalga oshirish orqali bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilari deontologik etikada mustahkam poydevor yaratishlari va o'zlarining kasbiy faoliyatidagi axloqiy muammolarni hal qilish uchun yaxshi jihozlanishi mumkin.

Kalit so'zlar: bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchisi, deontologik faoliyat, model, axloqiy tamoyillar, qadriyat, etika qoidalari, burch va axloqiy majburiyatlar.

МОДЕЛЬ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ФИЗИЧЕСКОЙ ВОСПИТАНИЯ К ДЕОНТОЛОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Акрамонова Гульхаё Мехриддиновна

Бухарский государственный педагогический институт, город Бухара

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье говорится о модели подготовки будущих учителей физического воспитания к деонтологической деятельности. Разработка модели подготовки будущих учителей физической культуры к деонтологической деятельности предполагает интеграцию моральных принципов и ценностей в их обучение. Правила деонтологической этики подчеркивают соблюдение обязанностей и моральных обязательств. Представлена рекомендуемая модель подготовки будущих учителей физического воспитания, ориентированная на деонтологическую деятельность.

ЦЕЛЬ: Процесс вхождения в мировое образовательное пространство образовательных систем нашей республики определяет актуальные требования к качественной подготовке специалистов, в частности, специалистов в области физического воспитания и спорта. В связи с этим одной из важнейших задач на современном этапе является потребность в профессиональных квалифицированных будущих учителях физической культуры.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В современном мире значительно возрастает роль физической культуры как фактора совершенствования человека и общества. Здоровый образ жизни, физическое воспитание и спорт становятся социальными «событиями», объединяющей силой и национальной идеей, служащими развитию сильного государства и здорового общества. Соответственно, возрастают требования, предъявляемые обществом и его членами к качеству подготовки специалистов в области физического воспитания и спорта, уровню их профессиональной квалификации. Обращение к личностно-ориентированному образованию определяет появление новой цели педагогического образования, в том числе физического воспитания. Если раньше основной целью подготовки учителей был технологический рост, то сегодня он переориентирован на личностное развитие, которое является результатом самоорганизации и обобщения деятельности и личного опыта.

ВЫВОДЫ: Внедряя эту модель, будущие учителя физического воспитания смогут заложить прочную основу в области деонтологической этики и быть лучше подготовлены к решению этических проблем в своей профессиональной практике.

Ключевые слова: будущий учитель физкультуры, деонтологическая деятельность, модель, моральные принципы, ценности, правила этики, долг и моральные обязательства.

**MODEL OF PREPARING FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS FOR
DEONTOLOGICAL ACTIVITY**

Akramonova Gulkhayo Mekhriddinovna
Bukhara state pedagogical institute, Bukhara city

Annotation.

INTRODUCTION: The article talks about the model of training future physical education teachers for deontological activities. The development of a model for training future physical education teachers for deontological activities involves the integration of moral principles and values in their training. Deontological ethics rules emphasize compliance with duties and moral obligations. Here is a recommended model for training future physical education teachers focused on deontological activities.

GOAL: The process of entering the world educational space of the educational systems of our republic determines the relevant requirements for the high-quality training of specialists, in particular, specialists in the field of physical education and sports. In this regard, one of the most important tasks at the current stage is the need for professionally qualified future physical education teachers.

MATERIALS AND METHODS: In the modern world, the role of physical culture as a factor of improvement of man and society is increasing significantly. A healthy lifestyle, physical education and sports become social "events", a unifying force and a national idea, serving the development of a strong state and a healthy society. Accordingly, the demands placed by the society and its members on the quality of training of specialists in the field of physical education and sports and the level of their professional qualifications are increasing. The appeal to person-oriented education determines the emergence of a new goal of pedagogical education, including physical education. If earlier the main goal of teacher training was technological growth, today it has been reoriented to personal development, which is the result of self-organization and generalization of activity and personal experience.

CONCLUSIONS: By implementing this model, future physical education teachers can build a solid foundation in deontological ethics and be better equipped to deal with ethical issues in their professional practice.

Key words: future physical education teacher, deontological activity, model, moral principles, value, rules of ethics, duty and moral obligations.

Ta'limni modernizatsiya qilish - bu rivojlanish va doimiy oldinga siljish jarayoni; bu ta'limda bosqichma-bosqich amalga oshirilishi, tahlil qilinishi, olingan natijalarga muvofiq tuzatilishi, maqsadlari, tuzilishi, mazmuni, usullari va vositalarini sezilarli darajada yangilashni nazarda tutadigan o'zgarishlar o'qitish, ta'lim jarayonini tashkil etish shakllari.

Respublikamiz ta'lim tizimlarining jahon ta'lim makoniga kirish jarayoni mutaxassislarni, xususan, jismoniy tarbiya va sport sohasidagi mutaxassislarni sifatli tayyorlashga qo'yiladigan tegishli talablarni belgilaydi. Shu jihatdan hozirgi bosqichdagi eng muhim vazifalardan biri kasbiy malakali bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilariga bo'lgan ehtiyojdir.

Tez o'zgaruvchan siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy, kasbiy va madaniy hayotda faol, ijodiy va mustaqil harakat qila oladigan shaxsga bo'lgan talablarning o'sishi ta'lim sifatini oshirish, kelajakka kasbiy tayyorgarligini oshirish muammolarini keltirib chiqardi. mutaxassislar va ayniqsa,

bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilari, chunki ular bolalarni shakllantirish, jismonan rivojlantirish va tarbiyalash vazifasini bajaradilar.

Asosiy ta'lim dasturining kompetensiyaga yo'naltirilganligi nafaqat o'quv jarayonining o'zi, uning mazmuni va amalga oshirish texnologiyalarini, balki o'quvchilar sifatini baholash jarayonlari, texnologiyalari va vositalarini mos ravishda qayta yo'naltirish zarurligini belgilaydi. Davlat ta'lim standartining (DTS) kompetentsiyaga yo'naltirilgan talablari doirasida o'qitish.

Bugungi kunda mutaxassislar jismoniy tarbiya sohasida oliy ma'lumotli, yuqori kasbiy mahoratga ega bo'lgan mutaxassislarni tayyorlash samaradorligini oshirish va ularning kasbiy faoliyatning boshqa sohalariga ketish ehtimolini kamaytirish muammosi oldida turibdi. Binobarin, barcha o'qish yillari davomida ushbu kasbiy faoliyat bilan shug'ullanishga tayyor va tayyor sub'ektni shakllantirish g'oyasi o'tishi kerak. Bunday holda, to'liq

fidoyilik va ijodiy faoliyatni, shuningdek, tabiatga xos bo'lgan barcha qobiliyatlarni, universitetda to'plangan bilim, ko'nikma va ko'nikmalarni o'z-o'zini amalga oshirishni kutish mumkin [1].

Zamonaviy dunyoda jismoniy madaniyatning inson va jamiyatni takomillashtirish omili sifatidagi roli sezilarli darajada oshib bormoqda. Sog'lom turmush tarzi, jismoniy tarbiya va sport ijtimoiy "hodisalar", birlashtiruvchi kuch va milliy g'oyaga aylanib, kuchli davlat va sog'lom jamiyat rivojiga xizmat qiladi. Shunga ko'ra, jamiyat va uning a'zolari tomonidan jismoniy tarbiya va sport sohasiga xizmat ko'rsatuvchi mutaxassislarni tayyorlash sifati va ularning kasbiy malakasi darajasiga qo'yilayotgan talablar ortib bormoqda. Shaxsga yo'naltirilgan ta'limga murojaat pedagogik ta'limning, shu jumladan jismoniy tarbiyaning yangi maqsadining paydo bo'lishini belgilaydi. Agar ilgari o'qituvchilar tayyorlashning asosiy maqsadi texnologik o'sish bo'lsa, bugungi kunda uning shaxsiy rivojlanishiga qayta yo'naltirish yuz berdi, bu o'z-o'zini tashkil etish va faoliyat va shaxsiy tajribani umumlashtirish natijasidir.

Ushbu pozitsiyalardan kasbiy kompetentsiya o'qituvchining kasbiy ta'limi, tajribasi va individual qobiliyatlari darajasi bilan belgilanadigan toifa sifatida ko'rib chiqiladi va kasbiy muammolarni hal qilishga texnologik va pedagogik tayyorgarligi bilan bir qatorda uning insonparvar pedagogik pozitsiyasini, qadriyatlarga asoslanganligini nazarda tutadi. pedagogik faoliyatga munosabat va umumiy va kasbiy madaniyatning yuqori darajasi [2].

Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchisining umumiy pedagogik kasbiy tayyorgarligi tizimining eng muhim bo'g'ini bo'lajak o'qituvchilarning nazariy tayyorgarligi va yosh mutaxassisning amaliy faoliyati o'rtasidagi bog'liqlik bo'lgan va

kasbiy kompetentsiyani shakllantirish vositasi bo'lgan pedagogik amaliyotdir.

O'qituvchilik amaliyoti jarayonida bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchisining kasbiy tayyorgarligining maqsadi davlat va jamiyatning ijtimoiy buyurtmasi bilan belgilanadi va uning kasbiy tayyorgarligi darajasini oshirish, ya'ni talabalarda shakllanish darajasini oshirishdan iborat. jismoniy tarbiya o'qituvchisining kasbiy faoliyatining individual uslubini shakllantirishni ta'minlaydigan maxsus bilim, ko'nikma va ko'nikmalar.

S.Lednev "amaliyot oliy o'quv yurtidagi o'qitish va tarbiya jarayonining uzviy qismi bo'lib, ta'lim muassasalarida ijodiy tayyorgarlikni ularning o'quv amaliyoti bilan uyg'unligini ta'minlaydi", deb ta'kidlaydi [3].

L.A.Lyubushkina stajyor jismoniy tarbiya o'qituvchilarini dars berishga moslashtirishdagi qiyinchiliklarni o'rganar ekan, amaliyotni tashkil etish va o'tkazishga, talabalarni yanada ilg'or uslubiy tayyorgarligiga, xususan, sportning xususiy usullariga alohida e'tibor qaratish zarur degan xulosaga keladi. fanlar" [4].

"O'quv jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik mahoratini rivojlantirishga qaratilgan kasbiy pedagogik tayyorgarlik faqat qisman amalga oshiriladi, garchi uni takomillashtirishning ko'plab xaxiralari va usullari mavjud", - deb ta'kidlaydi V.S. Vasilev. Amaliy mashg'ulotlarda dirijyor faoliyati tahlili bilan pedagogik mahoratning tarkibiy qismlarini ta'kidlash kerak; o'quv amaliyoti doirasi kengayadi va ma'lum bir fanning butun vaqtini qamrab oladi" [5].

Oliy kasbiy ta'limda yuqorida qayd etilgan barcha tendentsiyalarni amalga oshirishga pedagogik amaliyot yordam beradi, bu esa mutaxassislik bo'yicha fanlarni chuqur o'rganish, bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik mahoratini oshirish, yangi bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirishda katta

ahamiyatga ega. va bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirishga hissa qo'shadi.

Davlat ta'lim standartlarida "Oliy ta'lim. "Jismoniy tarbiya va sport" ixtisosligi bo'yicha bakalavriat, ishlab chiqarish amaliyoti quyidagilardan iborat:

- pedagogik 6 kredit yoki 180 soat (1 kredit = 30 soat);
- murabbiylik 6 kredit yoki 450 soat (1 kredit = 75 soat).

Pedagogik amaliyot uchun asosan maktab, maktab-internat, murabbiylik amaliyoti uchun - bolalar sport maktablari, sport turlari bo'yicha klub jamoalari tanlab olingan.

Amaliy maqsadlar:

- jismoniy tarbiya va sport bakalavriati uchun zarur bo'lgan asosiy kompetensiyalarni birlashtirish;
- pedagogik va murabbiylik kasbiy faoliyatida amaliy ko'nikma va tajribaga ega bo'lish.

Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchisining o'qitish amaliyoti jarayonida kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish quyidagi bloklarni o'z ichiga olgan model shaklida taqdim etilishi

mumkin: maqsadni belgilash, mazmun, texnologik, funktsional va boshqaruv.

Bundan tashqari, model o'quv amaliyotini tashkil etish shakllari, usullari va vositalari tizimini o'z ichiga oladi, talabani har bir kasbiy tayyorgarlik darajasi talablariga muvofiq faoliyatni amalga oshirishini ta'minlaydi.

Universitetda o'qituvchilik amaliyoti bir qator funktsiyalarni bajaradi: moslashish, o'qitish, ta'lim, rivojlanish, diagnostika, bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchisining kasbiy tayyorgarligi modeli o'quv amaliyoti jarayonida shunga o'xshash funktsiyalarni bajaradi.

Shaxsning kasbiy tayyorgarligi jarayoni boshqarilishi kerak, ya'ni, muayyan shaxsga yo'naltirilgan maqsadga ega bo'lish, natija bilan bog'liq bo'lishi va alohida bosqichlarda moslasha olish. Shu sababli, o'qituvchilik amaliyoti jarayonida bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchisining kasbiy tayyorgarligi monitoringini rivojlantirish zarurati paydo bo'ldi.

Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchisini o'qitish amaliyoti jarayonida kasbiy tayyorgarligi uchun biz ishlab chiqqan model 1-rasmda keltirilgan.

Blok. Maqsadni belgilash (komponentlar)				
Boʻlajak jismoniy tarbiya oʻqituvchilarini deontologik faoliyatga tayyorlash				
kasbiy faoliyat		kommunikativ		shaxsiy
Blok. Mazmunli (taʼlimga yondashuvlar)				
tizimli		faoliyatli		shaxsga yoʻnaltirilgan
Blok. Texnologik				
Oʻquv amaliyotini tashkil etish tizimi, shakl, usul va vositalari, boʻlajak jismoniy tarbiya oʻqituvchisining kasbiy deontologik tayyorgarligining har bir darajasi talablariga muvofiq faoliyat olib borishini taʼminlaydi				
Adaptativ (moslashuvchan)	Taʼlimiy	Tarbiyaviy	rivojlantiruvchi	diagnostik
Blok. Boshqaruv				
Diagnostika	Monitoring	Korreksiya	Rejalashtirish (loyihalash)	

Shunday qilib, jismoniy madaniyat bo'yicha mutaxassislarni ularning kasbiy

malakasini rivojlantirish nuqtai nazaridan tayyorlashni yanada takomillashtirish

istiqbollari jamiyatning sog'lom, samarali, psixologik va hissiy jihatdan barqaror, jismonan rivojlangan, zaruriy tayyorgarlik darajasiga ega bo'lgan avlodga bo'lgan ehtiyoji bilan bog'liq aqliy va motor salohiyatingizdan ongli va ijodiy foydalanishga qodir bo'lgan ko'nikmalar va maxsus bilimlar. Ob'ektiv voqeliklar shaxsni shakllantirish, uning dunyoqarashi va moslashuvchan qobiliyatlarini rivojlantirishda jismoniy madaniyatning funktsional maqsadini qayta ko'rib chiqish zarurligini keltirib chiqardi. Bu, o'z navbatida, nafaqat ta'lim mazmunidagi yangi ta'lim muammolarini hal qilishga qaratilgan o'zgarishlarga, balki jismoniy madaniyat sohasidagi ta'limning mohiyati va yangi mazmunini aks ettiruvchi konsepsiyani qayta ko'rib chiqishga olib keldi. Gap shundaki, jismoniy tarbiya sohasidagi ta'lim jismoniy mashqlar jarayonida faqat ta'lim bo'lib qolmaydi, u zamonaviy jamiyat madaniyatining elementiga aylanadi.

O'quv dasturiga axloqiy ta'limni kiritish:

Jismoniy tarbiya o'qituvchilarini tayyorlash dasturiga maxsus axloqiy kurs yoki modulni integratsiyalash.

Asosiy axloqiy nazariyalarni, shu jumladan deontologik tamoyillarni va ularning jismoniy tarbiya kontekstida qo'llanilishini yoritib bering.

Case Studies va stsenariylar:

Jismoniy tarbiya o'qituvchilari duch kelishi mumkin bo'lgan real hayotiy misollar va stsenariylardan foydalaning. Bular axloqiy dilemmalarni ajratib ko'rsatishi va talabalardan deontologik tamoyillar asosida vaziyatlarni tahlil qilishni talab qilishi kerak.

Talabalarga axloqiy qarorlar qabul qilishning murakkabligini tushunishga yordam berish uchun tanqidiy fikrlash va muhokamani rag'batlantirish.

Professional axloq kodeksi:

Talabalarni jismoniy tarbiya va o'qitishga tegishli kasbiy axloq kodeksi bilan tanishtirish.

Ushbu kodlar deontologik tamoyillarga qanday mos kelishini va ular kasbdagi axloqiy xulq-atvorni qanday boshqarishini muhokama qiling.

Rol o'ynash mashqlari:

Talabalarni turli xil o'qitish stsenariylarini taqlid qiladigan rolli mashqlarga jalb qiling.

Faqat oqibatlariga emas, balki ma'naviy majburiyatlar va burchlarga asoslangan qarorlar qabul qilish muhimligini ta'kidlang.

Mulohaza va o'z-o'zini baholash:

Talabalarni o'zlarining axloqiy qarorlar qabul qilish jarayonlarini baholashga undash uchun o'quv dasturiga aks ettiruvchi amaliyotlarni kiriting.

Talabalarga o'z tanlovlariga ta'sir qiluvchi axloqiy fikrlarni tan olish va ifodalashda yordam berish uchun jurnallar yoki tuzilgan aks ettirish topshiriqlaridan foydalaning.

Mehmon ma'ruzalari va professional panellar:

Tajribali jismoniy tarbiya o'qituvchilari, axloqshunoslar yoki tegishli sohalardagi mutaxassislarni o'z tajribalari va tushunchalari bilan bo'lishish uchun taklif qiling.

Ushbu sohada o'qituvchilar duch keladigan axloqiy muammolarni va deontologik tamoyillar ularning qarorlarini

qanday bildirishi mumkinligini muhokama qilish uchun panellar yarating.

Darsni rejalashtirishda axloqiy mulohazalar integratsiyasi:

Talabalarga axloqiy fikrlarni dars rejalariga qanday kiritishni o'rgating.

Talabalarning turli ehtiyojlari va qobiliyatlarini hisobga olgan holda inklyuziv va hurmatli muhit yaratishga urg'u bering.

Axloqiy ko'rsatmalar bilan nazorat qilinadigan amaliyot:

Talaba o'qituvchilarning axloqiy qarorlar qabul qilishga e'tibor qaratgan holda nazorat ostida amaliyot tajribasidan o'tishlarini ta'minlash.

Haqiqiy o'qitish stsenariylarida deontologik tamoyillarni qo'llash bo'yicha murabbiylik va yo'l-yo'riq ko'rsating.

Uzluksiz kasbiy rivojlanish:

Axloq bo'yicha umrbod ta'lim va doimiy kasbiy rivojlanishni rag'batlantirish.

O'qituvchilarni jismoniy tarbiya bo'yicha axloqiy masalalar bo'yicha seminarlar, konferentsiyalar yoki vebinarlarda qatnashishga undash.

Axloqiy kompetentsiyani baholash:

Talabalarning axloqiy malakasini baholash uchun baholash vositalarini ishlab chiqish.

Ularning nafaqat deontologik printsiplarni tushunishlarini, balki ushbu tamoyillarni amaliy o'qitish holatlarida qo'llash qobiliyatini ham baholang.

Ushbu modelni amalga oshirish orqali bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilari deontologik etikada mustahkam poydevor yaratishlari va o'zlarining kasbiy faoliyatidagi axloqiy muammolarni hal qilish uchun yaxshi jihozlanishi mumkin.

Foydalanilgn adabiyotlar ro'yxati:

1. Валиева Т.В. Стратегии фиксации опыта педагогических переживаний в индивидуальной психологической культуре педагога: автореф. дис. ... канд. психол. наук. - Екатеринбург, 2010. - 23 с.
2. Григорьев ГМ., Скоромец Н. М. Врачебная этика и деонтология. Врачевание в условиях рыночной экономики. Исторические и современные аспекты: методические рекомендации. - Екатеринбург, 2000. - 33 с.
3. Дурай-Новакова КМ. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности: Автореф. дис. ...д-ра. пед. наук. - М., 1983.-36 с.
4. Деркач А.А., Зазыкин В. Г. Акмеология. - СПб: Питер, 2003. - 256 с
5. Дорошенко В.В. Концепция деонтологической подготовки будущего педагога физической культуры // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия «Педагогика и психология», - Майкоп, 2017. - С 132- 136.С.
6. Дорошенко В.В. Инновационный подход в формировании поведения педагогических работников в современном обществе: российский аспект // Историческая и социально-образовательная мысль. -Т.8. -№ 5. -Ч 2. 2016. - С .171-173С.
7. Зеер Э.Ф. Психология профессионального развития: учеб, пособие. - М. : Академия, 2009. - 240 с.

8. Зимняя И.А. Общая культура и социально-профессиональная компетентность человека // Профессиональное образование. - 2006. - № 2. - С. 18-
9. Muslimov N.A. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kopetentligini shakllantirish texnologiyasi. Monografiya.-T: Fan va texnologiyalar, 2013.
10. Xoliqov A. Pedagogik mahorat. Darslik.-T: Iqtisod-moliya, 2011.- 420
11. Akramova G.M. Jismoniy tarbiya o'qituvchisining kasbiy faoliyatga deontologik tayyorligi mohoyati. Ta'lim innovatsion tadqiqotlar 2022/№12/2 137-
12. Akramova G.M. The Essence of the Physical Education Teacher's Deontological Readiness for Professional Activity. The Essence of the Physical Education Teacher's Deontological Readiness for Professional Activity 2023.98

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Akramova Gulhayo Mexriddin qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti "Jismoniy madaniyat nazariyasi va metodikasi"
kafedrasi o'qituvchisi

Manzil: Buxoro shahar Qayum Murtazoyev ko'chasi 4/1 43-xonadon.

g.m.akramova@buxdu.uz

**IMKONIYATINI CHEKLANGAN TALABA VA SPORTCHILARDA JISMONIY
SIFATLARINI SAMARADORLIGINI OSHIRISH.**

Usmonov Feruz Farhodovich

Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro Shahar

Annotatsiya.

KIRISH: Adaptiv sport bilan shug'ullanuvchi talaba va sportchilarning jismoniy sifatlarini samarali rivojlantirish usullarini aniqlash. Shuningdek, sportchilarning imkoniyatlarini o'rganish va ularning mashg'ulotlar jarayonida qaysi sifatlar ustida ko'proq ishlash kerakligini belgilash. Adaptiv sport turlari bilan shug'ullanuvchi sportchilar uchun jismoniy sifatlarni rivojlantirish nafaqat ular ishtirok etadigan sport turida muvaffaqiyatga erishish uchun, balki sog'likni saqlash, umumiy jismoniy holatni yaxshilash va ijtimoiy integratsiyani ta'minlash uchun ham juda muhimdir.

MAQSAD: Adaptiv sport bilan shug'ullanuvchilarni talaba va sportchilarda jismoniy sifalarini samaradorligini oshirish. Jismoniy sifatlarni rivojlantirish nafaqat ular ishtirok etadigan sport turida muvaffaqiyatga erishish uchun, balki sog'likni saqlash, umumiy jismoniy holatni yaxshilash va ijtimoiy integratsiyani ta'minlash uchun ham juda muhimdir.

MATERIAL VA METODLAR: Ushbu ilmiy maqolada nazariy tahlil, amaliy va statistik metodlarga asoslangan. Tadqiqot metodologiyasi adaptiv sport bilan shug'ullanuvchi sportchilarning jismoniy sifatlarini samarali rivojlantirish uchun sinovdan o'tgan mashg'ulot usullarini tanlash va ularning samaradorligini baholash bosqichlaridan iborat.

Tadqiqot natijalari asosida eng samarali bo'lgan mashg'ulot usullari va metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi. Shu bilan birga, adaptiv sport turlari bilan shug'ullanuvchi sportchilarning jismoniy sifatlarini rivojlantirishda qaysi mashqlar eng foydali ekanligi aniqlanadi. Ushbu metodologiya sportchilarni o'zlarining eng yaxshi jismoniy ko'rsatkichlariga yetaklash bilan birga, jismoniy sifatlarni individual ravishda rivojlantirishga imkon beradi.

XULOSA: Har bir sportchining imkoniyatlari va cheklovlarini inobatga olgan holda, jismoniy sifatlarni rivojlantirish uchun maxsus mashg'ulot dasturlari ishlab chiqildi. Bu dasturlar sportchilarning individual ehtiyojlarini qondiradi va mashg'ulotlar samaradorligini oshiradi va jismoniy sifatlar samaradorligi oshiriladi.

Kalit so'zlar: Adaptiv sport, metodologiya, kuch, tezkorlik, chidamlilg, muvozanat.

**ПОВЫШЕНИЕ РАБОТОСПОСОБНОСТИ ФИЗИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ УЧАЩИХСЯ И
СПОРТСМЕНОВ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ.**

Усманов Феруз Фарходович

Бухарский государственный педагогический институт, город Бухара

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: определение способов эффективного развития физических качеств спортсменов, занимающихся адаптивным спортом. А также изучить возможности спортсменов и определить, над какими качествами они должны работать больше всего в процессе тренировок. Для спортсменов, занимающихся адаптивными видами спорта, развитие физических качеств имеет решающее значение не только для достижения успеха в спорте, в котором они участвуют, но и для поддержания здоровья, улучшения общего физического состояния и обеспечения социальной интеграция.

ЦЕЛЬ: повышение эффективности физических качеств учащихся и спортсменов, занимающихся адаптивным спортом. Развитие физических качеств имеет решающее значение не только для успеха в спорте, в котором они участвуют, но и для поддержания хорошего здоровья, улучшения общего физического состояния и обеспечения социальной интеграция.

МАТЕРИАЛ И МЕТОДЫ: эта научная статья основана на теоретическом анализе, практических и статистических методах. Методика исследования состоит из этапов выбора проверенных методов тренировок и оценки их эффективности для эффективного развития физических качеств спортсменов, занимающихся адаптивным спортом.

На основе результатов исследований разрабатываются наиболее эффективные методы обучения и методические рекомендации. При этом выясняется, какие упражнения наиболее полезны для развития физических качеств спортсменов, занимающихся адаптивными видами спорта. Эта методика позволяет спортсменам индивидуально развивать физические качества, одновременно приводя их к лучшим физическим результатам.

ВЫВОД: С учетом возможностей и ограничений каждого спортсмена разработаны специальные программы тренировок для развития физических качеств. Эти программы удовлетворяют индивидуальные потребности спортсменов и повышают эффективность тренировок, а также повышают эффективность физических качеств.

Ключевые слова: адаптивный спорт, методология, сила, скорость, выносливость, баланс.

IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF PHYSICAL QUALITIES IN STUDENTS AND ATHLETES WITH LIMITED OPPORTUNITIES.

Usmanov Feruz Farkhodovich

Bukhara state pedagogical institute, Bukhara city

Annotation

INTRODUCTION: to determine the methods of effective development of physical qualities of athletes engaged in adaptive sports. As well as studying the capabilities of athletes and determining what qualities they need to work more on in the process of training. For athletes in adaptive sports, the development of physical qualities is very important not only to achieve success in the sport in which they participate, but also to maintain health, improve overall fitness and ensure social integration.

GOAL: to improve the effectiveness of physical qualities in students and athletes who are engaged in adaptive sports. The development of physical qualities is essential not only to

achieve success in the sport in which they participate, but also to maintain health, improve overall fitness and ensure social integration.

MATERIALS AND METHODS: in this scientific article, theoretical analysis is based on practical and statistical methods. The research methodology consists of the stages of choosing tested training methods and assessing their effectiveness in order to effectively develop the physical qualities of athletes involved in adaptive sports.

Based on the results of the study, training methods and methodological recommendations are developed, which are most effective. At the same time, it is determined which exercises are most useful in the development of physical qualities of athletes involved in adaptive sports. This methodology allows athletes to develop physical qualities individually while leading them to their best physical performance.

CONCLUSION: taking into account the capabilities and limitations of each athlete, special training programs have been developed for the development of physical qualities. These programs meet the individual needs of athletes and increase the effectiveness of training, and the effectiveness of physical qualities is increased.

Keywords: adaptive sports, methodology, strength, agility, endurance, balance.

Har bir sportchining imkoniyatlari va cheklovlarini inobatga olgan holda, jismoniy sifatlarni rivojlantirish uchun maxsus mashg'ulot dasturlari ishlab chiqiladi. Bu dasturlar sportchilarning individual ehtiyojlarini qondiradi va mashg'ulotlar samaradorligini oshiradi. Samarador mashg'ulot metodlarini aniqlash: An'anaviy va innovatsion mashg'ulot usullarini taqqoslash orqali adaptiv sportchilar uchun eng samarali mashqlar tanlanadi. Bu esa sportchilarning ko'rsatkichlarini oshirishda yangi yondashuvlarni qo'llash imkonini beradi. Ijtimoiy moslashuvni kuchaytirish: Jismoniy mashg'ulotlar orqali sportchilar o'zlariga nisbatan ishonchni oshirib, ijtimoiy hayotda faolroq ishtirok eta olishadi. Bu ijtimoiy integratsiya va psixologik farovonlikni ta'minlashga yordam beradi. Ilmiy asoslangan tavsiyalar yaratish: Ushbu tadqiqot natijalari asosida adaptiv sportchilar uchun ilmiy asoslangan mashg'ulot metodlari tavsiya etiladi. Bu esa boshqa murabbiylar va ilmiy tadqiqotchilar uchun ham qo'llanma sifatida xizmat qilishi mumkin. Shunday qilib, tadqiqot natijalari adaptiv sportchilarning jismoniy rivojlanishiga, sog'liq va ijtimoiy

integratsiyasiga sezilarli hissa qo'shishi bilan birga, sport olamida ushbu sportchilarning yuqori ko'rsatkichlarga erishishiga ko'maklashadi.

Tadqiqot metodologiyasi adaptiv sport bilan shug'ullanuvchi sportchilarning jismoniy sifatlarini samarali rivojlantirish uchun sinovdan o'tgan mashg'ulot usullarini tanlash va ularning samaradorligini baholash bosqichlaridan iborat. Quyida tadqiqot bosqichlari va ishlatiladigan metodologiyalar keltirilgan.

1. Tadqiqot ishtirokchilarini tanlash
Ishtirokchilar tarkibi: Tadqiqotda 20-30 nafar adaptiv sport turi vakillari (masalan, nogiron sportchilar) ishtirok etadi. Sportchilarni tanlashda ularning yosh, jins, jismoniy holat va tanlagan sport turini hisobga olish muhim. Nazorat va Eksperimental Guruhlar: Sportchilar ikkita guruhga bo'linadi: nazorat guruhi (odatdagi mashg'ulot dasturida) va eksperimental guruhi (samaradorligi oshirish uchun maxsus ishlab chiqilgan mashg'ulot dasturida qatnashadi).

2. Tadqiqot dasturini ishlab chiqish
Mashg'ulot rejasi: eksperimental guruh uchun jismoniy sifatlarni rivojlantirishga yo'naltirilgan maxsus mashg'ulot dasturi ishlab chiqiladi. Ushbu dastur sportchilar

imkoniyatlariga moslab, kuch, chidamlilik, tezlik va muvozanatni rivojlantirishga mo'ljallanadi.

Mashqlar turi:

Kuch: Og'irlik bilan ishlash, rezina tasma mashqlari, o'z vazniga asoslangan mashqlar.

Chidamlilik: Kardio mashg'ulotlar (masalan, uzun masofalarga yugurish yoki suzish), aerobik mashqlar.

Tezlik: Reaksiya va tezlikni rivojlantiruvchi mashqlar.

Muvozanat: Statik va dinamik muvozanat mashqlari, maxsus muvozanat asboblardan foydalanish (masalan, bosu to'plari).

3. O'lchovlar va Baholash

Boshlang'ich va yakuniy testlar: Mashg'ulot dasturining samaradorligini baholash uchun barcha ishtirokchilar uchun dastur boshida va oxirida quyidagi testlar o'tkaziladi:

Kuch: Qo'l va oyoq mushaklarini baholash uchun kuch testlari (masalan, qo'l siqish kuchi o'lchagichi yoki oyoq press mashinasi).

Chidamlilik: Sportchilarning kislorod sig'imi (VO₂ max), yugurish yoki suzish masofasi kabi testlar.

Tezlik: Reaksiya vaqtini o'lchash uchun maxsus asbob-uskunalar yordamida tezlik testlari.

Muvozanat: Ko'rish yoki ko'z bilan sezish muvozanati testlari yordamida baholash (masalan, stablometr yoki muvozanat doskalari yordamida).

4. Ma'lumotlarni Tahlil Qilish

Statistik Tahlil: Dastur boshlang'ich va yakuniy natijalari o'rtasidagi farqlarni baholash uchun statistik metodlardan foydalaniladi (masalan, t-test yoki ANOVA). Solishtirish: Eksperimental va nazorat guruhi orasidagi natijalarni taqqoslash orqali yangi mashg'ulot dasturining samaradorligi aniqlanadi.

Ma'lumotlarni Vizualizatsiya qilish: Samaradorlik farqlarini ko'rsatish uchun grafikalar va diagrammalar tayyorlanadi.

Tadqiqot natijalari asosida eng samarali bo'lgan mashg'ulot usullari va metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi. Shu bilan birga, adaptiv sport turlari bilan shug'ullanuvchi sportchilarning jismoniy sifatlarini rivojlantirishda qaysi mashqlar eng foydali ekanligi aniqlanadi.

Ushbu metodologiya sportchilarni o'zlarining eng yaxshi jismoniy ko'rsatkichlariga yetaklash bilan birga, jismoniy sifatlarni individual ravishda rivojlantirishga imkon beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Mirjamolov M.X., Yunusov S.A., Svetlichnaya N.K. Paralimpiya harakati / o'quv qo'llanma.
2. Salomov R.S., Mirjamolov M.X. Jismoniy imkoniyati cheklangan o'quvchilarning sport mashg'ulotlariga moslashishi.- T: 2014 yil 101-187 b.
3. Селуянов В.Н. Технология оздоровительной физической культуры. – М: ТБТ Дивизион, 2009. – 192 с.
4. Светличная Н.К. Основы адаптивного физического воспитания детей. – Т: Иктисодиёт, 2014. – 84 с.
5. Технологии физкультурно-спортивной деятельности в адаптивной физической культуры / Под общ.ред. С.П.Евсеева. – М: Спорт, 2016. – 384 с.
6. Winnick R.Joseph. Adapted physical Education and Sport. – Human kinetics, 2016. – 620 s.
7. "Adapted Physical Education and Sport" author Joseph P. Winnick, David L. Porretta.

MUALLIFLAR HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ]

[AUTHORS INFO]

Usmonov Feruz Farhodovich

Buxoro davlat pedagogika instituti jismoniy madaniyat fakulteti o'qituvchisi

usmonovferuz52@gmail.com

<https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0008-9035-7455>

РАЗРАБОТКА СИСТЕМЫ ДОБРОВОЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ ВОСПИТАННИКОВ ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ К СПОРТИВНЫМ СОРЕВНОВАНИЯМ ПО ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ГИМНАСТИКЕ

Джураева Махасты Зокир кизи
Доктор философии педагогических наук (PhD), доцент

Аннотация

Художественная гимнастика — это один из самых грациозных и зрелищных видов спорта, который гармонично сочетает физическую нагрузку с творческим самовыражением. Для детей дошкольного возраста занятия художественной гимнастикой играют важную роль в физическом, эмоциональном и эстетическом развитии. С раннего возраста дети начинают осваивать основы гибкости, координации движений, развивают чувство ритма, музыкальность и уверенность в себе.

Создание системы добровольной подготовки дошкольников к спортивным соревнованиям по художественной гимнастике требует особого подхода. Основной целью такой системы является формирование у детей интереса к занятиям, развитие их физических и творческих способностей, а также подготовка к участию в соревнованиях в увлекательной и доступной форме. Добровольный характер программы обеспечивает максимальную вовлеченность и комфорт для детей, а также создает условия для гармоничного и всестороннего развития.

Ключевые слова: Художественная гимнастика, Дошкольные образовательные организации, Добровольная подготовка, Спортивные соревнования, Физическое развитие, Техническая подготовка, Психологическая подготовка, Игровые методы обучения, Работа с предметами, Гибкость и координация, Эмоциональная выразительность, Психологическая устойчивость, Этапы подготовки.

Введение

Введение в систему подготовки предусматривает комплексный подход, включающий физическую, техническую и психологическую подготовку, что помогает детям постепенно развивать необходимые навыки. В процессе занятий важно учитывать возрастные и физиологические особенности воспитанников, обеспечивая оптимальные условия для их успешного

обучения и подготовки к соревнованиям.

Данная работа направлена на создание эффективной системы подготовки детей дошкольного возраста, которая будет способствовать их физическому и эмоциональному развитию, а также обеспечивать подготовку к первым спортивным достижениям

Художественная гимнастика — это вид спорта, который развивает гибкость,

координацию, силу и эстетическое восприятие движений у детей. Подготовка к соревнованиям по художественной гимнастике в дошкольном возрасте имеет свою специфику, учитывая возрастные особенности и уровень физического развития детей. Для эффективной подготовки необходима система, которая включает физическое, техническое, психологическое и теоретическое развитие.

Основные принципы разработки системы подготовки:

1. Добровольность участия:

- Подготовка строится на добровольном участии детей, без принуждения.
- Создаются условия для поддержания интереса и мотивации к занятиям.

2. Учёт возрастных особенностей:

- Важно учитывать физиологические и психологические особенности детей дошкольного возраста.
- Упражнения должны быть адаптированы к их физическим возможностям и потребностям.

3. Комплексный подход:

- Система подготовки включает физическое, техническое, психологическое и теоретическое развитие.
- Работа ведётся поэтапно, с учётом постепенного увеличения нагрузки.

Этапы системы подготовки:

1. Физическая подготовка

Физическая подготовка является основой успешного выступления в художественной гимнастике. Основное внимание уделяется развитию гибкости, силы, выносливости и координации движений.

- **Общая физическая подготовка (ОФП):** Цель ОФП — укрепление опорно-двигательной системы, улучшение общей выносливости и физического состояния

детей. Используются упражнения на развитие силы, ловкости, бег, прыжки, общая растяжка.

- **Специальная физическая подготовка (СФП):** Специальные упражнения направлены на развитие гибкости, растяжки, укрепление спины, ног и рук. Основное внимание уделяется упражнениям на растяжку позвоночника и суставов, что является важным элементом для выполнения базовых гимнастических элементов.

2. Техническая подготовка

Техническая подготовка направлена на овладение базовыми элементами художественной гимнастики и правильное использование гимнастических предметов (мяч, скакалка, обруч, лента, булавы).

- **Базовые элементы:** Дети осваивают простейшие элементы, такие как прыжки, равновесие, волны, повороты и другие. Постепенно происходит переход к более сложным комбинациям.

- **Работа с предметами:** Умение работать с предметами является важной частью подготовки. Дети учатся владеть скакалкой, мячом, обручем и другими предметами, изучая основные техники их использования.

3. Психологическая подготовка

Психологическая подготовка играет важную роль в подготовке детей к соревнованиям.

- **Формирование уверенности:** Детям помогают справляться со страхом перед выходом на сцену, развивают уверенность в себе. Для этого используются тренировочные выступления перед небольшой аудиторией, участие в показательных выступлениях.

- **Эмоциональная выразительность:** Художественная гимнастика требует от детей умения выражать эмоции через движения. Для этого проводятся занятия по

хореографии, музыкальности и эмоциональной выразительности.

4. Теоретическая подготовка

Теоретическая подготовка направлена на ознакомление с правилами соревнований и требованиями к выступлениям.

- **Знание правил:** Детей обучают основным правилам соревнований по художественной гимнастике, этикету поведения на соревнованиях, что позволяет им чувствовать себя увереннее в соревновательной обстановке.

5. Участие в соревнованиях

Постепенное вовлечение детей в соревнования играет важную роль в их подготовке.

- **Тренировочные соревнования:** Участие в тренировочных и показательных выступлениях помогает детям привыкнуть

к выступлению перед зрителями, развивает уверенность и готовность к более серьезным соревнованиям.

Разработка системы добровольной подготовки воспитанников дошкольных образовательных организаций к соревнованиям по художественной гимнастике требует комплексного подхода, учитывающего все аспекты физического и психологического развития ребенка. Основной акцент делается на добровольности, игровой форме занятий и постепенном развитии необходимых навыков. Такая система позволит не только подготовить детей к соревнованиям, но и развить в них любовь к спорту, дисциплину и уверенность в своих силах.

Таблица для разработки системы добровольной подготовки воспитанников дошкольных образовательных организаций к спортивным соревнованиям по художественной гимнастике:

Этап подготовки	Задачи	Методы и средства	Критерии оценки
1. Физическая подготовка			
Общая физическая подготовка	Развитие общей выносливости, силы, гибкости, координации.	Упражнения на общую физическую нагрузку: бег, прыжки, растяжка, упражнения на выносливость.	Повышение общей физической выносливости, улучшение гибкости и силы.
Специальная физическая подготовка	Развитие гибкости, контроля тела, необходимых для художественной гимнастики навыков.	Растяжка, упражнения на равновесие, мосты, шпагаты, упражнения на гибкость позвоночника и суставов.	Умение выполнять базовые элементы художественной гимнастики.
2. Техническая подготовка			
Базовые элементы гимнастики	Освоение основных элементов:	Работа в парах и группах,	Чистота и точность

	прыжки, вращения, волны, равновесие.	индивидуальные тренировки с тренером.	выполнения базовых элементов.
Работа с предметами	Освоение работы с мячом, лентой, обручем, скакалкой, булавами.	Пошаговое обучение работе с каждым предметом.	Владение предметами, четкость выполнения связок с предметами.
3. Психологическая подготовка			
Развитие уверенности	Формирование уверенности в себе, умение справляться со стрессом перед выступлением.	Психологические тренинги, игры на доверие, участие в тренировочных выступлениях.	Спокойствие и уверенность на тренировках и соревнованиях.
Развитие эмоциональной выразительности	Формирование умения выражать эмоции через движения и элементы.	Творческие занятия, хореография, просмотр видеозаписей успешных выступлений.	Эмоциональная выразительность в выступлениях.
4. Теоретическая подготовка			
Знание правил соревнований	Ознакомление с основными правилами и требованиями к соревнованиям по художественной гимнастике.	Обсуждения с тренером, просмотр записей соревнований.	Знание правил и норм поведения на соревнованиях.
5. Участие в соревнованиях			
Тренировочные выступления	Подготовка к участию в соревнованиях, выполнение программных элементов перед аудиторией.	Внутренние соревнования, участие в показательных выступлениях.	Готовность к участию в официальных соревнованиях.

Эта таблица помогает систематизировать процесс подготовки дошкольников к соревнованиям по художественной гимнастике, учитывая различные аспекты физического, технического, психологического и теоретического развития.

Заклучения

Разработка системы добровольной подготовки воспитанников дошкольных образовательных организаций к спортивным соревнованиям по художественной гимнастике является важным шагом в создании благоприятных условий для всестороннего развития детей. Художественная гимнастика способствует формированию у дошкольников физической выносливости, гибкости, координации движений, а также развивает творческое самовыражение, уверенность в себе и дисциплину.

Ключевыми аспектами предложенной системы являются добровольность участия, учёт возрастных особенностей детей, а также комплексный подход, включающий физическую, техническую и психологическую подготовку. Программа направлена на постепенное развитие необходимых навыков, начиная с освоения базовых элементов гимнастики и заканчивая

участием в первых соревнованиях. Особое внимание уделяется созданию позитивной и поддерживающей атмосферы, чтобы каждый ребёнок мог чувствовать себя комфортно и уверенно.

Эта система подготовки не только готовит детей к спортивным соревнованиям, но и формирует у них любовь к физической активности, эстетическое восприятие, а также помогает развить важные социальные и личностные качества. Добровольность и игровая форма занятий способствуют сохранению интереса к гимнастике, что положительно сказывается на общем физическом и психологическом состоянии ребёнка.

Таким образом, внедрение данной системы подготовки является значимым шагом в развитии дошкольного спорта и способствует формированию здорового и активного поколения, что в долгосрочной перспективе оказывает положительное влияние на здоровье и личностное развитие детей.

Литература:

1. **Арефьева, Л.В.** (2017). *«Основы физической подготовки детей дошкольного возраста»*. — Москва: Издательство "Просвещение".
2. Книга описывает подходы к физической подготовке детей дошкольного возраста, уделяя внимание упражнениям для развития гибкости, координации и общей физической выносливости.
3. **Байкова, Т.А.** (2020). *«Художественная гимнастика: методика обучения дошкольников»*. — Санкт-Петербург: Спорт и образование.
4. В данном пособии рассматриваются основные принципы обучения дошкольников художественной гимнастике, с акцентом на игровые методы обучения и использование гимнастических предметов.
5. **Демина, М.В.** (2018). *«Физическая культура и спорт в дошкольных образовательных учреждениях»*. — Москва: ВЛАДОС.
6. Пособие освещает аспекты организации физической культуры в детских садах, включая занятия гимнастикой, подготовку к соревнованиям и работу с родителями.
7. **Кузнецова, Н.В.** (2021). *«Психологическая подготовка детей к соревнованиям»*. — Казань: Академия спорта.
8. Книга посвящена вопросам психологической подготовки детей к соревнованиям, с акцентом на развитие уверенности, стрессоустойчивости и эмоциональной устойчивости.

VOLEYBOLNI HAR TOMONLAMA O'RGANISH EVOLYUTSIYASI VA O'YIN QOIDALARI VA TEXNIKASI

*Quliyev Shuhrat Shomurodovich
Buxoro davlat pedagogika instituti
Jismoniy tarbiya va sport kafedrası o'qituvchisi*

Annotatsiya.

Dinamik va qiziqarli jamoaviy sport turi bo'lgan voleybol bir asrdan ortiq boy tarixga ega. Ushbu ilmiy maqola voleybolning rivojlanishi, uning kelib chiqishi, asosiy bosqichlari va turli davrlarda o'yinning rivojlanishini o'rganadi. Bundan tashqari, u sportni tartibga soluvchi qoidalarni chuqur tahlil qiladi va o'yinchilarning kortda ustunlik qilish uchun foydalanadigan asosiy usullarini o'rganadi.

Kirish: Dastlab yopiq o'yin sifatida ishlab chiqilgan voleybol dunyo miqyosida tan olingan va keng tarqalgan sport turiga aylandi. Ushbu bo'limda voleybol haqida umumiy ma'lumot berilgan, uning kelib chiqishi va yillar davomida o'sishi ko'rsatilgan. Maqsad - o'yin tarixi, qoidalari va texnikasini har tomonlama o'rganish uchun zamin yaratish.

Kalit so'zlari: Voleybol texnikasi, tarixiy evolyutsiya, olimpiya sport, ralli skorlari, libero pozitsiyasi, Rotatsiyalar, aylanish sxemalari.

ЭВОЛЮЦИЯ ВСЕСТОРОННЕГО ИЗУЧЕНИЯ ВОЛЕЙБОЛА, ПРАВИЛ И ТЕХНИКИ ИГРЫ

Аннотация.

Волейбол – динамичный и захватывающий командный вид спорта – имеет богатую, более чем столетнюю историю. В данной научной статье рассматривается развитие волейбола, его зарождение, основные этапы и развитие игры в разные периоды. Кроме того, в нем дается углубленный анализ правил, регулирующих этот вид спорта, и исследуются ключевые приемы, которые игроки используют для доминирования на площадке.

Введение: Изначально разработанный как закрытая игра, волейбол стал признанным во всем мире и широко распространенным видом спорта. В этом разделе представлена общая информация о волейболе, его происхождении и развитии на протяжении лет. Цель – создать основу для всестороннего изучения истории, правил и техники игры.

Ключевые слова: техника волейбола, историческая эволюция, олимпийский вид спорта, раллийные очки, позиция либеро, ротация, схемы ротации.

COMPLETE LEARNING OF VOLLEYBALL EVOLUTION, GAME RULES AND TECHNIQUE.

Annotation.

Volleyball, a dynamic and exciting team sport, has a rich history spanning over a century. This scholarly article examines the development of volleyball, its origins, key stages, and the evolution of the game over time. It also provides an in-depth analysis of the rules governing the sport and explores the key techniques players use to dominate the court.

Introduction: Originally developed as an indoor game, volleyball has become a globally recognized and popular sport. This section provides an overview of volleyball, its origins, and its growth over the years. The goal is to provide a foundation for a comprehensive study of the game's history, rules, and techniques.

Keywords: Volleyball technique, historical evolution, Olympic sport, rally scores, libero position, Rotations, rotation patterns.

Kelib chiqishi va asoschisi
Voleybolning sayohati 19-asrning oxirida jismoniy tarbiya o'qituvchisi Uilyam G. Morgan voleybol o'yiniga muqobil o'yinni ixtiro qilgan paytdan boshlangan. Ushbu bo'lim voleybolning kelib chiqishini ko'rib chiqadi, uning yaratilishiga va erta rivojlanishiga sabab bo'lgan holatlarga oydinlik kiritadi. Olimpiya o'yinlariga kirish va professionallashtirish: 1964 yilda voleybolning olimpiya sport turi sifatida tan olinishi uning rivojlanishida muhim bosqich bo'ldi. Ushbu bo'lim Olimpiya o'yinlari inklyuziyasining sportning global maqomiga ta'sirini o'rganadi va voleybolning professionallashtirishiga, shu jumladan professional ligalarning shakllanishiga va elita o'yinchilarning ko'payishiga o'rganadi.

Baholash tizimi: Voleybolda ball tizimini tekshirish, shu jumladan ralli skorlari, ochkolarni taqsimlash va o'yin formatlari. Ushbu bo'limda har bir ochkoni tartibga soluvchi qoidalar va o'yinlar qanday g'alaba qozonilishi aniqlangan. Voleybolda keng tarqalgan nosozliklar va qoida buzarlilar, shu jumladan noqonuniy zarbalar, to'rga teginishlar, oyoq xatolari va boshqa qonunbuzarliliklarni o'rganish. Ushbu bo'limda ushbu qoidalar halol o'yin va sport mahoratiga qanday hissa qo'shishi haqida tushuncha beradi.

Voleybol o'yini qoidalari: Baholash tizimi: Voleybolda ball tizimini tekshirish, shu jumladan ralli skorlari, ochkolarni taqsimlash va o'yin formatlari. Ushbu bo'limda har bir ochkoni tartibga soluvchi qoidalar va o'yinlar qanday g'alaba qozonilishi aniqlangan.

Rotatsiyalar va almashtirishlar: O'yinchilarni almashtirish va almashtirish bilan bog'liq qoidalarni tushunish jamoaning muvaffaqiyati uchun juda muhimdir. Ushbu bo'limda aylanish sxemalari, libero pozitsiyasi va o'yin davomida almashtirishlardan strategik foydalanish ko'rsatilgan.

Xatolar va buzilishlar: Voleybolda keng tarqalgan nosozliklar va qoidabuzarliliklar, shu jumladan noqonuniy zarbalar, to'rga teginishlar, oyoq xatolari va boshqa qonunbuzarliliklarni o'rganish. Ushbu bo'limda ushbu qoidalar halol o'yin va sport mahoratiga qanday hissa qo'shishi haqida tushuncha beradi.

Voleybol texnikasi

Xizmat qilish texnikasi: Har xil xizmat ko'rsatish usullarini har tomonlama tahlil qilish, masalan, suzuvchi xizmat, sakrash xizmati va sakrash xizmati. Shuningdek, ushbu bo'limda xizmat ko'rsatishning aniqligi va turli vaziyatlarda xizmatlardan strategik foydalanishning ahamiyati muhokama qilinadi.

O'tkazish va sozlash:O'tish va o'rnatishning asosiy usullarini, shu jumladan platforma o'tish joyini, tepadan o'tishni va to'xtatuvchining rolini o'rganish. Ushbu bo'lim to'pni samarali nazorat qilishda aniq to'p uzatish va o'rnatishning ahamiyatiga urg'u beradi.

Hujum va blokirovka:Hujum usullarini chuqur o'rganish, shu jumladan, tikish, ag'darish va rulonli zarbalar. Bundan tashqari, ushbu bo'lim samarali aniq o'yin muhimligini ta'kidlab, blokirovka qilish va qazish kabi himoya strategiyalarini qamrab oladi.

Himoya qobiliyatlari: Qazish va qabul qilish kabi muhim mudofaa qobiliyatlarini va jamoaning mudofaa qobiliyatini oshirishda liberoning rolini o'rganish. Ushbu bo'lim

mudofaa o'yinida tezkor reflekslar va strategik joylashuvning muhimligini ta'kidlaydi.

Aldamchi xizmatlar: Raqiblarni aldash uchun mo'ljallangan servislarni tekshirish, jumladan, aylanma, sakrash va gibrid servislar. Ushbu bo'lim aldamchi xizmatlar ortidagi psixologiyani va o'yinchilar taktik ustunlikka erishish uchun ulardan qanday foydalanishlari haqida o'rganadi.

Sport fanlari va voleybol: O'yinchilarning ish faoliyatini yaxshilash va jarohatlarning oldini olish uchun sport fanlari voleybolda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu bo'lim biomexanika, ovqatlanish, kuch va konditsionerlik va sport psixologiyasi kabi mavzularni o'z ichiga olgan sport fani va voleybolning kesishishini o'rganadi.

Voleybol texnikasining evolyusiyasi

1-jadvali

Davr	Texnik elementlar	O'zgarishlar tavsifi
XX asr boshlari	O'yinning asoslari: pas, qabul qilish, to'p uzatish	To'p uzatish sodda usullarda amalga oshirilardi. To'pni uzatish hech qanday sakrashsiz, joyidan turib bajarilardi.
1920-yillar	Bloklash	Bloklash himoya usuli sifatida kiritildi. Bloklar asosan sakrashsiz, yerda turib bajarilardi.
1940–1950-yillar	Hujum zarbalarini rivojlantirish	Quvvatli hujum zarbalari paydo bo'ldi. Tezkor hujumlar uchun tez pas berish usuli qo'llanila boshlandi.
1960-yillar	Kombinatsiyali hujumlar	Hujum harakatlarining kombinatsiyalari qo'llanila boshlandi, bu jumladan, tezkor to'plar va aldovchi paslardan iborat edi.
1970-yillar	Sakrab uzatish, bloklarni takomillashtirish	Sakrab to'p uzatish usullari paydo bo'ldi, bu to'pning quvvati va tezligini oshirardi. Bloklash jamoaviy va ko'proq tashkillashgan bo'ldi.
1980-yillar	Himoya maydoni, maxsus pozitsiyalar (libero)	Himoyani kuchaytirish uchun libero pozitsiyalari joriy etildi. Himoyachilar tezkor va taktik jihatdan tayyorgarlik ko'ra boshladi.

Davr	Texnik elementlar	O'zgarishlar tavsifi
1990-yillar	Murakkab uzatishlar (planlashtirilgan, kuchli), himoya taktikalarini rivojlantirish	Planlashtirilgan uzatish va taktik tayyorgarlikning ahamiyati ortdi. Texnika tahlili uchun videotakrorlardan foydalanish boshlandi.
2000-yillar	Jismoniy tayyorgarlikni kuchaytirish, sakrash va zarbalar standartlari	O'yinchilarning sakrash chidamliligi va quvvatini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratildi, bu o'yinni yanada dinamik va tomoshabop qildi.
2010-yillar	Yuqori texnologiyali mashg'ulotlar, ma'lumotlarni tahlil qilish, sun'iy intellekt	O'yinchilarni tayyorlashda tahlildan foydalanish, harakatlarni kuzatish va zarba quvvatini o'lchash texnologiyalari joriy qilindi.
2020-yillar	Avtomatlashtirish, VAR, yangi materiallardan foydalanish (to'plar, formalar va h.k.)	Videotakror tizimlari standartga aylandi. Forma va to'p materiallari yengil va aerodinamik bo'ldi.

Voleybol texnikasining evolyusiyasi qoidalar, jismoniy tayyorgarlik va texnologiyalarning rivojlanishi bilan chambarchas bog'liq. Bu o'yinni yanada tezkor, tomoshabop va strategik jihatdan qiyin qilib boradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, ushbu ilmiy maqolada voleybolning tarixiy evolyusiyasi, o'yin qoidalari va asosiy usullarini o'z ichiga olgan har tomonlama tadqiq qilinadi. Sportning boy tarixi va murakkab dinamikasini tushunish futbolchilar, murabbiylar va ishqibozlar uchun juda muhimdir. Voleybol rivojlanishda davom etar ekan, uning ildizlari, qoidalari va usullarini chuqurroq bilish ushbu hayajonli jamoaviy sport turining doimiy o'sishiga va zavqlanishiga yordam beradi. Voleybol butun dunyo bo'ylab sportchilar va ishqibozlarni o'ziga jalb qilishda davom etar ekan, uning tarixi, qoidalari va texnikasini chuqur tushunish tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu ilmiy maqola

voleybolning kamtarona boshlanishidan tortib, bugungi kunda biz biladigan murakkab va dinamik sport turiga qadar har tomonlama o'rganishni ta'minlashga harakat qildi. Asosiy qoidalaridan tortib ilg'or strategiyalar va texnologik innovatsiyalargacha bo'lgan o'yinning nozik tomonlarini o'rganish orqali biz ushbu hayajonli jamoaviy sport turini doimiy ravishda qadrlash va rivojlantirishga hissa qo'shishga umid qilamiz. O'yinchilar, murabbiylar va tadqiqotchilar mumkin bo'lgan chegaralarni bosib o'tishda davom etar ekan, voleybol izlanishlar, innovatsiyalar va mukammallikka bo'lgan ishtiyoqni chorlaydigan dinamik va doimiy rivojlanib boruvchi mashg'ulot bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. FIVB - International Volleyball Federation. (2022). "Volleyball." <https://www.fivb.com/en/volleyball>
2. Morgan, W. G. (1895). "The Origin and Development of the Game of Volley Ball." Springfield College Digital Collections.
3. Grimsley, G. (2008). "Volleyball: History of the Game." Capstone Press.

MAKTAB O'QUVCHILARINI JISMONIY TAYYORGARLIGINI TAKOMILLASHTIRISHDA YENGIL ATLETIKA VOSITALARIDAN FOYDALANISH

Narzullayev Sayfullo Sadullayevich
Jismoniy tarbiya va sport kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Jismoniy tarbiya va sport bugungi kunga kelib yurtimizda shiddat bilan rivojlanayotgan sohaga aylanib kelmoqda. Mazkur maqolada maktab o'quvchilarini jismoniy tayyorgarligini takomillashtirishda yengil atletikaning vositalaridan foydalanish ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: yengil atletika, jismoniy tarbiya, jismoniy sifatlar, yugurish texnikasi, yugurish tezligi, mashq, mashg'ulot, chaqqonlik, yuklama, mikroskl.

Jismoniy tarbiya va sport nazariyasi fani mashg'ulot sikllari samaradorligini oshirish yo'llarini topishga borgan sari ko'proq diqqatni jalb qilmoqda. Bularga quyidagilarni kiritish mumkin: mashg'ulot yuklamalari hajmi va jadalligini oshirish, farmakologiya hamda fizioterapiya vositalari uning ko'rinishlari, to'g'ri ovqatlanish, yashash tarzi va shunga o'xshashlardan keng foydalanish. Yuqorida sanab o'tilgan faktorlarni inkor qilmagan holda, turli tuzilish birliklaridagi "Texnologiyalar"ni, shu jumladan, haftalik mikrosikllarni tuzishni o'z ichiga olgan mashg'ulot sikllari sifatini yaxshilash uchun diqqatni yanada ko'proq zahiralarga qaratish kerak. Mashg'ulotni "Blok" tizimi asosida rejalashtirish yaxshi natijalarga erishish va shu bilan birga charchash hamda tiklanish sikllari orasidan zarur bo'lgan moslikni ta'minlash uchun sportchi organizmi imkoniyatlardan yanada to'liqroq foydalanish imkonini beradi.

Qisqa masofaga yuguruvchilar foydalanadigan yuklamalarning o'ziga xos asosiy xususiyatlari yengilroq mashg'ulot yuklamalarining murakkabrog'i bilan

almashinib turishidir. Lekin bir qator tadqiqotchilar yuklamalarning faqatgina kattalikda emas, balki ularning mikrosikllarda ancha foydali almashinuvi va umumiy kumulyativ ta'sirdan so'ng bo'ladigan ko'rinishlari bilan bog'liq ta'sirini o'rganish kerakligini ko'rsatadilar.

Yetakchi olimlardan N.G.Ozolin mashg'ulot sikli va uning ayrim tuzilish birliklarini tuzish muammosi bilan ko'p yillar davomida qiziqib kelishmoqdalar. Lekin hozirgi paytda amaliyotda yuklamalarning hajmi va shiddati oshib borayotganligi sababli ko'tarilgan ko'pgina savollar, asosan, tajribadan kelib chiqib hal qilinmoqda. Xususan, bu mashg'ulot siklining eng muhim tuzilish birligi haftalik mikrosiklga tegishlidir. Mikrosikllar asosida mashg'ulotni rejalashtirish yaxshi natijalarga erishish va shu bilan bir vaqtda charchash va tiklanish sikllari o'rtasidagi mutanosiblikni ta'minlash uchun sportchi organizmidagi imkoniyatlardan yanada to'laroq foydalanishga imkon beradi. Mashg'ulot mikrosikllarid turlicha yo'nalishdagi mashqlar qilinadi. Ulardan har qaysi sportchi organizmiga ma'lum birta

ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun mikrosiklni shunday tuzish kerakki, u mashg'ulotning u yoki bu bosqichigamos keluvchi barcha asosiy yuklamalarni foydali echishiga imkon bersin (31, 41, 45). Mikrosikllarni tuzishdagi ko'pgina masalalarni yechish asosida muskul faoliyati bilan bog'liq bo'lgan charchash va tiklanish sikllari to'g'risidagita'minot yotadi. Mushak faoliyatining fiziologiya va bioximiya bo'yicha tadqiqotlari orqali jismoniy yuklamalardan keyingi tiklanish sikllarining fazali ekanligi ko'rsatilgan (10, 13, 45). Tiklanish davrida kelib chiquvchi turli tizimlardan konstruktiv o'zgarishlar chidamlilikning oshishiga asos bo'ladi. Shu tufayli ish davridan keyingi davrda ikki davrni farqlash kerak:

1) Bu fazada mushak ishi ta'sirida o'zgaruvchi jismoniy va vegetativ funksiyalari (turli tiklanish davri) bo'lib, uning asosida organizm gomeostazining tiklanishi hisoblanadi.

2) Konstruktiv faza (tiklanishning qoldirilgan davri)dagi siklda ketma-ket bo'ladigan reaksiyalar yig'indisi tufayli organizmning organ va

to'qimalarida funksional hamda tuzilmalari qayta qurilishi shakllanishi kelib chiqadi. Odatda xuddi shu davrda energiya potentsiallari juda katta kompleksatsiyani va muhitning hamda ruhiy sikllarning turli parametrlari fazasi kuzatiladi. Tiklanishning qoldirilgan davrida organizm holatining qonuniy o'zgarishlariga mos ravishda mashg'ulot yuklamalari va mashqlarining almashinib turishi bu holatdagi o'zgarishlarni boshqarib turish uchun zamin yaratadi.

Ma'lumki, jismoniy ishdan keyingi tiklanish sikllari isteroxron tarzida o'tadi, ya'ni juda katta kompleksatsiyasi bir vaqtning o'zida ro'y beradi. Shu yerda savol tug'iladi, qaysi tiklanuvchi funksiyaga qarab ish tutish. Bu 6-7 kunda bir martadan ko'p bo'lmagan katta mashg'ulot yuklamalariga ega mashqlarni qo'llashni bildirib, u sport

amaliyoti bilan qarama-qarshilikka uchraydi. N.V.Zimkin, N.I.Volkovlar jismoniy mashqlarning xususiyatlari va ularni qo'llash uslubi, yuklamalarning turli kattalik hamda yo'nalishga ega bo'lgan umumiy, ta'sirga bog'liq bo'lgan ayrim yuklamalardan kelib chiquvchi oqibatlarini tadqiq qilishning keng istiqbolini aniqlovchi ishlarida bu holatdan chiqib ketish yo'lini topamiz. Ta'kidlash joizki, bu mualliflarning turli yo'nalishdagi yuklamalarning almashinuvini oqilona tashkil qilish masalalariga yondashuvi hozirgi kunda yangilik emas. Uning amaliy ahamiyati ilgari L.P.Matveyev tomonidan aniqlangan. Uning hisoblashicha, mashg'ulotlar va dam olish oraliqining tuzilmasi asosiy mashg'ulotlarida qo'llagan mashqlarga nisbatan, tiklanish yoki yuqori ish qobiliyati bo'lganda olib borish uchun kerak. Bundan tashqari, L.P.Matveyev ko'rsatishicha, bir mashg'ulot tugagach, undan keyin tiklanish sikllari tugagunga qadar, organizm, hali yetarlicha yuqori darajada ish qobiliyatiga egaligida boshqa yo'nalishdagi yuklamali mashg'ulot o'tkazish mumkin. Lekin bu va shunga o'xshash fikrlar nazariy tahlil hamda sport amaliyotining ayrim hollaridagi ma'lumotlarga moslanadi, qisqa masofalarga yugurishdagi mashg'ulotning o'ziga xosligini hisobga olgan holda tajribada o'rganishga e'tibor qaratadi.

Qisqa masofalarga yuguruvchilarning turli yo'nalishdagi mashg'ulotlardan keyingi tiklanish reaksiyalarini tadqiq qilib, barcha o'rganilgan ko'rsat- kichlar bo'yicha to'liq tiklanishni tezlik yo'nalishi mashg'ulotlaridan keyin 6-8 soat o'tgach, umumiy va maxsus chiniqishni takomillashtirishga yo'naltirilgan mashg'ulotlardan keyin esa, ba'zi bir holatlarning tiklanishgacha yetib bora-olmasligi, boshqalarning yuqori darajada tiklanishlarini qayd qildilar. Bunda mashg'ulotlar (turgan joyda 15 s. yugurish testi bo'yicha ish qobiliyati va maxsus

chiniqishni rivojlantiruvchi mashg'ulotlardan so'ng kuchning tushish tezligi koeffitsientidan tashqari)ning o'ziga xosligini tushuntiruvchi jiddiy farqlar topilmadi. Ketma-ket uch kunlik mashg'ulotlardan so'ng barcha, asosan vegetativ tizim faoliyatini xarakterlovchi ko'rsatkichlarning yomonlashuvi qayd qilindi. Bundan kelib chiqib, mualliflar uch kunlik mashg'ulotdan keyin uch kun dam olish kerakligi haqida xulosa qiladilar. Bu tadqiqotning ijobiy tomoni shundaki, mualliflar tomonidan turli yo'nalishdagi mashg'ulotlarning organizmga ta'siri tadqiqot qilinib, ketma-ket ikki yoki uchta mashg'ulotning natija yig'indisi aniqlangan.

Yuqorida aytib o'tilganlardan kelib chiqib, quyidagi musobaqaga tayyorgarlik mikrosiklni A.M.Baratov bo'yicha tahlil qilib chiqildi. Unga ko'ra tayyorgarlik sikli quyidagicha:

I. Qishki musobaqalarga tayyorgarlik.

Dushanba. tezlik sifatlarini rivojlantiruvchi va texnikani takomil-lashtirish:

- 1) chigalyozdi yugurish – 15 daq.
- 2) MYuM – 6x60 m.
- 3) tezlanish – 3x100 m.
- 4) yugura kelib yugurish – 3x20 m., 2x30 m., 2x50 m. shiddat – 91-95 % (to'la tiklanib).

5) yugura kelib yugurish – 3x20 m., 2x30 m., 2x50 m. shiddat – 96

– 100 % (to'la tiklanib). 6) pastki startdan yugurish – 4x30 m., 2x40 m., 1x60 m. shiddat – 91-95 % (to'la tiklanib). 7) pastki startdan yugurish – 4x30 m., 2x40 m., 1x60 m. shiddat – 95-100% (tiklanib).

Seshanba. Maxsus chidamlilik va egiluvchanlikni rivojlantirish:

- 1) chigalyozdi yugurish – 15 daq.
- 2) MYuM – 6x60 m.
- 3) tezlanish – 3x100 m.
- 4) qayta yugurish – 3x100 m., 2x150 m., 2x250 m. shiddat – 91-95%.
- 5) qayta yugurish

– 2x100 m., 1x150 m. shiddat – 96-100%. 6) Egiluvchanlik mashqlari – 30min. Chorshanba. Kuch va tezkor – kuch sifatlarini rivojlantirish:

- 1) chigalyozdi yugurish – 15 daq.
- 2) qurbaqacha saqrash – 100 marta.
- 3) girya bilan ishlash – 2 seriya – 15 martadan.
- 4) basketbol. Payshanba. Umumiy chidamlilik va egiluvchanlikni rivojlantirish: 1) chigalyozdi yugurish – 15 daq.
- 2) kross – 6 km. (km=5 daq.). Juma. 1) chigalyozdi yugurish – 25 daq. Shanba va Yakshanba – musoboqa.

II. Yozgi musobaqalarga tayyorgarlik davri.

Dushanba. tezlik sifatlarini rivojlantirish va texnikani takomil-lashtirish:

- 1) chigalyozdi yugurish – 15 daq.
- 2) MYuM – 6x60 m.
- 3) tezlanish – 3x100 m.
- 4) pastki startdan yugurish – 5x30 m., 1x40 m., 2x60 m. shiddat – 91-95

% (to'la tiklanib). 5) pastki startdan yugurish – 5x30 m., 1x40 m., 2x60 m. shiddat – 96-100 % (to'la tiklanib). 6) sekin yugurish- 5 daq. Seshanba. Maxsus chidamlilik va egiluvchanlikni rivojlantirish:

- 1) chigalyozdi yugurish – 15 daq.
- 2) MYuM – 6x60 m.
- 3) tezlanish – 3x100 m.
- 4) qayta yugurish – 2x100 m., 2x150 m., 1x300 m. shiddat – 91-95%.
- 5) qayta yugurish – 1x100 m., 1x250 m. shiddat – 96- 100%.
- 6) Egiluvchanlik mashqlari – 20min.
- 7) Sekin yugurish – 5 daq.

Chorshanba. Kuch va tezkor – kuch sifatlarini rivojlantirish: 1) chigalyozdi yugurish – 30 daq.

2) qurbaqacha saqrash – 2x60 m.

3) gira bilan ishlash – 2 seriya

– 15 martadan.

4) sekin yukurish – 11 daq.

Payshanba. Pastki startdan yugurish- ni takomillashtirish: 1) chigalyozdi yugurish – 15 daq.

2) tezlanishlar – 3x100 m.

6) pastki startdan yugurish – 4x30 m., 4x50 m., 1x80 m. shiddat – 91-95%.

4) pastki startdan yugurish – 2x30 m. shiddat – 100%.

5) sekin yukurish – 13 daq.

Juma. 1) chigalyozdi yugurish – 30 daq.

Shanba va Yakshanba – musoboqa. Shunday

qilib, berilgan yuklamani bajarish ko'p jihatdan yuguruvchining anaerob imkonlarini rivojlantirishga yordam beradi. Shu bilan birga, 190 zar/daq.li YuQS bilan masofalar orasida 6 daq. dam olish bilan bo'ladigan 3x80 m.ga qayta yugurish shug'ullanuvchilar organizmiga yanada ko'proq ta'sir ko'rsatadi, shu sababli ertasi kuni anaerob va yuqori tezlik imkoniyatlarini ta'riflab beruvchi ko'rsatkichlarning hali tiklanishga ulgurmagani qayd qilinadi. Lekin, qisqartirilgan yuklamalar hisobiga tezkorlikni dam olish orqali rivojlantirish maqsadga muvofiqdir.

Mashg'ulotlarning u yoki bu tartibini aniqlashda, xususi mashg'ulot samarali (organizmning bir yuklamadan yoki bir xususiyatga ega bo'lgan yuklamalar kompleksidan ta'sirlanishi) kabi kumulyativ samara, ya'ni turli qulay yo'nalishdagi yuklamalarning organizmga ta'siridan kelib chiqqan oqibatlarni (xususi samara)ni umulashtirishni ham hisobga olish zarur. Shu bilan birga oqibatlar faqatgina moslashish samarasi ko'rinishida jamlanib qolmasdan, balki organizmda umumlashib, uni yangi sifat holati bilan ta'minlaydi (10, 12, 22). Yuqoridagilarni hisobga olib, mashg'ulot siklida turlicha tuzilish birliklarini, xususan, 13-15 yoshdagi qisqa masofaga

yuguruvchilarda tayyorgarlikni mikro va mezosikllarni tashkil qilish masalalarini ishlab chiqish muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Bugungi kunda mashg'ulot siklini ilmiy jihatdan qulaylashtirish zaruriyati tug'ilganligi ko'rilmog'daki, bu mashg'ulot siklining turli tuzilish birliklari mazmuni va prinsiplari, shu jumladan mikro va mezosikllarni aniqlash bilan bog'liqdir. Bunda siklni, qulaylashtirish deganda, biz uni tuzishda harakat imkoniyatlarining eng ko'p o'sishini ta'minlovchi variant tanlashni tushunamiz. Bir vaqtning o'zida qulay variantni tanlash sportchini tayyorlashda hal qilinadigan masala va qonuniyatlardan kelib chiqib, siklning mazmunini aniqlash va bu mazmunni vaqtlarga tarqatib chiqish bilan bog'langan bo'lib, bunda masala va qonuniyatlarni sportchining sport mahoratiga erishishni ta'minlaydi. Boshqacha qilib aytganda, mashg'ulot siklini qulaylashtirish-bu mashg'ulot dasturini shunday tuzish kerakki, bunda uning mazmunini tartibga keltirish sharti qo'yiladi.

Ushbu tadqiqotda qisqa masofaga yuguruvchilar shiddatli mashg'ulot yuklamalarini bajargandan so'ng funksional holat va muskul ish qobiliyati ko'rsatkichlari tiklanishiga bog'liqligi ko'rsatilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Andris E.R., Qudratov R.Q. Yengil atletika. – T.: 1998. – 124 b.
2. Andris E.R. Upravleniye trenirovkoy v bege na 100 metrov. – T.: 1990. – 109 s.
3. Jilkin A. I., Kuzmin V. S., Sidorchuk Ye. V. Legkaya atletika (Ucheb. posobiye dlya stud. vissh. ucheb. zavedenii. – M.: Izdatelskiy sentr «Akademiya», 2009. - 464 s.
4. Shakirjanova K.T. Yengil atletikada sport mashg'ulotlari asoslari. – T.: 2008. – 72 b.
5. Abdukhamidov, R. N. (2021). IMPROVING PSYCHOPHYSIOLOGICAL TRAINING OF TEENAGE BOXERS WITH THE HELP OF IMPROVISED MEANS OF GAMES. Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities, 1(1.5 Pedagogical sciences).
6. Абдухамидов, Р. Н. (2021). САМАРАЛИ ВОСИТА ВА УСУЛЛАР ЁРДАМИДА ЎСМИР БОКСЧИЛАРНИНГ ПСИХОФИЗИОЛОГИК ТАЙЁРГАРЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ. Academic research in educational sciences, 2(Special Issue 1).
7. Халмухамедов, Р. Д., Абдухамидов, Р. Н., Каримов, Ш. Қ., & Усмонхўжаев, С. Т. (2021). СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ СУДЕЙСТВА В БОКСЕ. Academic research in educational sciences, 2(Special Issue 1)

KURASHCHI SPORTCHILARDA JISMONIY SIFATLARNI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Shamsov Murodjon Qurbonovich
Buxoro davlat pedagogika instituti
Jismoniy madaniyat fakulteti o'qituvchisi

Annotatsiya

Kirish: Maqolada kurash sport turining ahamiyati, yoshlar orasida mazkur sportni ommalashtirishning jamiyat taraqqiyotiga ta'siri bayon etilgan. Asosiy e'tibor kurashchilarning jismoniy fazilatlarini shakllantirish masalalariga qaratilgan. Jismoniy sifat chidamlilik jahon standartlari tahlil qilingan.

Maqsad: Kurashda muvaffaqiyatga erishish uchun sportchining jismoniy sifatlarini kompleks rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Kuch, chidamlilik, tezlik, moslashuvchanlik, koordinatsiya, muvozanat va portlash kuchi kabi sifatlar kurash texnikasi va taktikasi bilan uzviy bog'liq. Ushbu sifatlarini rivojlantirish orqali sportchi raqibga qarshi samarali harakat qila oladi, uzoq davom etuvchi kurashda o'zining jismoniy imkoniyatlarini saqlaydi va raqibning hujumlariga muvaffaqiyatli qarshi tura oladi.

MATERIAL VA METODLAR: Muvaffaqiyatga erishish uchun individual yondashuvni qo'llash, mashg'ulotlarni to'g'ri rejalashtirish va texnikani mukammallashtirish zarur. Jismoniy sifatlarini oshirish bilan birga sportchining ruhiy tayyorgarligi va sog'lom turmush tarzi ham kurashdagi g'alabani asosiy omillari hisoblanadi. Shunday qilib, jismoniy sifatlarini to'g'ri metodikalar orqali rivojlantirish nafaqat sportchining shaxsiy salohiyatini oshiradi, balki musobaqalarda yuqori natijalarga erishishda mustahkam poydevor yaratadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Kurashchining musobaqa faoliyati ko'p qirrali va mushak tizimining ulkan ishi bilan bogliq (kurashda statik va dinamik tartibda ishlovchi deyarli hamma mushak guruhlari qatnashadi). Shuning uchun chidamlilik nafaqat ishlayotgan mushaklarga yetkazib beriladigan kislorod miqdori bilan, balki mushaklarning o'zining uzoq vaqt davom etadigan kuchli zo'riqishli ishga bo'lgan moslashishi bilan aniqlanadi. Sportchi trenirovka va musobaqa faoliyatida ma'lum bir toliqishni yengib o'tgan taqdirdagina uning chidamliligi takomillashadi.

XULOSA: Jismoniy fazilatlar, harakatlar bajarish jarayonlarida harakat maqsadiga muvofiq o'zaro bog'liqlikda namoyon bo'ladi. Jismoniy fazilatning birining yuqori darajada rivojlangan bo'lishi boshqa fazilatlarini ham takomillashuviga olib keladi. Jismoniy tayyorgarlik jarayonlarida jismoniy fazilatlarini uyg'un rivojlantirishga katta e'tibor qaratish kerak. Jismoniy tayyorgarlik darajasi ortib borish bilan kurashchilar maxsus fazilatni takomillashtirishga harakat qiladilar.

Kalit so'zlar: jismoniy sifat, sport, chidamlilik, trenirovka, aerob, anaerob.

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ ФИЗИЧЕСКИХ КАЧЕСТВ У СПОРТСМЕНОВ-БОРЦОВ

Шамсов Муроджон Курбанович
Бухарский государственный педагогический институт
Преподаватель факультета физической культуры

Аннотация.

Введение: в статье рассказывается о значении единоборств, влиянии популяризации этого вида спорта среди молодежи на развитие общества. Основное внимание уделяется вопросам формирования физических качеств борцов. Физическое качество анализируется по мировым стандартам выносливости.

Цель: для достижения успеха в борьбе важно комплексное развитие физических качеств спортсмена. Такие качества, как сила, выносливость, скорость, гибкость, координация, равновесие и взрывная сила, неразрывно связаны с техникой и тактикой борьбы. Развивая эти качества, спортсмен может эффективно действовать против соперника, сохранять свои физические возможности в длительной борьбе и успешно противостоять атакам соперника.

Материал и методы: для достижения успеха необходимо применять индивидуальный подход, правильно планировать тренировки и совершенствовать технику. Наряду с повышением физических качеств, психическая подготовка спортсмена и здоровый образ жизни также являются основными факторами победы в борьбе. Таким образом, развитие физических качеств с помощью правильных методик не только повышает личностный потенциал спортсмена, но и создает прочную основу для достижения высоких результатов на соревнованиях.

Обсуждение и результаты: соревновательная деятельность борца многогранна и связана с огромной работой мышечной системы (в борьбе участвуют практически все группы мышц, работающие в статическом и динамическом порядке). Таким образом, выносливость определяется не только количеством кислорода, доставляемого к работающим мышцам, но и собственной адаптацией мышц к длительной интенсивной напряженной работе. Выносливость спортсмена улучшается только в том случае, если он преодолевает определенную усталость в тренировочной и соревновательной деятельности.

Вывод: физические качества проявляются во взаимосвязи в процессах выполнения действий в соответствии с целью действия. Высокоразвитый характер одного из физических качеств приводит к совершенствованию и других качеств. В процессах физической подготовки следует уделять большое внимание гармоничному развитию физических качеств. С повышением уровня физической подготовки борцы стараются совершенствовать особое качество.

Ключевые слова: физическое качество, спорт, выносливость, тренировки, аэробные, анаэробные.

METHODOLOGY FOR THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL QUALITIES IN WRESTLING ATHLETES

Shamsov Murodjon Qurbonovich
Bukhara State Pedagogical Institute
Teacher, Faculty of Physical Culture

Annotation.

Introduction: the article describes the importance of wrestling sports, the impact of popularizing this sport among young people on the development of society. The main focus is on the issues of the formation of the physical qualities of wrestlers. Physical quality durability has been analyzed in world standards.

Objective: to achieve success in the fight, it is important to develop the athlete's physical qualities in a complex way. Qualities such as strength, endurance, speed, flexibility, coordination, balance, and blast strength are inextricably linked with wrestling techniques and tactics. By developing these qualities, the athlete is able to act effectively against the opponent, maintain his physical capabilities in a prolonged struggle and successfully resist the opponent's attacks.

Materials and methods: to achieve success, it is necessary to take an individual approach, correctly plan training and perfect the technique. Along with increasing physical qualities, the athlete's mental fitness and healthy lifestyle are also the main factors of victory in the fight. Thus, the development of physical qualities through the right methodologies not only increases the personal potential of the athlete, but also creates a solid foundation in achieving high results in competitions.

Discussion and results: The Wrestler's competition activities are multifaceted and are associated with the enormous work of the muscle system (almost all muscle groups involved in the fight, working in a static and dynamic order). Therefore, endurance is determined not only by the amount of oxygen supplied to the working muscles, but also by the adaptation of the muscles themselves to a long-lasting strong-tension work. Its endurance will improve only if the athlete has overcome a certain exhaustion in training and competition activities.

Conclusion: physical qualities are manifested in interdependence according to the purpose of action in the processes of performing actions. The fact that one of the physical qualities is highly developed also leads to the improvement of other qualities. In the processes of physical preparation, great attention should be paid to the harmonious development of physical qualities. With an increase in the level of physical fitness, wrestlers try to improve a special quality.

Keywords: physical quality, sports, endurance, training, aerobic, anaerobic.

Kurashchining chidamliligi - bu butun bellashuv davomida harakatlarni yuqori sur'atda bajarish va butun musobaqa davrida bir nechta bellashuvlarni shiddat bilan o'tkazish qobiliyatidir. Yuqori darajadagi chidamlilik kurashchiga katta trenirovka va musobaqa nagruzkalarini o'zlashtirishga, musobaqa faoliyatida o'zining xarakteristik harakatlarini to'laqonli ravishda amalga oshirishga imkon beradi.

Kurashda umumiy va maxsus chidamlilik farqlanadi.

Umumiy chidamlilik deganda sportchining sust shiddatdagi ishini uzoq

vaqt bajarishga bo'lgan qobiliyati tushuniladi.

Maxsus chidamlilik kurashchining musobaqa bellashuvi davomida turli xususiyatdagi harakatlar va amallarni har xil kuchlanishlar bilan hamda gavdaning turli holatlarida yuqori sur'atda bajarish qobiliyati orqali tavsiflanadi.

Kurashchining musobaqa faoliyati ko'p qirrali va mushak tizimining ulkan ishi bilan bogliq (kurashda statik va dinamik tartibda ishlovchi deyarli hamma mushak guruhlari qatnashadi). Shuning uchun chidamlilik nafaqat ishlayotgan mushaklarga yetkazib beriladigan kislorod miqdori bilan,

balki mushaklarning o'zining uzoq vaqt davom etadigan kuchli zo'riqishli ishga bo'lgan moslashishi bilan aniqlanadi. Sportchi trenirovka va musobaqa faoliyatida ma'lum bir toliqishni yengib o'tgan taqdirdagina uning chidamliligi takomillashadi. Jismoniy toliqish va chidamlilik asosida mushak faoliyatining turli xildagi ta'minoti jarayonlari yotganligini bilgan holda ularning faoliyat ko'rsatish darajasini oshirish uchun ularga maqsadli ta'sir etish mumkin.

Trenirovka yuklamasi, sportchi organizmiga ta'sir ko'rsatish chorasini sifatida, quyidagi tavsiflar bilan belgilanadi:

- mashq shiddati;
- mashq davomiyligi;
- takrorlash soni;
- dam olish oralig'i davomiyligi;
- dam olish xususiyati.

Bajarilayotgan mashq shiddati energiya ta'minotining aerob va anaerob

jarayonlari nisbati xususiyatiga ta'sir ko'rsatadigan yuklamaning eng muhim tavsifi hisoblanadi. To'rtta shiddat zonasini ajartish qabul qilingan: maksimal, submaksimal, katta, sust. Mashq davomiyligi uni bajarish shiddatiga nisbatan teskari bog'liqlikka ega. Ish davomiyligining 20 - 25 sekunddan 4 -5 minutgacha ko'payishi bilan uning shiddati keskin kamayadi. Mashqning energiya ta'minoti turi uning davomiyligiga bog'liq. Anaerob-glikolitik rejimdagi mashqlar davomiyligi 3-8 sekunda, anaerob-glikolitik rejimda 20 sekunddan 3 minutgacha hamda aerob rejimda - 3 minutdan va ko'proqqa teng. Ko'p sonli tadqiqotlar natijalariga asosanib, davomiyligi har xil bo'lgan maksimal jismoniy yuklamada anaerob va aerob jarayonlarning umumiy energetik metabolizmga nisbatan hissasini aniqlash mumkin. Tegishli natijalar 4-jadvalda keltirilgan.

1 - jadval

Davomiyligi har xil bo'lgan maksimal jismoniy yuklamada anaerob va aerob jarayonlarning umumiy quvvat sarflanishiga ketadigan nisbiy ulushi

Ishning davomiylilik chegarasi	Quvvatning chiqishi			Nisbiy ulush	
	Anaerob jarayonlar	Aerob jarayonlar	Jami	Anaerob jarayonlar %	Aerob jarayonlar %
10 sek	20	4	24	83	17
1 min	30	20	50	60	40
2 min	30	45	75	40	60
5 min	30	12	150	20	80
10 min	25	245	270	9	91
30 min	20	675	695	3	97
60 min	15	1200	1215	1	99

Mashqlarni takrorlash soni ularning organizmga ta'sir ko'rsatish darajasini belgilaydi. Aerob sharoitlarda ishlashda takrorlash sonini ko'paytirish nafas olish va qon aylanish organlari faoliyatini yuqori darajada uzoq vaqt ushlab turishga majbur qiladi. Anaerob rejimda mashqlarni takrorlash soni kislorodsiz mexanizmlarning

tugashiga yoki markaziy asab tizimining qurshovda kolishiga olib keladi.

Dam olish oralig'i davomiyligi organizmning trenirovka yuklamasiga bo'lgan javob reaksiyasi hajmi singari, uning xususiyatini ham aniqlash uchun katta ahamiyatga ega. Bunda dam olish oraliqlarida sodir bo'ladigan tiklanish jarayonlari quyidagilardan iborat:

- tiklanish jarayonlari tezligi bir xil emas - avval tiklanish tez kechadi, so'ng sekinlashadi;

- turli ko'rsatkichlar har xil vaqtdan keyin tiklanadi (geteroxronlilik);

- tiklanish jarayonida ish qobiliyati va boshqa ko'rsatkichlarning fazali o'zgarishi kuzatiladi.

Dam olish oraliq'r i tiklanish uchun yetarli bo'lgan sust shiddatli mashqlarni bajarishda har bir keyingi urinish taxminan avvalgisiga o'xshagan ko'rinishda boshlanadi. Ushbu holda dam olish oraliq'ini kamaytirishda yuklama ko'proq aerob yuklamaga aylanadi, chunki odatda 3-4 minutga kelib vujudga kelayotgan nafas olish jarayonlari ham o'z kuchini saqlab qolgan bo'ladi. Maksimal va submaksimal quvvatli mashqlardagi dam olish oraliq'ini kamaytirish yuklamani anaerob yuklamaga aylantiradi, chunki mashq takrorlangan sari kislorod qarzi oshib boradi.

Dam olish xususiyati mashqlar o'rtasida faol, sust va aralash bo'lishi mumkin.

O'qitishning kritik nuqtasiga yaqin bo'lgan tezlikda ishlash paytida faol dam olish nafas olish jarayonlarini yuqori darajada ushlab turishga yordam beradi va ishdan dam olishga hamda aksincha holatga keskin o'tishning oldini oladi. Bu yuklamani ko'proq aerob yuklamaga olib keladi. Bundan tashqari, og'ir mehnatdan so'ng faol dam olish tiklanish jarayonlarini tezlashtiradi. Mashqlar o'rtasida sust dam olish paytida sportchi, butkul tinch holatda bo'lib, hech qanday harakatlarni bajarmaydi.

Chidamlilikni rivojlantirish uchun quyidagi uslublar qo'llaniladi: bajariladigan mashqlar hajmi va shiddatini oshirish, o'zgaruvchan, oraliqli, o'zgaruvchan-oraliqli, takrorlash.

Hajmni oshirish uslubi shundan iboratki, jismoniy mashqlarni bajarish vaqti mashg'ulotlardan mashg'ulotga asta-sekin oshib boradi. Bu uslub mashg'ulotlar sonini ko'paytirishini nazarda tutadi. Shiddatni

oshirish uslubi jismoniy mashqlarni bajarish sur'ati, shuningdek butunlay mashg'ulot zichligini mashg'ulotdan mashg'ulotga asta-sekin oshirib borishni ko'zda tutadi.

O'zgaruvchan uslub shundan iboratki, jismoniy mashqlar har xil sur'atda bajariladi. Bunda past sur'atda o'tkaziladigan vaqt bo'laklari mashg'ulotdan mashg'ulotga kamayib, baland sur'atda o'tkaziladiganlari ortib boradi.

Oraliqli uslub shundan iboratki, bunda jismoniy mashqlar bo'laklarga bo'linib (seriyalab), sust va faol dam olish oraliqlari bilan bajariladi. Trenirovka vazifalari mashqlarni bajarish sur'ati va davomiyligiga, shuningdek kurashchining mashq qilganlik darajasi hamda kayfiyatiga qarab, ish hamda dam olish oraliqlari davomiyligiga ko'ra har xil bo'lishi lozim. Takrorlash uslubi shundan iboratki, sportchi bir mashg'ulotning o'zida yoki bir nechta mashg'ulotda hajmi va shiddatiga ko'ra bir xil bo'lgan mashqlarni takrorlaydi.

Sport trenirovkasi jarayonida hamma uslublar bir-biri bilan turlicha uyg'unlashtirilgan holda qo'llaniladi. Chidamlilikni tarbiyalash samaradorligi ko'p jihatdan trenirovka jarayonining oqilona tuzilganligi bilan belgilanadi. Turli yo'nalishdagi mashqlarni bajarishda ma'lum bir ketma-ketlikka amal qilish va ularning ijobiy o'zaro ta'sir etishini ta'minlash juda muhimdir. Quyidagi ketma-ketlikka rioya etish maqsadga muvofiqdir:

- avval anaerob mashqlar (tezkor va tezkor kuch), so'ngra anaerob-glikolitik (kuch chidamliligi uchun) mashqlar;

- avval anaerob, so'ngra aerob mashqlar (umumiy chidamlilik uchun);

- avval anaerob-glikolitik, keyin aerob mashqlar.

Agar mashqlar ketma-ketligi teskari bo'lsa, tez trenirovka samarasining o'zaro ta'siri salbiy bo'ladi, hamda bunday mashg'ulot kam foyda beradi.

Jismoniy fazilatlar, harakatlar bajarish jarayonlarida harakat maqsadiga muvofiq o'zaro bog'liqlikda namoyon bo'ladi. Jismoniy fazilatning birining yuqori darajada rivojlangan bo'lishi boshqa fazilatlarni ham takomillashtirishga olib keladi.

Jismoniy tayyorgarlik jarayonlarida jismoniy fazilatlarni uyg'un rivojlantirishga katta e'tibor qaratish kerak. Jismoniy tayyorgarlik darajasi ortib borish bilan kurashchilar maxsus fazilatni takomillashtirishga harakat qiladilar.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Azizov N.X. Belbog'li turkiston kurashi. - Toshkent: o'qituvchi, 1998.
2. Борисов К. Практика рукопашного боя. Учебное пособия под/рек. 2003 г
3. Salomov R.S. Sport mashg'ulotining nazariy asoslari – Toshkent., O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya instituti, 2005 yil - 238 b.
4. Goncharova O.V. Yosh sportchilarning jismoniy qobiliyatlarini rivojlantirish Toshkent., O'zbekiston Davlat jismoniy tarbiya instituti 2005 yil - 171 b.
5. Dzyudo kurashi. A.A.Absatarov. A.A.Istomin. Toshkent Iqtisod-Moliya 1993 yil.

MUALLIFLAR HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Shamsov Murodjon Qurbonovich

Buxoro davlat pedagogika instituti jismoniy madaniyat fakulteti o'qituvchisi

A large, thick, blue circular brushstroke graphic that is slightly irregular, resembling a hand-painted ring. It is centered on the page and serves as a background for the main title.

19.00.00 – PSIXOLOGIYA FANLARI

ТАЛАБАЛАРНИНГ ТАШКИЛОТЧИЛИК ҚОБИЛИЯТЛАРИНИ МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ ЖАРАЁНИДА РИВОЖЛАНТИРИШ.

Феруза Садикова

*Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти
Миллий тадқиқот университети, Тошкент шаҳри*

Аннотация.

КИРИШ: Ушбу мақолада бугунги кунда олий таълим муассасалари талабаларнинг мустақил таълим жараёнида талабаларнинг ташкилотчилик қобилиятларини ривожлантириш борасида амалга оширилаётган ишлар, ушбу жараёнда учраётган муаммолар борасида фикр юритилган.

МАҚСАД: Мустақил таълим орқали талабалар ташкилотчилик қобилиятларини ривожлантириш.

МАТЕРИАЛЛАР ВА МЕТОДЛАР: Тадкикот методологияси мазкур ишда олий таълим муассасаларида талабаларнинг мустақил ишлаш фаолиятини ривожлантириш омилларидан фойдаланишнинг мазмунни мақсади, вазифалари ва тамойиллари ўрганилди. Тадкикот давомида тизимли ёндашув ва таҳлил қилиш усулларида фойдаланилди. Таҳлил ва натижалар Ўзбекистон Республикасида олий таълимни тизимли ислоҳ қилишнинг устувор йўналишларини белгилаш, замонавий билим ва юксак маънавий-ахлоқий фазилатларга эга, мустақил фикрлайдиган юқори малакали кадрлар тайёрлаш жараёнини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш, олий таълимни модернизация қилиш, илғор таълим технологияларига асосланган ҳолда ижтимоий соҳа ва иқтисодиёт тармоқларини ривожлантириш борасида катта ишлар олиб борилмоқда.

ХУЛОСА: олий таълим муассасаларида мустақил таълим жараёнини амалга оширишда тизимли ишларни йўлга қўйиш, талабаларни мустақил ишлашга ўргатиш ижодий ва ижтимоий фаол, ижтимоий - сиёсий ҳаётда мустақил равишда ўз ўрнини топа олиш малакасига эга бўлган, истиқболий вазифаларни қўйиш ва ҳал қилиш қобилиятига эга бўлган кадрларнинг янги авлодини шакллантиришга асос бўлади.

Калит сўзлар: таълим, мустақил таълим, ташкилотчилик қобилияти, компетенция, замонавий ёндошувлар.

РАЗВИТИЕ ОРГАНИЗАЦИОННЫХ НАВЫКОВ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ.

Феруза Садикова

*Ташкентский институт инженеров ирригация и механизация сельского хозяйства,
Национальный исследовательский университет, г. Ташкент*

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье обсуждается работа, проводимая высшими учебными заведениями в процессе самостоятельного обучения студентов, и проблемы, возникающие в этом процессе.

ЦЕЛЬ: Развивать организаторские способности учащихся посредством самостоятельного обучения.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Изучена методология исследования в данной работе, цели, задачи и принципы использования факторов развития самостоятельной работы студентов вузов. В ходе исследования использовались системный подход и аналитические методы. Анализ и результаты: определение приоритетов системного реформирования высшего образования в Республике Узбекистан, поднятие процесса подготовки высококвалифицированных кадров, обладающих современными знаниями и высокими морально-этическими качествами, на новый уровень качества, модернизация высшего образования, социальная сфера базируется на передовых образовательных технологиях и проводится большая работа по развитию отраслей экономики.

ВЫВОД: Налаживание системной работы по осуществлению самостоятельного образовательного процесса в высших учебных заведениях, обучению студентов самостоятельной работе, созданию нового поколения кадров творческих и социально активных, обладающих навыками самостоятельного нахождения своего места в общественной и политической жизни. Жизнь, у которых есть способность ставить и решать перспективные задачи, является основой формирования.

Ключевые слова: образование, самостоятельное образование, организаторские способности, компетентность, современные подходы.

**DEVELOPMENT OF STUDENTS' ORGANIZATIONAL SKILLS IN THE PROCESS OF
INDEPENDENT STUDY.**

Feruza Sadikova

*Tashkent institute of irrigation and agricultural mechanization engineers,
national research university, Tashkent city*

Annotation.

INTRODUCTION: In this article, the work carried out by higher educational institutions in the process of independent education of students, and the problems encountered in this process, are discussed.

GOAL: To develop organizational skills of students through independent education.

MATERIALS AND METHODS: Research methodology in this work, the purpose, tasks and principles of the use of factors for the development of independent work of students in higher education institutions were studied. A systematic approach and analytical methods were used during the research. Analysis and results: setting priorities for the systematic reform of higher education in the Republic of Uzbekistan, raising the process of training highly qualified personnel with modern knowledge and high moral and ethical qualities to a new level in terms of quality, modernization of higher education, social sphere based on advanced educational technologies and great work is being done on the development of economic sectors.

CONCLUSION: Establishing systematic work in the implementation of the independent education process in higher education institutions, teaching students to work independently, creating a new generation of personnel who are creative and socially active, who have the skills to independently find their place in social and political life, who have the ability to set and solve prospective tasks is the basis for formation.

Key words: education, independent education, organizational ability, competence, modern approaches.

Маълумки, ҳар бир мамлакатнинг юксалиши, ривожланиши ёки аксинча, инқирозга юз тутиши ўша мамлакатдаги таълим тизимининг қай даражада ривожланганлигига боғлиқдир. Ҳозирда янгиланаётган жамият учун ҳамда эркинлашаётган иқтисодий, ижтимоий ва сиёсий муносабатлар учун, аввало, шу сифатларга мос тарзда фаолият кўрсатишга қодир таълим тизими зарур. Шунинг учун ҳам таълим тизимига Ўзбекистон Республикаси ижтимоий тараққиёти соҳасида устувор йўналиш деб ёндашилади. Мустақил таълим жараёнида талабаларнинг ташкилотчилиги қобилиятларини ривожлантириш педагогик муаммо сифатида эканлигини таҳлил этар эканмиз, Ўзбекистон Республикасида олий таълимни тизимли ислоҳ қилишнинг устувор йўналишларини белгилаш, замонавий билим ва юксак маънавий-ахлоқий фазилатларга эга, мустақил фикрлайдиган юқори малакали кадрлар тайёрлаш жараёнини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш, олий таълимни модернизatsia қилиш, илғор таълим технологияларига асосланган ҳолда ижтимоий соҳа ва иқтисодиёт тармоқларини ривожлантириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги ПФ-5847-сонли Фармони асосида “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси” қабул қилинганлиги айтиш мумкин. Мустақил таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сонли қарори [3].

қаратилганлигини эътироф этиш мумкин. Мазкур концепцияда олий таълим соҳасида давлат-хусусий шерикликни ривожлантириш, ҳудудларда давлат ва нодавлат олий таълим муассасалари фаолиятини ташкил этиш асосида олий таълим билан қамров даражасини 50 фоиздан ошириш, соҳада соғлом рақобат муҳитини яратиш; Шу боис, “Таълим тўғрисида” ги Қонунда мустақил фикрлайдиган, юқори малакали мутахассис кадрлар тайёрлаш тизими акс эттирилган [2]. Шунингдек, мазкур муаммоларни тизимли ҳал қилиш борасида Республикада ҳуқуқий меъёрий асослар яратилди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармони [6], Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 8 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сонли Фармони[1], Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2909-сонли қарори [3].

Мустақил иш талқинига бўлган ёндашувларни таҳлил қила туриб, шуни айтиш мумкинки, ўқув жараёнида унинг аҳамиятини аввалдан англаб етганларини кўриш мумкин. Ф.А.Дистервег ўқувчиларни ақлий кучларини ривожлантириш ғоясини кўриб чиқиб,

шунинг таъкидлагани: “ривожланиш ва таълим ҳеч бир инсонга берилиши ва етказилиши мумкин эмас. Ҳар ким бунга шахсий фаолияти билан эришиши керак. Инсон ўзининг мустақил йўл билан эгалламагани - уники ҳисобланмайди” деб фикр билдирган [9]. Буюк мутафаккиримиз Абдулла Авлонийнинг фикрича, - «Фикр тарбияси энг керакли, кўп замонлардан тақдир(орзу) қилиб келинган, муаллимларнинг диққатларига суялган ва виждонларига юкланган муқаддас бир вазифадир. Фикр инсонни шарофатлик, ғайратлик бўлишига сабаб бўлур»- деб ёзади ўзининг «Туркий гулистон ёхуд ахлоқ» асарида. Яна шу асарида бадан тарбияси билан бир қаторда фикр тарбиясига ҳам алоҳида аҳамият беради. Унинг таъкидлашича, фикр тарбияси “ муаллимнинг ёрдамига сўнг даражада мухтождир” ва инсон ҳаётида муҳим аҳамиятга эга: “Фикр агар яхши тарбият топса, Ханжар олмосдан бўлур ўткур. Фикрнинг ойнаси олурса занг, Руҳи равшан замир ўлур бенур” деб айтиб ўтганлар [10]. Л.В.Голиш ва Д.М.Файзуллаевалар ўзининг олиб борган илмий тадқиқот ишларида таълим олувчилар томонидан мустақил ишни бажаришда уларнинг фаолияти тизимида кўрсатилган ҳар бир элементларнинг муваффақиятли режалаштириш, ташкиллаштириш, мониторинг ва баҳолаш зарур эканлигини асослаб беришган [7]. М.Баракаевнинг илмий-педагогик тадқиқот ишларини ўрганиб, “Мустақил таълим – олий таълим тизимида таълимнинг шундай бир шаклидирки, бунда талабаларнинг ўқув фаолияти педагог томонидан бошқарилиб, топшириқлар берилади, маслаҳатлар уюштирилади ва бажарилиши назорат қилинади” деб таъкидлайди [8].

Тадқиқот методологияси мазкур ишда олий таълим муассасаларида

талабаларнинг мустақил ишлаш фаолиятини ривожлантириш омилларидан фойдаланишнинг мазмуни мақсади, вазифалари ва тамойиллари ўрганилди. Тадқиқот давомида тизимли ёндашув ва таҳлил қилиш усулларида фойдаланилди. Таҳлил ва натижалар Ўзбекистон Республикасида олий таълимни тизимли ислоҳ қилишнинг устувор йўналишларини белгилаш, замонавий билим ва юксак маънавий-ахлоқий фазилатларга эга, мустақил фикрлайдиган юқори малакали кадрлар тайёрлаш жараёнини сифат жиҳатидан янги босқичга кўтариш, олий таълимни модернизация қилиш, илғор таълим технологияларига асосланган ҳолда ижтимоий соҳа ва иқтисодиёт тармоқларини ривожлантириш борасида катта ишлар олиб борилмоқда. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш Концепциясининг “Олий таълим тизимини ривожлантиришнинг стратегик мақсадлари ва устувор йўналишлари” деб номланган 3-бобининг “Олий таълим билан қамровни кенгайтириш, олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш сифатини ошириш” деб номланган 1-§ да “Мустақил таълим соатлари улушини ошириш, талабаларда мустақил таълим олиш, танқидий ва ижодий фикрлаш, тизимли таҳлил қилиш, тадбиркорлик кўникмаларини шакллантириш, ўқув жараёнида компетенцияларни кучайтиришга қаратилган методика ва технологияларни жорий этиш, ўқув жараёнини амалий кўникмаларни шакллантиришга йўналтириш, бу борада ўқув жараёнига халқаро таълим стандартларига асосланган илғор педагогик технологиялар, ўқув дастурлари ва ўқувуслubbий материалларни кенг жорий этиш” [1] масалаларида таълим олувчиларнинг мустақил таълим

олишлари, мустақил ишлаш малакаларини узлуксиз ошириш орқали мутахассисларнинг зарурий компетенцияларини, ижодий яратувчанлик, тадқиқотчилик, мантикий тафаккурини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилган.

Бугунги кундаги таълим тизимида олиб борилаётган ислохотлар талабаларни мустақил фикрлашини ривожлантириш, индивидуал таълим траекторияларига асосланган, талабаларда креатив фикрлаш, амалий кўникмаларни шакллантиришга оид муаммоларни бартараф этишга қаратилгандир. Олий таълим муассасаларида бу вазифаларни амалга оширишга босқичма-босқич ўтиш режалаштирилган. Бугунги кунда олий таълим тизимида мустақил таълим соатлари улушини камлиги, талабаларда мустақил таълим олиш, танқидий ва ижодий фикрлаш, тизимли таҳлил қилиш, тадбиркорлик кўникмаларини шаклланмаганлиги, ўқув жараёнидоталабаларда ташкилотчилик қобилияти, компетенцияларни кучайтиришга қаратилган методика ва технологияларни жорий этиш замон талабига мос келмаслиги асосий муаммолар қаторига киради. Шундай экан, олий таълим тизимида мустақил таълим соатлари улушини ошириш, талабаларда мустақил таълим олиш, танқидий ва ижодий фикрлаш, тизимли таҳлил қилиш, тадбиркорлик кўникмаларини шакллантириш, компетенцияларни кучайтиришга қаратилган методика ва технологияларни жорий этиш, ўқув жараёнини амалий кўникмаларни шакллантиришга йўналтириш, бу борада ўқув жараёнига халқаро таълим стандартларига асосланган илғор педагогик технологиялар, ўқув дастурлари ва ўқувуслужий материалларни кенг жорий

этиш бугунги куннинг асосий вазифаларидан биридир. Замонавий шароитда таълим жараёнининг барча имкониятларига кўра шахсни ривожлантириш, ижтимоийлаштириш ва унда мустақил, танқидий, ижодий фикрлаш қобилиятларини тарбиялашга йўналтирилиши талаб қилинмоқда. Юксак малакали мутахассисларни истеъмолчилар талабларига қараб тайёрланиши, талабаларни танлаган ихтисосликлари бўйича билим, кўникма ва малакаларини шакллантирилиши мустақил равишда билим олишга ва амалий фаолиятга ўргатилиши таъминланиши керак.

Мустақил таълим жараёнида талабаларнинг ташкилотчилик қобилиятларини ривожлантиришга муаммо сифатида талқин этилганлиги боис, 2020-йил 23-сентябрда тасдиқланган янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонунида ҳам “Мустақил таълим олиш якка тартибда амалга оширилади ҳамда таълим олувчиларни касбий, интеллектуал, маънавий ва маданий ривожлантиришга хизмат қилади” [2] деб белгилаб қўйилганлигини келтириб ўтиш мумкин. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора –тадбирлари тўғрисида”ги қарорида: “Ҳар бир олий таълим муассасаси жаҳоннинг етакчи илмий-таълим муассасалари билан яқин ҳамкорлик алоқаларини ўрнатиш, ўқув жараёнига халқаро таълим стандартларига асосланган илғор педагогик технологиялар, ўқув дастурлари ва ўқув-услужий материалларини кенг жорий қилиш, ўқув-педагогик фаолиятга, мастер-класслар ўтказишга, малака ошириш курсларига хорижий ҳамкор таълим муассасаларидан юқори малакали ўқитувчилар ва олимларни фаол жалб

қилиш ..." [3] таъкидланиб, муҳим аҳамият касб этади.

Ҳозирги кунда таълим жараёнини, олий таълимнинг ўқув режа ва дастурларини янги педагогик технологиялар ва ўқитиш усулларини кенг жорий этиш, магистратура илмий-таълим жараёнини сифат жиҳатидан янгилаш ва замонавий ташкилий шаклларни жорий этиш асосида янада такомиллаштириш асосий муаммолар қаторида ва ушбу муаммолардан келиб чиқиб, олий таълимнинг ўқув режа ва дастурларини янги педагогик технологиялар ва ўқитиш усулларини кенг жорий этилган янги авлодини яратиш, магистратура илмий-таълим жараёнини сифат жиҳатидан янгилаш ва замонавий ташкилий шаклларни жорий этиш бош мақсад бўлиб қолмоқда. Бугунги глобаллашув шароитида таълим жараёнида илғор педагогик технологиялар ва фаол усуллардан фойдаланиш, янги ишлаб чиқарилаётган техник воситаларни татбиқ қилиш, кўпроқ талабаларни мустақил ишлашга ундаш, илғор тажрибалардан сабоқ беришнинг турли йўлларида кенг фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Яна бир жиҳати муҳимки, олий таълим тизимида таълим олаётган талабаларнинг танлаган касбига мойиллиги, лаёқатлари, билим ва кўникмаларини ривожлантириш, уларнинг танлаган йўналишлари бўйича мутахассис сифатида шаклланишлари учун махсус фанларни ўқитишни самарали ташкил қилишни таъминлаш лозим. Ҳар қандай жамиятда бўлганидек, республикамизнинг тараққиётида бозор иқтисодиёти шароитида рақобатга бардош бера оладиган малакали мутахассисларни тайёрлаш асосий муаммо ҳисобланади. Мутахассис кадрлар тайёрлаш, унинг сифат ва самарадорлигини ошириш борасида ҳам

сўнгги йилларда кенг қўламли ишлар қилинди ва қилинмоқда. Жумладан, тайёрланаётган мутахассис кадрларнинг мустақиллиги, ижодкорлиги, тадбиркорлиги, фаоллиги каби хислатларни таркиб топтиришга алоҳида эътибор берилмоқда. Таълим муассасаларида мустақил ишни қандай бажаришни ҳар бир талабанинг ўзи амалга оширади. Мувафаққиятга эришиш учун талабанинг ўзи сабр-тоқат билан, машаққатлардан кўркмай ўз устида ишлаши керак. Буни эса талабанинг ўзи режалаштиради ва амалга оширади [4]. Жамиятнинг барча жабҳаларидаги муаммолар, ўзгаришлар олий таълим муассасаларида талабаларини тайёрлаш жараёнига ҳам таъсир қилиб ва янгидан янги талабларни қўяди.

Ҳозирги пайтда ҳам назарий билим ва амалий кўникмага эга, ўзгаришларга мосланувчан, эркин фикрлайдиган, касбий ҳамда ҳаётий муаммоларини мустақил ҳал қила оладиган мутахассисларга, кадрларга эҳтиёж катта. Шу билан бирга, олий таълим муассасаларида талабаларидан ҳар томонлама билимдонлик, мустақил фикрлай оладиган, ташкилотчилик қобилиятига эга шахс даражасини талаб этади. Бундай талабларнинг бажарилиши албатта уларни бутун ҳаёти давомида билим олишга ўргатиш орқали таъминланади. Фаол таълим шароитида ўзлаштирилган билим, эгалланган кўникма ва малакалар мазмунан тизимли ва мантиқан тугалланган тарзда шакллантирилиб турли ишлаб чиқариш вазиятларида қўлланишга имкон беради. Таълим олувчиларни фаоллаштириш уларнинг мустақил ўрганиш қобилиятларини ривожлантириш имконини беради. Мустақил таълим жараёнида талабаларнинг ташкилотчилик қобилиятларини ривожлантиришга муаммони ечими

сифатида шуни айтишимиз мумкинки, олий таълим муассасаларида ўқув жараёнини босқичма-босқич кредит-модуль тизимига ўтказишдир. Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясида 2030 йилга қадар республикадаги барча олий таълим муассасаси (ОТМ)нинг 85 фоизи, жумладан, 2020/2021 ўқув йилининг ўзидан 33 та олий таълим даргоҳини кредит-модуль тизимига ўтказиш кўрсатиб ўтилди. Кредит-модуль тизими, бу — таълимни ташкил этиш жараёни бўлиб, ўқитишнинг модуль технологиялари жамламаси ва кредит ўлчови асосида баҳолаш модели ҳисобланади. Уни бир бутунликда олиб бориш серқирра ҳамда мураккаб тизимли жараёндир. Кредит-модуль тамойилида иккита асосий масалага аҳамият берилади: талабаларнинг мустақил ишлашини таъминлаш; талабалар билимини рейтинг асосида баҳолаш. Шундай экан, кредит – модуль тизими дарс машғулотларини нафақат ўқитишни инноватсион таълим технологиялари асосида олиб бориш, балки талабадан мустақил ўқиш-ўрганиш, таълимга янгича муносабатда бўлиш, меҳнат бозори талабидан келиб чиқиб, зарурий ва чуқур назарий билимларни эгаллаш, амалий кўникмаларини шакллантиришга ўргатишдан иборатдир. Мухтасар айтганда, мазкур тизим талабанинг касбий ривожланиши ва камолотига йўналтирилган. Илм соҳибининг бутун ҳаёти давомида билим олишини таъминлашга ҳамда меҳнат бозори ва замонавий талабларга жавоб бера оладиган инсон капиталини шакллантиришга қаратилган деб айтиш мумкин. Кредит-модуль тизимининг жорий этилиши ўқитувчи ва талабанинг ҳамкорликда ишлашида муҳим омил ҳисобланади. Модулли таълимда педагог тингловчининг ўзлаштириш жараёнини

ташкил этади, бошқаради, маслаҳат беради, текширади. Талаба эса йўналтирилган объект томон мустақил ҳаракат қилади. Энг катта урғу ҳам талабаларнинг мустақил таълим олишига қаратилади. Хулоса ва таклифлар Олий таълим муассасалари мустақил таълим жараёнида талабаларнинг ташкилотчилик қобилиятларини ривожлантириш асосий масалардан ҳисобланади. Бу борада қуйидаги йўналишлар бўйича тизимли ишларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблаймиз. Биринчидан, бугунги кунда амалга оширилаётган таълим тизимидаги ислохотлар негизда таълим олувчиларнинг онглилиги ва фаоллигини ошириш учун ўқитиш жараёни шундай ташкил этиш керакки, бунда талабалар илмий билимларни ҳамда уларни амалда қўллаш методларини онгли ва фаол эгаллаб оладиган, уларда ижодий ташаббускорлик ва ўқув фаолиятида мустақиллик, тафаккур, нутқ техникасини ривожлантиришга хизмат қилишини таъминлашга эътибор қаратиш. Иккинчидан, ушбу соҳада муваффақиятларга эришган новатор ўқитувчиларнинг ишларини оммалаштириш, тажриба алмашиш ишларини йўлга қўйишлаб чиқиш. Учинчидан, бугунги кунда рақамли иқтисодиёт даврида талабаларнинг мустақил таълимга оид маълумотларини замон талаблари асосида шакллантириш ва расмийлаштириш йўллари йўлга қўйиш. Тўртинчидан, мустақил таълим жараёнида талабаларнинг ташкилотчилик қобилиятларини ривожлантиришда хориж тажрибасидан фойдаланиш имкониятларини йўлга қўйиш.

Юқорида санаб ўтилган фикрларга асосланган ҳолда айтиш мумкинки, олий таълим муассасаларида мустақил таълим жараёнини амалга оширишда тизимли

ишларни йўлга қўйиш, талабаларни мустақил ишлашга ўргатиш ижодий ва ижтимоий фаол, ижтимоий - сиёсий ҳаётда мустақил равишда ўз ўрнини топа

олиш малакасига эга бўлган, истиқболий вазифаларни қўйиш ва ҳал қилиш қобилиятига эга бўлган кадрларнинг янги авлодини шакллантиришга асос бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Шавкат Мирзиёев. Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш Концепцияси. 2019 йил 8 октябрдаги ПФ-5847-сон Фармони. <https://lex.uz/>
2. Ш.Мирзиёев. Ўзбекистон президенти Шавкат Мирзиёев Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисида сўзлаган нутқи. 2016 йил, 15 декабрь. <https://kun.uz/>
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли Фармони. <https://lex.uz/>
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора –тадбирлари тўғрисида”ги қарори. “Халқ сўзи” газетаси. 2017 йил, 21 апрель, № 79 (6773).
5. “Таълим тўғрисида”ги Қонун. ЎРҚ-637-сон. 2020-йил 23-сентябрь. <https://lex.uz/>
6. Тожибоева Д. Махсус фанларни ўқитиш методикаси. - Т: Фан ва технология, 2007. -271 б. “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 6, noyabr-dekabr, 2020 yil 6/2020 (№ 00050) <http://iqtisodiyot.tsue.uz> 228
7. Голиш Л.В., Файзуллаева Д.М. Педагогик технологияларни лойиҳалаштириш ва режалаштириш. – Т: ТДИУ, 2014.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Феруза Садикова

Психология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) доцент

Манзил: Ўзбекистон, 200100, Тошкент шаҳри

SUDGA OID PSIXOLOGIK EKSPERTIZASINING RIVOJLANISH JARAYONI VA TARIXI

Elov Ziyodullo Sattorovich

Osiyo xalqaro universiteti dotsenti,
Psixologiya fanlari doktori (DSc)

Annotatsiya.

KIRISH: Ushbu maqolada hozirgi kunga qadar chuqur izlanishga va qator ilmiy tadqiqotlar o'tkazishga, shuningdek juda ko'plab munozara va baxslarga sabab bo'layotgan, aniqlik va diqqat, juda katta bilim talab etilayotgan, sudga oid psixologik ekspertiza soxasining asl xususiyati va ushbu jarayonning qanday tarixga ega ekanligini tahlil qilingan bo'lib, ushbu soxadagi ulkan o'zgarishlar qilish, aniqliklarni zamonaviy texnologiyalar bilan yanada mukamallashtirish, bugungu zamonning muhim talabi ekanligi keng yoritib berilgan.

MAQSAD: Sudga oid psixologik ekspertiza jarayonining rivojlanish xususiyatlarini o'rganish va tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Asli sudga oid psixologik ekspertiza biz uchun nimaga kerak degan savol paydo bo'ladi. Javob shundaki, aniq tashxis, tahlil, bir insonni hayot mamoti uchun ham vijdonan kurash olib borish uchun, bir insonni hayotini asrab qolish uchun ham bizga sudga oid psixologik ekspertiza kerak. Sud psixologik ekspertizasi bu – sudda huquqiy masala uchun ishlatiladigan baxs yoki munozara. Shu sababli sudga oid psixologik ekspertizasi bu – sud sharoitida ilmiy psixologik nazariyalar haqidagi suhbat yoki munozara olib borish jarayoni hisoblanadi.

XULOSA: Sud – psixologik ekspertizasining asosiy vazifasi psixik jarayonlarning kechishi natijasida, so'roq qilinuvchi shaxsning individual xususiyatlariga ko'ra, isbot uchun tegishli bo'lgan faktlarni u tomonidan adekvat qabul qilinishi, eslab qolishi va so'zlab berish imkoniyatlarini aniqlashdan iborat.

Kalit so'zlari: Sud ekspertizasi, psixolog, ekspert, barmoq izi, ekspertiza turlari, sudlov jarayoni, sudya, affekt, depressiya.

ПРОЦЕСС РАЗВИТИЯ И ИСТОРИЯ СУДЕБНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ

Элов Зиёдулло Саттарович

*Доцент Азиатского международного университета,
доктор психологических наук (DSc)*

Аннотация:

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье рассматривается первоначальный характер области судебно-психологической экспертизы, которая требует больших знаний, точности и внимания и которая до сих пор является причиной многих дискуссий и споров, а также

природа этого процесса. Проанализировано, какую историю он имеет, и широко объяснено, что внесение огромных изменений в этой области, повышение точности с помощью современных технологий является важным требованием сегодняшнего времени.

ЦЕЛЬ: Изучить и проанализировать особенности развития процесса судебно-психологической экспертизы.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Возникает вопрос, зачем нам необходима судебно-психологическая экспертиза. Ответ в том, что нам нужна точная диагностика, анализ, судебно-психологическая экспертиза, чтобы добросовестно бороться за смерть человека, сохранить ему жизнь. Судебная психология — это аргумент или дебаты, используемые в суде по юридическим вопросам. Таким образом, судебно-психологическая экспертиза – это процесс ведения беседы или обсуждения научных психологических теорий в судебном порядке.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Основной задачей судебно-психологической экспертизы является адекватное признание имеющих значение для доказывания фактов с учетом индивидуальных особенностей допрашиваемого в результате психических процессов, заключается в определении возможностей запоминания и декламирования.

Ключевые слова: Судебная экспертиза, психолог, эксперт, отпечаток пальца, виды экспертиз, судебный процесс, судья, аффект, депрессия.

DEVELOPMENT PROCESS AND HISTORY OF FORENSIC PSYCHOLOGICAL EXPERTISE.

Elov Ziyodullo Sattorovich

Asian international university associate professor,

Doctor of Psychology (DSc)

Annotation:

INTRODUCTION: In this article, the original nature of the field of forensic psychological expertise, which requires a great deal of knowledge and precision and attention, and which has been the cause of many discussions and debates to date, and the nature of this process It has been analyzed what kind of history it has, and it is widely explained that making huge changes in this field, improving accuracy with modern technologies, is an important requirement of today's time.

GOAL: To study and analyze the development features of the process of forensic psychological expertise.

MATERIALS AND METHODS: The question arises as to why forensic psychological expertise is necessary for us. The answer is that we need an accurate diagnosis, analysis, forensic psychological expertise in order to conscientiously fight for the death of a person, and to save a person's life. Forensic psychology is an argument or debate used in court for a legal issue. Therefore, forensic psychological expertise is the process of conducting a conversation or discussion about scientific psychological theories in a court setting.

CONCLUSION: The main task of the forensic psychological examination is to determine the possibilities of adequate reception, recall and recitation of the facts relevant for proof, as a result of mental processes, according to the individual characteristics of the interrogated person.

Key words: Forensic expertise, psychologist, expert, fingerprint, types of expertise, judicial process, judge, affect, depression.

ASR asrda inson va uning baxtli hayot kechirishi muammosi har qachongidan ham dolzarb masalaga aylandi.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev aytganlaridek: **“....., biz har bir fuqaro o‘zining kuch va imkoniyati, qobiliyati va salohiyatini ro‘yobga chiqarish uchun keng sharoit va imkoniyat yaratib berishimiz kerak”**. Bu esa jamiyat a‘zolaridagi ijtimoiy psixologik muammolarni o‘z vaqtida yuqori darajada yechimini topishni talab qiladi.

Biz bilamizki har narsani ibtidosi va intihosi bor, ammo ilm-fan ma‘rifatda aslo yakun bo‘lmaydi. Qancha bilib o‘rganganiz qadar shuncha ko‘p yangiliklar yaratishimizni va albatta jamiyatga foydamiz tegishini anglab yetamiz. Ushbu bilimlar orqali kelajak avlodlarga, juda katta ma‘naviy ozuqa yetkazib beramiz. Hozirgi kunda o‘rganilayotgan ba‘zi bir soxalar uzoq bir davrlarni bosib o‘tganini ko‘rishimiz mumkin. Ammo, qaysidir davrlarda ma‘lum sohalaridagi tanazzul tufayli, rivojlanish va o‘rishda susayish keying davrlarda o‘zining kamchiliklari bilan taraqqiyotga ta‘sir etayotganini ko‘rishimiz mumkin. Bugun bu kabi sohalarida orasida o‘zgarishga va rivojlanishga yanada muhtoj bo‘lgan sudga oid psixologik ekspertiza jarayoni haqidagi ilmiy ma‘lumotlarni tadqiq qildik.

Asosiy tahlillar: Bugungi kunda, yuridik sohaning kun sayin rivojlanib borayotganligi natijasida, uning qator tarmoqlari shu jumladan yuridik psixologiya ham rivojlanmoqda. Natijada sohaning muammolari yuzasidan turli amaliy tadbirlarda sifat bosqichiga erishish uchun mavjud tajribalarga tayanib, mahalliy mutaxassislar tomonidan bir qator masalalar qayta ko‘rib chiqilishi lozim³:

1. Bugun Jahon psixologiyasida qo‘llanilib kelayotgan “Standartlar”ga

tayanib, yuridik psixologiyada psixologik metodikalardan foydalanish borasida mahalliy muhit uchun aniq ko‘rsatmalar ishlab chiqish;

2. Mahalliy sharoit uchun qo‘llanishi lozim bo‘lgan yuridik psixologiya sohasidagi qo‘llanmalarni nashr ettirib borishni yo‘lga qo‘yish;

3. Yuridik psixologiya imkoniyatlaridan foydalanish bo‘yicha amaliy qo‘llanmalar ishlab chiqish;

4. Mutaxassislar tayyorlash jarayonida Yuridik psixologiyaning boshqa tarmoqlari bo‘yicha ularning standartlari masalasi uchun alohida mashg‘ulot mavzularini ajratish lozim.

Jamiyat rivojlanishining hozirgi bosqichida, fanlar tizimida psixologiya fani muhim ahamiyatga ega. Akademik B.M. Kedrovning fikricha – psixologiya o‘zlashtirilayotgan gumanitar, aniq va maxsus fanlarning markazini tashkil etadi.

Huquqni muhofaza qilish faoliyatida psixologik bilimlar quyidagi jarayonlarda qo‘llaniladi:

- ✚ shaxsni to‘g‘ri diagnostika qilish;
- ✚ insonga nisbatan individual yondashish;
- ✚ taktik usul va qarorlarni tanlash va ishlatish;

Yuridik sohada shaxsni mana shu kabi jarayonlar bilan tadqiq qilish va o‘rganish sudga oid psixologik ekspertizada amalga oshiriladi.

Asli sudga oid psixologik ekspertiza biz uchun nimaga kerak degan savol paydo bo‘ladi. Javob shundaki, aniq tashxis, tahlil, bir insonni hayot mamoti uchun ham vijdonan kurash olib borish uchun, bir insonni hayotini asrab qolish uchun ham bizga sudga oid psixologik ekspertiza kerak.

² **Mirziyoyev Sh.M.** Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. T.: O‘zbekiston. 2016. 23-bet.

³ **Elov Z.S.** Yuridik psixologiya. B.: 2023 Kamolot nashriyoti 238-b.

Sud psixologik ekspertizasi bu – sudda huquqiy masala uchun ishlatiladigan baxs yoki munozara. Shu sababli sudga oid psixologik ekspertizasi bu – sud sharoitida ilmiy psixologik nazariyalar haqidagi suhbat yoki munozara olib borish jarayoni hisoblanadi.

Sudga oid psixologik ekspertiza nomi ya’ni argumentativ mashq degan ma’noni anglatuvchi sud tibbiyoti sifatidoshidan kelib chiqqan bo’lib, uning ingliz tilidagi eng qadimgi ma’nosi sudlarga tegishli, qo’llanilgan yoki sudlarga yoki ommaga muhokama va muzokaralarga mos keladi. Ingliz tilidagi ushbu so’z, lotincha sud tibbiy so’zidan olingan bo’lib bozor yoki shakli, ommaviy degan manoni anglatadi, bu esa o’z navbatida lotincha forum so’zidan kelib chiqqan bo’lib bozor joyi, degan ma’noni anglatadi.

Sudga oid psixologik ekspertiza tarixiga nazar soladigan bo’lsak, bu yo’nalishdagi dastlabli ishlar milodiy I-asrning boshlarida Rimlik notiq va huquqshunosh Kvintilian tomonidan, aybsiz kishini oqlash uchun asosiy sud ekspertizasidan foydalanganligi ma’lum⁴. Rim modeli zamonaviy sud va huquq tizimining asosini tashkil qiladi. Shunday qilib, qadimgi Rimda dalillarni tekshirishda ilmiy tamoyillar qo’llash ajablanarli emas. Ammo, G’arbda Rim imperiyasining qulashi bilan sud ekspertizasini qo’llanilaishini keying ming yillikdagi jarayoni to’xtab qolgan desak mubolag’a bo’lmaydi.

Milodning V-asrlarga borib, German va slyavyanlar jamiyatida birinchi bo’lib o’lim sabablarini aniqlashda tibbiy mutaxassislarni jalb qilish to’g’risida qonun chiqarilgan edi. Bu qonunga asosan tibbiyot hodimlarini alohida sud ishlariga jalb qilishini talab etilgan.

Tarixiy ekspertlarni izlanishlari natijasida VI-asrlarda Xitoy mutaxassislari ham ushbu sohada yaxsigina bilimlarga ega ekanligini aytib o’tish lozim. Ushbu faktlar bo’yicha o’sha davrdagi muhim qimmatga ega bo’lgan asar Ming Yuen Shin Lu nomli muallifning kitobida eslab o’tilganligini manbalar ko’rsatib o’tadi.

VII-asrda barmoq izlaridan indentifikasiya qilish vositasi sifatida foydalanish tushunchasi birinchi marta qo’llanildi. Tarixiy malumotlarga ko’ra savdogarlar o’zlaridan qarzdor bo’lgan mijozlarini kimligini uning barmoq izlarini hisob qog’oziga olish orqali tekshirishga musharraf bo’lgan. Keyinchalik esa bu metodikani sudyalari inkor etib bolmaydigan dalil sifatida qabul qilishgan.

Mana biz hozirgi zamonda qo’llab kelayotgan barmoq izlari aslida qanchalik tarixiy jarayonlarni bosib o’tganligini guvohi bo’lyapmiz aslida oddiygina savdogarlarni mijozlar bilan o’rasidagi o’rnatilgan bu kabi muloqot, bugungi davrda ham foydalanib kelinayotganligini ko’rishimiz mumkin.

Eramizdan avvalgi 1000-yilga kelib, o’sha davrlarda Xitoy, Bobil, Fors va yangi Shotlandiya kabu joylarda rasmiy hujjatlarni imzolashda ham barmoq izlarini ishlata boshlashgan.

Bu birgina barmoq izi ekspertizasini qisqacha tarixiy jarayoni hisoblanadi. Biz izlanish olib borayotgan ushbu soxada juda ko’plab ming yillik tarixga ega bo’lgan metodikalar borligini ko’rishimiz mumkin. Balki ba’zi bir metodikalarini hozirgi zamonaviy texnologiya asrida ham tatbiq etib uni zamon bilan hamfikir bo’lgan holda o’rganib chiqishimiz yoki yanada chuqurroq o’rgangan holda bu sohada yanada ulkan yutuqlarga erishishimiz mumkin.

⁴ Elov Z.S. Yuridik psixologiya. B.: 2023 Kamolot nashriyoti 238-b.

N.T.Tojiyeva., Z.S.Elov., Voyaga yetmaganlarda sudga oid psixologik ekspertiza o’tkazishning

psixologik xususiyatlari. Pedagogik va psixologik tadqiqotlar. 2024 №1

Bu tarixiy ma'lumotlardan tashqari, bugun zamonaviy ekspertiza jarayonida barmoq izlari bo'yicha yirik olim, sohaning otasi sifatida, AQShning Takoma shtatidagi indefikasiya byurosi (*HM Smit barmoq izi*) rahbari Frensis Galton⁵ hisoblanadi. Ko'pgina malumotlarda bu insonni barmoq izlari bo'yicha bugun dunyodagi eng asosiy shaxs sifatida qaraladi.

Xulosa va tahlillar: Yillar davomida o'rganilib asta-sekin taraqqiy eta boshlangan bu soxa hali ham rivojlanib bormoqda. Shu o'rinda o'quvchida Sudga oid psixologik ekspertiza bo'yicha tadqiqotchi kim degan savol paydo bo'lishi tabiiy jarayondir.

Arximed ehtimol birinchi sudga oid psixologik ekspertizani asoschisi bo'lgandir. Bir tarixiy ma'lumotda aytilishicha, qirol mahaliy zargardan maxsus oltin toj buyurtma qiladi, ammo, bu sof oltin emas deb gumon qilgan. U Arximeddin aldanganmi yoki yo'qligini aniqlashini so'raydi, lekin u tayyorlangan tojda biror bir sinov o'tkazmasdan, unga zarar etkazmasdan tekshirilishini xoxlaydi.

Yuqorida aytib o'tilgan afsonaga qo'shimcha ravishda sudga oid psixologik ekspertiza Xitoyda vujudga kelgan degan taxmin ham borligini unitmaslik lozim.

Yani bir dehqon o'z dalasida o'roq bilan o'ldirilgan. Tergovchilar tomonidan barcha dehqonlarning o'roqlarini yig'ib olishadi. Bir necha soniyalardan keyin bir o'roq chivinlarni o'ziga tortayotganligini

ko'rishadi va aynan shu o'roq qotillikda ishlatilganligini va uning sohibi qotil ekanligini aniqlashadi.

Davrlar o'tgani sayin, bu soxada ham asta-sekin rivojlanishlar bo'ldi, 1247-yillarda Xitoyda sudga oid psixologik ekspertiza bo'yicha birinchi darslik nashr etilgan bo'lib, u shubhali o'limini tekshirishda amal qilish kerak bo'lgan tartiblarini hujjatlashtiriladi.

Yana bir ma'lumotga qaraganda miloddan avvalgi 44-yilda Yuliy Sezar o'ldirilganidan keyin davolovchi doktor jasaddan topilgan 23 ta jaroxatdan faqat bittasi halokatli ekanligini aytib o'tganligini ham ko'rishimiz.

Sud – psixologik ekspertizasi predmeti shundan iboratki, bu yerda ayblanuvchi, sudlanuvchi, guvoh va jabrlanuvchi ko'rsatmalarining to'g'ri yoki noto'g'riligini aniqlash emas. Bu tergov va sudning vakolatlariga kiradi.

Sud – psixologik ekspertizasining asosiy vazifasi psixik jarayonlarning kechishi natijasida, so'roq qilinuvchi shaxsning individual xususiyatlariga ko'ra, isbot uchun tegishli bo'lgan faktlarni u tomonidan adekvat qabul qilinishi, eslab qolishi va so'zlab berish imkoniyatlarini aniqlashdan iborat.

Yuqoridagilarga asoslanib va boshqa qator juda ko'plab manbalar o'rganilib chiqqan holda, sudga oid psixologik ekspertiza naqadar uzoq yillik tarixiga ega ekanligini ham ko'rishimiz mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. T: O'zbekiston. 2016. 23-bet.
2. Elov Z.S. Yuridik psixologiya. Darslik. Buxoro-2023 Kamolot nashriyoti 486b
3. Elov Z.S. SUD-PSIXOLOGIK EKSPERTIZASI TARIXI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI (ilmiy manbalar tahlili asosida). Journal of Pedagogical and Psychological Studies 2 (1), 3-8. 2024

⁵ Elov Z.S. Yuridik psixologiya. B.: 2023 Kamolot nashriyoti 238-b.

N.T.Tojiyeva., Z.S.Elov., Voyaga yetmaganlarda sudga oid psixologik ekspertiza o'tkazishning

psixologik xususiyatlari. Pedagogik va psixologik tadqiqotlar. 2024 №1

4. Tojiyeva N.T., Elov Z.S., Voyaga yetmaganlarga sudga oid psixologik ekspertizasini o'tkazilishining psixologik xususiyatlari. 2024 ПЕДАГОГИК ВА ПСИХОЛОГИК ТАДҚИҚОТЛАР 1 (№1), 9-14
5. Elov Z.S. Sud-psixologik ekspertizalar o'tkazishning huquqiy va tashkiliy asoslari. 2024 TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN 2 (2), 58
6. Z.S.Elov. Zo'ravonlik jinoyatlarini sodir etuvchi shaxslar toifasi psixologiyasi. Pedagogik akmeologiya. Ilmiy jurnal 5/3. 2024
7. O.Mamatov., Z.Elov. Talabalarni bilish faoliyatiga motivlashtirishning psixologik va pedagogic asoslari. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 2 (1), 37-42. 2024
8. Z.Elov. O'z joniga qads qilish masalasi jamiyat oldida turgan muhim ijtimoiy-psixologik muammo sifatida. 2023. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 1 (12), 50-54
9. Z.Elov. Shaxsda fobiya holati va uning diagnostikasi. 2023. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 1 (11), 66-74
10. Z.S.Elov. Suitsidial xulq-atvorning zamonaviy psixologiyada o'rganilishi: tahlillar va nazariyalar. 2023. Science and Education 4 (10), 326-342
11. F.A.Ismatova., Z.S.Elov. Huquq-tartibot organlari psixologining kasbiy kompetentsiyasi tuzilishini baholasning o'ziga xos xususiyatlari. 2022. ТАЪЛИМ ВА ИННОВАТСИОН ТАДҚИҚОТЛАР 1 (12/2), 241-245

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ]

[AUTHORS INFO]

Elov Ziyodullo Sattorovich

Osiyo xalqaro universiteti professori, psixologiya fanlari doktori (DSc)

elovziyo2021@gmail.com

JINOYAT SODIR ETISHNING IJTIMOY-PSIXOLOGIK SABABLAR

Djumayeva Ruxshona Farrux qizi
Osiyo xalqaro universiteti, Buxoro shahri

Annotatsiya:

KIRISH: Ushbu maqolada qotillik jinoyatining psixologik sabablariga e'tibor qaratilgan. Inson ruhiyatidagi buzilishlar, stress, travma va g'azab kabi omillar qotillik sodir etilishiga qanday ta'sir ko'rsatishi tahlil qilindi. Shuningdek, ijtimoiy muhit, oilaviy mojaro va shaxsiy hissiyotlarning jinoyatchi xatti-xarakatiga ta'siri o'rganiladi. Maqola, qotillikning oldini olish uchun psixologik yordam va ijtimoiy qo'llab-quvvatlashning ahamiyatni yoritib beradi. Psixologik tahlil va real hayot misollari asosida jinoyatchilikni kamaytirish strategiyalari taklif etiladi.

MAQSAD: Jinoyat sodir etishga moyil bo'lgan shaxslar xususiyatlari va ularning ijtimoiy-psixologik sababalarini o'rganish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Jinoyat qasd hosil bo'lish mexanizmini aniqlashda jinoyatchilikning umumiy qonuniyatlarini bilish bilan bir qatorda jinoyatchining shaxsini chuqur o'rganish ham zarur. Bunga ko'p jihatdan ushbu individ kiradigan ijtimoiy guruhlar bilan tanishish yordam beradi. Ushbu shaxsning yaqinlari o'rtasida hukmronlik qilayotgan o'zaro munosabatlar tarkibini o'rganish, bu shaxs a'zo bo'lgan ijtimoiy guruhlar psixologiyasini bilish, shaxs bilan jamiyat o'rtasidagi aloqani, individual va ijtimoiy ong aloqasini aniqlash zarur. Har qanday insonning ijtimoiy qiyofasi ko'p jihatdan uning mikro olami mazmuni bilan bog'liq bo'lib, ushbu mikro olamning psixologik tuzilishi individual xulq uchun kuchli katalizator bo'lib xizmat qiladi. Juda ko'p hollarda xulqning xususiyati atrof-muhitdagi axloqiy me'yorlarning mazmuniga bog'liq bo'ladi.

XULOSA: Jinoyatchilar qadriyatli-motivasion va ruhiy boshqaruv sohasida bir qator tipik buzilishlarga ega bo'ladilar. Voqelikni ular ijtimoiy taqiqlarga ta'sirchanlik keskin pasaygan sharoitda aks ettiradilar. Har bir jinoyatining asosida bir qator sabab va shart-sharoitlar, individualbiologik, ruhiy va ijtimoiy-psixologik omillarning ulanishi yotadi.

Kalit so'zlar: psixopat, sotsiopat, psixologik, biologik, jinoyat, holat, buzilish, shaxs, omillar, g'azab, nafrat, qasd, profayling

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИЧИНЫ СОВЕРШЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Джумаева Рухшона Фарруховна

Студентка международного университета Азии, город Бухара

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: Эта статья посвящена психологическим причинам убийств. Проанализировано, как на совершение убийства влияют такие факторы, как психологические нарушения, стресс, травма и гнев. Также изучается влияние социального окружения, семейного конфликта и личных эмоций на преступное поведение. В статье подчеркивается важность психологической помощи и социальной поддержки для предотвращения убийств. Стратегии снижения преступности предлагаются на основе психологического анализа и примеров из реальной жизни.

ЦЕЛЬ: Изучить особенности лиц, склонных к совершению преступлений, и их социально-психологические причины.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Для определения механизма формирования преступного намерения необходимо знание общих закономерностей преступности, а также глубокое изучение личности преступника. Знакомство с социальными группами, к которым принадлежит этот человек, поможет во многом. Изучить состав отношений между родственниками этого человека, знать психологию социальных групп, к которым принадлежит этот человек, понять взаимоотношения человека и общества, индивидуального и общественного сознания. необходимо определить связь. Социальный образ любого человека во многом связан с содержанием его микрокосма, а психологическая структура этого микрокосма служит мощным катализатором индивидуального поведения. Во многих случаях характер поведения зависит от содержания моральных норм в окружающей среде.

ВЫВОДЫ: У преступников имеется ряд типичных нарушений в сфере ценностно-мотивационного и психического контроля. Они отражают реальность в условиях резкого снижения чувствительности к социальным запретам. В основе каждого преступления лежит ряд причин и условий, индивидуальных биологических, психических и социально-психологических факторов.

Ключевые слова: психопат, социопат, психологическое, биологическое, преступление, состояние, расстройство, личность, факторы, гнев, ненависть, намерение, профилирование.

SOCIAL-PSYCHOLOGICAL CAUSES OF COMMITMENT OF CRIMES

Djumayeva Rukhshona Farrukhovna

Student of International university of Asia, Bukhara city

Annotation:

INTRODUCTION: This article focuses on the psychological causes of murder. It was analyzed how factors such as psychological disturbances, stress, trauma and anger affect the commission of murder. Also, the influence of social environment, family conflict and personal emotions on criminal behavior is studied. The article highlights the importance of

psychological help and social support to prevent homicide. Crime reduction strategies are proposed based on psychological analysis and real-life examples.

GOAL: To study the characteristics of persons prone to committing crimes and their socio-psychological reasons.

MATERIALS AND METHODS: In order to determine the mechanism of formation of criminal intent, it is necessary to know the general laws of crime, as well as a deep study of the personality of the criminal. Getting to know the social groups to which this individual belongs will help in many ways. To study the composition of the relations between the relatives of this person, to know the psychology of the social groups to which this person belongs, to understand the relationship between the person and the society, individual and social consciousness. it is necessary to determine the connection. The social image of any person is largely related to the content of his microcosm, and the psychological structure of this microcosm serves as a powerful catalyst for individual behavior. In many cases, the nature of behavior depends on the content of moral standards in the environment.

CONCLUSIONS: Criminals have a number of typical disorders in the field of value-motivational and mental control. They reflect reality in conditions of a sharp decrease in sensitivity to social prohibitions. Each crime is based on a number of reasons and conditions, individual biological, mental and social-psychological factors.

Keywords: psychopath, sociopath, psychological, biological, crime, condition, disorder, personality, factors, anger, hatred, intent, profiling

*O*dil sudlovni oʻrnatishda psixologik bilimlardan foydalanish qadim zamonlardan boshlangan. Antik va oʻrta asrlarda (mil.av. III-asr) jinoiy javobgarlikka tortish uchun empirik tajribalardan foydalanilgan. Rossiyada jinoyatchilikda, jinoyatchining psixologiyasiga eʼtibor berish kerakligi toʻgʻrisida I.T.Posashkov faol fikr yuritadi. Uning nuqtai nazari boʻyicha jinoyatchilarning boshqa odamlarga nisbatan salbiy taʼsirini yoʻqotish maqsadida ularning xulq-atvorini tavsiflash kerak boʻladi. V.N.Tatishev fikriga koʻra “qonunlarni yoshlikdan bilish lozim, ularni bilmaslik buzilishga olib keladi”, degan nazariya ilgari suriladi. Knyaz M.M.Sherbatovning fikriga koʻra qonun chiqarishda xalqning psixologiyasi, insonlarning yuragini bilish lozimdir. U birinchilardan boʻlib jinoyatchini muddatdan avval chiqarib yuborish masalasini koʻtargan.

XIX asrda I.Gofbauerning “Sud hayotida psixologiyani qoʻllash” va I.Fridrixning “Sud psixologiyasiga oid muntazam qoʻllanma” deb nomlangan ilmiy

izlanishlarida psixologik nuqtai nazaridan shaxs, uni ayblash tushunchasi, sud jarayoni, psixologiyasi kabi savollar keng yoritib berilgan.

XX asrda I.S.Barshevning “Jinoiy huquqshunoslik fani”, N.Ya.Yanovich-Yanevskiyning “Jinoiy adliya toʻgʻrisida fikrlar” kabi ishlarida psixologiya bilimlariga katta eʼtibor qaratilgan. I.S.Barshevning fikri boʻyicha “psixologiyani bilmaslik bu tirik insonlarni emas, balki oʻlganlarni sud qilish demakdir”.

Jinoiy qasd hosil boʻlish mexanizmini aniqlashda jinoyatchilikning umumiy qonuniyatlarini bilish bilan bir qatorda jinoyatchining shaxsini chuqur oʻrganish ham zarur. Bunga koʻp jihatdan ushbu individ kiradigan ijtimoiy guruhlar bilan tanishish yordam beradi. Ushbu shaxsning yaqinlari oʻrtasida hukmronlik qilayotgan oʻzaro munosabatlar tarkibini oʻrganish, bu shaxs aʼzo boʻlgan ijtimoiy guruhlar psixologiyasini bilish, shaxs bilan jamiyat oʻrtasidagi aloqani, individual va ijtimoiy ong aloqasini aniqlash zarur. Har qanday

insonning ijtimoiy qiyofasi ko'p jihatdan uning mikro olami mazmuni bilan bog'liq bo'lib, ushbu mikro olamning psixologik tuzilishi individual xulq uchun kuchli katalizator bo'lib xizmat qiladi. Juda ko'p hollarda xulqning xususiyati atrof-muhitdagi axloqiy me'yorlarning mazmuniga bog'liq bo'ladi.

Psixologik buzilishlar:

Psixopatiya va sotsiopatiya: psixopatlar va sotsiopatlar odatda empatiyani his qilmaydilar va boshqalar hissiyotlariga befarq bo'ladilar. Bu ularda zo'ravonlikka moyillikni kuchaytiradi. Tadqiqotlarga ko'ra, qotillik sodir etgan jinoyatchilarning taxminan 25-30% psixopatik xususiyatlarga ega.

Bipolyar buzilish va depressiya: qotillik sodir etuvchi shaxslarning ayimlari ruhiy tushkunlik yoki og'ir bipolyar buzilish holatida bo'ladi. Ular g'azabni nazorat qila olmaslik natijasida jinoyatga qo'l urish mumkin.

Ijtimoiy omillar

Bola davridagi travmalar: bolalikda zo'ravonlikka uchragan yoki oilaviy muammolarga duch kelgan shaxslar kattalikda jinoyat sodir etishga moyil bo'ladi. Masalan, qotillik sodir etganlarning 60% dan ko'prog'i bolalikda jismoniy yoki ruhiy zo'ravonlikka duch kelgani aniqlangan.

Qo'zg'atuvchi muhit: ijtimoiy tengsizlik, qashshoqlik, ta'lim yetishmasligi va zo'ravonlikka to'la muhit shaxslarni qotilikka yetaklashi mumkin

Shaxsiy omillar

G'azab va qasos: qotillikning ko'plab hollari g'azab yoki qasos his-tuyg'ulari tufayli sodir etiladi. Bu holatda jinoyatchi asosan hissiy qaror qabul qiladi.

Ego va boshqarish ishtiyoqi: ayrim jinoyatchilar o'zini boshqalardan ustun qo'yish yoki ularni boshqarish ehtiyojini his qiladi. Ushbu hissiyot ko'pincha zo'ravonlik va qotillikka olib keladi.

Biologik sabablar

Miya faoliyatidagi buzilishlar: miya faoliyatidagi anomaliyalar, masalan, frontal korteksning shikastlanishi yoki limbik tizimdagi muammolar, shaxsni impulsiv va zo'ravon qilishi mumkin. Bu holatlar ko'pincha qotillik sodir etganlarda uchraydi.

Genetik omillar: ayrim tadqiqotlar ba'zi shaxslarning DNKsi ularning tajovuzkorlikka moyilligiga ta'sir qilishii ko'rsatadi. MAOA genining mutatsiyaga uchragan shakli bilan bog'liq jinoyatlar o'rganilgan.

Statistik ma'lumotlar

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, dunyo bo'yicha har yili taxminan 400 ming odam qotillik qurboniga aylanadi. Qotillik sodir etgan jinoyatchilarning 40-50% psixologik yoki ruhiy muammolarga ega bo'lganligi qayd etilgan. AQSHda sodir etilgan qotilliklarning 70% ini zo'ravonlikni rag'batlantiruvchi sharoitlar (masalan, oilaviy nizolar yoki moddiy qiyinchiliklar) bilan bog'liq.

Oldini olish choralarinin ahamiyati

- Travma bilan ishlash dasturlari, ayniqsa, bolalar uchun, qotilikka moyilikni kamaytirish mumkin.
- Psixologik yordam xizmatlarini kengaytirish orqali jinoyatchilikni kamaytirish mumkin.
- Stressni boshqarish va g'azabni nazorat qilish treninglari zo'ravonlikning oldini olishda muhimdir.

Psixologik tahlil usullari

a) Profayling (jinoyatchi portretini yaratish)

Bu usul jinoyatchining shaxsiy xususiyatlari, odatlari va harakatlarini aniqlashga yordam beradi.

- Qo'lanilishi: jinoyat joyidagi dalillar, qurbonning shaxsiyati va jinoyat usulidan kelib chiqib, jinoyatchining ruhiy holati aniqlanadi. Masalan, qotillik zo'ravonlik yoki manipulyatsiya asosida sodir etilganmi degan savolga javob topiladi.

- Misol: Ted Bundi kabi seriyali qotillar profiling orqali qo'lga olingan. Ularning aqilli, manipulyativ va o'ziga ishongan xarakterlari dalillar orqali tasdiqlanlagan.

b) Intervyu va so'rovnomalar

Jinoyatchi bilan suhbatlar orqali uning ruhiy holati va qotillikni sodir etishga undagan sabablar aniqlanadi.

- Qo'llanilish: jinoyatchilarning g'azab, qasos yoki travmatik tajribalari bilan bog'liq ruhiy holatlari o'rganiladi.

- Misol: AQSHda qotillik sodir etgan shaxslarning aksariyati intervyu davomida bolalik travmalari yoki oilaviy zo'ravonlik ta'sirida o'sganligini aytgan.

c) Psixologik testlar

Maxsus testlar orqali jinoyatchining ruhiy buzilishlari (masalan, psixopatiya, bipolyar buzilish) va shaxsiy xususiyatlari aniqlanadi.

- Qo'llanilishi: MMPI (Minnesota Multiphasic Personality Inventory) yoki PCL-R (Psychopathy Checklist Revised) kabi testlar jinoyatchilarning ruhiy halotini aniqlashda qo'llaniladi.

- Misol: 1990-yillardagi Jeffrey Dahmer ishi davomida, testlar uning psixopatiya va boshqa ruhiy buzilishlardan aziyat chekkanini ko'rsatgan.

Hayotiy misollar orqali tahlil

a) Seriyali qotil Ted Bundi

- Profiling: Ted Bundi o'z qurbonlarini diqqat bilan tanlab, ularni o'ziga jalb qilgan. Dalillar va uning yuqori darajadagi manipulyatsiya qobiliyatiga ega ekanini ko'rsatdi.

- Psixologik sabablar: bolaligida otasi tomonidan zo'ravonlikka uchragan va o'zini jamiyatda kamsitgan deb his qilgan. Bu g'azabini qotillik orqali ifodalashiga olib kelgan.

b) Nikson ismli bolalik qotili (real voqea)

- Voqea: 12 yoshli nikson qo'shnisining bolasini zo'ravonlik bilan o'ldirgan.

- Tahlil: suhbat va tahlillar davomida Niksonning bolaligida o'z otasini tomonidan jismoniy va ruhiy zo'ravonlikka uchragani ma'lum bo'ladi. Bu travma u o'z tengqurlari ustidan kuch ishlatish orqali o'zini himoya qilishga urinishi bilan bog'liq.

c) Mark Chapman (Jon Lennon qotili)

- Voqea: 1980-yil mashhur qo'shiqchi Jon Lennon o'ldirildi.

- Psixologik sabablar: Chapmanning ichki konfliktlari, ongidagi o'ziga past baho berish hissi va yulduzlarga qarshi ichki nafrati uni qotillikka olib keldi. Psixologik tahlillar uning o'ziga xos narsissistik xususiyatlarga ega bo'lganini aniqladi.

Ilmiy dalillar

- Frontal korteks va limbik tizimi: tadqiqotlarga ko'ra, jinoyatchilarning ko'pchiligida miya faoliyatida buzilishlar aniqlangan. Ushbu sohalar impulsni nazorat qilish va hissiy javob uchun mas'uldir.

- Statistika: jinoyatchilarning 60% dan ko'prog'i bolaligida jismoniy yoki ruhiy zo'ravonlikka duch kelgan.

Jinoyatchilikni oldini olish choralari

- Psixologik yordam: jinoyatchilarga o'z hissiyotlarini boshqarish uchun dasturlar tashkil etishi.

- Travma markazlari: bolalik travmasini boshdan kechirgan shaxslar uchun qo'llab-quvvatlov dasturlari.

- Ta'lim: ijtimoiy muammolarni hal qilish va konfliktni tinch yo'l bilan hal etishni o'rganish

Maqolamni xulosalash qismida ham ilmiy ham diniy tomondan xulosalab o'tib ketmoqchiman. Qotillik kabi og'ir jinoyatlarning sabablarini o'rganishda diniy va ilmiy yondashuvlar bir-birini to'ldiradi.

Diniy nuqtai nazard jinoyatning ma'naviy-axloqiy jihatlarini ochib bersa, ilmiy tahlillar uning ruhiy va biologik asoslarini yoritadi. Ushbu maqolada qotillikning sabablari va ularni yengish yollari diniy va ilmiy nazardan baholanib o'tildi.

Tavsiyalar

- Travma markazlari va psixologik yordam xizmatlarini rivojlantirish.
- Stressni boshqarish va g'azabni nazorat qilish bo'yicha maxsus treninglar o'tkazish.
- Ta'lim tizimida ijtimoiy ko'nikmalar va tinchlikni targ'ib qilish dasturlarini joriy etish.

1. Islom nuqtai nazaridan: qotillikning oldini olish uchun odamlar g'azab va nafratdan tiyilishi, sabr va kechirimli bo'lish kabi fazilatlarni shuningdek, din insonlarni o'zaro tinchlik va adolatni saqlashga chaqiradi.

Islom va ilm birgalikda qotillikning oldini olishda kuchli vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin. Inson hayptiga bo'lgan hurmatni shakllantirish orqali jamiyatda barqarorlikni ta'minlash mumkin.

Xulosa

Dinda qotillikning qoralanishi:

1. Hayotning muqaddasligi: Alloh Taolo Qur'onda shunday deydi: "kimda bir jonni nohaq o'ldirsa, u go'yo barcha insonlarni o'ldirgan bo'ladi. Kim bir jonni tiriltirsa, u go'yo barcha insonlarni tiriltirgan bo'ladi" (Moida surasi, 32-oyat). Bu oyat qotillikning nafaqat qurbon balki jamiyatga yetkazadigan zararini ko'rsatadi.

2. Nohaq qon to'kishning jazosi: Islomda nohaq qotillik qilgan shaxs uchun og'ir jazo belgilangan: "kim atayin bir mo'minni o'ldirsa, uning jazosi jahannamdir va doimiy ravishda azoblanadi" ("Niso surasi" 93-oyat). Bu oyat inson hayotini qadrlash va qotillikdan tiyilishga chaqiradi.

3. Ichki g'azab va sabrning ahamiyati: Islomda g'azabni nazorat qilish muhim ahamiyatga ega. Payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v) dedilar: "Kuchli odam – bu kurashda yenguvchi emas, balki g'azabini jilovlay oluvchi kishidir" bu g'azab tufayli qotillik sodir etilishining oldini olish uchun psixologik choralar zarurligini ta'kidlaydi.

Har bir jinoyatining asosida bir qator sabab va shart-sharoitlar, individualbiologik, ruhiy va ijtimoiy-psixologik omillarning ulanishi yotadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Elov Z.S. Sud psixologik ekspertizasi tarixi rivojlanish jarayoni bosqichlari. PEDAGOG RESPUBLIKA ILMIY JURNALI. 7 – TOM 4 – SON / 2024 - YIL / 15 – APREL. 306-313
2. M.A.Gafarova., Z.S.Elov. Inklyuziv ta'limda pedagog-psixologning kasbiy psixologik xususiyatlari. PEDAGOG RESPUBLIKA ILMIY JURNALI. 7 – TOM 4 – SON / 2024 - YIL / 15 – APREL. 477-480
3. Z.Elov. Социально-психологические причины формирования девиантного поведения у подростков. Pedagogik mahorat. Ilmiy jurnal. 2024
4. Z.S.Elov. Zo'ravonlik jinoyatlarini sodir etuvchi shaxslar toifasi psixologiyasi. Pedagogik akmeologiya. Ilmiy jurnal 5/3. 2024
5. Элов Зиёдулло, Я. САМИНЖОНОВ. Ўсмирлар орасида ўз жонига қасд қилиш ҳолати психологик муаммо сифатида. 2024. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 2 (2), 69-78
6. O.Mamatov., Z.Elov. Talabalarni bilish faoliyatiga motivlashtirishning psixologik va pedagogic asoslari. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 2 (1), 37-42. 2024

7. Z.Elov. Identifikatsiya jarayoni muammosining psixologiyada o'rganilishi. ZAMONAVIY PSIXOLOGIK TADQIQOTLAR INTEGRATSIYASI. Ilmiy konferensiya to'plami. 2023
8. Z.Elov. O'z joniga qads qilish masalasi jamiyat oldida turgan muhim ijtimoiy-psixologik muammo sifatida. 2023. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 1 (12), 50-54
9. Z.Elov. Shaxsda fobiya holati va uning diagnostikasi. 2023. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 1 (11), 66-74
10. Z.Elov. Suitsidial xulq-atvor haqida tahlillar va nazariyalar. 2023. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 1 (10), 11-22
11. Z.S.Elov. Suitsidial xulq-atvorning zamonaviy psixologiyada o'rganilishi: tahlillar va nazariyalar. 2023. Science and Education 4 (10), 326-342
12. F.A.Ismatova., Z.S.Elov. Huquq-tartibot organlari psixologining kasbiy kompetentsiyasi tuzilishini baholasning o'ziga xos xususiyatlari. 2022. ТАЪЛИМ ВА ИHHOBATSIQH TAДҚИҚOTЛAP 1 (12/2), 241-245

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Djumayeva Ruxshona Farruz qizi
Osiyo xalqaro universiteti talabasi
Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARI RAHBARLARINING BOSHQARUV FAOLIYATI SAMARADORLIGINI OSHIRISH

Kamolov Aziz Aminovich

Osiyo xalqaro universiteti magistri, Buxoro shahri

Annotatsiya:

KIRISH: Ta'lim muassasasining faoliyatidagi samaradorlik, birinchi navbatda, jamoadagi shaxslararo munosabatlar, vazifalarni qanchalik to'g'ri tashkil etilgani yoki etilmaganligiga bog'liq. Boshqacha aytganda, ishning qanday tashkil etilishi rahbarlik, boshqaruvchilikning tashkil etilishi darajasiga bog'liq. Har bir rahbar pedagogik tizimni boshqarar ekan, eng avvalo, undagi muammolar va bu tizimdagi a'zolarining pedagogik-psixologik xususiyatlarini bilish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Maktab direktorlari boshqaruv faoliyatida ta'lim muassasasida barcha jarayonlarni tartibga solib turish uchun boshqaruv funksiyalarini mazmun va mohiyatini bilishlari zarur.

MAQSAD: Umumiy o'rta ta'lim maktablari rahbarlarining boshqaruv faoliyati samaradorligini oshirish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Umumta'lim maktab direktorlarining boshqaruv faoliyati samaradorligini oshirish, boshqaruv faoliyati samaradorligini tushunchalari bo'yicha bir qator tadqiqot ishlari o'rganildi. Shunday ekan birinchi navbatda samaradorlik, boshqaruv faoliyat samaradorligi kabi tushunchalarini tahlil qilib o'tish lozim. Samaradorlik - sifatning umumlashgan o'lchovi. Samara deganda faoliyatda qo'yilgan maqsadga to'la yoki qisman erishish tushuniladi. Ta'lim sifatini oqilona darajasiga erishish ta'lim muassasasi boshqaruvidagi asosiy maqsadlardan biri hisoblanadi. Shu sababli sifatni boshqarish ba'zan samaradorlikni boshqarish deb ham atiladi.

XULOSA: Rivojlanish dasturi ta'lim dasturini amalga oshirishni ta'minlovchi ta'lim muassasasi infratuzilmasidagi o'zgarishlarni tavsiflaydi. Ta'lim dasturi ta'lim maqsadlarining dolzarbligi, mazmunning innovatsionligi, qo'llanilayotgan ta'lim texnologiyalari va o'quv-uslubiy majmualarning zamonaviyligi, ya'ni ta'limning dolzarbligi va zamonaviyligini asoslaydigan barcha jihatlarni ochib berish mumkin. Rivojlanish dasturida ta'lim jarayonini sifat, qulaylik va samaradorlikni oshirish yo'nalishida ta'minlashning huquqiy, tashkiliy, moliyaviy, boshqaruv va moddiy sharoitlarini o'zgartirishga e'tibor qaratish zarur.

Kalit so'zlar: boshqaruv faoliyati, KPI-samaradorlikning muhim ko'rsatkichi, maktab direktorning boshqaruv faoliyati samaradorligi, baholash mezonlari, baholash mexanizmlari.

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДИРЕКТОРОВ ОБЩИХ СРЕДНИХ ШКОЛ

Камалов Азиз Аминович

Магистр Международного университета Азии, г. Бухара

Аннотация:

ВВЕДЕНИЕ: Эффективность деятельности образовательного учреждения зависит, прежде всего, от межличностных отношений в коллективе, от того, насколько хорошо организованы или нет поставленные задачи. Другими словами, то, как организована работа, зависит от уровня организации руководства и управления. Каждый руководитель, управляя педагогической системой, должен прежде всего обладать способностью знать проблемы в ней, педагогические и психологические особенности членов этой системы. Директору школы необходимо знать значение и суть управленческих функций, чтобы регулировать все процессы в образовательном учреждении.

ЦЕЛЬ: Повысить эффективность управленческой деятельности руководителей общеобразовательной школы.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Изучен ряд научно-исследовательских работ по повышению эффективности управленческой деятельности директоров общеобразовательных школ, концепции эффективности управленческой деятельности. Поэтому, прежде всего, необходимо проанализировать такие понятия, как эффективность, эффективность управления. Эффективность является общей мерой качества. «Самара» означает полное или частичное достижение цели, поставленной в деятельности. Достижение приемлемого уровня качества образования является одной из основных целей управления образовательным учреждением. По этой причине управление качеством иногда называют управлением эффективностью.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Программа развития описывает изменения в инфраструктуре образовательного учреждения, обеспечивающие реализацию образовательной программы. Могут быть выявлены актуальность образовательных целей, инновационность содержания, современность используемых образовательных технологий и учебно-методических систем, т.е. все аспекты, обосновывающие актуальность и современность образования. В программе развития необходимо сделать акцент на изменении правовых, организационных, финансовых, управленческих и материальных условий обеспечения образовательного процесса в сторону повышения качества, удобства и эффективности.

Ключевые слова: управленческая деятельность, КПЭ-важный показатель эффективности, результативность управленческой деятельности директора школы, критерии оценки, механизмы оценки.

INCREASING THE EFFICIENCY OF ADMINISTRATIVE ACTIVITY OF PRINCIPALS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION SCHOOLS

Kamolov Aziz Aminovich

Master of Asia international university, Bukhara city

Annotation:

INTRODUCTION: The effectiveness of the activity of the educational institution depends, first of all, on interpersonal relations in the team, how well the tasks are organized or not. In other words, how the work is organized depends on the level of organization of leadership and management. Every leader, while managing a pedagogical system, should first of all have the ability to know the problems in it and the pedagogical and psychological characteristics of the members of this system. School principals need to know the meaning and essence of management functions in order to regulate all processes in the educational institution.

GOAL: To increase the effectiveness of management activities of general secondary school leaders.

MATERIALS AND METHODS: A number of research works on improving the effectiveness of management activities of general education school principals, concepts of effectiveness of management activities were studied. Therefore, first of all, it is necessary to analyze concepts such as efficiency, management efficiency. Efficiency is a general measure of quality. "Samara" means full or partial achievement of the goal set in the activity. Achieving a reasonable level of education quality is one of the main goals of educational institution management. For this reason, quality management is sometimes referred to as performance management.

CONCLUSION: The development program describes the changes in the infrastructure of the educational institution that ensures the implementation of the educational program. The relevance of educational goals, innovativeness of content, modernity of educational technologies and teaching-methodical systems used, i.e., all aspects that justify the relevance and modernity of education can be revealed. In the development program, it is necessary to focus on changing the legal, organizational, financial, management and material conditions of providing the educational process in the direction of increasing the quality, convenience and efficiency.

Key words: management activity, KPI-an important indicator of efficiency, effectiveness of school director's management activity, evaluation criteria, evaluation mechanisms.

Ta'limni boshqarish nazariyasida uning o'ziga xosligi ma'lum mezonlarga ko'ra tasniflangan boshqaruvga turli yondashuvlarda namoyon bo'ladi. Bu yondashuvlar boshqaruv jarayonining mohiyatini belgilab beradi va uning evolyutsiyasini tarixiy-pedagogik tadqiq qilish jarayonida tahlil predmeti bo'lib xizmat qilishi, ushbu boshqaruvning yetakchi paradigmasini kvalifikatsiya qilish funksiyasini bajarishi mumkin. Shubhasiz, ularning har biri boshqaruvni shakllantirish jarayonida u yoki bu tarixiy bosqichda ma'lum foyda keltirgan.

Ta'lim muassasasining faoliyatidagi samaradorlik, birinchi navbatda, jamoadagi shaxslararo munosabatlar, vazifalarni qanchalik to'g'ri tashkil etilgani yoki etilmaganligiga bog'liq. Boshqacha aytganda, ishning qanday tashkil etilishi rahbarlik, boshqaruvchilikning tashkil etilishi darajasiga bog'liq. Har bir rahbar pedagogik tizimni boshqarar ekan, eng avvalo, undagi muammolar va bu tizimdagi a'zolarining pedagogik-psixologik xususiyatlarini bilish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Maktab direktorlari boshqaruv faoliyatida ta'lim muassasasida barcha jarayonlarni tartibga

solib turish uchun boshqaruv funksiyalarini mazmun va mohiyatini bilishlari zarur.

Strategik menejment sohasidagi ishlarni tahlil qilish bunday boshqaruvning mohiyati va o'ziga xos xususiyatlarini ochib berishga, «strategiya» tushunchasining asosiy xususiyatlarini va uning «rivojlanish» va «prognozlash» tushunchalari bilan bog'liqligini aniqlashga imkon berdi. Ta'limda «strategiya», «strategik menejment (menejment)» tushunchalari operativ boshqaruv va menejment o'rtasidagi farqlarni ko'rsatish uchun kiritildi, bunda asosiy e'tibor tashqi omillarga qaratiladi. Biroq, mualliflar bu mohiyatni belgilashda turlicha urg'u beradilar. Demak, G.Mintzberg, J.Kvinn, S.Goshals strategik menejmentni "tanlangan maqsadlarni amalga oshirishdan va munosabatlarning istalgan holatiga erishishga urinishlardan iborat tizim va uning muhiti o'rtasidagi aloqani aniqlash va o'rnatish jarayoni" deb qaraydilar. Resurslarni taqsimlash orqali atrof-muhit bilan samarali va samarali harakat qilish imkonini beradi.

Bugungi kunda dunyo miqyosida to'plangan tajribalar turli davlatlarda ta'lim muassasalari rahbarlarining faoliyati samaradorligini baholashning turlicha mexanizmlaridan foydalanish amaliyoti mavjudligini ko'rsatmoqda. Hozirda umumta'lim maktab direktorlarining boshqaruv faoliyati samaradorligini oshirish va ularning kompetentligiga qo'yiladigan umumiy talablarni klassifikatsiyalash, maktab direktorlarining boshqaruv faoliyati samaradorligini baholashga oid ko'rsatkich va mezonlarni ishlab chiqish zarurati mavjud.

Umumta'lim maktab direktorlarining boshqaruv faoliyat samaradorligini baholashda faoliyat yo'nalishlarini aniqlashtirish va baholash mezonlarini ishlab chiqish.

Umumta'lim maktab direktorlarining boshqaruv faoliyati samaradorligini oshirish, boshqaruv faoliyati samaradorligini tushunchalari bo'yicha bir qator tadqiqot ishlari o'rganildi. Shunday ekan birinchi navbatda samaradorlik, boshqaruv faoliyat samaradorligi kabi tushunchalarini tahlil qilib o'tish lozim.

Samaradorlik - sifatning umumlashgan o'lchovi. Samara deganda faoliyatda qo'yilgan maqsadga to'la yoki qisman erishish tushuniladi. Ta'lim sifatini oqilona darajasiga erishish ta'lim muassasasi boshqaruvidagi asosiy maqsadlardan biri hisoblanadi. Shu sababli sifatni boshqarish ba'zan samaradorlikni boshqarish deb ham aytiladi.

D.Tojiboyeva o'z tadqiqot ishlarida samaradorlikni baholashda odatda ko'proq ijtimoiy va iqtisodiy samaradorlikni nazarda tutgan. Ijtimoiy samaradorlik – bu xo'jalik faoliyatining natijalarini jamiyatning maqsadi va ehtiyojlariga, uning a'zolari manfaatlariga mos kelishini anglatadi. Iqtisodiy samaradorlikga esa, eng avvalo, ishlab chiqarish, taqsimlash, ayirboshlash va iste'mol samaradorligi sifatida qaratiladi.

M.Sharifxo'jayev va Yo.Abdullayevlarning fikriga ko'ra, boshqaruv samaradorligi o'z tabiati bilan murakkab jarayon. Uni faqat bir yoki ikki ko'rsatkich bilan ifodalab bo'lmaydi. Buning uchun ko'rsatkichlar tizimi zarur bo'lib, mazkur tizimni ikki yirik guruhga bo'lish mumkin.

1-rasm

BOSHQARUV SAMARADORLIGINI TASHKIL ETUVCHI GURUHLAR		
	Boshqarish tizimi faoliyatini tavsiflovchi miqdoriy ko'rsatkichlar: – boshqaruvdagi jonli mehnatning tejatlashini tavsiflovchi ko'rsatkichlar; – boshqaruv uchun sarflangan moliyaviy resurslarning tejatlashini tavsiflovchi ko'rsatkichlar; – boshqarish uchun sarflanadigan vaqtning tejatlashini tavsiflovchi ko'rsatkichlar.	Boshqaruvning ijtimoiy samaradorligini tavsiflovchi sifat ko'rsatkichlari: – boshqaruv apparati xodimlarining malakasi darajasini tavsiflovchi ko'rsatkichlar; – qabul qilingan qarorlar samaradorligini tavsiflovchi ko'rsatkichlar; – boshqaruv jarayonidagi axborotlarning ishonchlilik va to'liqligini ifodalovchi ko'rsatkichlar; – boshqarish madaniyatini tavsiflovchi ko'rsatkichlar; – kommunikatsiyaning samaradorligini ifodalovchi ko'rsatkichlar; – boshqaruv apparatidagi mehnat sharoitini tavsiflovchi ko'rsatkichlar va h.k.

A.To'xtaboyevning ta'kidlashicha, boshqaruv samaradorligi uning boshqariluvchi ob'ekt maqsadlari va ijtimoiy-iqtisodiy samarasini ta'minlashdagi natijaviyligi bilan boshqarish xarajatlarini va unda foydalanilgan resurslarni taqqoslash orqali aniqlanadi. Boshqarish samaradorligini iqtisodiy ma'nosi – boshqarish xarajatlarining joriy holatida makro- va mikro darajada eng ko'p iqtisodiy samarani ta'minlash bo'lsa, ijtimoiy ma'nosi – boshqarish xarajatlarini joriy holatida eng ko'p ijtimoiy samarani ta'minlashdir.

G.S.Abdraxmanov boshqaruv faoliyati samaradorligini belgilangan me'yorlar asosida yuqori sifatlarga erishish darajasi hamda ta'lim tizimi faoliyatining sifat va miqdoriy xususiyatlarining zaruriy ko'rsatkichlarini ifodalovchi, maqsadga erishish darajasi bo'yicha aniqlashni maqsadga muvofiq deb hisoblaydi. Ta'lim muassasalarini boshqarishni ilmiy asosda tashkil etishda amalga oshirilishi zarur bo'lgan vazifalar hamda ijobiy yechimini

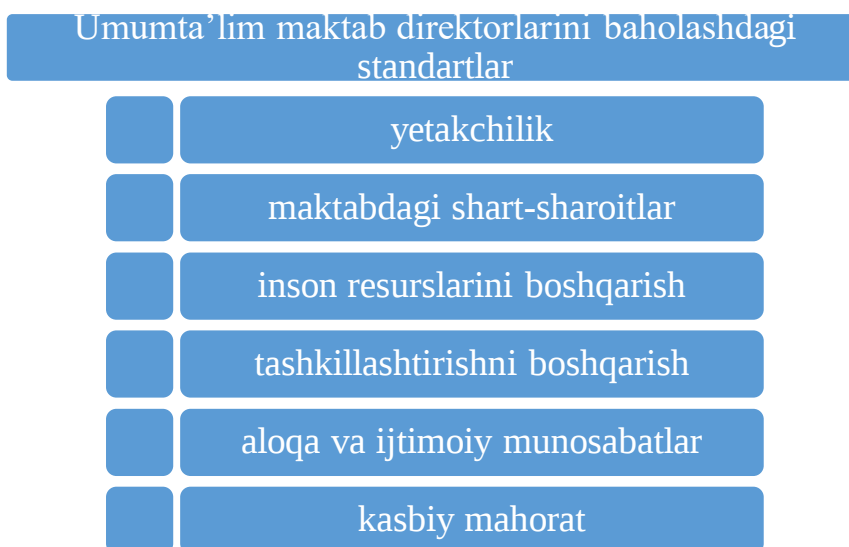
topish zarur bo'lgan ayrim muammolarni inobatga olgan holda aytish mumkinki, ta'lim muassasalarini boshqaruv faoliyatining samaradorligi – bu boshqaruv qonuniyatlari, usul va metodlari hamda innovatsion texnologiyalarga asoslangan boshqaruv faoliyati asosida tashkil etilgan ta'lim-tarbiya jarayonining natijaviyligi hisoblanadi. Ta'lim muassasasining boshqaruv samaradorligi – bu boshqaruv faoliyati maqsadiga erishganlik ko'rsatkichi, ya'ni ta'lim muassasasida har bir ta'lim oluvchining shaxsini rivojlantiruvchi shart-sharoitlarning yaratilganligi hisoblanadi. Bizning fikrimizcha boshqaruv faoliyat samaradorligi – rahbarning ma'lum bir muddatda ta'lim muassasasida erishgan asosiy natijalari. Bu natijalarni aniqlashda faoliyat samaradorligini baholashning optimal mexanizmlaridan foydalaniladi.

Rivojlangan mamlakatlarda umumta'lim maktab direktorlarining boshqaruv faoliyat samaradorligini baholashda asosan o'zini o'zi baholash

tushunchasi ko'proq qo'llaniladi. Boshqaruv faoliyati samaradorligini rahbarning o'zi tomonidan tizimli baholanishi va natijalar asosida o'z ustida ishlash, rivojlantirish rejalarini tuzish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Virjiniya shtati Uilyama va Mariya kolleji professori Djeyms X.Strong o'z tadqiqotlarida umumta'lim maktab direktorlarini baholashda quyidagi standartlarni keltirib o'tgan:

2-rasm

Shunday ekan ta'lim muassasasining boshqaruv samaradorligi qaysi holatda, natijalarga, ta'lim muassasasi oldiga qo'yilgan maqsadlarga erishayotganliklarini aniqlash uchun baholash, baholash mexanizmlarini qo'llash kerak bo'ladi.

Ta'lim tizimini boshqarishni rivojlantirishni o'rganishda strategik paradigmadan foydalanish, bizning fikrimizcha, nafaqat ushbu rivojlanishning etakchi tendentsiyalarini, balki eng muhim tendentsiyalarni ham saralash imkonini beradi.

Ta'limni strategik boshqarish paradigmasi kontekstida asarlarida keltirilgan faoliyatning umumiy nazariyasiga asoslanadi. L.S.Vigotskiy, E.V.Ilyenkova, A.N.Leontiev, S.L.Rubinshteyn, G.P.Shchedrovitskiy va boshqalar, biz mintaqadagi ta'limni boshqarish tizimining genezasiga eng mos keladigan maxsus shaklni - «topshiriqlar bo'yicha boshqarish» ni ajratib ko'rsatdik. "Vazifalar" deganda biz kelajakdagi natija (maqsad) modeli

shartlarini, natijaga erishish vositalarini, mablag'lardan foydalanish usullarini, faoliyatni amalga oshirish shartlarini va kelajakdagi natijani baholash mezonlarini tushunamiz. Shu ma'noda "vazifa"ni "strategiya"ning sinonimi sifatida ko'rish mumkin. Ehtiyoj qondirilmaguncha yoki boshqa muqobil variantga o'tish zarurati tug'ilmaguncha (strategiyani o'zgartirish) o'zgarmaydi. Vazifani shakllantirishni yakunlash harakat mavzusini strategiyani amalga oshirishga olib keladi, ya'ni «ijro etuvchi» bosqichiga. Aynan shu paytdan boshlab u tanlangan vosita va usullardan haqiqiy foydalanishga o'tish, ya'ni «ichki» tayyorgarlik jarayonidan haqiqiy «tashqi» faoliyatga o'tish, qondirishning haqiqiy amaliyotiga o'tish imkoniyatini oladi. dastlabki ehtiyoj. Faoliyat yondashuvi aspektida boshqaruv qarorlarini tahlil qilish, o'rganish, aniqlash, ishlab chiqish va sinovdan o'tkazish bilan bog'liq vazifalar mavjud. Ushbu muammolarni hal qilish orqali maqsad sari yo'l topiladi. S.L.

Rubinshteyn va A.N. Leontiev vazifaning ma'nosini maqsadning birligi va unga erishish shartlari sifatida aniq talqin qildi. Maqsadga erishish shartlari o'zgarganda, lekin maqsadning o'zi saqlanib qolganda, vazifa ham o'zgaradi. Ta'limni boshqarishda faoliyat tamoyilini amalga oshirish sharoitida natija ta'lim tizimi emas, balki tizimga yondashuv natijasidir, ya'ni. tizim qo'yan vazifalarning sifati. Bunday holda, ishlab chiqarish sifati nuqtai nazaridan ta'limni boshqarishning evolyutsiyasi haqida gapirish mumkin.

Strategiyani shakllantirishda mas'uliyat tashkilot madaniyati, an'analar va boshqaruv uslubining xususiyatlarini hisobga olgan holda taqsimlanishi kerak. Madaniyat va mas'uliyat turi o'rtasidagi nomuvofiqlik ko'pincha strategiyaning samarasizligiga sabab bo'ladi. Shunday qilib, agar rahbarning qarori yakuniy va muhokama qilinmaydigan ta'lim muassasasida avtoritar madaniyat shakllangan bo'lsa, guruh mas'uliyati tizimini joriy etish aslida muassasa faoliyatini falaj qiladi, chunki jamoa a'zolari teng huquqlarga ega. Vakolatlari yagona mustaqil qaror qabul qila olmaydi. Aksincha, boshqaruvning «demokratik» uslubi, muassasada kollegial qarorlar qabul qilish an'anasi, hatto avtoritar boshqaruvni talab qiladigan favqulodda vaziyatlarda ham rahbar tomonidan strategiyani ishlab chiqish va amalga oshirish uchun mas'uliyatning jamlanishiga kuchli qarshilik ko'rsatadi.

Ta'lim muassasasini boshqarishni tartibga solish tizimining asosiy elementlaridan biri bo'lgan rivojlanish dasturi o'ziga xos xususiyatlarga ega. Uning tarkibiga quyidagilar kiradi: ta'lim muassasasining ta'lim tizimining holati va o'zgarishiga ta'sir qiluvchi omillarni tahlil qilish; kuchli va zaif tomonlarini, imkoniyatlar va cheklavlarni tahlil qilish; ta'lim muassasasi ta'lim tizimining holatini

muammoli tahlil qilish; ta'lim muassasasini rivojlantirish dasturining maqsadlari va kutilayotgan natijalari; maqsadlarga erishish uchun harakatlar; rivojlanish dasturini amalga oshirish bo'yicha reja-jadval; xarajatlar smetasi loyihasi, rejalashtirilgan natijalarga erishish monitoringi. Rivojlanish dasturining maqsadlarini amalga oshirish bo'yicha loyiha faoliyati natijasi umuman ta'lim jarayonida sezilarli o'zgarishlar bo'lishi kerak - bu maqsadlar, tuzilma, texnologiyalar, xodimlar, sharoitlar va boshqalardagi o'zgarishlar.

Xulosa Qisqa qilib aytganda, Rivojlanish dasturi ta'lim dasturini amalga oshirishni ta'minlovchi ta'lim muassasasi infratuzilmasidagi o'zgarishlarni tavsiflaydi.

Ta'lim dasturi ta'lim maqsadlarining dolzarbligi, mazmunning innovatsionligi, qo'llanilayotgan ta'lim texnologiyalari va o'quv-uslubiy majmualarning zamonaviyligi, ya'ni ta'limning dolzarbligi va zamonaviyligini asoslaydigan barcha jihatlarni ochib berish mumkin. Rivojlanish dasturida ta'lim jarayonini sifat, qulaylik va samaradorlikni oshirish yo'nalishida ta'minlashning huquqiy, tashkiliy, moliyaviy, boshqaruv va moddiy sharoitlarini o'zgartirishga e'tibor qaratish zarur.

Ta'lim muassasasi rahbarlarining boshqaruv faoliyatidagi samaradorligi ta'lim muassasasining umumiy faoliyati samaradorligi ko'rsatkichlariga ta'sir ko'rsatadi.

Bundan tashqari umumta'lim maktab direktorlari boshqaruv faoliyati yo'nalishlarini to'g'ri tahlil qilishi lozim. Boshqaruv faoliyat samaradorligini baholash natijalariga ko'ra ta'lim muassasasi rahbarlari o'z ustida ishlash, muntazam kasbiy mahoratini oshirib borishi, ta'lim muassasasining to'g'ri va istiqbolli rejalarini tuzishda muhim ahamiyatga egadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-sentabrdagi "Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5538-son Farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida" gi PF-5712-son Farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 3-iyundagi "Umumta'lim muassasalarining faoliyati samaradorligini baholash mezonlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 345-sonli qarori.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2023-yil 25-dekabrdagi "Davlat umumiy o'rta ta'lim muassasalari direktori lavozimiga nomzodlarni menejerlik o'quv kurslarida o'qitish va ularga menejerlik sertifikatini berish tartibi to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqida"gi 681-sonli qarori.
5. S.Turg'unov "Umumiy o'rta ta'lim muassasalari direktorlari boshqaruv faoliyatining nazariy asoslari". Monografiya. - Toshkent: "Fan", 2006.
6. D.Tojiboeva "Samaradorlik va unga nazariy jihatdan klassik va neoklassik yondashuv". "Xalqaro moliya va hisob" ilmiy elektron jurnali. № 5, oktabr, 2017.
7. M.Sharifxo'jayev, Yo.Abdullayev Menejment: Darslik.- Toshkent: "O'qituvchi", 2001.
8. A.T.To'xtaboyev Ma'muriy menejment. – Toshkent: "Moliya", 2003.
9. Абдрахманов Г.Диагностический подход и оценка эффективности управления современной школой: Автореферат. – Казань, 1998.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ]

[AUTHORS INFO]

Kamolov Aziz Amonovich

Qashqadaryo viloyati, Kasbi tuman ixtisoslashtirilgan maktab direktori,

Osiyo xalqaro universiteti magistri

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

EKSTREMAL VAZIYATLARDA AHOLINING TURLI QATLAMLARIGA PSIXOLOGIK XIZMAT KO'RSATISH

Avezov Olmos Ravshanovich

Osiyo xalqaro universiteti, Buxoro shahri

Annotatsiya:

KIRISH: Ushbu maqola ekstremal vaziyatlarda aholi qatlamlariga psixologik yordam ko'rsatishning muhimligini va samarali yondashuvlarni tahlil qiladi. Shuningdek, bolalar, yoshlar, kattalar va keksa yoshdagilar kabi turli ijtimoiy guruhlariga mos ravishda psixologik yordam ko'rsatishning metodikasi ko'rib chiqiladi.

MAQSAD: Psixologik yordam tizimini tashkil etish va uni ijtimoiy ehtiyojlarga moslashtirishga oid yondashuvlar ruhiy salomatlikni tiklash va aholi farovonligini yaxshilash va ularning tashqi shart-sharoitlar bilan o'zaro mutanosib rivojlanishi asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: Aholining turli qatlamlariga mos yondashuvlar zarur bo'lib, ularning psixologik yordamga ehtiyojlari bir-biridan farq qilishi, ekstremal vaziyatlar sharoitida aholi qatlamlariga psixologik yordam ko'rsatishning asosiy yo'nalishlari, statistik ma'lumotlar va ilmiy tadqiqotlar orqali tahlil qilingan;

bolalarga psixologik yordam ko'rsatishning samarali usullaridan biri o'yin orqali davolash, o'yin orqali bolalarga o'z his-tuyg'ularini ifodalash imkoniyati berilganida, ularning stress darajasi kamayishi va ruhiy holatlari yaxshilanishi isbotlangan;

ekstremal vaziyatlarda aholining turli qatlamlariga psixologik xizmat ko'rsatish jarayonida turli usullarni qo'llash natijasida shaxs psixoemotsional holatini barqarorlashtirish, stressga chidamlilikni rivojlantirishning shaxsning emotsional o'zini-o'zini baholash strategiyalarini ustuvor shakllanishi isbotlangan.

XULOSA: Ekstremal vaziyatlarda aholi qatlamlariga psixologik yordam ko'rsatish ahamiyatga ega bo'lib, uning samaradorligi aholi guruhi va holatiga qarab farq qiladi. Psixologik yordamning samarali bo'lishi uchun, yordam ko'rsatiladigan guruhlarining ehtiyojlarini hisobga olish va maxsus dasturlarni ishlab chiqish zarur. Statistik ma'lumotlar va ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, psixologik yordamni vaqtida va sifatli tashkil etish, aholi orasidagi ruhiy salomatlikni tiklashda muhim rol o'ynaydi.

Kalit so'zlar: Ekstremal vaziyatlar, psixologik yordam, post-traumatik stress, ijtimoiy guruhlar, stressni boshqarish, bolalar, yoshlar, kattalar, keksa yoshdagilar, ruhiy salomatlik, tabiiy ofatlar, pandemiya, psixologik xizmatlar.

РОЛЬ ЛИЧНОСТИ ИНДИВИДУАЛЬНОГО ПОВЕДЕНИЯ В ОКАЗАНИИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ПОМОЩИ СЕМЬЕ В РАЗЛИЧНЫХ ЭКСТРЕМАЛЬНЫХ СИТУАЦИЯХ

Авезов Олмос Равшанович

Международный университет Азии, город Бухара

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье анализируется важность оказания психологической поддержки населению в экстремальных ситуациях и эффективные подходы. Также рассмотрен метод оказания психологической поддержки различным социальным группам, таким как дети, молодежь, взрослые и пожилые люди.

ЦЕЛЬ: Подходы к организации системы психологической поддержки и ее адаптация к социальным потребностям заключаются в разработке практических рекомендаций, основанных на восстановлении психического здоровья и повышении благосостояния населения и их взаимном развитии с внешними условиями.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Необходимы соответствующие подходы к различным слоям населения, их потребности в психологической поддержке отличаются друг от друга, основные направления оказания психологической поддержки слоям населения в экстремальных ситуациях проанализированы на основе статистических данных и научных исследований;

одним из эффективных методов оказания психологической поддержки детям является лечение через игру, доказано, что когда детям предоставляется возможность выражать свои чувства через игру, у них снижается уровень стресса и улучшается психическое состояние;

В результате использования различных методов в процессе оказания психологической помощи разным слоям населения в экстремальных ситуациях доказано, что приоритетным формированием стратегий эмоциональной самооценки личности является стабилизация психоэмоционального состояния человека. Человека, развивать стрессоустойчивость.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: В экстремальных ситуациях важно оказать психологическую поддержку населению, и ее эффективность варьируется в зависимости от группы населения и ситуация. Чтобы психологическая поддержка была эффективной, необходимо учитывать потребности групп, которым оказывается помощь, и разрабатывать специальные программы. Статистические данные и научные исследования показывают, что своевременная и качественная организация психологической помощи играет важную роль в восстановлении психического здоровья населения.

Ключевые слова: Экстремальные ситуация, психологическая поддержка, посттравматический стресс, социальные группы, управление стрессом, дети, молодежь, взрослые, пожилые люди, психическое здоровье, стихийные бедствия, пандемия, психологические услуги.

THE ROLE OF PERSONAL INDIVIDUAL BEHAVIOR IN PROVIDING PSYCHOLOGICAL HELP TO THE FAMILY IN DIFFERENT EXTREME SITUATIONS

Avezov Olmos Ravshanovich

International university of Asia, Bukhara city

Annatation:

INTRODUCTION: This article analyzes the importance and effective approaches to providing psychological support to populations in extreme situations. It also examines the methodology for providing psychological support to different social groups, such as children, youth, adults, and the elderly.

GOAL: Approaches to organizing a psychological support system and adapting it to social needs consist of developing practical recommendations based on restoring mental health and improving the well-being of the population and their development in harmony with external conditions.

MATERIALS AND METHODS: Different approaches are needed for different segments of the population, and their needs for psychological assistance differ from each other. The main directions of providing psychological assistance to segments of the population in extreme situations have been analyzed through statistical data and scientific research;

It has been proven that one of the effective methods of providing psychological assistance to children is play therapy. When children are given the opportunity to express their feelings through play, their stress level decreases and their mental state improves;

As a result of using various methods in the process of providing psychological services to different segments of the population in extreme situations, it has been proven that stabilizing the psycho-emotional state of a person, developing stress resistance, and the formation of emotional self-assessment strategies of a person are prioritized.

CONCLUSION: In extreme situations, psychological assistance to the population is important, and its effectiveness varies depending on the population group and situation. For psychological assistance to be effective, it is necessary to take into account the needs of the groups to be assisted and develop special programs. Statistical data and scientific research show that timely and high-quality organization of psychological assistance plays an important role in restoring mental health among the population.

Key words: Extreme situations, psychological support, post-traumatic stress, social groups, stress management, children, youth, adults, elderly people, mental health, natural disasters, pandemics, psychological services.

Ekstremal vaziyatlar, masalan, tabiiy ofatlar, texnogen falokatlar, urushlar va pandemiyalar, insonlar uchun psixologik jihatdan jiddiy tahdidlar keltiradi. Bu hodisalar kishilarning ruhiy holatini bevosita ta'sir qiladi va ularga jismoniy va psixologik travmalar yetkazadi. Ekstremal vaziyatlarda psixologik xizmat ko'rsatish ahamiyati yuksakdir, chunki to'g'ri tashkil etilgan psixologik yordam, odamlarning stressni

engishiga va ularning ruhiy holatlarini tiklashga yordam beradi. Aholining turli qatlamlariga mos yondashuvlar zarur bo'lib, ularning psixologik yordamga ehtiyojlari bir-biridan farq qiladi. Ushbu maqolada ekstremal vaziyatlar sharoitida aholi qatlamlariga psixologik yordam ko'rsatishning asosiy yo'nalishlari, statistik ma'lumotlar va ilmiy tadqiqotlar orqali tahlil qilinadi.

Ekstremal vaziyatlar inson ruhiyatiga katta ta'sir ko'rsatadi. Misol uchun, 2004-yilda Indoneziyadagi tsunami oqibatida yuzaga kelgan falokat, 280,000 dan ortiq odamning hayotini yo'qotishiga olib keldi va millionlab insonlar beva qoldi. Ushbu tabiiy ofat natijasida yuzaga kelgan psixologik muammolar, odamlar orasida qayg'u, stress, travma va depressiyani keltirib chiqardi. Jahon Sog'liqni Saqlash Tashkilotining (WHO) 2005-yildagi hisobotiga ko'ra, sunamidan keyin Indoneziyadagi odamlarning 30 foizidan ortig'i psixologik muammolarga duch keldi, shuningdek, depressiya va qayg'u holatlari keng tarqaldi.

Bundan tashqari, 2020-yildagi COVID-19 pandemiyasi ham insonlarning psixologik holatini yirik miqyosda ta'sir qildi. Jahon Sog'liqni Saqlash Tashkiloti (WHO) ma'lumotlariga ko'ra, pandemiya davrida butun dunyo bo'yicha 60%dan ortiq odamlar psixologik muammolar bilan yuzlashdi, jumladan, depressiya, xavotir va stress holatlari keng tarqalgan. Shu bilan birga, pandemiya davrida bolalar va yoshlar orasida ruhiy salomatlik muammolari sezilarli darajada oshdi. Global Survey of Mental Health in the Covid-19 Pandemic (2021) hisobotida aytilishicha, 2020-yilda yoshlar o'rtasida depressiya holatlari 25% ga oshgan.

Bolalarga psixologik yordam ko'rsatish. Bolalar, o'zining psixologik rivojlanish jarayonida bo'lganligi sababli, ekstremal vaziyatlarda kattalarga qaraganda ko'proq psixologik stressga uchraydilar. 2011-yildagi Fukuşima yadroviy falokati misolida, Yaponiya psixologlarining tahlil qilishicha, 12 yoshgacha bo'lgan bolalar orasida 70% dan ortig'i ruhiy travmalarni boshdan kechirgan. Xususan, ota-onalarini yo'qotgan yoki xavfli holatlarda bo'lgan bolalarda post-traumatik stress (PTSD) holatlari sezilarli darajada oshgan.

Bolalarga psixologik yordam ko'rsatishning samarali usullaridan biri o'yin

orqali davolashdir. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'yin orqali bolalarga o'z his-tuyg'ularini ifodalash imkoniyati berilganida, ularning stress darajasi kamayadi va ruhiy holatlari yaxshilanadi. Masalan, 2013-yilda AQShda o'tkazilgan tadqiqotda, ekstremal vaziyatlardan keyin psixologik yordam ko'rsatilgan bolalar orasida, o'yin orqali davolanish samaradorligi 60% ga oshganini ko'rsatdi.

Yoshlarga psixologik yordam ko'rsatish. Yoshlar, o'zini topish va mustaqil fikrlash davrida bo'lishgani uchun, ekstremal vaziyatlar ularga katta psixologik stress va tashvishlarni keltiradi. 2015-yilda Frantsiyada o'tkazilgan tadqiqotda, Parijda yuz bergan teraktlar natijasida 18-25 yoshdagi yoshlarning 35% i post-traumatik stressni boshdan kechirganligini bildirgan. Ushbu yoshlar o'zlarini zaif va beqaror his qilishadi, shuningdek, ijtimoiy tarmoqlarda ma'lumot tarqatish, ta'limni davom ettirishda qiynalishadi.

Yoshlar uchun psixologik yordamda ijtimoiy tarmoqlarda faoliyatni ta'minlash, psixologik stressni boshqarish bo'yicha treninglar va guruhviy yordam shakllari samarali bo'lishi mumkin. 2018-yilda Avstraliyada o'tkazilgan tadqiqotda, yoshlarni guruhlar orqali psixologik yordamga jalb qilish, ularning stress darajasini 40% ga kamaytirganini ko'rsatdi.

Kattalar ga psixologik yordam ko'rsatish. Kattalar, xususan, ota-onalar va rahbarlar, ekstremal vaziyatlarda ko'pincha o'z oilalarining xavfsizligi haqida qayg'urishadi. Masalan, 2008-yilda O'zbekistonning Farg'ona viloyatida sodir bo'lgan yirik tabiiy ofat – zilzila vaqtida, aholining 60% dan ortig'i psixologik yordamga muhtoj bo'lgan. Bu jarayonda ko'plab odamlar o'zlarini bezovta, xavf ostida va ko'p holatlarda noqulay his qilishgan.

Kattalar uchun psixologik yordamda, stressni boshqarish, xavfsizlikni ta'minlash

bo'yicha maslahatlar va guruh terapiyasi ko'rsatilishi muhimdir. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, stressni boshqarish bo'yicha treninglar kattalar orasida stressni 30-50% ga kamaytiradi.

Keksa yoshdagilar ga psixologik yordam ko'rsatish. Keksa yoshdagilar, ularning jismoniy va psixologik holati zaif bo'lganligi sababli, ekstremal vaziyatlar ularga katta zarar yetkazishi mumkin. 2020-yilda AQShda o'tkazilgan tadqiqotda, COVID-19 pandemiyasi davrida keksa yoshdagi odamlarning 40% dan ortig'i depressiya va xavotir holatlariga duchor bo'lgan. Ularning 25% i yakkalanish va ijtimoiy izolyatsiya tufayli ruhiy salomatlikni yo'qotganini bildirgan.

Keksa yoshdagilar uchun psixologik yordamda, individual maslahatlar, jismoniy faollikni rag'batlantirish, shuningdek, ijtimoiy tarmoqlar va jamoalar bilan bog'lanishlari zarur. 2021-yilda Kanadada o'tkazilgan tadqiqotda, keksa yoshdagilarni ijtimoiy guruhlariga jalb qilish, ularning ruhiy holatini 50% ga yaxshilashini ko'rsatdi.

Psixologik yordamning tashkiliy asoslari. Psixologik yordamning samarali

bo'lishi uchun, uning tashkilotini to'g'ri rejalashtirish zarur. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, psixologik xizmatlar tizimi yaxshi tashkil etilgan bo'lsa, uning samaradorligi sezilarli darajada oshadi. Masalan, 2019-yilda Yaponiya hukumati tomonidan tabiiy ofatlardan keyin psixologik yordam tizimi tashkil etilganida, 100,000dan ortiq odamga yordam ko'rsatildi va bu odamlarning 70% dan ortig'i ruhiy holatlarini yaxshilashgan.

Shuningdek, psixologik yordam tizimi doimiy ravishda tayyorlanishi va yangilanishi zarur. 2017-yilda Buyuk Britaniyada o'tkazilgan tadqiqotga ko'ra, psixologik yordam tizimi uchun tayyorgarlik ko'rgan psixologlar va mutaxassislar, zarurat tug'ilganida, yordamni samarali va tez taqdim eta olishgan.

Demak, ekstremal vaziyatlarda aholi qatlamlariga psixologik yordam ko'rsatish ahamiyatga ega bo'lib, uning samaradorligi aholi guruhi va holatiga qarab farq qiladi. Psixologik yordamning samarali bo'lishi uchun, yordam ko'rsatiladigan guruhlarining ehtiyojlarini hisobga olish va maxsus dasturlarni ishlab chiqish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Аvezов, О. Р. (2023, March). ЭКСТРЕМАЛ ВАЗИЯТЛАРДА СТРЕССБАРДОШЛИЛИК ТУШУНЧАСИ. In *E Conference Zone* (pp. 63-67).
2. Ravshanovich, A. O. (2024). PSIXOLOGIK XIZMATNING ASOSIY YO'NALISHLARI. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 3(28), 18-22.
3. Ravshanovich, A. O., & Tavakkal o'g'li, S. S. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARGA TA'LIM-TARBIYA BERISHDA IJODIY O 'YINLARNING AMALIY AHAMIYATI. *Scientific Impulse*, 2(14), 344-347.
4. Gafurova, F. O., & Avezov, O. R. (2024). PSIXOLOGIYADA SHAXS IDENTIVLIGI MUAMMOSINI TADQIQ QILISH. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 19(2), 33-37.
5. Ravshanovich, A. O. (2024). PSIXOLOGIK XIZMAT KORSATISH PREDMETI, MAQSADI VA VAZIFALARI. *MASTERS*, 2(1), 52-55.
6. Avezov, O. R., & Ubaydullayeva, N. F. (2022). Logotherapy: how psychotherapy helps a person to find meaning in life. *Science and Education*, 3(4), 747-752.
7. Avezov, O. R., & Ubaydullayeva, N. F. (2022). Frankl logoterapiyasi va uning inson hayotidagi tutgan o'rni. *Science and Education*, 3(4), 753-759.

8. Avezov, O. R., & To, A. S. O. G. L. (2022). Ekstremal vaziyatlarda shaxsga psixologik ta'sir etishning o'ziga xos xususiyatlari. *Science and Education*, 3(4), 717-724.

**MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ]
[AUTHORS INFO]**

Avezov Olmos Ravshanovich

Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

avezov.olmos@gmail.com

ORCID: 0000-0003-0622-3419

OILAVIY BOLALAR UYLARIDA TARBIYALANAYOTGAN BOLALARNI IJTIMOIYLASHUVINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

To'raqulov Laziz Tirkashevich

Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti, Jizzax shaxri

Annotatsiya:

KIRISH: Ushbu maqolada oilaviy bolalar uyi tarbiyalanuvchilarining ijtimoiylashuv jarayonlari, bolalar salbiy ijtimoiy xodisalarning kabi jabirdiydasiga aylanib qolish sabablari, islom dinidagi rivoyatlar jamlangan. Shu bilan birga O'zbekiston Respublikasi Prezidentining shu sohaga oid qator farmon va qonunlari o'rin olgan.

MAQSAD: O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oilaviy bolalar uylarini tashkil qilish yuzasidan berilgan topshiriqlarining ijrosini halqqa yetkazish, hamda bola asrab olgan ota-onalarning mas'uliyatini oshirishga qaratilgan fikr mulohazalarni ilmiy tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Kuzatish, suhbat, mualliflik so'rovnoma «Tarbiyalanuvchilarni oilalarga moslashuvchanlik darajasini aniqlash», metodikasidan foydalanilgan shu bilan birga xorijiy olimlarning ilmiy tadqiqot ishlaridan aniqlangan ma'lumotlar keltirilgan.

XULOSA: O'tkazilgan tadqiqot natijalari bo'yicha oila tipidagi bolalar uyi tarbiyalanuvchilarining ijtimoiy psixologik moslashuvi xususiyatlari ijobiy jihatdan namoyon bo'ldi. Tarbiyalanuvchilarning ijtimoiy psixologik moslashuvi, ichki nazorat, o'zini va boshqalarni ijobiy qabul qilish, moslashganlik, emotsional komfort, ustuvorlik muammodan qochish xususiyatlarining ahamiyatli ta'siri asosida yuzaga chiqishini ilmiy tadqiqotimiz natijalarida asoslandi.

Kalit so'zlar: Oilaviy bolalar uyi, mehr-meruvvat, hayr-saxovat, insonparvarlik, oilalarning mustahkamligi, tarbiyalanuvchilarni ijtimoiylashuvi, pedagogika-psixologiya, rivoyatlar, islom dini, xalq pedagogikasi, etnopsixologiya, yetimlik va ijtimoiy etimlik va shu kabi tushunchalar o'rin olgan.

ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛИЗАЦИЯ ДЕТЕЙ, ВОСПИТАННЫХ В СЕМЕЙНЫХ ДЕТСКИХ ДОМАХ

Туракулов Лазиз Тиркашевич

*Джизакский государственный педагогический университет,
город Джизак*

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье обобщены процессы социализация воспитанников семейных детских домов, причины, по которым дети становятся жертвами негативных социальных явлений, а также повествования в исламской религии. В то же время опубликован ряд указов и законов Президента Республики Узбекистан в этой сфере.

ЦЕЛЬ: Обеспечить пропаганду реализации задач, поставленных Президентом Республики Узбекистан по организации семейных детских домов, а также научный анализ мнений, направленных на повышение ответственности усыновителей.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: наблюдение, интервью, авторский опросник. Использовалась методика «Определение уровня адаптированности детей к семье».

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: По результатам исследования в положительном ключе проявились особенности социально-психологической адаптации детей детских домов семейного типа. На основании результатов наших научных исследований было установлено, что на основе значимого влияния характеристик избегания проблем возникают социально-психологическая адаптация студентов, внутренний контроль, позитивное принятие себя и других, адаптивность, эмоциональный комфорт, расстановка приоритетов.

Ключевые слова: Семейный детский дом, доброта, щедрость, гуманизм, прочность семьи, социализация детей, педагогика-психология, нарративы, исламская религия, народная педагогика, этнопсихология, сиротство и социальное сиротство и подобные понятия.

SPECIFIC CHARACTERISTICS OF SOCIALIZATION OF CHILDREN RAISED IN FAMILY CHILDREN'S HOMES

Turakulov Laziz Tirkashevich

Jizzakh State Pedagogical University, Jizzakh city

Annotation

INTRODUCTION: The article summarizes the processes of socialization of children in family orphanages, the reasons why children become victims of negative social phenomena, as well as narratives in the Islamic religion. At the same time, a number of decrees and laws of the President of the Republic of Uzbekistan in this area were published.

GOAL: To provide propaganda for the implementation of the tasks set by the President of the Republic of Uzbekistan on the organization of family orphanages, as well as a scientific analysis of opinions aimed at increasing the responsibility of adoptive parents.

MATERIALS AND METHODS: observation, interviews, author's questionnaire. The method "Determining the level of adaptation of children to the family" was used.

CONCLUSION: According to the results of the research, the features of social psychological adaptation of children of family-type orphanages were shown in a positive way. It was based on the results of our scientific research that social and psychological adjustment of students, internal control, positive acceptance of themselves and others, adaptability, emotional comfort, and prioritization appear on the basis of the significant influence of problem avoidance characteristics.

Key words: Family orphanage, kindness, generosity, humanism, family strength, socialization of children, pedagogy-psychology, narratives, Islamic religion, folk pedagogy, ethnopsychology, orphanhood and social orphanhood and similar concepts.

Bizning yurtimizda hech kim o'zini yolg'iz his qilmasligi kerak.

I.Karimov

Odatda, ziyolilar yoki chet ellik kasbdoshlar bilan bo'lib o'tadigan ma'naviy-ma'rifiy davralarda xalqimiz tabiati haqida so'z ochilsa, elimizning ziynatida yaqqol ufu-urib turadigan mehmondo'stlik, mehnatsevarlik, bag'rikenglik singari sifatlarni ko'p bora esga olinadi. Shuningdek, ushbu tavsiflar bilan bir qatorda xalqimiz nomi bilan chambarchas bog'langan «o'zbek - bolajon», «o'zbek xalqi - bolajon xalq» degan sifatlarni ham keng tarqalgan. O'zbek xalqining bu singari sifatlarni bilan tavsiflanishiga qator tarixiy asoslar bor.

Xalqimiz ma'naviy, ma'rifiy yuksalishda beqiyos ulush qo'shgan ulug'larimiz ham asarlari, o'z amaliy harakatlari bilan bolaparvarlikni o'zgacha qadrlashgan. Bir misol. Hazrat Alisher Navoiy haqida so'z borganda u kishini yolg'iz o'tganliklari va tabiiyki, farzandlari bo'lmaganligini ko'p gapiramiz. Biroq adabiyotimiz tarixiga bag'ishlangan yangi tadqiqotlarda Alisher Navoiy hayotlarining turli davrlarida to'rt bolani farzandlikka (qaramoqqa) olganlari, ularga otalarcha mehr ko'rgazganliklari, ta'lim-tarbiya berganliklari, ular hazratga farzand maqomida bo'lganligi yozma manbalarda bitib qoldirilganligi aniqlangan. Eng qadim kezlardan ikki daryo oralig'idagi qutlug' zaminni makon tutgan xalqimiz ming yilliklardan buyon bolaparvarligi, bolaning begonasi bo'lmasligi to'g'risidagi o'z haqiqati bilan umrguzaronlik qilib keladi. Bu haqiqatlar xalqimizning qon-qoniga singib ketgan. Shu sababdan xalq tafakkuridagi bolasevarlik bilan bog'liq qadriyatlar elning otaso'zlari – maqollarda nihoyatda ko'p keladi. O'zbek xalq maqollarining eng yirik qatlamini ayni

bolaparvarlikka qaratilgan maqollar tashkil etishi ham ana shundan.

O'zbekiston Respublikasi Mustailikka erishgan kundan boshlab xukumatimiz kuchli ijtimoiy siyosatni amalga oshirish to'g'risida g'amxo'rlik qila boshladi. Bu g'amxo'rlik, albatta, bola asrab olgan oilalarga berilayotgan e'tibor bilan bevosita bogliqdir.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2019-yil 11 fevral kuni “yetim bolalar va ota-onasining qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarni ijtimoiy himoya qilishni kuchaytirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”⁶ qarorining quyidagi ba'zi bo'limlariga to'xtalsak o'rinli bo'ladi. O'zbekiston Respublikasi Maktab va maktabgacha ta'lim vazirligi, O'zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnatmunosabatlari vazirligi, Sog'liqni saqlash vazirligi va moliya vazirligi bilan birgalikda bir oy muddatda “Mehribonlik” uylari, bolalar shaharchalari va bolalar uylariga 1 ta psixolog shtat birligini tashkil qilish agar tarbiyalanuvchilari soni 200 nafardan ortiq bo'lgan “Mehribonlik” uylari, bolalar shaharchalari va bolalar uylarida 2 ta psixolog shtat birliklarini tashkil qilish belgilab qo'yilgan;

O'zbekiston Respublikasi Axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini rivojlantirish vazirligi axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini rivojlantirish jamg'armasi mablag'lari hisobidan: Mehribonlik uylari va bolalar shaharchalari tarbiyalanuvchilarini dasturlash ko'nikmalariga o'rgatish hamda axborot texnologiyalari sohasida yosh mutaxassislarni tayyorlash maqsadida

⁶O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev. Yetim bolalarga oid muhim qarori. Janiyat. 2019-yil 11 fevral kuni.

ularning internet tarmog'iga ulanishi va kompyuterlar bilan jihozlanishini, bunda 10-11 sinf o'quvchilariga "axborot-kommunikatsiya texnologiyalari" yo'nalishida yetakchi tashkilotlarda ishlab chiqarish amaliyotini o'tashi uchun sharoitlar yaratilishini kerakligi belgilab qo'yilgan. Yuqoridagi qarorlar mehribonlik uylari rahbar xodimlari va tarbiyachilari uchun mas'uliyat yuklaydi va shu bilan birga jamiyatning barcha qatlamdagi kishilarini diqqat e'tiborida bo'lishi kerak.

Mehribonlik uylari yetim-bolalar va ota-onasi qarovidan xamda oila muhitidan maxrum bulgan bolalar uchun davlat internati tamoyilidagi ta'lim-tarbiya muassasasiga aylantirildi va davlat tasarrufiga o'tkazildi.

Bola dunyoga keldimi ota-onalik bo'lish, ota-onasi bilan birga yashash, oilada erkin miloqot qilish, opa-singil, aka-uka va boshqa yaqin qarindoshlari bilan birga yashash xuquqiga ega. Bolaning bolaligini o'g'irlashga hech kimning xaqqi yo'q. Yurtboshimiz «O'zbekiston iqtisodiy siyosatining ustuvor yunalishlari» degan asarida shunday yozadi: «G'animlar nimalar deb saf-satasotmasin. O'zbekiston rahbariyati va xalqining tutgan yo'li qat'iy va mustahkam: biz doimo mehr-muruvvat, mehr-oqibat, yurtimizda tinchlik-totuvlik, xotirjamlikni saqlashga sodiq bo'lib qolaveramiz. Vatandoshlarimiz bir-birlariga yelkadosh, ahil va inoq bo'lib yashashida, yetim- yesirlar, nogironlar, qariyalar va bolalar, qarovsiz va muhtoj kishilarimiz himoyasini tashkil qilishda o'zimizning kuchimizni va mehnatimizni hech qachon ayamaymiz»[2].

Mustaqillik yillarida Mehribonlik uylari faoliyatini yaxshilashga doir maxsus qonunlar chiqdi. O'zbekiston Respublikasi

Prezidentining Farmonlari va farmoyishlari, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi va Vazirlar Mahkamasining qarorlari, normativ xujjatlari e'lon qilindi. Shu xujjatlar asosida «Mehribonlik uyi to'g'risi da Nizom» qabul qilindi bu tarixiy ahamiyat kasb etadi. Mehribonlik uylari to'g'risidagi Nizomning 1-qism, 3-moddasida shunday deyilgan: «Mehribonlik uyining asosiy vazifasi oilaviy muhitdan maxrum bulgan bolalar va o'smirlarni to'liq, ruhiy sog'lomlashtirishga, ijtimoiy mehnat moslashuviga va ijtimoiy-xuquqiy himoya qilishga ko'maklashuvchi uy sharoitiga eng ko'p darajada yaqinlashtirilgan muhitni yaratishdir»⁷.

Bu vazifani amalga oshirishda avvalo ta'lim-tarbiyaning roli benihoya kattadir. Mehribonlik uylarida ta'lim-tarbiya ishlarini olib borish davlata hamiyatiga ega bo'lgan dolzarb masaladir. O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasining 39-moddasida shunday deyilgan: «Har kim qariganda, mehnat layoqatini yuqotganda, shuningdek, boquvchisidan maxrum bo'lganda va qonunda nazarda tutilgan boshqa hollarda ijtimoiy ta'minot olish huquqiga ega». O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasining 64-moddasida Yuqoridagi qonunlar fikr yuritishni yanada oydinlashtiriladi. «Davlat va jamiyat yetim bolalarni va ota-onalarining vasiyligidan maxrum bo'lgan bolalarni boqish, tarbiyalash va o'qitishni ta'minlaydi, bolalarga bag'ishlangan xayriya faoliyatlarni ragbatlantiradi» deyilgan.⁸

Vazirlar Mahkamasining 2014-yil 22-sentabrdagi 269-son qarorining 5-bandida Vasiylik va homiylik organlarining vakolatlari, ularning vazifalari belgilab qo'yilgan, masalan: yetim bolalarni va ota-onasining qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalarni aniqlaydi va ularning hisobini yuritadilar; yetim bolalar va ota-onasining

⁷ Vazirlar Mahkamasining 1995 yil 18 fevraldagi 59-sonli Qaroriga 3-ilova, «Mehribonlik uyi to'g'risida Nizom», «Ma'rifat» gazetasi, 1995 yil 29 mart.

⁸ Vazirlar Mahkamasining 2014-yil 22-sentabrdagi 269-son qaroriga

qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalar haqidagi ma'lumotlarning axborot bazasini yuritadilar, ma'lumotlarni O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligining ma'lumotlar bazasiga kiritish uchun taqdim etadilar, shuningdek davlat statistika hisobotini tegishli davlat statistika organiga qonun hujjatlarida belgilangan shaklda va muddatlarda taqdim etishlari belgilab qo'yilgan.

Afsuski XXI-asrga kelib ba'zi qo'shtirnoq ichidagi kimsalar, xalqimiz o'zining tarixida va tanasida bo'lmagan o'ziga yarashmagan ishlarni qilmaqdalar bolalarni tug'riqxonalariga tashlab ketish biroz ko'proq ko'zga tashlanmoqda. Elimizga xos bo'lmagan bolani tug'ruqxonalariga tashlab ketish yoki pulga sotish, o'z farzandini vahshiylarcha qiynoqqa solish, bolani uydan bezdirish uni og'ir yoshiga va jinsiga to'g'ri kelmaydigan mehnatga jalb qilish, uning mehnatidan majburiy foydalanish bir so'z bilan aytganda bolaning bolaligini og'irlash holatlari ko'payib borayotgani hech kimga sir emas. Ayni shunday vaziyatda bolaparvarlikni boshlashga xalqimizni davlat etayotgan yurtboshimizga raxmat. Masalan, Prezidentimiz 2020-yil 28-iyul kuni Yunusobod tumanidagi 21-sonli Mehribonlik uyiga tashriflari hamda shu kunning o'zidayoq nogironligi bo'lgan, ota-ona qaramog'idan mahrum bo'lgan yetim bolalarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashni kuchaytirish, ijtimoiy nafaqalar tizimini takomillashtirish masalalariga qaratilgan videoselektor yig'ilishi o'tkazgani so'zimizning birgina isboti desak xato bo'lmaydi. Ana shunday tashabbusga yana bir misol keltiramiz, Vazirlar Mahkamasi, Xalq ta'limi vazirligi, Sog'liqni saqlash vazirligi va Milliy gvardiyaning "Mehribonlik" uylari, Bolalar shaharchalari, oilaviy bolalar uylari va Sog'liqni saqlash vazirligi tizimining Bolalar uylarini (keyingi o'rinlarda — o'quv-tarbiya muassasalari)

Milliy gvardiyaga birlashtirish to'g'risidagi taklifiga rozilik berilsin.

Milliy gvardiya "SOS — O'zbekiston bolalar mahallalari" uyushmasining bolalar mahallalari bilan hamkorlik o'rnatish. Qashqadaryo viloyatining Qamashi tumanidagi 5-va Kitob tumanidagi 4-mehribonlik uylari tugatildi. Birgina Qamashi tumanidagi 5-mehribonlik uyida 120 nafarga yaqin tarbiyalanuvchilar to'liq davlat tomonidan tarbiyalanar edilar, 2022-yilning 1-choragiga kelib Qamashi tumanidagi 5-mehribonlik uyida 120 nafar tarbiyalanuvchilar Oilalarga "oilaviy mehribonlik uylariga" olindi vaholangki bunday tarbiya muassasalari Respublikamizda o'ttizga yaqin. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori.09.08.2021-yil.PQ-5215-son qarori yani "Mehribonlik uy"larini milliy gvardiyaga birlashtirish haqidagi qarorlari hayotda o'z isbotini topmoqda. Halqimiz yana qayta o'zini anglamoqda, ota-bobolarimizdan qolgan bir naql bor bolaning begonasi bo'lmaydi,

Eyimlik-insoniyat paydo bo'lganidan buyon mavjud, afsuski hayot-hayotligini qiladi.

Etimlik-insoniyat, jamiyat va uning taraqqiyotida mavjud bo'lgan xodisa hisoblanadi.

Afsuski bunday sabablarni ko'plab ko'rsatishimiz mumkin, lekin eng achinarlisi shundaki ota-onasi tirik bo'la turib etimlikni boshidan keshirayotgan bolalar butun dunyoda mavjud.

Yetim bolalarni va ota-onasining qaramog'idan mahrum bo'lgan bolalar sonini ortib borishiga yo'l qo'ymaslik uchun quyidagi holatlarga yo'l qo'ymaslik lozim.

- Oilaning mustahkamligi, uning moddiy va ma'naviy to'la to'kisligini ta'minlash.

- Yangi hayotga qadam qo'ygan yosh oilalarni eng kamida besh yil ota-onasi bilan yashashini ta'minlash.

- Jamiyatda yuqori darajali-mustahkam oilalar sonini ko'paytirish.

- Yaqin qarindoshlar o'rtasidagi nikohni qoralash, chunki bu xolat yaxshi natija bermasligi barchamizga ma'lum bu xolat sotsiologik, tibbiy, psixologik va boshqa tadqiqotlarda isbotlangan.

- Ishsizlar sonini kamaytirish chunki oilaning mustahkamligi ko'proq moddiyatga ham bog'liq.

- Erta nikohdan o'tishga yo'l qo'ymaslik.

Masalan, Anglyalik psixolog olim R.Beris quyidagi fikrlarni bildiradi, Mehribonlik uyi tarbiyalanuvchilarining ota-ona mehriq munosabati masalasini ilmiy tahlil qilib ...salbiy men kontseptsiasining shakllanishi va tajavuskorlik bolaning ota-onalarga va ota-ona rolini bajaruvchi shaxslarga nisbatan qupolligi natijasi hisoblanadi. Bolada hech kimga qo'shilmalik, odamovilik, tundlik, yolg'izlik hissi namoyon bo'la boshlaydi. Mazkur hislar esa bolada salbiy men kontseptsiasini keltirib chiqaradi⁹.

1-jadval

Oila tipidagi bolalar uyi tarbiyalanuvchilarini oilalarga moslashuvchanlik darajasini aniqlash so'rovnoma tadqiqot natijalari

T/r	So'rovnoma savollari	Жиззах N= 13 %	Samarqand N = 18 %	Qashqadaryo N = 24 %
1.	Vasiylikka olgan bolalarni o'z farzandingiz qatorida qabul qila olasizmi?			
	a) qabul qilaman	23	22,2	16,6
	b) qabul qilishga harakat qilaman	30,7	44,4	45,8
	v) bu faqat bizga bog'liq emas	46,1	33,3	37,5
2.	Qaromog'ingizdagi bolalar oilangiz muhitiga moslasha oldimi?			
	a) moslashib ketishdi	23,0	22,2	16,6
	b) moslashishga harakat qilishyapti	30,7	38,8	37,5
	v) shundan biroz xavotirdaman	46,1	38,8	45,8
3.	Farzandlaringiz bilan qaramog'ingizga olgan bolalar o'rtasidagi munosabat qanday?			
	a) o'zaro munosabatlari yaxshi	23,0	22,2	20,8
	b) o'zaro til topishib ketishadi deb o'ylayman	30,7	33,3	37,5
	v) bu holat bizni biroz xavotirga soladi	46,1	44,4	10

Ushbu so'rovnomaning «Vasiylikka olgan bolalarni o'z farzandingizdek qabul qila olasizmi?» degan savolga Qashqadaryo, Samarqand va Jizzax viloyati ota-onalarining (vasiylar) 16,6-23,0 foizi «qabul qilaman»,

30,7-45,8 foizi «qabul qilishga harakat qilaman», 33,3-46,1 foizi esa «bu faqat bizga bog'liq emas» degan javobni tanlaganlar. Bu holat shundan dalolat beradiki, 16,6-23,0 foiz vasiylar bolalarga mehr ko'rsatishlari, ularga

⁹ Beris R. Razvitiya Ya – kontseptsii i vospitaniya. M. 1986

barcha sharoitlarni yaratib berishlari, ularni o'z farzandlaridek yaxshi ko'rishlarini bildiradi. 30,7-45,8 foiz vasiylar esa bolalarni ijtimoiy holatini tushunishga va mehr ko'rsatishga harakat qilishlari namoyon bo'ldi. 33,3-46,1 foiz natija ko'rsatgan vasiylar esa bolalarni oilaga moslashishi faqat ularga bog'liq emasligini, bu holat tarbiyalanuvchilarning xarakteri, xulq-atvori va o'zini tutishiga hamda ularning ruhiy holatiga ham bog'liqligini ta'kidladilar. So'rovnomaning «Qaramog'ingizdagi bolalar oilangiz muhitiga moslasha oldimi?» degan savolga Jizzaxlik respondentlarning 23,0 foizi, Samarqandlik vasiylarning 22,2 foizi, Qashqadaryolik vasiylarning 16,6 foizi «moslashib ketishdi» degan javobni beriishgan bo'lsalar, shu savolning «moslashishga harakat qilishyapti» degan javobni Jizzaxlik vasiylarning 30,7 foizi, Samarqandlik vasiylarning 38,8 foizi, Qashqadaryolik ota-onalarning 37,5 foizi tanlaganlar. Jizzaxlik respondentlarning 46,1 foizi, Samarqandlik ota-onalarning 38,8 foizi va Qashqadaryolik vasiylarning 45,8 foizi «shundan biroz xavotirdaman» degan javobni bildirganlar. Demak, mehribonlik uyidan oilaviy bolalar uyiga o'tgan tarbiyalanuvchilarning oila muhitiga

moslashishlarida biroz qiyinchilik mavjud ekan. Bu holatda vasiy ota-onalar bolalarning ruhiy holatini, ularning xarakter xususiyatlarini hisobga olgan holda o'zaro munosabatlarni yo'lga qo'yishlari, ularni oilaviy muhitga ko'nikishlariga imkon berishlari, vaqtincha qattiq nazoratga olmaslik va tarbiyaviy ishlarni olib borishlari lozim bo'ladi.

Ijtimoiy-psixologik so'rovnomaning «Farzandlaringiz bilan qaramog'ingizga olgan bolalar o'rtasida munosabat qanday?» degan savolga Jizzaxlik ota-onalarning 23 foizi, Samarqandlik ota-onalarning 22,2 foizi hamda Qashqadaryolik ota-onalarning 20,8 foizi «o'zaro munosabati yaxshi» degan javobni tanlaganlar. «O'zaro til topishib ketishadi deb o'ylayman» degan javobni Jizzaxlik (30,7 foiz), Samarqandlik (33,3 foiz) va Qashqadaryolik (37,5 foiz) ota-onalar, Jizzax (46,1 foiz), Samarqand (44,4 foiz) hamda Qashqadaryo (41,6 foiz) viloyat ota-onalar «bu holat bizni biroz xavotirga soladi» degan javobni qayd etganlar, ko'rinib turibdiki oilaga asrab olingan bolalarning oila muhitiga, oila a'zolariga hamda ularning qadriyatlariga moslashishi faqat ota-onalarga emas balki farzandlarga ham bog'liq ekan.

Adabiyotlar ro'yxati

- 1.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev.Yetim bolalarga oid muhim qarori.Janiyat. 2019-yil 11-fevral.
2. Vazirlar Maxkamasining 1995 yil 18 fevraldagi 59-sonli Qaroriga 3-ilova, «Mexribonlik uyi to'g'risida Nizom», «Ma'rifat» gazetasi, 1995 yil 29 mart.
- 3.Vazirlar Mahkamasining 2014-yil 22-sentabrdagi 269-son qarori.
4. Beris R. Razvitiya Ya – kontseptsii i vospitaniya. M. 1986.
- 5.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori.09.08.2021-yil.PQ-5215-son.
- 6.N.M.Egamberdiyeva Ijtimoiy pedagogika darslik. «Toshkent»2009, 94-bet
- 7.Tafakkur ziyosi ilmiy –uslubiy jurnal. 2019-yil 4-son.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

To'raqulov Laziz Tirkashevich

Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Manzil: O'zbekiston, 200100, Jizzax shahar, Sh.Rashidov ko'chasi 4-uy
turaqulovl85@gmail.com

QO'RIQLASH XIZMATI XODIMLARINING KASBIY KOMPETENTLIGI OMILLARI KORRELYATSIYASI

Maxmudova Zulfiya Mexmonovna
Buxoro davlat universiteti, Buxoro shaxri

Annotatsiya:

KIRISH: Ushbu maqolada qo'riqlash xizmati xodimlari ijtimoiy-psixologik va kommunikativ kompetentligi omillarining namoyon etilishi va rivojlanishini tadqiq etish hamda uning o'ziga xos ijtimoiy-psixologik omillarini takomillashtirish haqida fikr yuritilib, xodim ijtimoiy-psixologik kompetentligi va kommunikativ kompetentligini rivojlantiruvchi ijtimoiy-psixologik omillar, komponentlarini aniqlash mexanizmlari ochib berilgan.

MAQSAD: qo'riqlash xizmati tizimida xizmat qilayotgan barsha xodimlar va harbiy xizmatchilarni axloqiy-ruhiy qo'llab-quvvatlashning mutlaqo yangi vazifalari, shuningdek, xodimlarning umumiy dunyoqarashi, ma'naviy va intellektual salohiyatini yuksaltirish, ularda vatanparvarlik, g'urur, iftixor, kasbiga sadoqat va yuqori mas'uliyat xislarini oshirish yuzasidan tadqiqot natijalari asosida tavsiya ishlab chiqishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: Kompetentlik va kompetensiya kategoriyalarining tuzilmasini o'rganish jarayonida bir nechta yo'nalishlarni ajratib ko'rsatish mumkin. Ko'pgina mualliflar faoliyatli yondashuvni istiqbolli deb baholaydilar, shuningdek ular kompetentlikni kasbiy faoliyatda namoyon bo'ladi va shu bilan bir qatorda uning asosi ham, deb hisoblaydilar. Bunday holatda kompetentlik jarayonning aniq doirasida samarali harakatni yuzaga keltirish uchun zarur bo'lgan ichki resurslar tizimi sifatida tushuniladi.

XULOSA: O'rganilgan empirik natijalar asosida qo'riqlash xizmati xodimlarining ijtimoiy-psixologik kompetentligiga ta'sir etuvchi psixologik omillar (ish tajribasiga qarab) turli ko'rinishda bo'lishi mumkinligi kuzatildi. Ushbu omillarni aniqlash asosida qo'riqlash xizmati xodimlarining ijtimoiy-psixologik kompetentligini oshirishdagi mavjud bo'lgan muammolarni bartaraf etish bo'yicha muayyan darajadagi psixologik tahlillar olib boriladi va shu tahlil natijalari asosida ularga psixologik xizmat ko'rsatishning keyingi vazifalarini aniqlab beradi.

Kalit so'zlar: kompetentlik, xodim ijtimoiy-psixologik kompetentligi, kasbiy kompetentlik, kompetentlik, kasbiy faoliyat, kasbiy bilim, ko'nikma va malakalar, kasbiy psixologik xususiyatlar

СООТНОШЕНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ПЕРСОНАЛА СЛУЖБЫ ОХРАНЫ

Махмудова Зульфия Мехмоновна.

Бухарский государственный университет, город Бухара

Аннотация:

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье рассматривается исследование проявления и развития факторов социально-психологической и коммуникативной компетентности сотрудников служб безопасности и совершенствование ее специфических социально-психологических факторов, а также социально-психологических факторов и компонентов, развивающих социально-психологическую компетентность. раскрыты механизмы выявления коммуникативной компетентности работника.

ЦЕЛЬ: совершенно новые задачи морального и духовного обеспечения всех сотрудников и военнослужащих, проходящих службу в системе службы безопасности, а также повышения общего кругозора, морального и интеллектуального потенциала сотрудников, привития им патриотизма, гордости, верности своей профессии и Он заключается в разработке рекомендаций по результатам исследования по повышению чувства высокой ответственности.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В процессе изучения структуры компетентности и категорий компетентности можно выделить несколько направлений. Многие авторы оценивают функциональный подход как перспективный, а также считают, что компетентность проявляется в профессиональной деятельности и одновременно является ее основой. В данном случае под компетентностью понимают систему трудовых ресурсов, необходимых для создания эффективного действия в конкретных рамках процесса.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: На основании изученных эмпирических результатов отмечено, что психологические факторы, влияющие на социально-психологическую компетентность сотрудников служб безопасности (в зависимости от стажа работы), могут быть различными. На основе выявления этих факторов будет проведен определенный уровень психологических анализов для устранения существующих проблем в повышении социально-психологической компетентности сотрудников служб безопасности и на основе результатов этого анализа будут определены следующие задачи оказания психологических услуг. им будет определено.

Ключевые слова: компетентность, социально-психологическая компетентность работника, профессиональная компетентность, компетентность, профессиональная деятельность, профессиональные знания, умения и компетенции, профессиональные психологические характеристики.

CORRELATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF PROTECTIVE SERVICE PERSONNEL

Makhmudova Zulfiya Mekhmonovna

Bukhara State University, Bukhara city

Annotation:

INTRODUCTION: This article discusses the research of the manifestation and development of the factors of socio-psychological and communicative competence of security service employees and the improvement of its specific socio-psychological factors, and the socio-psychological factors and components that develop the socio-psychological competence and communicative competence of the employee. detection mechanisms are disclosed.

THE GOAL: completely new tasks of moral and spiritual support of all employees and military personnel serving in the security service system, as well as raising the general outlook, moral and intellectual potential of employees, instilling in them patriotism, pride, pride, loyalty to their profession and It consists in developing a recommendation based on the results of the research on increasing the sense of high responsibility.

MATERIALS AND METHODS: In the process of studying the structure of competence and competence categories, several directions can be distinguished. Many authors evaluate the functional approach as promising, and they also believe that competence is manifested in professional activity, and at the same time, it is also its basis. In this case, competence is understood as a system of work resources necessary to create effective action within the specific framework of the process.

CONCLUSION: Based on the studied empirical results, it was observed that the psychological factors affecting the socio-psychological competence of security service employees (depending on the work experience) can be different. Based on the identification of these factors, a certain level of psychological analyzes will be conducted to eliminate the existing problems in increasing the social and psychological competence of security service personnel, and based on the results of this analysis, the next tasks of providing psychological services to them will be determined.

Key words: competence, social-psychological competence of an employee, professional competence, competence, professional activity, professional knowledge, skills and competencies, professional psychological characteristics.

Qo'riqlah xizmati xodimlarining kasbiy faoliyatiga psixologik tayyorgarlik darajasini takomillashtirish, ularning ijtimoiy-psixologik kompetentligini rivojlantiruvchi ijtimoiy-psixologik omillar va mexanizmlarini aniqlash, qo'riqlah xizmati xodimlarining kasbiy tayyorgarlik rolini oshirish va ularning faoliyat samaradorligiga ta'siri masalasini aniqlash alohida tadqiqot muammosi sanaladi.

Psixolog qo'riqlash xizmati tizimida xizmat qilayotgan barsha xodimlar va harbiy xizmatchilarni axloqiy-ruhiy qo'llab-quvvatlashning mutlaqo yangi vazifalari, shuningdek, xodimlarning umumiy dunyoqarashi, ma'naviy va intellektual salohiyatini yuksaltirish, ularda vatanparvarlik, g'urur, iftixor, kasbiga

sadoqat va yuqori mas'uliyat xislarini oshirish bilan bohlash vazifalarni belgilab beradi.

Xodimlarni ahloqiy-ruhiy qo'llab-quvvatlash psixodiagnostika, psixoprorfilaktika va psixokorreksiya ishlarida amalga oshiriladi.

Kompetentlik va kompetensiya kategoriyalarining tuzilmasini o'rganish jarayonida bir nechta yo'nalishlarni ajratib ko'rsatish mumkin. Ko'pgina mualliflar faoliyatli yondashuvni istiqbolli deb baholaydilar, shuningdek ular kompetentlikni kasbiy faoliyatda namoyon bo'ladi va shu bilan bir qatorda uning asosi ham, deb hisoblaydilar. Bunday holatda kompetentlik jarayonning aniq doirasida samarali harakatni yuzaga keltirish uchun

zarur bo'lgan ichki resurslar tizimi sifatida tushuniladi. Kompetentlik tuzilmasi quyidagi komponentlarga ajratiladi: yo'naltiruvchi va ijrochi, mazmunli (bilim) va jarayonli (ko'nikma), kognitiv va operatsional.

Ijtimoiy-psixologik kompetentlik muammosining umumiy jihatlarini G.M.Andreyeva, Ye.A.Abulxanova-Slavskaya, V.P.Bederxanova, A.A.Bodalev, M.Kyarest, V.A.Labunskaya, A.N.Leontev, A.K.Markova, D.Mayers, Ye.S.Mixaylova, A.V.Petrovskiy, S.L.Rubinshteyn, A.V.Xutorskiy, A.J.Yujaninova kabi olimlar tomonidan tadqiq etilgan.

A.K.Markova ijtimoiy kompetentlikni mazmun jihatdan tahlil qilib, uning jarayonli va natijali tomonlarini ajratib ko'rsatgan. Muallif kompetentlik tuzilmasini jarayon (pedagogik faoliyat, pedagogik muloqot, o'qituvchi shaxsi) va pedagogik faoliyat natijalari, ya'ni ta'lim oluvchining ta'lim olganlik va tarbiyalanganlik nuqtai nazaridan tizimlashtirilgan.

Chunonchi, mehnat faoliyatining barcha jihatlarini uchun psixologik modul deb nomlanuvchi kasbiy bilim, ko'nikma va malakalar, kasbiy psixologik xususiyatlar ishtirok etadi. Shuningdek, kompetentlik tuzilmasi faoliyatning ichki vositasi, ya'ni motiv, bilim, ko'nikma va malaka kabi elementlarni qarab chiqish uning jarayonli va natijali ko'rsatkichlarini hisobga olish haqidagi tasavvur paydo bo'ladi.

A.V.Xutorskiyning o'tkazgan ilmiy izlanishlarida, kompetentlik – o'ziga xos individual-psixologik xususiyat sifatida namoyon bo'lishi, kompetensiya esa insonning aniq bir muhitda samarali va sifatli faoliyati uchun zarur bo'lgan tayyorgarlikka qo'yilgan va oldindan belgilangan ijtimoiy talablardan iboratligini ta'kidlaydi.

Psixologik kompetentlik tuzilmasida J.G.Garanina quyidagi ikkita darajaning mohiyatini bilim, ko'nikma, malaka va fikrlash asosida talqin qiladi:

1) kategoriyalar, hissiy-emotsional obrazlar, ijtimoiy etalonlar, stereotiplar va boshqalar, hamda fikrlash tizimlari (ijtimoiy muammolarni hal etish bo'yicha refleksiv aqliy faoliyat);

2) amaliy, ijrochilik, ya'ni insonlar bilan o'zaro ta'sir o'tkazish malaka va ko'nikmalar tizimi. Yuqoridagi ikkala yo'nalish kompetentlikning refleksiv va progressiv xususiyatlarini ochib berishga xizmat qiladi.

Bizning fikrimizcha, agar shu ikki daraja bo'lmaganida edi kompetentlik tushunchasining mohiyati u qadar to'laqonli hisoblanmasdi.

O.A.Bulavenkoning ta'kidlashicha, kompetentlikni kasbiy faoliyatning o'ziga xos chizgisi sifatida emas, balki shaxsning turg'un oshirilgan yoki pasaytirilgan faollikda namoyon bo'luvchi holati sifatida qarash kerakligini taklif etadi. Fikrimizcha, kompetentlik faqat faol kasbiy faoliyatda namoyon bo'ladi, faoliyatda qanaqadir turg'unlik bo'lishi uni muvaffaqiyatga erishishda to'siq bo'lishi mumkin.

I.A.Zimnaya kompetentlikni yo'naltirilganlik, maqsadni qo'ya bilish, xulqning hissiy-irodaviy boshqarilishi, qadriyatli-mazmunli munosabatlarni o'z ichiga olgan shaxs xususiyatlari sifatida qaraydi. Uning fikricha, kompetentlik tuzilishi quyidagi komponentlar tizimidan iborat:

a) shaxsning ichki psixik, tashqi xulqiy harakatida ushbu xususiyatlarni namoyon qilishga tayyorlik;

b) muvaffaqiyatga erishish uchun vazifalarni bajarishning vositasi, metodlari va dasturlarini anglash, ijtimoiy va kasbiy masalalarni yecha olish, tartib-intizom talablari va o'ziga xos bo'lgan me'yorlariga rioya qilish. Bu kompetensiyaning asosiy mazmun-mohiyatini quyidagicha mazmunda ochib beradi;

c) bilimlarni amaliyotda qo'llay olish tajribasi, ya'ni ko'nikma va malaka;

d) hissiy-irodaviy regulatsiya, kompetentlikni namoyon qila olish qobiliyati, uning ijtimoiy va kasbiy o'zaro ta'sir holatlariga bog'liq holda namoyon bo'lishini muvofiqlashtirish sifatida.

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, kompetensiya tarkibida ijtimoiy-psixologik va kasbiy kompetentlikning namoyon bo'lish holatlarida o'zini-o'zi nazorat qilish, shaxsiy va kasbiy imkoniyatini namoyon qilish qobiliyatini aks ettiruvchi o'ziga xos belgilarni ajratish zarur. Sud psixologik ekspertizasi jarayonida o'z bilim, ko'nikma va malakalarni samarali qo'llash sud psixolog xodimidan o'zini-o'zi idora qilish va o'zini-o'zi boshqarishning psixologik mexanizmlarining shakllanishini talab qiladi.

Demak, yuqoridagi tahlillarga tayangan holda, sud psixolog xodimlarining kommunikativ kompetentligiga aloqador bo'lgan jihatlarni rivojlantirish dolzarb vazifalardan biri ekanligi, sud psixolog xodimlari kasbiy faoliyatining turli tomonlarini tadqiq etishni hozirgi zamon talabi sifatida tushunish lozim.

N.S.Aulova olib borilgan nazariy tahlillarga asoslanib shuni aytish mumkinki, mutaxassislarni faoliyatga tayyorlashda ijtimoiy kompetentlikning quyidagi mezonlarini asos qilish kerakligini ko'rsatadi:

- shaxs reflektiv faolligi darajasi – hamkasblarga munosabat, shaxsiy ahamiyatli kasbiy sifatlarda ifodalangan ideal mutaxassis obrazini tanlash, o'z kasbiga mosligini baholash, reflektiv (o'z tushunchasi va hatti-harakatlarni anglash) harakatlarning shakllanganligi;

- asosiy texnologik tayyorgarlik sifatida mazmunli-jarayonli, operatsional komponentning shakllanganlik darajasini, kasbiy faoliyatning vositalari, metodlari va yo'llarini egallash;

- bilish faollik darajasining o'zlashtirilgan kasbiy bilimlar tizimi, kasbiy masalalarni hal etish usullarini qo'llash ko'nikmasi;

- kasbning yuqori ijtimoiy belgilanganligida ishonchning shakllanganligi darajasi;

- samarali kasbiy faoliyat ko'nikmalarini o'zlashtirish zaruriyatining ahamiyatini anglash;

- ularni o'z kasbiy faoliyatida amalga oshirish yo'llarini topishga intilish;

- anglashning faollik darajasi.

Bizningcha, muallifning mazkur ta'rifida o'ziga xos ijtimoiy-psixologik omillar tizimiga alohida e'tibor qaratadi.

Bugungi kunda jahonda ijtimoiy-psixologik kompetentlikning quyidagi asosiy jihatlarga alohida ahamiyat beriladi:

- a) ijtimoiy – o'ziga mas'uliyatni his etish, hamkorlikda qarorlar qabul qilish va unda faol ishtirok etish qobiliyati, turli etnik madaniyat va dinlarga tolerantlik, shaxsiy qiziqishning jamiyat talablari bilan mosligi;

- b) kommunikativ – turli tillardagi yozma va og'zaki tarzda muloqot qila olish qobiliyatiga egalik;

- c) ommaviy axborot vositalari orqali tarqatilayotgan ijtimoiy axborotga tanqidiy munosabat;

- d) kognitiv – doimiy ravishda ta'lim olish darajasini oshirishga intilish, o'zining imkoniyatini faollashtirish va amalga oshirishga bo'lgan ehtiyoj, ya'ni bilim va ko'nikmalarni mustaqil egallash, o'zini-o'zi rivojlantirish qobiliyati;

- e) madaniyatlararo kompetensiyalar;

- f) mustaqil bilish faoliyati sohasidagi kompetentlik;

- j) maxsus – kasbiy amallarni mustaqil bajarishga tayyorgarlik, o'z mehnati natijalarini baholash.

Yuqorida qayd etilgan ishlarda kompetentlik mezonlari umumilmiy, ijtimoiy, siyosiy-huquqiy va umumkasbiy bilimlar asosida talqin etilishi alohida ahamiyat kasb etadi. Ta'kidlash kerakki, kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni ijtimoiy-psixologik kompetentlik omili sifatida talqin qilish an'anasi ham mavjud.

Jumladan, psixologiya fanining fundamental asoslarini ochib bergan olimlardan E.F.Zeer va G.M.Romansevlarning metodologik xizmati shundaki, malaka insonning ijtimoiy va kasbiy qobiliyatlariga qo'yiladigan ijtimoiy va kasbiy malakaviy talablar majmuasi ekanligini isbotlab berishganligidadir.

Shunday qilib, malaka ham kompetentlik kabi asosiy va kasbiy bo'lishi, shu bilan birga, kasbiy malakalarni ko'pincha oddiy malakalar deb nomlash ham mumkin. Ilmiy adabiyotlarda asosiy malakalar sifatida quyidagilar kiritiladi:

– shaxsning kasbiy tayyorgarligi darajasidan tashqaridagi uning ekstrofunktsional bilimi, ko'nikmalari, individual xususiyalari;

– aniq kasblar guruhlarini sohasidagi ishni bajarish uchun zarur bo'ladigan shaxsning umumkasbiy bilimlari, ko'nikmalari va malakalari, shuningdek, qobiliyatlari va sifatleri;

– turli jamoalarga moslashish va ularda samarali faoliyat uchun zarur madaniyatlararo va sohalararo bilimlar, ko'nikmalar, malakalar va qobiliyatlar.

1-jadval

Qo'riqlash xizmati xodimlari kasbiy kompetentligi bilan ijtimoiy-psixologik kompetentligi umumiy ko'rsatkichlari orasidagi korrelyatsion bog'lanish natijalari (n=260)

Omillar		Kasbiy kompetentlik («Psixodiagnostik test» metodikasi bo'yicha)							
		Nevrotizm	Psixotizm	Depressiya	Vijdonlilik	Turg'unlashganlik	Umumiy faollik	Tobelik	Muomalaga kirishimlilik
Ijtimoiy-psixologik kompetentlik (Kunitsina metodikasi bo'yicha)	Insonlarni tushunish	0,219	0,106	-0,281	0,462	0,597*	0,311	0,232	0,679*
	Vaziyatlarni tushunish	0,239	-0,416	0,143	0,431	0,431	0,159	0,116	0,573*
	Uddaburonlik	0,190	-0,037	0,136	0,259	0,407	0,690*	-0,043	0,23
	Axloqiy ustanovkalar	0,387	0,102	-0,318	0,571*	0,320	0,187	0,362	0,418
	Muvaffaqiyatga erishganlik motivatsiyasi	0,401	-0,013	0,019	0,400	0,239	0,569*	-0,218	0,209
	Emotsional barqarorlik	0,523*	-0,233	0,078	0,526*	0,469	0,207	-0,108	0,189
	Imidj	0,368	0,230	0,104	0,266	0,482	0,168	0,223	0,201
	Sotsial psixologik kompetentlik	0,211	0,201	-0,155	0,434	0,466	0,401	0,186	0,701**
	Verbal kompetentlik	0,402	0,125	-0,154	0,398	0,487	0,201	0,109	0,609*

Operativ ijtimoiy-psixologik kompetentlik	0,561*	0,231	0,060	0,160	-0,102	0,642*	0,407	0,203
Ego kompetentlik	0,173	0,603*	0,412	0,435	0,228	0,204	-0,109	0,312
Kommunikativ kompetentlik	0,492	0,152	0,149	0,247	0,395	0,298	0,105	0,708**
Ishonchlilik	0,468	0,116	0,159	0,746**	0,512*	0,132	0,103	0,459
Barqaror insoniy munosabatlar	0,573*	0,103	-0,109	0,585*	0,432	0,473	0,109	0,608*
Shaxslilik kommunikativ imkoniyati	0,478	0,236	-0,189	0,241	0,208	0,089	0,122	0,587*

* $p \leq 0,05$, ** $p \leq 0,01$

Olib borilgan trening mashg'uloti natijasida aniqlovchi tajribada qo'lga kiritilgan natijalarning ijobiy tomonga o'sganligini ko'rishimiz mumkin. Nazorat tajribasidan olingan ma'lumotardan ko'rinib turibdiki, qo'riqlash xizmati xodimlarining kasbiy kompetentligi bilan ijtimoiy-psixologik kompetentligi ko'rsatkichlarining ijobiy shakllanayotganligini belgilovchi bir qancha statistik ahamiyatga ega bo'lgan alomatlar o'rtasidagi korrelyatsion bog'liqlikda o'z aksini topgan. qo'riqlash xizmati xodimlaridagi bunday ijtimoiy-psixologik imkoniyatning mavjudligi kasbiy faoliyatni to'g'ri tashkil qiluvchi omillardan biri sifatida xizmat qiladi. Natijada qo'riqlash xizmati xodimlari faoliyat jarayonida vujudga kelishi mumkin bo'lgan turli nizoli holatlar va o'zaro ziddiyatlarni bartaraf etish qobiliyatiga ega bo'lishi hamda samarali faoliyat ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Qo'riqlash xizmati xodimlarining ijtimoiy-psixologik kompetentligi bilan kasbiy kompetentligi namoyon etilishining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini o'zaro bog'lovchi jihatlariga e'tibor qaratadigan bo'lsak, ularda insonlarni tushunish bilan turg'unlashganlik ($r=0,597$, $p \leq 0,05$), muomalaga kirishimlilik ($r=0,679$, $p \leq 0,01$), estetik taassurotchanlik ($r=0,585$, $p \leq 0,05$), nazokatlilik ($r=0,571$, $p \leq 0,01$) omillari, vaziyatlarni tushunish bilan muomalaga

kirishimlilik ($r=0,573$, $p \leq 0,05$) omili, uddaburonlik bilan umumiy faollik ($r=0,690$, $p \leq 0,05$) omili, axloqiy ustanovkalar bilan vijdonlilik ($r=0,571$, $p \leq 0,05$), omili, muvaffaqiyatga erishganlik motivatsiyasi bilan umumiy faollik ($r=0,569$, $p \leq 0,05$) omili, emotsional barqarorlik bilan nevrotizm ($r=0,569$, $p \leq 0,05$), Vijdonlilik ($r=0,526$, $p \leq 0,05$) omili, imidj bilan nazokatlilik ($r=0,706$, $p \leq 0,01$) omili, sotsial psixologik kompetentlik bilan muomalaga kirishimlilik ($r=0,701$, $p \leq 0,01$) omili, verbal kompetentlik bilan muomalaga kirishimlilik ($r=0,609$, $p \leq 0,05$) omili, operativ ijtimoiy-psixologik kompetentlik bilan nevrotizm ($r=0,561$, $p \leq 0,05$), umumiy faollik ($r=0,642$, $p \leq 0,05$) omillari, ego kompetentlik bilan nevrotizm ($r=0,603$, $p \leq 0,05$), nazokatlilik ($r=0,509$, $p \leq 0,05$) omillari, kommunikativ kompetentlik bilan muomalaga kirishimlilik ($r=0,708$, $p \leq 0,01$), omili, ishonchlilik bilan vijdonlilik ($r=0,746$, $p \leq 0,01$), turg'unlashganlik ($r=0,512$, $p \leq 0,05$) omillari, barqaror insoniy munosabatlar bilan vijdonlilik ($r=0,573$, $p \leq 0,01$), vijdonlilik ($r=0,585$, $p \leq 0,05$), muomalaga kirishimlilik ($r=0,608$, $p \leq 0,05$) omillari, shaxslilik kommunikativ imkoniyati bilan muomalaga kirishimlilik ($r=0,587$, $p \leq 0,05$) omili bilan ijobiy korrelyatsiya berganligi qo'riqlash xizmati xodimlarining kasbiy faoliyat samaradorligiga xizmat qilishi bilan

ahamiyatli ekanligini qayd qilish lozim (1-jadvalga qarang).

Demak, o'rganilgan empirik natijalar asosida qo'riqlash xizmati xodimlarining ijtimoiy-psixologik kompetentligiga ta'sir etuvchi psixologik omillar (ish tajribasiga qarab) turli ko'rinishda bo'lishi mumkinligi kuzatildi. Ushbu omillarni aniqlash asosida

qo'riqlash xizmati xodimlarining ijtimoiy-psixologik kompetentligini oshirishdagi mavjud bo'lgan muammolarni bartaraf etish bo'yicha muayyan darajadagi psixologik tahlillar olib boriladi va shu tahlil natijalari asosida ularga psixologik xizmat ko'rsatishning keyingi vazifalarini aniqlab beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Maxmudova Z.M., Olimov L.Ya. O'smirlarda ekstremal vaziyatlarda psixologik himoya mexanizmlarini shakllantirish. Monografiya. "Buxoro viloyat bosmaxonasi MChJ" nashriyoti. Buxoro. 2021. -B. 160.
2. Maxmudova Z.M., Olimov L.Ya. Psychodiagnostics. O'quv qo'llanma. "Turon zamin ziyo" nashriyoti. Toshkent 2014. -B. 298.
3. Olimov L.Ya. Psixodiagnostika va psixometrika asoslari. Darslik. "Durdona" nashriyoti. Buxoro. 2021. -B. 747.
4. Olimov L.Ya. Umumiy psixodiagnostika. "Durdona" nashriyoti. Buxoro. 2020. -B. 1103.
5. Olimov L.Ya., Maxmudova Z.M.. Psixodiagnostika va eksperimental psixologiya. o'quv qo'llanma. "Turon zamin ziyo" nashriyoti. T. 2020. -B. 820.
6. Olimov L.Ya., Nazarov A.M.. Xulqi o'g'ishgan bolalar psixologiyasi. O'quv qo'llanma. "Tafakkur avlodi" nashriyoti. Buxoro. 2020. -B. 490.
7. Olimov L.Ya., Bahronova M.O'. O'smirlar ma'naviyatini shakllantirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. Science and education. Scientific journal. Volume 3, issue 3. March 2022 407-413 p.
8. F.A.Ismatova., Z.S.Elov. Huquq-tartibot organlari psixologining kasbiy kompetentsiyasi tuzilishini baholasning o'ziga xos xususiyatlari. 2022. ТАЪЛИМ ВА ИHHOBATSIOH TAДҚИҚОТЛАР 1 (12/2), 241-245
9. Z.S.Elov. Harbiy xizmatchi kasbiy kompetentligi namoyon etilishi va rivojlanishining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. International Multidisciplinary Research in Academic Science (IMRAS). Volume. 7, Issue 01, January (2024) 800-803

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ]

[AUTHORS INFO]

Maxmudova Zulfiya Mexmonovna

Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

azizbekyarasev@mail.ru

ORCID: 0000-0001-9437-9741

**MAKTAB DIREKTORI O'RINBOSARLARINING BOSHQARUV QOBILIYATLARINI
SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK JIHATLARI.**

Akilov Faridun Firdavsovi

*Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat
universiteti, Samarqand shaxri*

Annotsiya:

KIRISH: Mazkur ilmiy maqolada maktab direktori o'rinbosarlarining boshqaruv qobiliyatlarini shakllantirishning ijtimoiy-psixologik jihatlari ilmiy, nazariy va amaliy ahamiyatni keng qamrovli asosda yoritib berish nazarda tutilgan bo'lib, yurtimizda faoliyat yuritayotgan maktablar jamoalarining barcha turdagi faoliyatlarini tizimli tahlillar asosida chuqur o'rganib chiqish natijasida ularning sifat va samaradorligini muntazam rivojlantirib borishga erishish, maktablarni zamon talablariga moslashtirishga yo'naltirilgan takliflar, tavsiyalar va xulosalar ishlab chiqish orqali sohadagi mavjud muammolarni aniqlash orqali ularni o'z vaqtida bartaraf qilish barobarida ilmiy tahlillarni mazmun-mohiyatini amaliyotga tadbiq qilishni yo'lga qo'yish ko'zda tutilgan.

MAQSAD: Maktabda ta'lim sifatini oshirish — Yangi O'zbekiston taraqqiyotining yakka-yu yagona yo'li hisoblanadi, millat taraqqiyotining asosi ham ta'lim jarayonini rivojlanishiga va maktablarda sifatli ta'lim-tarbiya berish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan izchil islohatlar natijasida barcha tarmoq va sohalarining faoliyatini keng qamrovli rivojlantirishga yo'naltirilgan strategik ahamiyatga ega bo'lgan islohatlar amalga oshirilmoqda. Xususan, ta'lim, ilm-fan, sport, tibbiyot, iqtisodiyot, madaniyat, ma'naviy va ma'rifiy sohalarga jiddiy e'tibor berilmoqda. Ayniqsa yosh avlodga Sharqona odatlar va milliy qadriyatlar asosida voyaga yetkazish maqsadida yuritilayotgan oqilona siyosat tufayli yurtimizda ta'lim-tarbiyani sifatini yanada yaxshilashga, ilmga, o'qituvchilarning faoliyatini samaradorligini oshirishga, maktablarning boshqaruv jarayonlarini takomillashtirishga loyiq bo'lgan qobiliyatli rahbar-kadrlarni va malakali mutaxassislarni tayyorlashga alohida e'tibor qaratilayotganligi diqqatga sazovordir. Bugun zamonaviy hayotni ilm-ma'rifat va ta'limning taraqqiyotisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Hozir qaysi bir sohani olmang, uning rivoji uchun, avvalo, ta'lim tizimi taraqqiy etgan bo'lishi kerak. Zero, inson kapitaliga, uning iqtidoriga e'tibor qaratmay turib, kutilgan natijaga erishish qiyin.

XULOSA: Maktab direktori o'rinbosarlarining vazifasi rejalashtirish, o'quv faoliyatini tashkillashtirish va vazifalarni pedagogik jamoa bo'lib berishdan iborat. Undan tashqari maktab direktori o'rinbosarlari belgilab olingan rejalarni amalga oshirish jarayonini boshqaradi, bo'ysunuvchi xodimlarni faoliyatini tartibga solidi va shu orqali boshqaruv jarayonini tashkil qiladi hamda nazorat qiladi.

Kalit so'zlar: Qobiliyat, iqtidor, shaxsiy sifatlar, boshqaruv qobiliyatlarini shakillantirish, ijtimoiy-psixologik jarayonlar, rahbarga xos sifatlar, boshqaruvda shakllanish, ijodiy yondashuvlar, sifat va samaradorlikka erishish, jamoani tushunish.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ НАВЫКОВ ЗАМЕСТИТЕЛЕЙ ДИРЕКТОРА ШКОЛЫ.

Акилов Фаридун Фирдавсович

*Самаркандский государственный университет
имени Шарофа Рашидова, город Самарканд*

Аннотация:

ВВЕДЕНИЕ: В данной научной статье предполагается осветить научную, теоретическую и практическую значимость социально-психологических аспектов формирования управленческих навыков заместителей директора на комплексной основе, а также углубленно изучить все виды деятельности школьных коллективов, действующих в нашей стране, на основе системного анализа, в результате чего добиться регулярного развития их качества и эффективности, путем выявления существующих проблем в сфере путем разработки предложений, рекомендаций и выводов, направленных на адаптацию школ к требованиям современной экономики. Для их своевременного устранения планируется реализовать содержание и суть научных анализов на практике.

ЦЕЛЬ: Повышение качества школьного образования – единственный путь развития Нового Узбекистана, основой развития нация является развитие образовательного процесса и качественного образования в школах.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В результате последовательных реформ, реализуемых в нашей стране, реализуются реформы стратегического значения, направленные на комплексное развитие деятельности всех отраслей и отраслей. В частности, серьезное внимание уделяется образованию, науке, спорту, медицине, экономике, культуре, духовно-просветительской сфере. Благодаря рациональной политике, направленной на воспитание молодого поколения на основе восточных обычаев и национальных ценностей, способных руководителей и квалифицированных специалистов, достойных повышения качества образования в нашей стране, повышения эффективности деятельности учителей, совершенствования управления процессах школ примечательно, что подготовке уделяется особое внимание. Сегодня современную жизнь невозможно представить без развития науки и образования. Какую бы сферу вы ни выбрали сейчас, для ее развития в первую очередь должна быть развита система образования. Ведь трудно добиться ожидаемого результата, не обращая внимания на человеческий капитал и его талант.

ВЫВОД: Задача заместителей директора – планировать, организовывать воспитательную деятельность и ставить задачи педагогическому коллективу. Кроме того, заместитель руководителя школы руководит процессом реализации определенных планов, организует деятельность подчиненных сотрудников и тем самым организует и контролирует процесс управления.

Ключевые слова: Способности, талант, личностные качества, формирование управленческих навыков, социально-психологические процессы, лидерские качества,

формирование в управлении, творческие подходы, достижение качества и эффективности, понимание коллектива.

SOCIAL-PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF FORMING THE MANAGEMENT SKILLS OF DEPUTY SCHOOL DIRECTORS.

Akilov Faridun Firdavsovi

*Samarkand State University named after
Sharof Rashidov, Samarkand city*

Annotation:

INTRODUCTION: In this scientific article, it is intended to shed light on the scientific, theoretical and practical importance of the socio-psychological aspects of the formation of the management skills of the deputy principals on a comprehensive basis, and to study in depth all types of activities of school teams operating in our country based on systematic analysis. as a result, to achieve regular development of their quality and efficiency, by identifying existing problems in the field by developing proposals, recommendations and conclusions aimed at adapting schools to the requirements of the times in order to eliminate them in time, it is planned to implement the content and essence of scientific analyzes into practice.

THE GOAL: Improving the quality of school education is the only way to develop New Uzbekistan, the basis of the nation's development is the development of the educational process and quality education in schools.

MATERIALS AND METHODS: As a result of consistent reforms implemented in our country, reforms of strategic importance aimed at comprehensive development of activities of all industries and sectors are being implemented. In particular, serious attention is being paid to education, science, sports, medicine, economy, culture, spiritual and educational fields. Thanks to the rational policy aimed at bringing up the young generation based on Eastern customs and national values, capable leaders and qualified specialists who are worthy of improving the quality of education in our country, increasing the efficiency of teachers' activities, and improving the management processes of schools. it is noteworthy that special attention is paid to preparation. Today, modern life cannot be imagined without the development of science and education. No matter which field you choose now, for its development, first of all, the education system must be developed. After all, it is difficult to achieve the expected result without paying attention to human capital and its talent.

CONCLUSION: The task of deputy principals is to plan, organize educational activities and assign tasks to the pedagogical team. In addition, the deputy head of the school manages the process of implementation of the defined plans, organizes the activities of subordinate employees, and thereby organizes and controls the management process.

Key words: Ability, talent, personal qualities, formation of management skills, socio-psychological processes, leadership qualities, formation in management, creative approaches, achieving quality and efficiency, understanding the team.

Amalakatimizda amalga oshirilayotgan izchil islohatlar natijasida barcha tarmoq va sohalarning faoliyatini keng qamrovli rivojlantirishga yo'naltirilgan

strategik ahamiyatga ega bo'lgan islohatlar amalga oshirilmoqda. Xususan, ta'lim, ilm-fan, sport, tibbiyot, iqtisodiyot, madaniyat, ma'naviy va ma'rifiy sohalarga jiddiy e'tibor

berilmoqda. Ayniqsa yosh avlodga Sharqona odatlar va milliy qadriyatlar asosida voyaga yetkazish maqsadida yuritilayotgan oqilona siyosat tufayli yurtimizda ta'lim-tarbiyani sifatini yanada yaxshilashga, ilmga, o'qituvchilarning faoliyatini samaradorligini oshirishga, maktablarning boshqaruv jarayonlarini takomillashtirishga loyiq bo'lgan qobiliyatli rahbar-kadrlarni va malakali mutaxassislarni tayyorlashga alohida e'tibor qaratilayotganligi diqqatga sazovordir. Bugun zamonaviy hayotni ilmiy-ma'rifat va ta'limning taraqqiyotisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Hozir qaysi bir sohani olmang, uning rivoji uchun, avvalo, ta'lim tizimi taraqqiy etgan bo'lishi kerak. Zero, inson kapitaliga, uning iqtidoriga e'tibor qaratmay turib, kutilgan natijaga erishish qiyin.

Ta'lim sifatini oshirish — Yangi O'zbekiston taraqqiyotining yakka-yu yagona yo'li hisoblanadi, millat taraqqiyotining asosi ham ta'lim jarayonini rivojlanishiga va maktablarda sifatli ta'lim-tarbiya berishga bog'liq hisoblanadi.

Bugungi kunda umumta'lim tizimini yanada takomillashtirish, maktab direktori o'rinbosarlarining boshqaruv qobiliyatlarini rivojlantirish, sifatli boshqaruvga qaratilgan ijtimoiy-psixologik xususiyatlari mazmun-mohiyatini ilmiy, nazariy va amaliy tomonlarini keng ko'lamli tarizda yoritib berish, maktablarni boshqaruv jarayonlarini davlat va jamiyat talablariga mosligini ta'minlash, o'quv va boshqaruv jarayonini ta'lim standartlari, o'quv rejalari va dasturlariga qo'yiladigan talablar darajasida ishlab chiqishni ta'minlashni tizimli ravishda yo'lga qo'yish, umumiy o'rta ta'lim tashkilotlari uchun yangi darsliklar va o'quv-metodik majmualarni sifatini oshirish va hajmini oshirish, maktablarni moddiy-texnik jihozlash bo'yicha ilmiy tadqiqot davomida ishlab chiqilgan takliflar asosida ta'lim standartlariga mos holatda, o'quv rejalari, dasturlari va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish

mavzuning jamiyat hayoti uchun naqadar dolzar ekanligidan dalolat beradi.

Ilmiy tadqiqotdan ko'zlangan asosiy maqsad, maktab direktori o'rinbosarlarining boshqaruv doir kreativlik, tashkilotchilik, tashabbuskorlik, kognitivlik, tejamkorlik, halollik, bag'rikenglik, madaniyatlilik, ma'naviyatlilik, ma'rifatparvarlik, ilmiy bilish, tahlil qila olish, tushunish, his eta olish, kompetentlilik, xulosa chiqara olish kabi ko'plab ijtimoiy-psixologik qobiliyatlarini shakllantirish orqali yurtimizda faoliyat yuritayotgan maktablarni boshqaruv jarayonlarini sifat va samaradorligini muntazam oshirib borishni va ushbu sohani aniq maqsadlar asosida takomillashtirishni nazarda tutadi.

Yuqorida belgilab olingan maqsadlar asosida tadqiqotga doir quyidagi hal etilishi lozim bo'lgan vazifalar belgilab olindi:

1) umumta'lim jarayoniga innovatsion pedagogik texnologiyalarni, o'qitishning samarali shakl va usullarini, ta'lim sifatini baholash va monitoring qilishning zamonaviy tizimlarini joriy qilish;

2) umumiy o'rta ta'lim tizimida, shuningdek, qisqa muddatli, shu jumladan xususiy o'quv mashg'ulotlarini ta'lim standartlari, o'quv rejalari va dasturlariga qo'yiladigan talablar asosida tashkil etishni yo'lga qo'yish;

3) maktablarda zamonaviy o'qitish metodlarini joriy etish orqali o'quv jarayonini takomillashtirish, zamonaviy talablar va ilg'or xorijiy tajriba asosida yangi darsliklar va o'quv-metodik majmualarni nashr qilishni yo'lga qo'yish;

4) maktab direktori o'rinbosarlarining boshqaruv qobiliyatlarini ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini keng qamrovli yoritib berishga qaratilgan ilmiy adabiyotlarni o'qib-o'rganib chiqish, maktablarda sifatli boshqaruvni tashkil etishga yo'naltirilgan ilmiy mulohazalar, nazariy takliflar va amaliy tavsiyalarni ishlab chiqishni yo'lga qo'yish va boshqalar.

Sifatli boshqaruvga erishish uchun oddiy xohish yoki istak yetarli emas. Boshqaruv jarayonida aniq maqsadga erishish uchun ongli faoliyat yuritish, izchillik bilan harakat qilish, amalga oshirilishi kerak bo'lgan vazifalarni bajarish, tinimsiz mehnat qilish va ijtimoiy-psixologik jarayonlarda faol bo'lishi kerak bo'ladi. Shu orqali boshqaruv jarayoni natijador hisoblanadi.

Yuqorida keltirib o'tilgan ilmiy yondashuvlar va ilmiy izlanishlar shuni ko'rsatadiki, boshqaruv jarayoning mazmun-mohiyati shundaki bunda rahbar yuqori yoki quyi pag'onada bo'lishidan qat'iy nazar u albatta madaniyatli, ilmiy, bilimli va mahoratli bo'lishi muhim hisoblanib, u har qanday ijtimoiy-psixologik jarayon erishishga yo'naltirilgan muddao va maqsadga, ya'ni u yoki bu maqsadga erishmoq uchun ko'zda tutilgan ta'limga oid mushtarak manfaatli orzularni ro'yobga chiqarilishiga yo'naltirilgan iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy-ma'rifiy, kasbiy va ijtimoiy-psixologik maqsadlarni amalga oshishni o'zida aks ettiradi.

Maktab direktori o'rinbosarlarining boshqaruv qobiliyatlarini shakllantirishning ijtimoiy-psixologik jihatlari haqida fikr yuritadigan bo'lsak, boshqaruv jarayoni – aslini olganda jamoani boshqarish, rahbarlikka bo'lgan qobiliyatlarini amaliyotda qo'llay olish, ijtimoiy-psixologik munosabatlarga kirisha olish, jamoani tushuna olish, ularni o'z ortidan ergashtira olish kabi ko'plab psixologik sifatlarni shakllantirish bugungi kunda muhim hisoblanadi. Shu orqali boshqaruvchi maktab jamoasidagi kadrlar resurslarini har tomondan o'zining maqsadlariga erishish uchun shakllantirish va ulardan foydalanish bo'yicha uzluksiz o'zaro bog'liq harakatlarning majmuasini tashkil etishi mumkin.

Ta'kidlangan jarayonni ya'ni uzluksiz o'zaro bog'liq harakatlar majmuini

maqsadlarga erishish uchun har tomonlama to'g'ri yo'naltirish eng avallo rahbar zimmasiga mas'uliyat yuklanadi. Shuning uchun rahbar shaxsi doimo rivojlanish uchun harakatda bo'lishi va faoliyatining ijobiy izchilligini ta'minlay olishi zarur. Aks holda maktablarning faoliyatining samaradorligi pasayadi va o'quv jarayoni o'z mazmun-mohiyatini yo'qotadi.

Maktab direktori o'rinbosarlarini boshqaruv jarayoni quyidagicha amalga oshiriladi:

- maktab direktori o'rinbosarlarining ma'lumotlar bazasini tayyorlash;
- maktab direktori o'rinbosarlari kelgusidagi ishlarini prognozlashtirish;
- maktab direktori o'rinbosarlarining faoliyatni to'g'ri tashkil etish;
- maktab direktori o'rinbosarlari va pedagog-xodimlarni halol va samarali mehnatga da'vat etish;
- maktab direktori o'rinbosarlarining mehnatlarini nazorat qilish;
- maktab direktori o'rinbosarlarining boshqaruv jarayonini to'g'ri tashkil etish;
- maktab direktori o'rinbosarlarining maqbul qarorlar qabul qilish.

Boshqaruvning qaysi bo'g'inida bo'lishidan qat'iy nazar, maktab direktori o'rinbosarlari rahbar o'z faoliyati natijalari va o'zi rahbarlik qilayotgan maktab faoliyatiga javobgardir. Shuning uchun ham "Maktab direktori o'rinbosarlarining mas'uliyati" tushunchasi mansabdor shaxslarning boshqaruv faoliyatiga baho berishda, ularning o'ziga topshirilgan ishga munosabatini tavsiflashda keng qo'llaniladigan ijtimoiy-psixologik jarayon hisoblanadi.

Boshqaruv maktab direktori o'rinbosarlarini shaxs anglab yetgan va qabul qilgan barcha vazifalarni sifatli bajarish zaruriyatini ifodalaydi. Darhaqiqat, har bir maktab direktori o'rinbosarlarida birinchi navbatda shaxsiy javobgarlik va mas'uliyat tushunchalari shakllangan bo'lishi kerak.

Chunki unga berilgan mansab yoki unvonning o'zi avallo ishonch va ikki barobar mas'uliyat hisoblanadi.

Bildirilgan ishonchni oqlash uchun xizmat vazifasiga mas'liyat bilan yondashish muassasa yutug'ining yarmiga tengdir. Shunday ekan boshqaruv jarayoni va rahbarlar faoliyatida "Maktab direktori o'rinbosarlari mas'uliyati" eng muhim tushunchalardan biridir.

Aslini olganda "Rahbarlik" so'zi forschadan "yo'lboshchilik" ma'nosini bildiradi, rahbarlik maktabda rasman mavjud joyda qaror topadi, liderlik esa psixologik munosabatlar jarayonida vujudga keladi. Rahbarning faoliyati huquqiy me'yorlar bilan ta'minlanadi.

Ikki yoki undan ortiq shaxslarning muayyan maqsad yo'lida birlashuvi yoki birlashtirilishi guruhni tashkil etadi.

Olib borilgan ilmiy tahlilardan kelib chiqib ta'kidlaydigan bo'lsak, ilmiy maqola uchun tanlangan mavzu dolzabligi, maqsadi, vazifalari, ilmiy asoslanganligi hamda nazariy va amaliy ahamiyati jihatidan keng qamrovli hisoblanadi. Ushbi mavzuning ahamiyatligi shundaki, maktab direktori o'rinbosarlarining boshqaruv qobiliyatlari rivojlantirishga qaratilgan ilmiy va nazariy bilimlarni tahliliy o'rganish bugungi kunda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ham maktab direktori o'rinbosarlarini boshqariv qobiliyatlarini rivojlantirishda ijtimoiy taraqqiyotning o'rin va ahamiyati, qulay ijtimoiy-psixologik muhit muhim hisoblanadi. Maktab direktori o'rinbosarlari qulay sharoitda faoliyat yuritisa u o'z natijasiga erishgan hisoblanadi.

Keyingi yillarda mamlakatimizda ta'lim-tarbiya tizimini rivojlantirish davlat siyosati darajasiga ko'tarilib, yoshlarning jahon andozalariga mos sharoitlarda zamonaviy bilim hamda kasb-hunarlarni egallashi uchun barcha kuch va imkoniyatlar safarbar etilgani sababi ham shunda.

Bu sa'y-harakatlar natijasida o'tgan qisqa davrda maktabgacha ta'lim, oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimi katta o'zgarishlarga yuz tutdi. Ayniqsa, "Yangi O'zbekiston — maktab ostonasidan boshlanadi" degan shior asosida maktab ta'limini rivojlantirish umumxalq harakatiga aylandi.

Yetti yil davomida mamlakatimizda ta'lim sohasini rivojlantirish yo'nalishida olib borilayotgan islohotlar bugunga kelib o'zining salmoqli natijalarini bera boshladi. Bu holatni ta'lim rivojining raqam va sifat ko'rsatkichlarida yaqqol ko'rish mumkin.

Albatta, tub islohotlar negizida Asosiy qomusimiz bosh hujjat sifatida muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, xalq xohish-irodasi ifodasi sifatida kuchga kirgan yangi tahrirdagi Konstitutsiyada yoshlar va ta'lim masalalari bilan bog'liq normalar yanada mustahkamlab qo'yildi.

Mamlakatimiz aholisining 18 million nafardan ortig'i yoshlar ekanligi, ushbu ko'rsatkich 2040 yilga borib, 25 millionga yetishini hisobga oladigan bo'lsak, Konstitutsiyaga yoshlar masalasiga alohida bob kiritilgani muhim ahamiyatga egaligini bilim mumkin.

Xulosa o'rnida ta'kidlaydigan bo'lsak, rahbarning butun boshqaruv tizimida yetakchi o'rin egallashi, bir tomondan, maktabdagi islohotlarni amalga oshirishda mas'uliyatni o'z bo'yniga olish zarurati, ikkinchidan tomondan esa itoatdagi xodimlarning rahbarga bo'lgan ishonch va umidlari bilan asoslanadi.

Olib berilgan ilmiy izlanishlar shuni ko'rsatadiki, aynan shu ikkinchi omil O'zbekiston hududida yashab faoliyat ko'rsatuvchi fuqarolarda o'ziga xos xususiyatga ega, ya'ni hududimizdagi oddiy fuqaro rahbar shaxsida nufuzli, o'ziga to'q va to'la-to'kis insonni ko'rishni xohlaydi. Uning nazdida, rahbar mayda iqtisodiy muammolarni bemalol hal qila olishi, katta ijtimoiy aloqalarga molik ekanligi bilan

hamda o'z aqliy va tashkiliy qobiliyati bo'yicha boshqa xodimlardan ustun turishi lozim. Itoatdagi xodimlar idrokidagi bunday milliylik va hududiylikni boshqaruv amaliyotida hisobga olmaslik mumkin emas.

Maktab direktori o'rinbosarlarining boshqaruv faoliyatini ijtimoiy-psixologik tomondan amaliyotda joriy etishga qaratilgan ilmiy tadqiqot doirasidagi amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi:

1) umumiy o'rta ta'lim maktablarining rahbar va pedagogik kadrlarini tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishning ilg'or shakllarini joriy qilish, o'qituvchilarning kasbiy mahoratini uzluksiz oshirib borish uchun shart-sharoit yaratishni yo'lga qo'yish;

2) umumta'lim tizimini o'quv-tarbiya jarayonlari va kadrlarni tayyorlash sifatini monitoring qilishda, ta'lim oluvchilarning bilimi ta'lim standartlari va talablariga muvofiqligini tahlil qilish orqali yurtimizda ta'lim sifati sohasida xalqaro dasturlar va tadqiqotlar o'tkazilishini tashkillashtirish;

3) umumta'lim sohasini rivojlantirishga qaratilgan tahliliy va amaliy tadqiqotlar o'tkazish, ta'lim jarayonida jahon ilm-fani va texnologiyalari yutuqlaridan keng foydalanish bo'yicha ilmiy ishlanmalar va tavsiyalar tayyorlash; 4) umumta'lim sohasidagi ilg'or amaliyotni o'rganish va tizimli tahlil qilish hamda uni respublikada joriy etish bo'yicha kompleks chora-tadbirlarni qabul qilish, yetakchi xorijiy ilmiy-tadqiqot tashkilotlari bilan aloqalarni rivojlantirish.

Maktab direktori o'rinbosarlarining vazifasi rejalashtirish, o'quv faoliyatini tashkillashtirish va vazifalarni pedagogik jamoa bo'lib berishdan iborat. Undan tashqari maktab direktori o'rinbosarlari belgilab olingan rejalarni amalga oshirish jarayonini boshqaradi, bo'ysunuvchi xodimlarni faoliyatini tartibga solidi va shu orqali boshqaruv jarayonini tashkil qiladi hamda nazorat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O'zbekiston Strategiyasi"-T: O'zbekiston, 9-sentabr 2021. – 23
2. O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo'mitasi. - <https://stat.uz>, <https://stat.edu.uz>, lex.uz.
3. A.M.Shonazarov. "Maxsus iqtisodiy zonalar rahbarlarining ma'naviy-axloqiy va ijtimoiy-psixologik xususiyatlari". – //PSIXOLOGIYA ILMIY JURNAL 2024 yil, ISSN 2181-5291. № 3, SON. 227-234 betlar. www.psixologiyabuxdu.uz.
4. A.M.Shonazarov. Kasb psixologiyasi. – "O'quv qo'llanma" – Samarqand. SamDU Nashr-matbaa markazi, 2023 yil, 337 bet.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ]

[AUTHORS INFO]

Akilov Faridun Firdavsovi

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti, "Amaliy psixologiya" kafedrası
o'qituvchisi

Manzil: O'zbekiston, 200100, Samarqand shahri

Faridunjon9593@gmail.com

**KO'RISHDA IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALAR TA'LIM MUASSASALARIDA
"MO'LJAL OLISH" FANIDAN MAXSUS XONANING AHAMIYATI**

Saliyev Tolib Sodikovich

24 - "Nurli maskan" maktab internati, Buxoro shahri

Annotatsiya:

KIRISH: Ushbu maqolada ko'zi ojiz bolalar ta'lim oladigan maxsus maktab internatlarda mo'ljal olish va harakatlanish fani uchun tashkil etiladigan maxsus xonalarning afzalliklari, texnologiya va defektologiya xonalari bilan taqqoslaganda ko'zi ojiz bolalarning kelajakda ijtimoiy hayotda o'z o'rnini topishda mo'ljal olish va harakatlanish fani maxsus xonasining roli beqiyos ekanligi misollar orqali izohlab beriladi.

MAQSAD: Ko'rishda imkoniyati cheklangan bolalar ta'lim muassasalarida "mo'ljal olish" fani imkoniyatlarini oshirish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Maxsus maktab internatlarida "davlat ta'lim satandartlari" talabi asosida o'tiladigan umumiy fanlardan tashqari bolalarni hayotga tayyorlaydigan "davlat talabi" asosida o'tiladigan korreksion fanlar ham mavjud bo'lib ular orasida "mo'ljal olish va harakatlanish" fani o'ziga xos o'ringa ega. Bu fanda ko'rishda nuqsoni bor bo'lgan bolajonlar atrof olamda mo'ljal olish va mustaqil harakatlanish kabi bilim, ko'nikma, hamda malakalarni o'zlashtiradi.

Ko'rish imkoniyati cheklangan bolalarni maxsus maktab internatlarida mo'ljal olish va harakatlanish fani uchun tashkil etiladigan maxsus mashg'ulot xonasining mavjudligi, bolalarda yuqorida aytib o'tilgan ko'nikma, bilim, malakalarni o'zlashtirishda yuqori samaradorlikka erishishga xizmat qiladi.

XULOSA: Xulosa qilib aytganda maxsus maktab internatlarida mo'ljal olish va harakatlanish fani uchun ajratiladigan maxsus xonalarning tashkil etilishi, ularning standartlar bo'yicha maxsus jihozlar bilan jihozlanishi, maktab ta'limidan so'ng ko'rishda imkoniyati cheklangan bolalar atrofda qilarga qaram bo'lmay, mustaqil ravishda o'zlari ijtimoiy-maishiy ehtiyojlarini amalga oshiradilar. Bozor o'char ishlari, dorixona, u yoki bu muassasalarga qatnov, kundalik sayr va hokazolar shular jumlasidandir.

Tayanch so'zlar: mo'ljal olish va harakatlanish, texnologiya, defektologiya, denas apparati, maket, hasa, reabilitatsiya.

**ВАЖНОСТЬ СПЕЦИАЛЬНОГО ЗАЛА ДЛЯ НАУКИ «ТАРГЕТИРОВАНИЕ» В
ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ ДЛЯ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ ПО
ЗРЕНИЮ**

Салиев Талиб Содикович

Школа-интернат «Нурли Маскан», г. Бухара

Аннотация:

ВВЕДЕНИЕ: В статье рассмотрены преимущества специальных кабинетов ориентирования и двигательной науки в специальных школах-интернатах, где обучаются слепые дети, по сравнению с кабинетами технологии и дефектологии, в будущем слепых детей в поиске своего места в общественной жизни. специального зала по прицеливанию и движению объясняется на примерах.

ЦЕЛЬ: Расширит возможности науки «Нацеливание» в образовательные учреждения для детей с нарушениями зрения.

МАТЕРИАЛ И МЕТОДЫ: в специальных школах-интернатах помимо общеобразовательных предметов, проходящих на основе «государственных образовательных стандартов», существуют коррекционные предметы, проходящие на основе «государственного требования», готовящие детей к жизни, в том числе «наука о захвате и движении цели» имеет свое место. По этому предмету слабовидящие дети приобретают такие знания, навыки и умения, как ориентация в мире и самостоятельное передвижение.

Существование специального учебного кабинета, организованного с целью ориентации детей с ограниченными возможностями в специальных школах-интернатах и науке о движении, служит достижению высокой эффективности в приобретении у детей вышеуказанных умений, знаний, умений.

ВЫВОД: Если коротко, то при организации в специальных школах-интернатах специальных кабинетов для ориентирования и двигательной науки, оснащении их специальным оборудованием по стандартам, после школьного обучения дети с нарушениями зрения не будут зависеть от других, самостоятельно выполнять свои социальные и бытовые задачи. потребности. К ним относятся уборка рынка, поход в аптеку, то или иное заведение, ежедневные прогулки и т. д.

Ключевые слова: нацеливание и движение, технология, дефектология, физический аппарат, модель, трость, реабилитация.

THE IMPORTANCE OF A SPECIAL ROOM FOR THE SCIENCE OF "TARGETING" IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS FOR VISUALLY DISABLED CHILDREN

Saliyev Talib Sodikovich

Boarding school "Nurli Maskan", Bukhara city

Annotation:

INTRODUCTION: In this article, the advantages of special rooms for orientation and movement science in special boarding schools where blind children are educated, in comparison with technology and defectology rooms, in the future of blind children in finding their place in social life. The role of the special room of targeting and movement science is explained by examples.

THE GOAL: To increase the possibilities of the science of "targeting" in educational institutions for children with visual disabilities.

MATERIALS AND METHODS: In special boarding schools, in addition to the general subjects that are passed on the basis of the "state educational standards", there are correctional subjects that are passed on the basis of the "state requirement" that prepare children for life, including "target acquisition and movement". science has its own place. In this subject, visually

impaired children acquire knowledge, skills, and abilities such as orientation in the world and independent movement.

The existence of a special training room organized for the purpose of targeting children with disabilities in special boarding schools and the science of movement serves to achieve high efficiency in the acquisition of the above-mentioned skills, knowledge, and skills in children.

CONCLUSION: In short, the organization of special rooms for orientation and movement science in special boarding schools, their equipment with special equipment according to standards, after school education, visually impaired children will not be dependent on others, independently fulfill their social and household needs. These include cleaning the market, going to the pharmacy, one or another institution, daily walks, etc.

Key words: targeting and movement, technology, defectology, physical apparatus, model, cane, rehabilitation.

Bugungi kunda prezidentimiz va hukumatimiz tomonidan imkoniyati cheklangan insonlarga xususan bolalikdan nogiron bo'lgan o'g'il qizlarga berayotgan imkoniyatlari cheksiz va tahsinga sazovordir.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to'g'risidagi" 2020 yil 13 oktyabrdagi PQ-4860-son,[1] "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 12 oktyabrdagi 638-sonli qarorlari qabul qilindi.[2]

Imkoniyati cheklangan insonlar deganda avvalo ko'z oldimizga jismonan va ruhan imkoniyati cheklangan insonlar keladi. Ular asosan ko'rishida, eshitishida, aqlida, nutqida hamda tayanch apparat tizimida kamchiliklari bor bo'lgan insonlardir.

O'zbekiston respublikasida bugungi kunga kelib imkoniyati cheklangan insonlar 831 mingdan ziyodni tashkil qilar ekan ular orasida ko'zida nuqsoni bor bo'lgan imkoniyati cheklangan insonlar salmoqli kishini tashkil qiladi.

"Ko'zi ojiz" insonlar atamasini izohlaydigan bo'lsak ko'zida nuqsoni bo'lgan ko'zi ojiz va zaif ko'ruvchi insonlar tushuniladi.

Yurtimizdagi barcha bolalar singari ko'zi ojiz bolalarning ham ta'lim tarbiya olishi, sport bilan shug'ullanishini ta'minlash

maqsadida ularga alohida "nurli maskan" maxsus maktab internatlari barpo etilgan.

Maxsus maktab internat bu bolalar yashab ta'lim tarbiya oladigan turli xil sport, sana't va fan to'garaklari mavjud bo'lgan ta'lim muassasasidir.[3]

Maxsus maktab internatlarida "davlat ta'lim satandartlari" talabi asosida o'tiladigan umumiy fanlardan tashqari bolalarni hayotga tayyorlaydigan "davlat talabi" asosida o'tiladigan korreksion fanlar ham mavjud bo'lib ular orasida "mo'ljal olish va harakatlanish" fani o'ziga xos o'ringa ega. Bu fanda ko'rishda nuqsoni bor bo'lgan bolajonlar atrof olamda mo'ljal olish va mustaqil harakatlanish kabi bilim, ko'nikma, hamda malakalarni o'zlashtiradi.

Ko'rish imkoniyati cheklangan bolalarni maxsus maktab internatlarida mo'ljal olish va harakatlanish fani uchun tashkil etiladigan maxsus mashg'ulot xonasining mavjudligi, bolalarda yuqorida aytib o'tilgan ko'nikma, bilim, malakalarni o'zlashtirishda yuqori samaradorlikka erishishga xizmat qiladi.

Mo'ljal olish va harakatlanish fani bo'yicha tashkil etilgan mashg'ulotlar uchun maxsus jihozlangan sinf xonasida asosan turli bino va inshootlarning maketlari, hudud rel'ef rejasi, hayvon, baliq va turli jonzoatlarning, buyumlarning rel'efli grafik rasmlari hamda v.h.klar bo'lishi lozim. Maxsus mashg'ulot xonasi haqida ilmiy tadqiqot olib borgan M.N. Naumovning ilmiy ishlarini bu boradagi qilingan kam sonli ilmiy ishlar qatorida e'tirof etgan holda, zamonning

rivojlanishi o'quv metodikalardagi o'zgarishlar bilan hamohang bo'lishi hamda ko'rish bo'yicha imkoniyati cheklangan bolalarning intensiv ta'lim olishlarini ta'minlash maqsadida maktab internatlarida mo'ljal olish va harakatlanish fanida darslarni tashkil etish uchun maxsus mashg'ulot xonalarining jihozlanishi bo'yicha quyida o'z fikr mulohazalarimizni bildirib o'tamiz. Qiyoslash metodidan foydalangan holda mo'ljal olish va harakatlanish fani uchun tashkil etiladigan maxsus mashg'ulot xonasini texnologiya va defektologiya fanlari uchun tashkil etilgan maxsus mashg'ulot xonalari bilan qiyoslaymiz.

Maxsus maktab internatlarda tashkil etiladigan texnologiya fani xonasi: bolalarda uy ro'zg'or buyumlari, maishiy asbob uskunalar, qurilish materiallari va turli metal konstruksiyalardan mustaqil foydalanish ko'nikmasini shakllantirishga xizmat qilsa, defektologiya fani uchun tashkil etiladigan xona va metodik qo'llanmalar asosida ko'zida nuqsoni bor bolalarda paydo bo'ladigan nutq bilan bog'liq bo'lgan ikkilamchi kasalliklarni erta aniqlash, davolash, reabilitatsiya qilish bolalarning

yuqorida ko'rsatilgan nuqsonlar bilan kasallanishi natijasida umum jamiyatda butunlay uzilib qolishidan, jamiyat va bola o'rtasida to'siqning paydo bo'lishidan saqlab qolishiga xizmat qiladi. Mo'ljal olish va harakatlanish fani uchun ham tashkil etiladigan maxsus xona, ko'rish bo'yicha imkoniyati cheklangan bolalarning kelajakda faol jamiyat a'zosi bo'lib o'z atrof muhitini tez anglab yetishishida ahamiyatlidir. Lekin, bu maxsus xonalarning tashkil etilishida ma'lum bir muammolar paydo bo'ladi: chunonchi texnologiya va defektologiya xonalarini jihozlarga nazar solar ekanmiz ular hayotda faol, kundalik turmush tarzida keng foydalanadigan jihozlar sirasiga kiradi va shakl hamda o'lchamlari jihatidan noqulayliklar tug'dirmaydi. Shuning uchun barcha maxsus internatlarda bu xonalar a'lo darajada jihozlangan. Mo'ljal olish va harakatlanish xonasining jihozlanishi bu juda katta mashtabni qamrab oladi va o'lcham tuzilishi noqulay jihozlar ko'p uchraydi. Bu borada M.N.Naumovning fikricha, [4,54] maxsus xonaning o'lchamlari 6x15 m2 yoki minimum 6x5 m2 bo'lishi kerak. Maxsus xonada;

1-jadval

№	JIHOZ NOMI	JIHOZ MIQDORI
1	O'qituvchi uchun stol	1
2	O'quvchilar uchun individual stellar	6-8
3	Stullar	10
4	O'quv qurollari va kiyim kechaklar uchun shkaflar	4
5	O'quv materiallari uchun stend	4
6	Turli xildagi yig'ma hassalar	20
7	Turli bino obyektlarning maketlari	10
8	Internat maktab va shaharning o'quv rely'ef rejasi	5
9	Jamoat transportining rely'ef chizmasi	5
10	Brayl printerlarida chop etilgan baliqlar, qushlar, yovvoyi va uy hayvonlari rely'efli grafik rasmlari	15
11	Rely'ef rejalarini o'rnatish uchun dizayn to'plamlari	3

12	shaharda topilmaydigan tabiatning ovozlari, tovushlari va shovqinlari yozuvlari	8
13	O'qituvchi va o'quvchilar orasida aloqa o'rnatish uchun ratsiya	6
14	teginish, eshitish va hidlash funktsiyalarini o'rgatish uchun didaktik materiallar.	...

jihozlari mavjud bo'lsa ko'zi ojiz bolalarning atrof muhitda o'zini erkin tuta olish qobiliyatini tezroq shakllantirgan bo'lamiz.

Misol tariqasida quyidagi jadvaldagi rasmlarga e'tibor bering:

2-jadavl

TEXNOLOGIYA XONASI UCHUN JIHOZ	ARRA	
DEFEKTOLOGIYA XONASI UCHUN MAXSUS JIHOZ	DENAS APPARATI. BU OG'IR NUTQ NUQSONLI BOLALAR UCHUN QO'LLANILADI.	
MO'LJAL OLISH VA HARAKATLANISH XONASI UCHUN MAXSUS JIHOZ	HASSA	

Jadvalda ko'rsatilgan har bir fan uchun tegishli bo'lgan maxsus jihozlar ko'zi ojiz bolalar hayotida katta ahamiyatga ega. Xususan texnologiya fanida qo'llanilishi o'rgatiladigan arra bola hayoti davomida ba'zi mayda chuyda ishlarni qilishda kerak bo'lsa, defektologiya xonasidagi "denas" nomli jihoz bolaning ma'lum bir yosh davrida paydo bo'lgan nutqiy kamchiliklarni

bartaraf etishda xizmat qiladi. Lekin, mo'ljal olish va harakatlanish fanida ishlatiladigan maxsus jihoz (hassa) dan to'g'ri foydalanish ko'nikmasini hosil qilish natijasida, hayotda hassa orqali atrof muhitni anglash, borliqin seza olish, kelajak qarorlarni erkin qabul qila olish imkoniyatini ham shakllantiradi.

Xulosa qilib aytganda maxsus maktab internatlarida mo'ljal olish va harakatlanish

fani uchun ajratiladigan maxsus xonalarning tashkil etilishi, ularning standartlar bo'yicha maxsus jihozlar bilan jihozlanishi, maktab ta'limidan so'ng ko'rishda imkoniyati cheklangan bolalar atrofdagilarga qaram bo'lmay, mustaqil ravishda o'zlari ijtimoiy-maishiy ehtiyojlarini amalga oshiradilar. Bozor o'char ishlari, dorixona, u yoki bu muassasalarga qatnov, kundalik sayr va hokazolar shular jumlasidandir. To'g'ri mo'ljal olgan kishi qiyofasida, o'z kuchiga ishonchi va murakkab vaziyatlarda tez qaror

qabul qila olish xususiyatlari aks etib turadi. Bunday kishilar jamiyatda o'zlarining muayyan mavqelariga ega bo'la oladilar. Atrofdagilar ham ularni o'z davralariga, hech qanday muammosiz va og'rinishlarsiz, qabul qiladilar. Ko'rib turibsizki, yaxshi mo'ljal olib yurish ko'zi ojiz kishining ijtimoiy integratsiyasi va reabilitatsiyasini ham yuqori darajada ta'min etadi. Bu esa ko'rish bo'yicha imkoniyati cheklangan kishilarga atrofdagilar tomonidan ko'rsatiladigan yordamlarning bosh maqsadidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 13.10.2020 yildagi PQ-4860-sonli qarori. <https://lex.uz/uz>
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining, 12.10.2021 yildagi 638-sonli qarori. <https://lex.uz/uz>
3. Наумов М.Н. Обучение слепых пространственной ориентировке: Учебное пособие. - М: ВОС, 1982 bet 54
4. Агеев Е. Д. Система реабилитации слепых. М., 1981

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ]

[AUTHORS INFO]

Saliyev Tolib Sodikovich

Buxoro shaxridagi 24 - "Nurli maskan" maktab internatining
mo'ljal olish va harakatlanish fani o'qituvchisi
Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

SPEECH DEVELOPMENT OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS USING LANGUAGE ANALYSIS OF WORKS OF ART.

Xakimova Komila Anvarovna

Graduate student of Asian international university

Annotation:

INTRODUCTION: This study explores the speech development of primary school students through the lens of language analysis of various works of art, including literature, visual arts, and performing arts. By examining how artistic expressions convey themes, emotions, and narratives, the research highlights the potential of these works to enhance linguistic skills and cognitive abilities in young learners. The integration of art into language development not only fosters creativity but also promotes critical thinking and communication skills. Through guided discussions, creative projects, and interactive activities centered around selected works of art, educators can cultivate an enriching environment that supports language acquisition while nurturing a deeper appreciation for artistic endeavors.

GOAL: Creative arts play a vital role in promoting language development in early childhood. By integrating storytelling, drama, music and visual arts into the curriculum, educators can enhance children's creativity, communication skills and vocabulary. These activities not only foster cognitive and emotional growth but also enable children to explore and express their individual identities. The sensory and hands-on nature of creative arts engages young learners in ways that traditional methods may not.

MATERIALS AND METHODS: The methods employed in this study highlight the importance of interactive learning experiences. By analyzing artworks and discussing their themes, vocabulary, and emotional resonance, students develop a more nuanced understanding of language. This not only enriches their vocabulary but also encourages them to articulate their thoughts and feelings more effectively.

Moreover, the collaborative nature of group discussions and presentations promotes social interaction among peers, which is essential for developing communication skills. The creative aspect involved in interpreting art further stimulates imagination and self-expression, allowing students to convey their ideas confidently.

CONCLUSION: In conclusion, the integration of language analysis of artistic works into the educational curriculum has proven to be a valuable tool for enhancing the speech development of primary school students. Through this approach, students engage with diverse forms of expression-be it literature, visual arts, or performing arts-which fosters their linguistic abilities and critical thinking skills.

Keywords: speech development, primary school students, language analysis, works of art, art education, linguistic skills, cognitive development, creativity, critical thinking, communication skills.

РАЗВИТИЕ РЕЧИ УЧАЩИХСЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЯЗЫКОВОГО АНАЛИЗА ПРОИЗВЕДЕНИЙ ИСКУССТВА.

Хакимова Комила Анваровна

Магистрант Азиатского международного университета

Аннотация:

ВВЕДЕНИЕ: В данном исследовании рассматривается речевое развитие учащихся начальных классов через призму языкового анализа различных произведений искусства, в том числе литературы, изобразительного искусства и исполнительского искусства. Изучая, как художественные выражения передают темы, эмоции и повествования, исследование подчеркивает потенциал этих произведений для улучшения языковых навыков и когнитивных способностей у юных учащихся. Интеграция искусства в развитие речи не только способствует творчеству, но и развивает критическое мышление и коммуникативные навыки. Посредством управляемых дискуссий, творческих проектов и интерактивных занятий, посвященных избранным произведениям искусства, преподаватели могут создать обогащающую среду, которая способствует овладению языком и одновременно способствует более глубокому пониманию художественных начинаний.

ЦЕЛЬ: Творческие искусства играют жизненно важную роль в содействии развитию речи в раннем детстве. Интегрируя рассказывание историй, драму, музыку и изобразительное искусство в учебную программу, педагоги могут улучшить творческие способности детей, коммуникативные навыки и словарный запас. Эти занятия не только способствуют когнитивному и эмоциональному развитию, но также позволяют детям исследовать и выражать свою индивидуальность. Сенсорный и практический характер творческих искусств привлекает молодых учащихся так, как традиционные методы не могут этого сделать.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Методы, использованные в этом исследовании, подчеркивают важность интерактивного обучения. Анализируя произведения искусства и обсуждая их темы, словарный запас и эмоциональный резонанс, учащиеся развивают более тонкое понимание языка. Это не только обогащает их словарный запас, но и побуждает их более эффективно выражать свои мысли и чувства.

Более того, совместный характер групповых обсуждений и презентаций способствует социальному взаимодействию между сверстниками, что важно для развития коммуникативных навыков. Творческий аспект интерпретации произведений искусства дополнительно стимулирует воображение и самовыражение, позволяя учащимся уверенно передавать свои идеи.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: В заключение следует отметить, что интеграция языкового анализа художественных произведений в учебную программу оказалась ценным инструментом активизации речевого развития учащихся начальных классов. Благодаря этому подходу учащиеся занимаются различными формами самовыражения - будь то литература, изобразительное искусство или исполнительское искусство — что способствует развитию их языковых способностей и навыков критического мышления.

Ключевые слова: развитие речи, учащиеся начальных классов, языковой анализ, произведения искусства, художественное образование, языковые навыки, познавательное развитие, креативность, критическое мышление, коммуникативные навыки.

Overall, this approach underscores the necessity for educators to incorporate artistic language analysis into speech development strategies. By doing so, we equip primary school students with essential communication skills that will benefit them academically and socially throughout their educational journey and beyond. Future research could focus on longitudinal studies to measure the long-term impact of these methods on speech proficiency and overall academic performance.

Read on to explore a selection of creative arts activities for kids that nurture language development in early childhood.

How creative arts enhance language skills in young children

Creative arts greatly benefit a child's holistic development as they enable children to practice language skills and other connected disciplines.

Firstly, visual arts and vocabulary building are interlinked. Activities like drawing, painting and sculpting introduce children to new words related to colours, shapes, textures and materials. Meanwhile drama and dance introduce a wide range of vocabulary associated with emotions, actions and settings.

Creative arts often involve storytelling, whether through role-play in drama, illustrating stories in visual arts or composing song lyrics. Storytelling is a fun and engaging way to promote language development in early childhood. For example, as an educator or caregiver telling a story, we are modelling:

- a range of vocabulary
- specialised knowledge
- correct pronunciation
- full sentences
- singular and plurals
- pace
- tone
- tense

- responding to words and ideas [Soper, 2023]

Furthermore, stories help children understand narrative structures, sequence of events and character, fostering a lifelong enjoyment and appreciation of literature.

Crucially, the creative arts equip children with visual, written and oral languages that enable them to express themselves. The arts also allow children to explore their real-life experiences and engage with events that are worrying them. For example, using drawing to process a new sibling, going on a holiday or a natural disaster. Through these activities, children gain the tools they need to navigate their world and communicate their inner lives to others.

As well as language skills, the creative arts also overlap with other subjects such as science and maths. The authors of *Developing Early Maths through Story* explain that mathematics and storytelling have lots in common. Just like storytelling, mathematics is also a way of making connections between objects and events in the real world. Similarly, music and dance often involve recognising and creating patterns which are fundamental concepts in mathematics.

Plus, many creative arts activities are collaborative in nature, requiring children to work with peers and adults. This enables them to practice social skills and exercise emotional intelligence by sharing resources, considering others and asking appropriate questions. Drama games can be especially helpful for this. By assuming a character and interacting with others, children learn to understand different perspectives (Harries, Raban, Margetts, 2011).

Additionally, creative arts can introduce children to various cultures and foreign languages. This helps them grow into empathetic and culturally informed citizens. For suggestions of creative arts activities that

explore religious and cultural festivals, dip into Multicultural Celebrations and Festivals.

Effective creative arts activities for language development.

Creative arts activities are a great way to engage children's senses and imagination. This multisensory approach to learning makes language acquisition more enjoyable and effective.

Te Whariki recommends the following intentional teaching strategies that facilitate rich arts experiences:

- role-modelling
- scaffolding skills and techniques
- introducing new ideas and resources
- having sustained conversations
- encouraging curiosity
- supporting communication,
- negotiation, and collaboration
- designing and facilitating experiences.

The following activities are designed by expert educators to delight and inspire children while furthering their language skills!

Embedding language in dance

These fun prompts offer suggestions on how to incorporate language into dance activities:

- use concepts and words (eg, nature, home, science) and invite children to dance how these words look and feel

- use movement and poses to tell a story eg, move your body like a petal caught in the wind ... you are lifted up and down, side to side, and float slowly down to the ground.

- Use movement to represent an object eg, you are making a very tall building, with straight, flat windows, and a big door at the bottom that opens and closes.

- Use dance as an opportunity for children to develop a sense of self and others by sharing spaces and objects [Source: Victorian Government]

As a primary school performing arts teacher, I was planning to make a short film with my Year 6 and Year 7 students, drawing on a range of performing arts skills while making collaborations with cross-curricular

themes. After sharing my thoughts with a generalist class room teacher regarding both of us working together on this project, I was dismayed when they sighed and said, "I love all the stuff you're doing, but don't talk to me before naplan. I wish I could do what you're doing". I wonder how often primary schools have prioritised practise for high-stakes testing over rich learning in and through the Arts? I also wonder how many teachers would love to use the Arts creatively in the class room, but are not sure where to start and how to fit this in to what they already feel is an overcrowded curriculum?

In discussions with other educators regarding the introduction of our new national curriculum for the Arts in Australia, I have encountered various responses, many of which align with current research into arts practice. In professional development sessions, I have often heard specialist arts teachers respond positively to the formal recognition of the Arts, yet express discomfort due to their lack of expertise in all five arts disciplines. The use of the Arts as a purposeful medium for learning implies that communication is inherent in the process. When a medium becomes a vehicle for communication and the understandings which flow from that process, the medium can operate as a language. Eisner (2005) describes language as "the use of any form of representation in which meaning is conveyed or construed" (p. 342), and contends that the language of an art form engenders expressive and connotative meaning (2003). Eisner's (2005) inclusive description acknowledges diversity in learners and approaches to learning. In *The Arts and the Creation of Mind*, Eisner (2003) observes that pedagogies for learning language which cannot move beyond adherence to rules may impede understanding, and that the multiple representations inherent in using the Arts as a language can enhance meaning-making and transform minds. However, in many educational settings, the word "language" is synonymous with text-based English language where the text is in word form.

Researchers have referred to this narrowed learning perspective, as being representative of a curriculum that is “word-bound” (Wright, 2003, p. 15), with a “disproportionate reverence for the printed word” (Albers & Harste, 2007, p. 4). In these types of settings, other modes of meaning-making are diminished, and students’ understanding is assessed only through oral and written language (Albers & Harste, 2007; Wright, 2003, 2012).

When curricula knowingly or unknowingly privilege certain modes of meaningmaking, particular types of intelligence, and limited pedagogical approaches, equity in the class room may be compromised (Ewing, 2012). Just as students in a multilingual educational setting may be disadvantaged when the one language of instruction is not their ‘mother tongue’, so students in class rooms where only one mode of learning is offered may be marginalised when the language of instruction is not their mother learning mode or ‘mother intelligence’. This unequal access to learning opportunities contributes to a lack of equity in our class rooms. To complete the analogy, the diversity represented in class rooms makes every class room a ‘multilingual’ environment, where a range of ‘languages’ is required for effective learning. Language is critical to the development of literacy skills as it becomes the vehicle for developing literacy. It functions as a means of communication, which is manipulated and interpreted within the practice of literacy. In the Australian Curriculum: The Arts Foundation to Year 10 (ACARA, 2013), the aspects which contribute to arts knowledge and aesthetic understanding are described as “languages, symbols, techniques, processes and skills of the Arts subjects” (p. 3). This curriculum

refers to “the kinetic, symbolic, verbal and visual languages of the five Arts subjects” (p. 18). Reference is also made to the languages of other cultures and the creation of multimodal artworks where meaning-making is achieved through using a variety of codes and conventions. The thinking behind this document is that language is not only a word-based concept, and that the Arts embrace a range of languages across the five Arts subjects. Thus, a range of language types has the potential to develop a range of literacies. Eisner’s (2005) description of language opens up opportunities for multiple representations of meaning beyond the spoken or printed word. A consideration of the Arts as a language will draw on descriptions of four component aspects of language in relation to the functional purpose they fulfil for the practitioner and consumer.

Firstly, languages provide us with a sense of ‘home’. In language immersion, the language of instruction becomes the intentional vehicle of communication for the development of understandings (Quirk, 2000). In arts immersion, the Arts become the home language of choice - the means for communication, investigation and expression. Wright’s (2003) contention that the Arts and play are the first languages children learn, is supported by other researchers who report a need to reclaim and reawaken this ‘language’ throughout the schooling process (Greene, 1991, 1995; Noddings, 2013). Just as a ‘home’ can be a permanent place where one lives, a team’s own ground, and an instinctive returning to one’s original territory, the Arts can provide a place of belonging and welcome, as we return to those experiences that are instinctively part of the construction of our human consciousness (Eisner, 2003).

References

1. Adams, J. (2011). The degradation of the arts in education. *International Journal of Art and Design Education*, 30(2), 156-160. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1476-8070.2011.01704.x>
2. Albers, P., & Hartse, J. (2007). The arts, new literacies, and multimodality. *English Education*, 40(1), 6-20.

3. Albers, P., & Sanders, J. (2010). Literacies, the arts and multimodality. Urbana, IL: National Council of Teachers.

4. Alexander, R. (Ed). (2010). Children, their world, their education: Final report of the Cambridge primary review. London, UK: Routledge.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ]

[AUTHORS INFO]

Xakimova Komila Anvarovna

Osiyo xalqaro universiteti magistranti

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

ICHKI ISHLAR IDORALARI TIBBIYOT XODIMLARINING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK VA KASBIY-KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISH

Kamolov Akramjon Akmaljon o'g'li
*Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat
universiteti, Samarqand shahri*

Annotatsiya.

KIRISH: Ushbu ilmiy maqolada ichki ishlar idoralari tibbiyot xodimlarining ijtimoiy-psixologik va kasbiy-kompetentligini shakllantirishga qaratilgan ma'lumotlar bazasini yaratish, o'zaro munosabatlar tizimida muloqot va muomala madaniyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan kasbiy-kreativlik sifatlarini ilmiy xususiyatga ega bo'lgan normativ-huquqiy hujjatlar asosida sohaga oid nazariy va amaliy dalillarni keltirish, ta'sirchanlikka ega bo'lgan ijtimoiy-psixologik mexanizmlarni ishlab chiqish orqali ichki ishlar idoralari tibbiyot xodimlarni faoliyatiga va ularning jismoniy hamda ruhiy salomatligiga ijobiy ta'sir etuvchi, ularning kasbiy takomillashtirishga yordam beradigan manfaatli takliflar, tavsiyalar va ilmiy xulosalar ishlab chiqishni taqozo etadi.

MAQSAD: Ichki ishlar idoralarida faoliyat yuritayotgan tibbiyot xodimlarini ijtimoiy-psixologik, kasbiy kompetentligini shakllantirishga erishish, sohaga oid xorijiy tajribalar va mahalliy tajribalardan foydalanish, bu borada o'zlashtirilishi zarur bo'lgan ilmiy tadqiqot ishlarini tahliliy o'rganish, jismoniy va ruhiy sog'lomlashtirishni o'zida mujassamlashtiruvchi darsliklar hamda o'quv qo'llanmalarni nazariy ahamiyatini o'rganish, texnologik yondashuvlar asosida olingan kasbiy kompetentsiyaviy bilim, ko'nikma va malakalarni ichki ishlar idoralari xodimlarini jismoniy va ruhiy barqarorligini ta'minlash jarayonlariga safarbar qilishdan iborat.

MATERILLAR VA METODLAR: Ichki ishlar idoralarida faoliyat yuritayotgan tibbiyot xodimlarining ijtimoiy-psixologik, kasbiy kompetentligini muntazam shakllantirib borish, ularni faoliyatini takomillashtirishga qaratilgan obyektga yo'naltirilgan ilmiy, nazariy va amaliy faoliyatni ijtimoiy-psixologik xususiyatlari hisoblanadi.

Ichki ishlar idoralarida faoliyat yuritayotgan tibbiyot xodimlarining ijtimoiy-psixologik va kasbiy kompetentligini hamda ularning faoliyat turlari hisoblanadi.

Ichki ishlar idoralarida faoliyat yuritayotgan tibbiyot xodimlarini ijtimoiy-psixologik, kasbiy kompetentligini shakllantirish va ularni sifatli rivojlantirishga qaratilgan o'ziga xos ijtimoiy-psixologik munosabatlari hamda tibbiy xizmatlar ko'rsatish xususiyatga ega bo'lgan funksiyalarini amalga oshirish jarayonida yuzaga keladigan munosabatlar majmui hisoblanadi.

XULOSA: Inson uchun berilgan buyuk ne'mat bu uning ruhiy va jismoniy salomatligidir. Bu bebaho ne'matni har bir inson asrab-avaylash, uni qadriga yetish, parvarish

qilishi, har bir insondan katta mas'uliyat talab etadi. Ruhshunoslarning olib borilgan izlanishlari shuni ko'rsatadiki, insonlarda uchraydigan kasalliklarning sakson foizi asosan ruhiy beqarorlik, stressni boshdan kechirish, psixo-emotsional holatlaridagi buzilishlar, tushkunlik, kasbiy zo'riqish kabi ruhiy kechinma va holatlar natijasida kelib chiqishi mumkinligi aniqlangan. Insonning shaxs sifatida shakllanishida ongli faoliyat yuritishi muhim hisoblanadi.

Kalit so'zlar: tibbiyot, kasbiy shakllanish, takomillashuv, zamonaviylashtirish, kasbiy barqarorlik, kasb, kompetentlik, mahoratlik, ijobiy sifatlar, samaradorlik, natijadorlik, jismoniy va aqliy salomatlik, o'zaro ijtimoiy-psixologik munosabatlar, ilmiy xulosalar, takliflar, tavsiyalar ishlab chiqish.

ОТДЕЛЕНИЯ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ МЕДИЦИНСКИЙ СОТРУДНИКОВ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ И ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ ФОРМИРОВАНИЕ

Камолов Акрамжон Акмалжонович

*Самаркандский государственный университет
имени Шарофа Рашидова, город Самарканд*

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В данной научной статье рассматривается создание базы данных, направленной на формирование социально-психологической и профессиональной компетентности медицинского персонала органов внутренних дел, развитие культуры общения и общения в системе взаимоотношений, Качество профессионального творчества, имеющее научную природу, является нормативным. Органы внутренних дел обеспечивают теоретическое и практическое обоснование соответствующей области на основе нормативно-правовых документов, разрабатывают эффективные социально-психологические механизмы, поддерживают деятельность медицинских работников, их физическое и психическое здоровье. Это требует разработки полезных предложений, рекомендаций и научных выводов, которые положительно влияют на их здоровье и помогают их профессиональному совершенствованию.

ЦЕЛЬ: Добиться формирования социально-психологической и профессиональной компетентности медицинских работников, работающих в органах внутренних дел, использовать зарубежный и отечественный опыт, связанный с данной сферой, проанализировать научно-исследовательские работы, которые необходимо освоить в этой связи, усовершенствовать физическое и психическое здоровье для изучения теоретической значимости учебников и учебных пособий, профессиональных компетентностных знаний, навыков и квалификация, полученных на основе технологических подходов заключается в мобилизация сотрудников органов внутренних дел в процессах обеспечения их физической и психической устойчивости.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Социально-психологические особенности предметно-научной, теоретической и практической деятельности, направленной на регулярное формирование социально-психологической и профессиональной компетентности медицинских работников, работающих в органах внутренних дел, совершенствование их деятельности.

Рассмотрены социально-психологическая и профессиональная компетентность медицинских работников органов внутренних дел и их деятельность.

Это совокупность конкретных социально-психологических отношений, направленных на формирование социально-психологической и профессиональной компетентности медицинских работников, работающих в органах внутренних дел, и их качественное развитие, а также совокупность отношений, возникающих в процессе выполнения функций. оказания медицинских услуг.

ВЫВОД: Величайшее благо, данное человеку, – это его психическое и физическое здоровье. Большая ответственность каждого человека – беречь, ценить и беречь этот бесценный дар. Исследования психологов показывают, что восемьдесят процентов заболеваний человека могут быть вызваны психической нестабильностью, стрессами, психоэмоциональными расстройствами, депрессией, профессиональным стрессом. Сознательная деятельность важна в становлении человека как личности.

Ключевые слова: медицина, профессиональное становление, совершенствование, модернизация, профессиональная устойчивость, профессия, компетентность, мастерство, положительные качества, работоспособность, результативность, физическое и психическое здоровье, взаимные социально-психологические отношения, научные выводы, предложения, рекомендация.

OFFICES OF INTERNAL AFFAIRS MEDICAL STAFF SOCIAL-PSYCHOLOGICAL AND PROFESSIONAL COMPETENCE SHAPING

Kamolov Akramjon Akmaljonovich
Samarkand state named after Sharof Rashidov
University, Samarkand city

Annotation.

INTRODUCTION: In this scientific article, the creation of a database aimed at the formation of the social-psychological and professional competence of the medical staff of internal affairs agencies, the development of the culture of communication and communication in the system of mutual relations, the quality of professional creativity, which has a scientific nature, is normative- By providing theoretical and practical evidence related to the field based on legal documents, developing effective social-psychological mechanisms, internal affairs agencies support the activities of medical personnel and their physical and mental health. It requires the development of useful suggestions, recommendations and scientific conclusions that have a positive effect on their health and help their professional improvement.

GOAL: To achieve the formation of social-psychological and professional competence of medical workers working in internal affairs agencies, to use foreign and local experiences related to the field, to analyze the scientific research works that need to be mastered in this regard, to improve physical and mental health to study the theoretical significance of textbooks and training manuals, professional competence knowledge, skills and qualifications obtained on the basis of technological approaches consists in mobilizing the employees of the internal affairs agencies in the processes of ensuring their physical and mental stability.

MATERIALS AND METHODS: Socio-psychological features of object-oriented scientific, theoretical and practical activity aimed at regularly forming social-psychological

and professional competence of medical workers working in internal affairs agencies, improving their activities.

Social-psychological and professional competence of medical workers working in internal affairs agencies and their activities are considered.

It is a set of specific social-psychological relations aimed at the formation of social-psychological and professional competence of medical workers working in internal affairs agencies and their quality development, as well as a set of relations that arise in the process of performing the functions of providing medical services.

CONCLUSION: The greatest blessing given to man is his mental and physical health. It is a great responsibility of every person to preserve, appreciate, and take care of this priceless gift. Psychologists' research shows that eighty percent of human diseases can be caused by mental instability, stress, psycho-emotional disorders, depression, and professional stress. Conscious activity is important in the formation of a person as a person.

Key words: medicine, professional formation, improvement, modernization, professional stability, profession, competence, mastery, positive qualities, efficiency, effectiveness, physical and mental health, mutual socio-psychological relations, scientific conclusions, proposals, recommendations. exit

Ilmiy tadqiqotning dolzarbligi.
Mamlakatimizda bugungi kunda sog'liqni saqlash sohasini yanada rivojlantirishga bo'lgan jiddiy e'tibor tufayli tibbiyotning barcha tarmoqlarida keng ko'lamli islohotlar amaliy amalga oshirilmoqda. Ayniqsa sog'liqni saqlash sohasiga berilayotgan e'tibor tufayli yurtimiz aholisining yashash tarzi va sharoitlari kundan-kunga yaxshilanib, aholining uzoq umr ko'rish darajasida sezilarli o'zgarish, o'sishlar bo'lgayotganligini ko'rishimiz mumkin. Bu esa o'z navbatida yurtimizda insonlarning yaxshi yashashlari uchun yaratilayotgan keng ko'lamli shart-sharoitlarning natijasida amalga oshayotganidan dalolat beradi.

Yurtimizda izchillik bilan amalga oshirilayotgan islohotlarning zahirida davlat va jamiyat manfaatlariga xizmat qiladigan turli tarmoq va yo'nalishlar hamda ularda faoliyat yuritayotgan o'z kasbini egalari, ishchi-xodimlar, salohiyatli kadrlar va mehnat jamoalarining o'zni beqiyos hisoblanadi. Bularning barchasi insonlardagi vatanga bo'lgan sadoqat, mehnatsevarlik va ularga berilgan to'g'ri ta'lim-tarbiya asosida amalga oshiriladi. Bugungi globalashuv va axborotlashuv sharoitida jamiyat va

davlatning ichki ishlarini tartibga solib turuvchi ichki ishlar organlari xodimlarini faoliyati sharaflil kasblardan hisoblanishi bilan bir qatorda, o'ziga xos murakkab jarayonlarni ham o'z ichiga qamrab oladi. Shuning uchun ham ichki ishlar idoralarida faoliyat yuritayotgan xodimlar o'zlarining mehnat faoliyati davomida turli ijtimoiy-psixologik munosabatlarga kirishadilar, turli muammoli vaziyatlarga duch keladilar, sohadagi uchraydigan bunday dolzarb muammolarni o'z vaqtida hal etish bugungi kunning talabidir.

Yuqorida keltirib o'tilgan ilmiy tahlilarning davomi sifatida fikr yuritadigan bo'lsak, ichki ishlar idoralari xodimlari o'z xizmat vazifalari davomida turli tashqi va ichki ta'sirlar qamrovida bo'lishib, ham jismoniy, ham ruhiy ko'rinishdagi zuriqishlarga hamda turli kasalliklarga chalinishi mumkin bo'ladi. Ularning jismoniy va ruhiy salomatligini barqarorligini ta'minlash maqsadida doimiy ravishda sog'lomlashtirishga qaratilgan profilaktik tadbirlarni amalga oshirib borishi, ularda uchraydigan kasallikni darajasini va turlarini o'z vaqtida aniqlash orqali ularning davolashga yo'naltirilgan chora-tadbirlar

rejasini ishlab chiqishi, shuningdek, sohada uchraydigan mavjud muammolarni o'z vaqtida hal qilish ichki ishlar idoralari tibbiyot xodimlarining to'g'ridan-to'g'ri kasbiy faoliyati va ularning vazifalariga kiradi. Shuning uchun ham muntazam ravishda ichki ishlar xodimlarini jismoniy va ruhiy salomatligini ta'minlash kasbiy kompetentlikka ega bo'lgan tibbiyot xodimlari tomonidan amalga oshirilishi sohadagi mavjud muammolarni o'z vaqtida hal etilishiga olib keladi.

Olib borilgan ilmiy tadqiqot shuni ko'rsatadiki, yurtimizda olib borayotgan oqilona siyosat tufayli so'ngi yillarda ta'lim, sport, madaniyat, ma'naviyat, ma'rifat, ilmfan va san'at kabi ko'plab sohalarining rivojlantirishga jiddiy e'tibor qaratilmoqda. Bu borada mamlakatimiz rahbari Sh.M.Mirziyoyevning "Aholiga tibbiy va ijtimoiy-psixologik, xizmat ko'rsatish sifatini yaxshilash, qulay va sifatli tibbiy xizmatlarni ko'rsatishni yo'lga qo'yish, tibbiy xizmatlarni sifati va samaradorligini muntazam oshirib borish, aholi o'rtasida sog'lom turmush tarzini shakllantirish, sog'liqni saqlash sohasini, eng avvalo, uning dastlabki bo'g'inini, tez va shoshilinch tibbiy yordam tizimini yanada isloh qilish, ustuvor vazifa sifatida qaralishi e'tiborga molikdir". Darhaqiqat bu borada ichki ishlar idoralarida faoliyat yuritayotgan tibbiyot xodimlarini ijtimoiy-psixologik, kasbiy kompetentligini takomillashtirish yuzasidan ilmiy tadqiqotlarni ko'lamini kengaytirish va bu boradagi ilmiy izlanishlarni chuqurlashtirishga qaratilgan yangicha nazariy yechimlarni topish imkoniyatlari yaratildi. Shu o'rinda ilmiy tadqiqotning dolzarbligidan kelib chiqib, mavzuning maqsadini belgilab olishimiz lozim.

Ichki ishlar idoralarida faoliyat yuritayotgan tibbiyot xodimlarini ijtimoiy-psixologik, kasbiy kompetentligini shakllantirishga erishish, sohaga oid xorijiy tajribalar va mahalliy tajribalardan

foydalanish, bu borada o'zlashtirilishi zarur bo'lgan ilmiy tadqiqot ishlarini tahliliy o'rganish, jismoniy va ruhiy sog'lomlashtirishni o'zida mujassamlashtiruvchi darsliklar hamda o'quv qo'llanmalarni nazariy ahamiyatini o'rganish, texnologik yondashuvlar asosida olingan kasbiy kompetentsiyaviy bilim, ko'nikma va malakalarni ichki ishlar idoralari xodimlarini jismoniy va ruhiy barqarorligini ta'minlash jarayonlariga safarbar qilishdan iborat. Bu esa o'z navbatida tibbiyot sohasini tubdan isloh qilish, kasbiy kompetentlikka va ijtimoiy-psixologik bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lgan tibbiyot xodimlarini mahoratli kadrlar sifatida tayyorlash natijasida tizimni yanada takomillashtirishga erishish, ushbu sohada faoliyat yuritayotgan mutaxassislarining kasbiy tayyorgarlik darajasini oshirishning alohida zarur huquqiy-me'yoriy asoslari yaratish ilmiy tadqiqot ishining maqsadini belgilab beradi.

Ilmiy tadqiqotning dolzarbligi va maqsadidan kelib chiqib, ichki ishlar idoralarida faoliyat yuritayotgan tibbiyot xodimlarini ijtimoiy-psixologik, kasbiy kompetentligini shakllantirishga uchraydigan mavjud muammolarni hal etishga qaratilgan quyidagi asosiy vazifalar belgilab olindi:

1. Ichki ishlar idoralarida faoliyat yuritayotgan tibbiyot xodimlarini ijtimoiy-psixologik, kasbiy kompetentligini shakllantirishga yo'naltirilgan ilmiy-nazariy mazmunga ega bo'lgan adabiyotlar hamda ilmiy tadqiqot ishlarini o'rganish asosida kasbiy kompetentligi va ijtimoiy-psixologik jarayonlarini yanada takomillashtirishni sifatli tashkil etishning jihatlarini tahliliy asosda yoritib berish.

2. Ichki ishlar idoralarida faoliyat yuritayotgan tibbiyot xodimlarini ijtimoiy-psixologik, kasbiy kompetentligini shakllantirishni ahamiyatini yoritib berish shu bilan birga ish jarayonida sifatli qo'llay

olinishini tashkil etishning nazariy va amaliy ahamiyatini keng qamrovli ko'rsatib berish.

3. Ichki ishlar idoralarida faoliyat yuritayotgan tibbiyot xodimlarini ijtimoiy-psixologik, kasbiy kompetentligini shakllantirishga qaratilgan ijtimoiy-psixologik vositalar va mexanizmlarini ishlab chiqish hamda ularni amaliyotga joriy etishni yo'lga qo'yish.

4. Ichki ishlar idoralarida faoliyat yuritayotgan tibbiyot xodimlarini ijtimoiy-psixologik, kasbiy kompetentligini davomida amaliyotda zarur bo'lgan sohaga oid yangicha g'oyalar kiritish, o'zaro munosabatlarni tahliliy o'rganish orqali ularni samaradorligini oshirishga qaratilgan amaliy takliflar, tavsiyalar va ilmiy xulosalar ishlab chiqishga yo'naltirilgan.

Ichki ishlar idoralarida faoliyat yuritayotgan tibbiyot xodimlarining ijtimoiy-psixologik, kasbiy kompetentligini muntazam shakllantirib borish, ularni faoliyatini takomillashtirishga qaratilgan obyektga yo'naltirilgan ilmiy, nazariy va amaliy faoliyatni ijtimoiy-psixologik xususliatlari hisoblanadi.

Ichki ishlar idoralarida faoliyat yuritayotgan tibbiyot xodimlarining ijtimoiy-psixologik va kasbiy kompetentligini hamda ularning faoliyat turlari hisoblanadi.

Ichki ishlar idoralarida faoliyat yuritayotgan tibbiyot xodimlarini ijtimoiy-psixologik, kasbiy kompetentligini shakllantirish va ularni sifatli rivojlantirishga qaratilgan o'ziga xos ijtimoiy-psixologik munosabatlari hamda tibbiy xizmatlar ko'rsatish xususiyatiga ega bo'lgan funksiyalarini amalga oshirish jarayonida yuzaga keladigan munosabatlar majmui hisoblanadi.

Mavzuni nazariy-metodologik asoslarini aniqlash va tibbiyot xodimlarining ijtimoiy-psixologik, kasbiy kompetentligini ilmiy tahlillar asosida yoritib berishda Sharq mutafakkirlarining ilmiy yondashuvlariga ahamiyat qaratish lozim. Sharq tibbiyotining

asosiy maqsadi tananing balansini saqlash va qayta tiklashga yordam berishdir. Ilmiy tadqiqot davomida avvalo, Abu Ali Ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Abu Nasr Forobiy, Alisher Navoiy, Abu Bakr ar-Roziy, Ismoil Jurjoni, Masixiy Al Karvakiy kabi ko'plab Sharq mutafakkirlarining asarlarini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Sharq allomalari ilmiy merosi fanining metodologik (uslubiy) ilmiy usul va tamoyillarini o'z ichiga qamrab oladi va ular quyidagilardan iborat: Ilmiy xolislik (obyektivlik); Tarixiy – tahliliylik; Mantiqiy – uzviylik; Vorislik va izchillik; Xronologik izchillik; G'oyaviylik va vatanparvarlik; Halol va xolislik; Qiyoslash va kuzatish; Kuzatish va umumiyashtirish; Baxslashish, munozara yuritish va isbotlash; Inson ruhiyati va jismini poklash; Xalolik va to'g'ri tarbiya olish kabi ko'lab ta'limiy va tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan ilmiy g'oyalarni targ'ib qilganlar.

Ular o'z asarlarida shaxsning insonlarni tushunish, his etish, muloqot mandlik, suhbatdoshning xulq-atvori, xatti-harakatlari, ichki kechinmalariga nisbatan adekvat sezuvchanlik, axloqiy ustanovkalar kabi sifatlarining namoyon etilishini "yuqori darajadagi ma'naviy-axloqiy sifatlar" deb ta'riflaganlar. Amerikalik tadqiqotchilar L.Stross va J.Morenlar sotsial-psixologik kompetentlikni "shaxsning ixtisosligi bo'yicha aniq faoliyatni bajarishda zarur bo'ladigan qobiliyatlar majmui" deb tavsiflaydilar. Ularning fikriga ko'ra, Sotsial-psixologik kompetentlikning shakllanish shart-sharoitlari va uni kasbiy faoliyat samaradorligiga ta'siri masalalari L.A.Petrovskaya, A.A.Bodalev, N.A.Kuzmina, L.M.Mitina, O.V.Sovronova tadqiqotlarida yoritib berilgan.

Rus olimlarining sog'liqni saqlash sohasida tibbiyot xodimlari ijtimoiy-psixologik kompetentligining o'rni va ahamiyatiga bag'ishlangan tadqiqotlariga e'tibor qaratsak, L.G.Matveva tibbiyot xodimlari har tomonloma yetuk bo'lishi

uchun belgilangan supervayzerlik trening dasturini o'zlashtirishi lozimligini uqtirib o'tadi. Shu jumladan, muallif Rossiyada tibbiyot xodimlari tayyorlashning muammolariga to'xtalib, ijtimoiy-psixologik kasbiy kompetentlikni tibbiyot xodimlari uchun muhim bo'lgan kasbiy komponent I.V.Kunina

1. Verbal kompetentlik.
2. Kommunikativ kompetentlik
3. Sotsial-professional kompetentlik
4. Ego kompetentlik

G.Beliskaya

1. Motivatsion kompetentlik
2. Kognitiv kompetentlik
3. Xulqiy kompetentlik

Tibbiyot xodimlarida ijtimoiy-psixologik kompetentlik omillarini tadqiq etish tuzilmasi N.A.Kravsova o'z ilmiy tadqiqotlarida bemorga yondashishda, avvalo, uning yoshi, xarakter xususiyatlariga alohida e'tibor berish lozimligini ta'kidlab o'tadi. Muallifning fikricha, tibbiyot xodimlarining kasbiy faoliyat samaradorligini oshirish uchun, birinchi o'rinda, ularning psixologik-tibbiy tuzilmasini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

V.V.Guldan fikricha, poliklinikalarda tibbiy-psixologik kabinetlar va tibbiyot xodimlari uchun o'quvlar tashkil etilishi yuqori sifatli tibbiy yordam ko'rsatishni ta'minlaydi. Olim o'z tadqiqotlarida sog'liqni saqlash tizimida faoliyat yuritayotgan tibbiyot xodimlarining ijtimoiy-psixologik kasbiy kompetentligini rivojlantirish dolzarb muammolardan biri ekanligini ta'kidlab, kundalik amaliyotda tibbiyot va psixologiyaning o'zaro ta'siri masalasiga alohida to'xtalib o'tadi. Zamonaviy tibbiyot psixologiyasida kasalliklarga ta'sir qiluvchi psixologik omillar, tibbiyot xodimlari shaxsiy sifatlarining kasbiy faoliyat samaradorligiga ta'siri masalalari Z.R.Ibodullayev, D.I.Illamova, M.X.Karamyan, Z.Abidova, G.Q.Tulaganova, Yu.K.Narmetova-larning

tadqiqotlarida o'rganilgan. Tibbiyot fanlari doktori, professor Z.R.Ibodullayev zamonaviy sivilizatsiyaning jadal sur'atlar bilan rivojlanishi, jamiyatda inson shaxsi rolining ortib borishi kuzatilayotgan bir paytda sog'liqni saqlash tizimida faoliyat ko'rsatayotgan tibbiyot xodimlarini tayyorlash masalasi bugungi kun uchun nihoyatda dolzarb masala ekanligini ta'kidlaydi. Tibbiyot xodimi har qanday bemor shaxsining emotsional holatlarini, yoshga oid ijtimoiy-psixologik rivojlanish xususiyatlarini bilishi va bemor bilan psixologik aloqa o'rnatish, davolash jarayonida turli xil psixologik usullarni qo'llay bilishi zarurligini uqtiradi.

Ichki ishlar idoralari tibbiyot xodimlarining kasbiy kompetentlik darajasini oshirish, ularning kasbiy faoliyatlarida mutaxassisligi, sohasida mutaxassisligi va samaradorligi ta'minlaydigan tushunchadir. Bu tushuncha soha xodimlarining kasbiy bilimlarga erishish, kasbiy ko'nikmalarga ega bo'lish va ularni amalga oshirishga yordam beradi. Kasbiy shakllanish muhiti rivojlanishining asosiy maqsadi, insonlarga kasbiy kompetentsiyalarni rivojlantirish yordamida ularning o'zlarini o'zlashtirish va yangi kasbiy ko'nikmalarni o'rganishga imkoniyat yaratishdir.

Ilmiy tadqiqot ishining dolzarbligi va ko'zlangan maqsadidan kelib chiqib hal etilishi lozim bo'lgan quyidagi vazifalar belgilab olindi:

1. Ichki ishlar idoralari tibbiyot xodimlari kasbiy-kompetentligini takomillashtirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini ilmiy adabiyotlar tahlili asosida, ilmiy nazariy va amaliy tomondan ahamiyatini yoritib berishga erishish.

2. Ichki ishlar idoralari tibbiyot xodimlari kasbiy-kompetentligini takomillashtirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini ahamiyatini ochib berishga qaratilgan ilmiy dalillar keltirish.

3. Ichki ishlar idoralari tibbiyot xodimlari kasbiy-kompetentligini takomillashtirishning ijtimoiy-psixologik mexanizmlari asosida yoritib berish va tibbiyot xodimlari faoliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan keng qamrovli takliflar, tavsiyalar va ilmiy xulosalar ishlab chiqish.

Respublikamiz psixologlari oldida ichki ishlar idoralari tibbiyot xodimlarining ijtimoiy-psixologik va kasbiy-kompetentligini shakllantirish sohasiga oid barcha masalalarni jamiyatimiz rivojlanishi nuqtai nazaridan o'rganish, tashkilotni yanada mukammal boshqarish yuzasidan tavsiyalar ishlab chiqish dolzarb masalaga aylangan.

Ichki ishlar idoralari tibbiyot xodimlarining ijtimoiy-psixologik va kasbiy-kompetentligini shakllantirishga doir tegishli yo'nalishida respublikamiz miqyosida qator ilmiy-amaliy ishlar bugungi kunda aytarli darajada o'rganilmagan.

Lekin, psixologiya fan sifatida hali bir qancha tashkiliy va nazariy masalalarni hal etish arafasida turibdi. Bular orasida asosiylari:

❖ ichki ishlar idoralari tibbiyot xodimlarining ijtimoiy-psixologik va kasbiy-kompetentligini shakllantirishga qaratilgan ilmiy-nazariy bilimlarni metodologiyasi masalasining mazmun-mohiyatini yoritib berish;

❖ ichki ishlar idoralari tibbiyot xodimlarining ijtimoiy-psixologik, kasbiy-kompetentligini shakllantirish tadqiqotlarda qo'llaniluvchi uslub metodlarning mahalliy mentalitet xususiyatlarini hisobga olgan holda moslashtirish va yangilarini ishlab chiqish;

❖ ichki ishlar idoralari tibbiyot xodimlarining ijtimoiy-psixologik va kasbiy-kompetentligini shakllantirishni ilmiylik asosida nazarda tutgan holda tadqiqot natijalarning obyektivligini ta'minlash;

❖ ichki ishlar idoralari tibbiyot xodimlarining ijtimoiy-psixologik, kasbiy-

kompetentligini shakllantirishga qaratilgan tadqiqotlar asosida xulosa va tavsiyalar ishlab chiqishda mahalliy sharoit, yosh xususiyatlari, jins xususiyatlari hamda turmush omillarini hisobga olish.

❖ ichki ishlar idoralari tibbiyot xodimlarining ijtimoiy-psixologik va kasbiy-kompetentligini shakllantirishga qaratilgan moddiy-texnik bazalarni yaratish, ularni amaliyotda qo'llay olishlari uchun zarur shart-sharoitlar yaratishga erishish.

Yuqorida keltirib o'tilgan masalalar ilmiy maqola doirasida uchraydigan muammolarni hal etishga yo'naltirilgan bo'lib, bunda asosan ichki ishlar idoralari tibbiyot xodimlarining ijtimoiy-psixologik, kasbiy-kompetentligini shakllantirishga qaratilgan taklif va tavsiyalar o'z aksini topadi:

- izchillik bilan ichki ishlar idoralari tibbiyot xodimlarining ijtimoiy-psixologik, kasbiy-kompetentligini shakllantirishga doir zamonaviy va kasbiy bilimlarni o'zlashtirib borishi,

- ichki ishlar idoralari tibbiyot xodimlarining ijtimoiy-psixologik, kasbiy-kompetentlikka ega bo'lish bilan bir qatorda zamonaviy texnologiyalar, usul va vositalardan, ta'sir eta olish mexanizmlaridan xabardor bo'lishi;

- ichki ishlar idoralari tibbiyot xodimlarining ijtimoiy-psixologik, kasbiy-kompetentligini shakllantirish jarayoniga fan-texnika va innovatsiyalarni so'nggi yangiliklarini samarali tadbiq etishga bo'lgan ilmiy bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lishi;

- ichki ishlar idoralari tibbiyot xodimlarining ijtimoiy-psixologik, kasbiy-kompetentligini shakllantirishga asoslangan nazariy bilim, kasbiy ko'nikma va zaruriy tajribalarga ega bo'lish orqali amaliy malakalarini yuqori darajada qo'llay bilishi muhim hisoblanadi.

Darhaqiqat zamonaviy ta'lim tizimi rahbarlari buguni kunda yuqori bilimdonlik,

kasbiy salohiyat, samarali boshqaruv qobiliyatiga ega bo'lgan, ijtimoiy-kasbiy kompetentli, aniq va teran fikrlay oladigan bo'lishlari maqsadga muvofiqdir.

Ilmiy izlanishlar natijasida ichki ishlar idoralari tibbiyot xodimlarining ijtimoiy-psixologik va kasbiy-kompetentligini shakllantirishning ilmiy ahamiyatini oshirish, ularning kasbiy madaniyati, yksak ma'naviyati, axloqiy sifatlari, layoqati, iqtidori, qobiliyati, bilimdonligi, tashabbuskorligi, tashkilotchiligi, aqliy qobiliyati, kreativ fikrlash kabi ijodiy ko'plab ijodiy tafakkurini rivojlantirish orqali sohaga oid mavjud muammolarni o'z vaqtida bartaraf etish, tibbiy va axloqiy bilim, kasbiy kompetentligi hamda ijtimoiy-psixologik sifatlarini shakllantirishga qaratilgan bilim, ko'nikma, amaliy malakalarini takomillashtirishdan iborat.

Xulosa o'rnida ta'kidlash kerakki, inson uchun berilgan buyuk ne'mat bu uning ruhiy va jismoniy salomatligidir. Bu bebaho ne'matni har bir inson asrab-avaylash, uni qadriga yetish, parvarish qilishi, har bir

insondan katta mas'uliyat talab etadi. Ruhshunoslarning olib borilgan izlanishlari shuni ko'rsatadiki, insonlarda uchraydigan kasalliklarning sakson foizi asosan ruhiy beqarorlik, stressni boshdan kechirish, psixo-emotsional holatlaridagi buzilishlar, tushkunlik, kasbiy zo'riqish kabi ruhiy kechinma va holatlar natijasida kelib chiqishi mumkinligi aniqlangan. Insonning shaxs sifatida shakllanishida ongli faoliyat yuritishi muhim hisoblanadi. Aslini olganda uning tanasi va ruhiyati bir-birini to'ldirib turadi. Ikkisini yaxlitlikda asrab-avaylash insonning o'z qo'lida hisoblanadi. Shuning uchun ham kasalni davolagandan ko'ra uni oldini olgan yaxshi.

Ichki ishlar idoralari tibbiyot xodimlari o'z faoliyati davomida kasbiy kompetentligini yuqori darajada qo'llay bilishi ularning faoliyatini samaradorligini belgilab beradi. Shu tariqa tibbiyot xodimlarini ijtimoiy-psixologik va kasbiy-kompetentligi shakllanadi, rivojlanadi hamda takomillashib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O'zbekiston Strategiyasi"-T: O'zbekiston, 9-sentabr 2021. – 23
2. O'zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo'mitasi. - <https://stat.uz>, <https://stat.edu.uz/>, lex.uz.
2. Karimova V.M. "Ijtimoiy psixologiya". Darslik. – Toshkent: "Fan va texnologiyalar", 2012. – 125 b.
3. Zarifboy Ibodullayev. "Tibbiyot psixologiyasi", darslik. –T: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2019. 112-114 betlar.
4. A.M.Shonazarov. "Maxsus iqtisodiy zonalar rahbarlarining ma'naviy-axloqiy va ijtimoiy-psixologik xususiyatlari". – //PSIXOLOGIYA ILMIY JURNAL 2024 yil, ISSN 2181-5291. № 3, SON. 227-234 betlar. www.psixologiyabuxdu.uz.
5. A.M.Shonazarov. Kasb psixologiyasi. – "O'quv qo'llanma" – Samarqand. SamDU Nashr-matbaa markazi, 2023 yil, 337 bet.
6. A.M.Shonazarov. Maxsus iqtisodiy zonalar faoliyatini boshqarish va ularni samaradorligini oshirishning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari "Buxoro psixologiya va xorijiy tillar instituti ilmiy axborotnomasi" ilmiy-amaliy jurnal, ISSN 3030-3710 (P), ISSN 3030-3095 (E), (№4, 2024) <http://buxpxti.uz> 180-185 betlar.

7. K.B.Axmedjanov. A.X.Xolov. Yosh rahbar kadrlarda samarali qaror qabul qilish ko'nikmasini shakllantirish. O'quv qo'llanma // Toshkent. - "Tafakkur qanoti", 2020. 96 bet
8. Shonazarov A.M. Maxsus iqtisodiy zonalarini boshqarishning uslubiy va ijtimoiy-psixologik xususiyatlari "Buxoro psixologiya va xorijiy tillar instituti ilmiy axborotnomasi" ilmiy-amaliy jurnal, ISSN 3030-3710 (P), ISSN 3030-3095 (E), (№5, 2024) [http://: buxpxti.uz](http://buxpxti.uz) 87-94 betlar.
9. A.M.Shonazarov. Ta'lim tizimi rahbarlarning ijtimoiy-psixologik kompetentligini shakllanishiga oid nazariy-metodologik yondashuvlar. Zamonaviy ta'lim ilmiy-amaliy jurnal. №9 (130) 2023. ISSN 2181-6514. www.itm.uz. DOI: 10.34920/SO/VOL. 2023. ISSUE. 9.5
10. Shonazarov A.M. Zamonaviy rahbar kadrlarini tayyorlashning ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. ISSN 2181-6883 "PEDAGOGIK MAHORAT" Ilmiy-nazariy va metodik jurnal № 10, SON (2023-yil, noyabr). 97-102 betlar.
11. Shonazarov A.M. Development of socio-psychological competence of school principals of the general secondary education system. science and innovation international scientific journal volume 1 issue 8 uif-2022: 8.2| ISSN: 2181-3337 "Science and innovation" xalqaro ilmiy jurnali. Volume 1 Issue 8 <https://doi.org/10.5281/zenodo.7424124>.

**MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ]
[AUTHORS INFO]**

Kamolov Akramjon Akmaljonovich

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universiteti,
"Amaliy psixologiya" kafedrasini mustaqil tadqiqotchisi
Manzil: O'zbekiston, 200100, Samarqand shahri

MA'NAViy-AXLOQiy QADRYATLAR ASOSIDA YOSHLARNI HARBIY VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASH

Elboboyev Yashin Komil o'g'li

*Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika universiteti,
Toshkent shahri*

Annotatsiya:

KIRISH: Ushbu maqolada ma'naviy-axloqiy qadryatlar asosida yoshlarning harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalash mexanizmlarini shakllantirish, ularda vatanga bo'lgan mehrini ifodalay olish haqida va vatanparvarlik tuyg'usini rivojlantirish, umuminsoniy qadriyatlar asosida o'z tug'ilib o'sgan yurtiga hurmat va ehtirom tuyg'usini shakllantirishga insonparvarlikning muhim yo'nalishi sifatida e'tibor qaratish hamda globallashtirish sharoitida dunyo miqyosida tinchlik, xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlash muhim ahamiyat kasb etishi ayniqsa, har qanday mamlakat xavfsizligi va barqarorligini ta'minlashda, eng avvalo, ichki va tashqi tahdidlarga qarshi mafkuraviy immunitetni mustahkamlash masalalari borasida jiddiy izlanishlar talab qilinishi, bu esa mamlakatda yoshlarning vatanparvarlik fazilatini tarbiyalashda, ma'naviy-ma'rifiy ishlarni yanada takomillashtirish orqali xavfsizlikni ta'minlashda istiqboldagi maqsadlarga erishuvga zamin yaratadishi yoritilgan. Maskur maqolada yoshlarning vatanparvarlik ruhida tarbiyalashdagi amaldagi holati va takomillashtirish yo'llari, milliy qadriyatlar asosida tahlil qilingan. Shuningdek, talabalarni ajdodlar qoldirgan boy ma'naviy meros bilan vatanparvarlik ruhida tarbiyalash haqida so'z yuritilgan. Maqolada Amir Temur va temuriylar davri ma'naviy-estetik g'oyalarini o'rganish ularni tahlil etish mustaqil O'zbekistonning ijtimoiy va manaviy-madaniy rivoji yo'lida xalqimizni ayniqsa ishonchli kelajagimiz o'quvchi - yoshlarimizni milliy g'urur iftihor va ulug' Vatanga saodakat yo'lida tarbiyalashda fikr mulohazalar yuritilgan.

MAQSAD: Ma'naviy-axloqiy qadryatlar asosida yoshlarni harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning zarur xususiyatlarni ilmiy tadqiq qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Mustaqillikning dastlabki yillaridayoq ma'naviy – axloqiy qadryatlarni tiklash va abadiylashtirish masalalariga katta e'tibor qaratildi. Biz o'z taqdirimizni o'z qo'limizga olib, ma'naviy qadriyatlarimizga tayanib, hamda jahonda katta mavqeyga ega bo'lgan mamlakatlar tajribasidan to'g'ri o'zimizga kerakli xulosalarni olib xalqimizning azaliy orzularini ro'yobga chiqargan holda ozod, obod va farovon yashayotganligimiz buni esa xalqaro hamjamiyat tan olayotganligi bunday imkoniyatlarning barchasini aynan mustaqillik berayotganligini hammamizga yaxshi ayondir.

Mustaqillik tufayli ruspublika nufuzini belgilovchi barcha siyosiy va ijtimoiy jabhalarda islohatlar samarasi orqali katta yutuqlarga erishib kelinmoqda.

XULOSA: Milliy tarbiya nazariyasi o'z qoidalarini asoslash uchun falsafa, adabiyot, etika, estetika, pedagogika, psixologiya kabi fanlardan foydalanilmoqda. Tarbiya hayotning

moxiyati ichki aloqa va munosabatlarini aks ettiradi. Bugungi kunda shunchaki bilim egasi bo'lgan yoshlar emas, ijodkor, iste'dodi bilan ajralib turuvchi o'quvchilarni tarbiyalash zamon talabidir. Maktabda ta'lim olish davrida milliy tarbiya o'quvchilarni turli qobiliyatlarini rivojlantiradi. Tabiatga, jamiyatga qarash tizimi tarkib topadi, jismoniy kuch quvvatlari yanada mustahkamlanadi. Bolaning Yoshi ulg'aygan sari bu faoliyat tobora ko'proq mustaqil xususiyatga ega bo'lib boraveradi.

Kalit so'zlar: Ma'naviyiy -axloqiy, qadryat, harbiy vatanparvarlik, barqaror, tahdid, umuminsoniy, metodika, qadriyat, axborot xurujlari, tuyg'u, uzluksiz, pozitsiya, innovatsion, xavfsizlik, globallashuv, jadallashuv, g'oya, qadr qimmat, iymon, oqibat.

ВОСПИТАНИЕ МОЛОДЕЖИ В ДУХЕ ВОЕННОГО ПАТРИОТИЗМА НА ОСНОВЕ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ

Элбобоев Яшин Комилович

*Ташкентский государственный педагогический
университет имени Низоми, город Ташкент*

Аннотация:

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье на основе духовно-нравственных ценностей осуществляется формирование механизмов воспитания молодежи в духе военного патриотизма, умения выражать свою любовь к Родине, развитие чувства патриотизма, уважения. для страны их рождения и воспитания на основе общечеловеческих ценностей сосредоточить внимание на формировании чувства уважения как важном направлении гуманизма и содействии миру, безопасности и стабильности в глобальном масштабе в условиях глобализация безопасность важна, особенно в обеспечении безопасности и стабильности любой страны, прежде всего необходимы серьезные исследования по вопросам укрепления идеологического иммунитета против внутренних и внешних угроз, что необходимо для воспитания патриотической добродетели молодежи в страны, духовной и. Подчеркивается, что дальнейшее совершенствование работы по обеспечению безопасности создаст основу для достижения поставленных целей в будущем. В данной статье анализируется современное состояние воспитания молодежи в духе патриотизма и пути ее совершенствования на основе национальных ценностей. Говорили также о воспитании студентов в духе патриотизма, учитывая богатое духовное наследие, оставленное их предками. В статье исследование духовно-эстетических идей Амира Темура и периода Тимуридов, их анализ - это национальная гордость, гордость и величие нашего народа, нашей нация, особенно нашего надежного будущего, на пути социального, духовного развития. и культурное развитие независимого Узбекистана. Уделялось внимание воспитанию на пути преданности Родине.

ЦЕЛЬ: Научное исследование необходимых особенностей воспитания молодежи в духе военного патриотизма, основанного на духовно-нравственных ценностях.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В первые годы независимости большое внимание уделялось восстановлению и увековечению духовно-нравственных ценностей. Мы свободны, беря свою судьбу в свои руки, опираясь на свои духовные ценности, делая необходимые выводы из опыта стран, занимающих высокое положение в мире, реализуя давние мечты нашего народа. всем нам ясно, что именно тот факт, что мы живем процветающе и международное сообщество признает это, дает нам все эти возможности.

Благодаря независимости достигнут большой прогресс во всех политических и социальных сферах, определяющих влияние Российской Республики.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Теория natsionalного образования использует философию, литературу, этику, эстетику, педагогику и психологию для обоснования своих правил. Образование отражает суть жизни, внутреннего общения и взаимоотношений. Сегодня необходимо обучать творческих и талантливых студентов, а не только молодых людей со знаниями. В ходе школьного обучения natsionalное образование развивает различные способности учащихся. Формируется система взгляда на природу и общество, укрепляются физические силы. По мере взросления ребенка эта деятельность становится все более самостоятельной.

Ключевые слова: Духовно-этический, ценность, военный патриотизм, устойчивый, угроза, универсальный, методология, ценность, информatsионные атаки, чувство, преемственность, позиция, инновatsионный, безопасность, глобализatsия, импульс, идея, ценность, дорога, вера, последствия.

EDUCATION OF YOUTH IN THE SPIRIT OF MILITARY PATRIOTISM ON THE BASIS OF SPIRITUAL AND MORAL VALUES

Elboboev Yashin Komilovich

*Tashkent state Pedagogical University named after Nizomi,
Tashkent city*

Annotation:

INTRODUCTION: In this article, on the basis of spiritual and moral values, the formation of mechanisms for educating young people in the spirit of military patriotism, the ability to express their love for the motherland, and the development of a sense of patriotism, respect for the country of their birth and upbringing based on universal human values to focus on the formation of a sense of respect as an important direction of humanitarianism and to promote peace, security and stability on a global scale in the context of globalization security is important, especially in ensuring the security and stability of any country, first of all, serious research is required on the issues of strengthening ideological immunity against internal and external threats, which is necessary for the upbringing of the patriotic virtue of the youth in the country, spiritual and It is highlighted that by further improving the security work, it will create a foundation for achieving the goals in the future. In this article, the current state of educating young people in the spirit of patriotism and ways of improvement are analyzed on the basis of national values. They also talked about educating students in the spirit of patriotism with the rich spiritual heritage left by their ancestors. In the article, the study of the spiritual and aesthetic ideas of Amir Temur and the Timurid period, their analysis, is the national pride, pride and greatness of our people, our nation, especially our reliable future, in the path of social, spiritual and cultural development of independent Uzbekistan. Considerations were made in education in the way of devotion to the motherland.

GOAL: Scientific research of the necessary features of educating young people in the spirit of military patriotism based on spiritual and moral values.

MATERIALS AND METHODS: In the first years of independence, great attention was paid to the restoration and perpetuation of spiritual and moral values. We are free by taking our destiny into our own hands, relying on our spiritual values, and by drawing the necessary

conclusions from the experience of countries that have a great position in the world, realizing the long-standing dreams of our people. It is clear to all of us that the fact that we are living prosperously and the international community recognizes this is precisely what gives us all these opportunities.

Due to the independence, great progress has been made in all political and social spheres, which determine the influence of the Russian Republic.

CONCLUSION: The theory of national education uses philosophy, literature, ethics, aesthetics, pedagogy, and psychology to justify its rules. Education reflects the essence of life, internal communication and relationships. Today, it is the need of the hour to educate students who are creative and talented, not just young people with knowledge. During school education, national education develops students' various abilities. The system of looking at nature and society is formed, and physical strength is strengthened. As the child grows up, this activity becomes more and more independent.

Key words: Spiritual-ethical, value, military patriotism, sustainable, threat, universal, methodology, value, information attacks, feeling, continuity, position, innovative, security, globalization, momentum, idea, value expensive, faith, consequences.

Bugungi kunda mamlakatimizda yosh avlodga bo'lgan e'tibor juda yuqori saviyada. Bugungi kun yoshlarini qo'rqmas, jasur va vatanga bo'lgan muhabbatini yanada oshirsak ertangi kunimiz albatta sermazmun va eng avvalo tinch totuv bo'lishi yaqqol nomoyon bo'ladi. Shunday ekan biz yoshlarni ma'naviy – axloqiy qadryatlar asosida yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashimiz shart va zarur. Biz bunday maqsadlarga erishishimiz uchun eng avvalo yoshlarimizga tarixda o'chmas iz qoldirgan va jasorat ko'rsatgan bobolarimizning o'gitlarini uqtirishimiz va ularning axloqiy sifatlarini yoshlarga singdirishimiz lozim.

Harbiy ta'lim tizimida boshlangan islohotlarni uzviy davom ettirish, oliy harbiy bilim yurtlari, litsey va kollejlari, jumladan, «Temurbeklar maktabi» harbiy akademik litseylari faoliyatini takomillashtirish, ularda ta'lim olayotgan o'quvchilar qalbida milliy ruh, ona-Vatanga mehr va sadoqat, adolat tuyg'usini har tomonlama kuchaytirish, buyuk ajdodlar, jumladan, Jaloliddin Manguberdi, Amir Temur, Shohruh Mirzo, Zahiriddin Muhammad Bobur kabi sarkardalarning boy jang san'atidan keng foydalanish muhimligi haqida prezidentimiz Sh.Mirziyoyev alohida ta'kidlab o'tdilar.

Mamlakatimiz istiqloлга erishgach, ma'naviy-axloqiy qadryatlar vatan va millat timsoliga aylandi. Mustaqilligimizning har bir tadbirida, suveren O'zbekistonning har bir qadamida ma'naviy-axloqiy qadryatlar hamnafas bo'lib bormoqda.

Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashni Amir Temur siymosi bilan xalqimizni birlashtirishda, jipslashtirishda, iymon-oqibatli bo'lishda, madaniy-ma'rifiy ildizlarimizni chuqur anglashda, qudratli kelajagimizni qurishda bizga yangi-yangi kuch-quvvat va shijoat bag'ishlaydi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti ta'biri bilan aytganda Buyuk sohibqiron Amir Temur bobomizning Oqsaroy peshtoqiga “Adolat – davlatning asosi va hukmdorlar shioridir”, degan hikmatli so'zlarni yozdirgani bejiz emas, albatta. Ushbu ulug'vor g'oya inson qadr-qimmatini oliy darajaga ko'tarish borasidagi amaliy harakatlarimiz poydevoriga aylandi”.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'biri bilan aytganda, “Buyuk Sohibqiron Amir Temur bobomiz biz – avlodlarga qoldirgan vasiyatida g'oyat muhim bir fikrga alohida urg'u berib, “El dardiga darmon bo'lmoq – ezgu

vazifangizdir”, - deb ta’kidlagani ayni haqiqat.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining **“Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz”** asarida O‘zbekiston o‘qituvchi va murabbiylariga tabrigida,” ayni paytda bugungi kunda oldimizda yanada muhim va dolzarb vazifalar turganini hammamiz yaxshi tushunamiz. Shu borada ilm-fan va ta’lim-tarbiya sohasining moddiy texnik bazasini yanada mustahkamlash, uning nafaqat davr bilan hamohang bo‘lishini, balki zamondan oldinda yurishini ta’minlash, pedagog kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlashning ilg‘or usullaridan keng foydalanish, bu ishlarni xorijdagi nufuzli markazlar bilan hamkorlikda olib borish, sohaga zamonaviy texnologiyalarni joriy etish, o‘qituvchi va domlarning mashaqqatli va mas’uliyatli mehnatini har taraflama rag‘batlantirish bilan bog‘liq vazifalarni amalga oshirish, qisqa qilib aytganda, hayotimizga katta kuch bilan kirayotgan yangi avlodimizni kamol toptirish uchun davlatimiz tomonidan barcha imkoniyatlar safarbar etiladi”.

Mustaqillikning dastlabki yillaridayoq ma’naviy – axloqiy qadryatlarni tiklash va abadiylashtirish masalalariga katta e’tibor qaratildi. Biz o‘z taqdirimizni o‘z qo‘limizga olib, ma’naviy qadriyatlarimizga tayanib, hamda jahonda katta mavqeyga ega bo‘lgan mamlakatlar tajribasidan to‘g‘ri o‘zimizga kerakli xulosalarni olib xalqimizning azaliy orzularini ro‘yobga chiqargan holda ozod, obod va farovon yashayotganligimiz buni esa xalqaro hamjamiyat tan olayotganligi bunday imkoniyatlarning barchasini aynan mustaqillik berayotganligini hammamizga yaxshi ayondir.

Mustaqillik tufayli ruspublika nufuzini belgilovchi barcha siyosiy va ijtimoiy jabhalarda islohatlar samarasi orqali katta yutuqlarga erishib kelinmoqda.

Amir Temur va uning nabiralari tomonidan yaratilgan ma’naviy qarashlarini

o‘rganish o‘quvchi yoshlarni Vatanparvarlik ruhida ularning ruhiy olamida poklanish hamda kelajakda vatan uchun jonini ham fido eta oladigan kadrlarni tarbiyalash ularnig ma’naviy-estetik qarashlarini o‘rganish muhim sanaladi.

Amir Temur va temuriylar davri ma’naviy-estetik g‘oyalarini o‘rganish ularni tahlil etish mustaqil O‘zbekistonning ijtimoiy va manaviy-madaniy rivoji yo‘lida xalqimizni ayniqsa ishonchli kelajagimiz o‘quvchi - yoshlarimizni milliy g‘urur iftior va ulug‘ Vatanga saodakat yo‘lida tarbiyalashda juda-juda muhimdir. Ma’naviyat tuyg‘usini shakllanishida ulug‘ allomalarimizning qoldirgan noyob asarlari va ularning o‘gitlariga bog‘liqdir. Yusuf Xos Hojib, Kaykavus, Voiz Koshifiy, Ibn Sino, Amir Temur, Mirzo Ulug‘bek, Bobur va boshqa allomalarimizning ulkan xizmatlarini o‘rganish va ularni amalga tadbiiq etish bugungi kunning dolzarb vazifasi hisoblanadi.

Mustaqillika erishganimizdan keyingina biz buyuk ajdodimizning hurmatini o‘rniga qo‘ya oldik. Bizning bu intilishlarimizni Markaziy Osiyodagi qo‘shnilarimiz, madaniy xalqaro xamjamiyat qo‘llab-quvatladi.

“Temuriylar tarixi” davlat muzeyini tashkil etish to‘g‘risida”, “Amir Temur ordenini ta’sis etish to‘g‘risida” kabi qator farmon va qarorlar, hamda ularning ijrosi muhim tarixiy voqea bo‘lib, ushbu mavzuni davlat miqyosida ko‘tarilishi uning yanada dolzarbligini ko‘rsatadi.

Hozirgi kunda ham Prezident SH.M. Mirziyoyev “Temur tuzuklari” asarini o‘rganishga yanada katta e’tibor qaratib: **“Amir Temur bobomiz bilan hammamiz faxrlanamiz. Lekin, xolisona aytaylik, ulug‘ Sohibqironning “Tuzuklar”ini qancha yoshlar o‘qigan, Yoki buyuk sarkarda Jaloliddin Manguberding hayoti va harbiy mahorati haqida hamma ham yetarli bilimga egami? Vaholanki, bu ajdodlarimizning**

g'alabalari, strategiya va taktikalarini dunyodagi ko'plab harbiy maktab va akademiyalarda bugun ham o'rganishadi".

O'quvchi yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash maqsadida 2018-yil 23-fevralda Vazirlar Mahkamasining 140-sonli "Yoshlarni harbiy – vatanparvarlik ruhida tarbiyalash konsepsiyasi" ishlab chiqildi. Ushbu kansepsiya asosida qator ishlar amalga oshirilib yoshlar o'rtasida harbiy – vatanparvarlikni tarkib toptirishda asos bo'lib xizmat qilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentning 28.06.2019 yildagi PQ-4375-son qarori bilan Prinsipial yangi «Temurbeklar maktabi» harbiy-akademik litseylarini tashkil etish va ularning o'quv-tarbiyaviy jarayonini takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlar dasturi («Yo'l xaritasi»), shuningdek ularning faoliyatini tashkil etish bo'yicha boshqa hujjatlar tasdiqlandi.

Yoshlarni xalqimizning ma'naviy-ma'rifiy qadriyatlariga, uning madaniyati va urf-odatlariga chuqur hurmatni, ularda halollik, vijdoniylik, vatanparvarlik, sadoqat, fidokorlik singari shaxs sifatlarini, shuningdek, milliy g'urur tuyg'ularini shakllantirish, xalqimizning tarixi va boy madaniyati, buyuk ajdodlarimizning, bebaho merosi, Vatan ozodligi va farovonligi yo'lida o'zini qurbon qilgan zamondosh vatandoshlarimizning qahramonligi asosida, O'zbekiston xalqiga sodiq, qat'iy hayotiy qarashlar va faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lgan yoshlarni tarbiyalash; o'quvchilarda keng dunyoqarash, intellektual salohiyat, ijodiy va tahliliy fikrlashni rivojlantirish, tabiiy va aniq fanlar, xorijiy tillar va zamonaviy axborot texnologiyalari bo'yicha mustahkam bilimlarni shakllantirish, shuningdek, ularga vatanparvarlik singdirish, notiqlik va yetakchilik hislatlariga ega, jismonan rivojlangan, chidamli, mard va jasur vatan himoyachilarini, shuningdek, vatanparvar kadrlar uchun munosib nomzodlarni tayyorlashdir.

Olimlar vatanparvarlik tarbiyasini "barkamol, rivojlangan, oliy ma'lumotli, ijtimoiy faol va milliy ongli, chuqur fuqarolik mas'uliyatiga, sog'lom intellektual, ijodiy va ma'naviy fazilatlariga, qarindosh-urug' va vatanparvarlik tuyg'ulariga, mehnatsevarlik, iqtisodiy zukko, tashabbuskorlik va mehnatsevarlikka ega shaxsni shakllantirish" deb tushunadilar."

Ma'naviy-axloqiy qadriyatlar-bu falsafiy va ijtimoiy tushunchalar bo'lib, insonni o'rab olgan atrof-muhitni amaliy jihatdan o'zlashtirish natijasida vujudga keladi. Ta'lim tarbiya jarayonida ma'naviy qadriyatlar ijtimoiy tarixiy hodisani ifodalaydi. Umuman xulosa qilib aytganda bugungi yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashdan maqsad, ta'lim-tarbiya samaradorligini oshirish bilan birga yurtimizning tinchligi uchun hissa qo'shish, iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy salohiyatini ko'tarishga xizmat qilishidir. Respublikamizda ma'naviy-axloqiy qadriyatlarimizning rivojlantirishga keng yo'l ochib berildi.

Milliy tarbiya nazariyasi o'z qoidalarini asoslash uchun falsafa, adabiyot, etika, estetika, pedagogika, psixologiya kabi fanlardan foydalanilmoqda. Tarbiya hayotning mohiyati ichki aloqa va munosabatlarini aks ettiradi. Bugungi kunda shunchaki bilim egasi bo'lgan yoshlar emas, ijodkor, iste'dodi bilan ajralib turuvchi o'quvchilarni tarbiyalash zamon talabidir. Maktabda ta'lim olish davrida milliy tarbiya o'quvchilarni turli qobiliyatlarini rivojlantiradi. Tabiatga, jamiyatga qarash tizimi tarkib topadi, jismoniy kuch quvvatlari yanada mustahkamlanadi. Bolaning Yoshi ulg'aygan sari bu faoliyat tobora ko'proq mustaqil xususiyatga ega bo'lib boraveradi. Tabiat va jamiyat turmushda uchraydigan hodisa va sharoitlarni tushunishga ham idrok etib o'z atrofida qilargalarga munosabatda bo'lishga ko'nikib boradi.

- Ma'naviy axloqiy qadryatlar asosida vatanparvarlik ruhida shakllantirishni tashkil hayot bilan va mehnat bilan bog'liqligi. etilishi quyidagi vazifalarda o'z aksini topadi;
1. Ma'naviy – axloqiy tarbiyaning ma'lum qadriyatlarining ustuvorligi. maqsadga qaratilganligi.
 2. Ma'naviy – axloqiy tarbiyaning fiziologik xususiyatlarini hisobga olish. insonparvarlik qoidalari.
 3. Harbiy vatanparvarlik tarbiyasining
 4. Yoshlarda ma'naviy-axloqiy
 5. O'quvchi yoshlarning psixologik,

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Harakatlar strategiyasi asosida jadal taraqqiyot va yangilanish sari/ Nashrga tayyorlovchilar: Bekmurodov M, Quronboyev Q, Tangriyev L. – T: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2017. - 70-72b.
2. Mirziyoyev SH.M. Bilimli avlod – buyuk kelajakning, tadbirkor xalq - farovon hayotning , do'stona hamkorlik esa taraqqiyotning kafolatidir // Prezident Shavkat Mirziyoyevning O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi qabul qilinganining 26 yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi ma'ruzasi. – T: 2018 yil 8 dekabr. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti - president.uz (<https://president.uz/uz/Lists/view/2180/>).
3. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. - Toshkent, O'zbekiston, 2018. – 92-93b.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, Qurolli Kuchlar Oliy Bosh Qo'mondoni Shavkat Mirziyoyev Xavfsizlik kengashining kengaytirilgan tarkibdagi yig'ilishidagi nutqi. Toshkent -2021 yil.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentning 28.06.2019 yildagi PQ-4375-son qarori bilan Prinsipial yangi «Temurbeklar maktabi» harbiy-akademik litseylarini tashkil etish va ularning o'quv-tarbiyaviy jarayonini takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlar dasturi («Yo'l xaritasi»), shuningdek ularning faoliyatini tashkil etish bo'yicha boshqa hujjatlar.
6. Tursunov Sh.R Talabalarda vatanparvarlik ruhini shakllantirishda innavatsion yondashuvlar: falsafa fanlari doktori Phd diss. –T-2023
7. F.A.Ismatova., Z.S.Elov. Huquq-tartibot organlari psixologining kasbiy kompetentsiyasi tuzilishini baholasning o'ziga xos xususiyatlari. 2022. ТАЪЛИМ ВА ИHHOBATSIQH TAДҚИҚОТЛАР 1 (12/2), 241-245
8. Z.S.Elov. Harbiy xizmatchi kasbiy kompetentligi namoyon etilishi va rivojlanishining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari. International Multidisciplinary Research in Academic Science (IMRAS). Volume. 7, Issue 01, January (2024) 800-803

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Elboboev Yashin Komilovich

Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika universiteti
mustaqil tadqiqotchisi
Manzil: O'zbekiston, 200100, Toshkent shahri

VOYAGA YETMAGAN O'SMIRLAR XULIQ-ATVORIDA VUJUDGA KELADIGAN O'ZGARISHLAR SHAKLLANISHINING PSIXOLOGIK JIHATLARI

Rizoqulov Zavqiddin Nuriddinovich
Osiyo xalqro universiteti, Buxoro shahri

Annotatsiya:

KIRISH: Maqolada voyaga yetmagan o'smir shaxsi va uning xulq-atvorida vujudga keladigan psixologik o'zgarishlarning sabablari, ularni vujudga keltiruvchi turli ijtimoiy omillar haqida fikr yuritilgan. Shuningdek, o'smir shaxsi shakllanishida ta'lim va tarbiyaning o'rni, bunda oila va maktabning imkoniyatlari masalasiga alohida to'xtalib o'tilgan.

MAQSAD: Voyaga yetmagan o'smirlar xulq-atvorida vujudga keladigan o'zgarishlar shakllanishining psixologik sabablarini ilmiy tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Oilada qahr-g'azab asosidagi ota-onalar munosabati bolalarni uydan bezdiradi. Uydan bezish, oila muhitini tan olmaslik o'smirlarda oilaviy muhitga nisbatan deformatsiyalashuvni keltirib chiqaradi. Natijada o'smir oiladan tashqari ko'cha muhitini o'ziga ma'qul ko'radi. Ko'cha muhiti esa ba'zan kriminal mazmunga ega bo'lishi mumkin. Natijada noaxloqiy va g'ayriqonuniy xulq-atvor muhitiga tushib qolgan o'smirda xulq og'ishining kelib chiqishi uchun imkoniyat yaratiladi.

Ota-onalarning qahr-g'azab asosidagi munosabati bolalar va o'smirlarda salbiy xarakter xislatlarining xususan, qo'rqqoqlik, tobelik, asabiylik, hissiyotlarga beriluvchanlik va mustaqil tafakkurning sustligi kabilarning shakllanishiga olib keladi. Qo'rqqoq, tobe bolalar va o'smirlardagi asabiylik, qo'zg'aluvchanlik va hissiyotlarga beriluvchanlik vaziyatlarning chigallashuviga, muammoli vaziyatlardan chiqib ketish yo'llarini noto'g'ri qo'llashga olib keladi.

XULOSA: Ta'lim muassasasida pedagoglar psixologlar bilan hamkorlikda o'quvchilarda eng yaxshi insoniy fazilatlarini rivojlantirish, ularda o'ziga ishonch, o'z xulqini yaxshilash motivlarini shakllantirishlari zarur

Kalit so'zlar: motiv, o'smir, shaxs, buzilish, xulq-atvor, psixik ta'sir, ijtimoiylashuv, oila, ta'lim, maktab, pedagog, stress, buzilish

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИЗМЕНЕНИЙ В ПОВЕДЕНИИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ПОДРОСТКОВ

Ризакулов Завкиддин Нуриддинович
Международный университет Азии, город Бухара

Аннотация:

ВВЕДЕНИЕ: В статье рассматриваются причины психологических изменений личности несовершеннолетнего и его поведения, а также различные социальные факторы, вызывающие их. Также особо была затронута роль образования и обучения в формировании личности подростка, вопрос возможностей семьи и школы.

ЦЕЛЬ: Научный анализ психологических причин изменения поведения несовершеннолетних.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ. Гневное воспитание в семье заставляет детей скучать дома. Скука, непризнание семейного окружения вызывает деформацию у подростков по отношению к семейному окружению. В результате подросток предпочитает уличную среду вне семьи. А уличная среда иногда может иметь криминальное содержание. В результате создается возможность зарождения девиантного поведения у подростка, попадающего в среду аморального и противоправного поведения.

Отношение родителей, основанное на гневе, приводит к формированию у детей и подростков отрицательных черт характера, в частности, таких как робость, подчиненность, нервозность, подверженность эмоциям и слабое самостоятельное мышление. Нервозность, возбудимость и чувствительность к эмоциям у робких, покорных детей и подростков приводит к путанице ситуаций и неправильному использованию способов выхода из проблемных ситуаций.

ВЫВОД: В образовательном учреждении педагогам во взаимодействии с психологами следует развивать у учащихся лучшие человеческие качества, формировать у них мотивацию уверенности в себе и самосовершенствования.

Ключевые слова: мотив, подросток, личность, расстройство, поведение, психологическое воздействие, социализация, семья, образование, школа, педагог, стресс, расстройство.

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF CHANGES IN THE BEHAVIOR OF JUVENILE ADOLESCENTS

Rizakulov Zavkiddin Nuriddinovich
International University of Asia, Bukhara city

Annotation:

INTRODUCTION: The article discusses the causes of psychological changes in the personality of a minor and his behavior, as well as various social factors that cause them. Also, the role of education and training in the formation of a teenager's personality, and the issue of the family and school possibilities were specially touched upon.

GOAL: Scientific analysis of the psychological causes of changes in the behavior of minors.

MATERIALS AND METHODS: Anger-based parenting in the family makes children bored at home. Boredom, lack of recognition of the family environment causes deformation in adolescents in relation to the family environment. As a result, the teenager prefers the street environment outside of the family. And the street environment can sometimes have a criminal content. As a result, an opportunity is created for the origin of deviant behavior in a teenager who falls into an environment of immoral and illegal behavior.

The attitude of parents based on anger leads to the formation of negative character traits in children and adolescents, in particular, such as timidity, subordination, nervousness,

susceptibility to emotions and weak independent thinking. Nervousness, excitability and sensitivity to emotions in timid, submissive children and adolescents leads to confusion of situations and wrong use of ways to get out of problematic situations.

CONCLUSION: In the educational institution, pedagogues in cooperation with psychologists should develop the best human qualities in students, form motivations for self-confidence and self-improvement in them.

Key words: motive, adolescent, personality, disorder, behavior, psychological effect, socialization, family, education, school, pedagogue, stress, disorder

Ma'lumki, oilaviy tarbiya inson kamolotida muhim o'rin tutadi. Oilaning bolalarga tarbiyaviy ta'sir doirasi ijtimoiy ta'sir doirasi singari o'ta kengdir. Oila Vatanga muhabbat, ota-ona va atrofdagilarga sadoqat kabi yuksak axloqiy va ma'naviy sifatlarni shakllantirishda, turmushga, ijtimoiy faoliyatga nisbatan psixologik va amaliy jihatdan tayyorlashda katta imkoniyatlarga egadir.

Biroq keyingi yillarda oilada farzandlarimizni tarbiyalashda, ularni kamol toptirishda bir qator muammolar, nuqsonlarga duch kelinmoqda. Tabiiyki, ushbu muammolar bolalar va o'smirlar xulq-atvoriga, shaxs sifatida shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Kuzatishlarga qaraganda, keyingi yillarda oilalarda turli xil sabablarga ko'ra, xususan kishilarda kundalik turmush tashvishlariga barham berish, qiyinchiliklarni yengib o'tish va kelajakka nisbatan yangicha qarash layoqatining yetishmasligi va shu kabilarda oilada farzandlar tarbiyasiga e'tiborning biroz susayishiga sabab bo'lib, ota-onalar farzandlari bilan kam muloqotda bo'lishiga to'g'ri kelmoqda.

Shaxsning ma'naviy-axloqiy jihatdan barkamolligi ijtimoiy turmushda vujudga kelgan turli xil nizoli vaziyatlardan chiqib ketishiga yordam beradi.

Ma'naviy-axloqiy jihatdan sust rivojlanganlik va shaxsdagi o'ziga xos xususiyatlar (o'zgaruvchan xarakterlilik, qo'zg'aluvchanlik, beqarorlik, hissiyotga beriluvchanlik, tobelik, jur'atsizlik va

boshqalar) esa bolalar va o'smirlarda deviant xulqning kelib chiqishiga sabab bo'ladi.

Ota-onalarning oilada farzandlari bilan qilayotgan muomala va munosabatlari ko'rinishlari bolalar va o'smirlarda xulq og'ishining kelib chiqishiga sabab bo'lishi mumkin.

Oilada qahr-g'azab asosidagi ota-ona munosabati bolalarni uydan bezdiradi. Uydan bezish, oila muhitini tan olmaslik o'smirlarda oilaviy muhitga nisbatan deformatsiyalashuvni keltirib chiqaradi. Natijada o'smir oiladan tashqari ko'cha muhitini o'ziga ma'qul ko'radi. Ko'cha muhiti esa ba'zan kriminal mazmunga ega bo'lishi mumkin. Natijada noaxloqiy va g'ayriqonuniy xulq-atvor muhitiga tushib qolgan o'smirda xulq og'ishining kelib chiqishi uchun imkoniyat yaratiladi.

Ota-onalarning qahr-g'azab asosidagi munosabati bolalar va o'smirlarda salbiy xarakter xislatlarining xususan, qo'rqqoqlik, tobelik, asabiylik, hissiyotlarga beriluvchanlik va mustaqil tafakkurning sustligi kabilarning shakllanishiga olib keladi. Qo'rqqoq, tobe bolalar va o'smirlardagi asabiylik, qo'zg'aluvchanlik va hissiyotlarga beriluvchanlik vaziyatlarning chigallashuviga, muammoli vaziyatlardan chiqib ketish yo'llarini noto'g'ri qo'llashga olib keladi.

Ota-onalarning farzandlari hayoti va faoliyati bilan qiziqmasliklari, ularni nazoratsiz qoldirishlari ham o'smirni g'ayriqonuniy xulqatvorga olib keladi. Shuning uchun ota-onalar farzandlarining ayniqsa, o'smirlik yoshi davridagi

faoliyatlarini, bo'sh vaqtlarida nimalar bilan shug'ullanayotganliklarini domiy ravishda nazorat qilib borishlari maqsadga muvofiqdir.

Voyaga yetmaganlarda deviant fe'l-atvorning kelib chiqishiga sabab bo'luvchi oilaviy tarbiyaga bog'liq bo'lgan omillardan yana biri oilaviy tarbiyada o'ta qattiqqo'llik, avtoritar yondashuv, bolalarning fikr va qarashlarini inobatga olmaslikdir. Bugungi yoshlar mustaqil fikrlashga intiluvchan, o'z qarashlariga ega bo'lgan, aqlan yetuk yoshlardir. Yoshlar bilan hisoblashish, ularning fikr va mulohazalarini eshitish, kerakli joylarda maslahat berish yaxshi natijalar beradi.

Oilaviy tarbiyada qo'pollik, andishasizlik, haqorat, do'q- po'pisa va jismoniy jazolash singari usullardan foydalanish ko'pincha bolalar va o'smirlarning uydan qochishiga olib keladi.

Bunday bolalar oila muhitiga nisbatan ijtimoiy psixologik dezadaptatsiyalanish jarayoniga duch keladilar. Oqibatda bola o'ziga ma'qul bo'lgan oiladan tashqari guruh yoki ko'cha muhitini qabul qiladi. Bu muhit o'zining xarakteriga ko'ra, bolaga salbiy yoki ijobiy ta'sir qilishi mumkin.

Afsuski, nosog'lom muhit psixologiyasiga ega bo'lgan ko'cha muhiti bolalarga ko'p holatlarda salbiy ta'sir ko'rsatadi. Voyaga yetmaganlarda deviant axloq, xulq og'ishi va tarbiya buzilishining kelib chiqishiga ta'sir etuvchi yana bir omil ota-onalarda farzandlar tarbiyasiga doir bilimlarning yetarli emasligidir. Ota-onalar ba'zan farzandlariga o'ta darajada mehr qo'yadilar. Ularni asrab avaylaydilar, e'zozlaydilar. Aytgan yoki istagan narsalarni muhayyo qilishga intiladilar.

Ota-onasi tomonidan ko'rsatilayotgan bunday munosabat natijasida bolada manmanlik, birovlarini mensimaslik, mehnatning qadriga yetmaslik, sabrsizlik kabi salbiy xislatlar paydo bo'ladi. Bunday xislatlarga ega bo'lgan bolalarda o'zbek

xalqiga xos bo'lgan shukronalik, mehnatsevarlik, oliyjanoblik, o'zgalarga hurmat xislatlari shakllanmaydi.

Bugungi kunda o'zbek oilalarida mavjud bo'lgan tarbiyadagi nuqsonlardan yana biri ota-onalarning cheklash, rad etish, taqiqlash, ruxsat etmaslik asosidagi tarbiyalash usulidir. Bu xildagi tarbiya usulida bolalarning irodasi, xohishistagi, o'y-xayollari, orzu va intilishlari, fikr va mulohazalari inobatga olinmaydi.

Shuningdek, bunday tarbiya usulida bolalarga o'z fikr mulohazalarini ochiqcha bayon etish, mustaqil qarorlarga kelish va muayyan vaziyatlarga o'z nuqtai nazarini bildirish imkoniyati cheklanadi. Bolaning tafakkuri, qiziqishi, erkinligini hurmat qilmaslik mustaqil fikr yuritish qobiliyatining sust rivojlanishi, tortinchoqlik, o'z fikr-mulohazalarini bayon eta olmaslik, tobelik, qo'rqqoqlik va jur'atsizlik kabi salbiy xislatlarni keltirib chiqaradi. Jur'atsiz, tobe, tortinchoq bolada faollik va o'z-o'ziga ishonch hissi yetishmaydi. Shuningdek, ularda nutqning sust rivojlanishi holati ham kuzatiladi. Bunday bolalar butun umr davomida birovlariga tobe bo'lib yashaydilar. Ularda rahbarlik, boshqaruvchanlik qobiliyatlari o'ta past rivojlangan bo'ladi.

Hozirda o'zbek oilalarida berilayotgan tarbiya nuqsonlaridan yana biri oilaviy tarbiyada milliy qadriyatlarimizdan, ya'ni mifologiya, ertak, maqol, rivoyat va hadis ilmidan yetarlicha foydalanilmayotganligidir.

Milliy qadriyatlarimiz, xalq og'zaki ijodi durdonalari, rivoyatlar va hadis ilmi bolalarda yaxshilik, oliyjanoblik, xush xulqlilik xislatlarining shakllanishiga xizmat qilishligi hammaga ayon. Ma'naviy- axloqiy jihatdan sust rivojlanganlik va shaxs tipidagi o'ziga xos xususiyatlar (o'zgaruvchan xarakterlilik, qo'zg'aluvchanlik, beqarorlik, hissiyotga beriluvchanlik, tobelik, jur'atsizlik va boshqalar) esa bolalar va o'smirlarda xulq og'ishining kelib chiqishiga sabab bo'ladi.

Ta'lim muassasalarida xulq og'ishiga ega bo'lgan bolalar va o'smirlar o'rtasida olib boriladigan tarbiyaviy tadbirlarning samaradorligi ularda faol hayotiy pozitsiyani shakllantirish, o'quvchi va o'qituvchi o'rtasida o'zaro yaqinlik va sog'lom munosabatni o'rnatishga bog'liqdir. Shuning uchun o'qituvchining berayotgan e'tiborini, ularni o'zlariga yaqin olayotganligini va yordam bermochi bo'layotganligini o'smir har doim his qilib turishi muhim hisoblanadi.

Bolalarga profilaktik ta'sir ko'rsatishda o'smirning shaxs sifatidagi shakllanishi jarayonini, uning o'ziga xos xususiyatlarini, xarakter xislatlari va psixologiyasini hisobga olgan holda ish tutish yaxshi natija berishini unutmaslik lozim. Bunda quyidagi omillarga e'tibor berish zarur.

Bolalar va o'smirlarda xulq og'ishining oldini olish ning muhim shartlaridan biri tarbiyaviy jarayonda ta'lim muassasasi va oila hamkorligini to'g'ri yo'lga qo'yishdir. Ko'pincha oila va muassasa hamkorligi, ota-ona va o'qituvchi o'rtasidagi o'zaro aloqaning uzilishi tufayli bolalar va o'smirlar tarbiyasini, ayniqsa, ular xulqidagi o'zgarishlarni tuzatish ancha qiyin kechadi.

Yoshlar bilan olib boriladigan ta'lim-tarbiya ishlarining muvaffaqiyati ularning yoshga oid va psixologik xususiyatlarini bilish hamda hisobga olishga bog'liqdir.

Bu holat eng nozik davr hisoblangan o'smirlik davrining alohida xususiyati bo'lib, u ko'proq shu davrga taalluqlidir. O'smirlik davrini o'tish davri, deb yuritadilar, chunki ana shu davrda bolalikdan kattalik holatiga o'ziga xos o'tish davri yuzaga keladi. Bu jarayonlar bola ruhiy faoliyatining jiddiy ravishda qayta qurilishi bilan bog'liqdir. Bolalarning ekspressiv-emotsional xususiyatlarini bilish ham ularni tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega. Yoshlar bilan individual munosabatda ularning qanchalik emotsionalligi, hissiyotga beriluvchanligini, affektga moyil yoki moyil

emasligini, o'z hissiyotini tuta olisholmasligini va shuningdek, unda qanday hislar ustun ekanligini bilish juda muhimdir.

Kattalar har bir bolaning qanchalik to'g'riso'zligini, mehnatsevarligini, vijdonliligini, do'stlik va hamkorlikni qanchalik his qilishini kuzatib, bilib borishi zarur.

Salbiy axloqiy sifatlarga ega bo'lgan yoshlarda tajanglik, qo'pollik, yolg'onchilik, bezorilik, egoizm, qaysarlik, o'jarlik, intizomsizlik, qoidalarga rioya qilmaslik, o'zbilarmonchilik kabilar kuzatiladi va bunday xislatlarga ega bo'lgan yoshlarni tarbiyalashda individual yondashuv lozim. Chunki ular jamoa yoki ko'pchilik orasida o'zlarining ayblarini oshkor bo'lishini yoki tarbiya, tanbeh berayotgan kishining nasihat yoki ko'rsatmalariga bo'ysunishni yoqtirmaydilar, ular bilan muomalada nihoyatda ehtiyotkorlik, samimiylik, do'stona munosabatda bo'lish talab qilinadi.

Yoshlar bilan ishlashda ularning xarakteri, qiziqishlari, shaxsiy xususiyatlari e'tiborga olinishi lozim. Ko'p nasihat qilmaslik, urishmaslik, ovozini baland ko'tarmaslik, ko'p gapirmaslik maqsadga muvofiq. O'zaro samimiy munosabat, shaxsiy namuna, oila va muassasadagi kishilarning ishga ijobiy munosabatigina yoshlarda shunday bo'lishga havas tug'diradi.

O'smirlarning xatti-harakatlarini ijobiy yo'nalishga burib yuborish uchun ularda mas'uliyat, g'urur, javobgarlik, ishonch kabi yuksak hislarni tarkib toptirish lozim. Buning uchun ularga yoshi, kuchi, qobiliyati va qiziqishlarini hisobga olib, topshiriqlar berish ayni muddaodir. Ularni o'zlari qiziqqan to'garaklarga jalb qilish yaxshi natijalar beradi. Eng muhimi shundaki, tarbiyalanuvchilarga ishonish kerak. Ularning qo'lidan keladigan ishlarga e'tiborli bo'lib, uni bajarganidan keyin rag'batlantirish, uni ishni yana ham yaxshi bajarishda o'z fikrlarini bayon qilish ham muhimdir.

Yoshlarni be'mani hordiq chiqarish va ko'cha-ko'yda maqsadsiz yurishlariga yo'l qo'ymaslik lozim. Buning uchun maktab, mahalla, jamoatchilik va oila hamkorligini mustahkamlash, bolalarni iloji boricha maktabdan tashqari muassasalarga jalb etish chora-tadbirlarini qo'llash kerak.

Ushbu jarayonlarda mahalla faollari, ta'lim muassasasi psixologlari, pedagoglar va keng jamoatchilikning ishtirok etishini ta'minlash kerak.

Ta'lim muassasasida pedagoglar psixologlar bilan hamkorlikda o'quvchilarda eng yaxshi insoniy fazilatlarni rivojlantirish, ularda o'ziga ishonch, o'z xulqini yaxshilash motivlarini quyidagi yo'nalishlarda shakllantirishlari zarur:

bolalarni o'z xulq-atvorini o'zi baholashga o'rgatish;

o'quvchilarning ijobiy xatti-harakat qilishlarini muntazam nazoratga olish va ularga ishonish;

oilada, muassasada bolalarning oldiga qo'yilgan vazifalarni bajarishda erishgan yutuqlarini rag'batlantirish; tarbiya berishning optimal strategiyasini aniqlash;

o'quvchilarga individual yondashuv har biriga aniq maxsus pedagogik ta'sir o'tkazish;

tarbiyaviy ta'sirning bolani har tomonlama rivojlantirishga yo'naltirish;

darsdan tashqari faoliyatlarda bolalarga mustaqil faoliyat (o'qish, o'yin, mehnat, xobbi va qiziqishlari)ni tanlash uchun imkoniyat berish;

har bir bola uchun ularni aqlan hamda axloqan rivojlanishiga yo'naltirilgan tarbiyaviy ishlarni tashkil etish;

ota-onalar bilan ishlash jarayonida xududiy "Oila markaz"lari, mahalla fuqarolar yig'ini va shifokorlar bilan hamkorlik qilish juda muhim hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Z. Elov. Zo'ravonlik jinoyatlarini sodir etuvchi shaxslar toifasi psixologiyasi. 2024. "ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ АКМЕОЛОГИЯ" международный научно-методический журнал 1 (9).
2. Z.S.Elov. O'z joniga qads qilish masalasi jamiyat oldida turgan muhim ijtimoiy-psixologik muammo sifatida. 2023. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 1 (12), 50-54
3. З.Элов. Девиант хулқ-атвори ўсмирлар орасида суицидал ахлоқ тушунчаси ва илмий таҳлиллار. 2023. ПЕДАГОГИК ВА ПСИХОЛОГИК ТАДҚИҚОТЛАР 1 (№1), 170-178.
4. З.Элов. Девиант хулқ-атвори ўсмирларда кузатиладиган психологик ўзгаришларнинг ёш билан боғлиқ хусусиятлари (Вояга етмаганларга ижтимоий ёрдам кўрсатиш маркази тарбияланувчилари)ю 2022. PEDAGOGIK MAHORAT 2022 №6 1 (№), 72-75
5. Z.S.Elov. O'smirlik davrida shaxs xulq-atvorida kuzatiladigan reaksiyalarning psixologik ta'siri. PSIXOLOGIYA ILMIY JURNAL 1 (1, 2022), 27-
6. Elov Z.S. Sud psixologik ekspertizasi tarixi rivojlanish jarayoni bosqichlari. PEDAGOG RESPUBLIKA ILMIY JURNALI. 7 – TOM 4 – SON / 2024 - YIL /
7. Z.Elov. Социально-психологические причины формирования девиантного поведения у подростков. Pedagogik mahorat. Ilmiy jurnal. 2024
8. Z.S.Elov. Zo'ravonlik jinoyatlarini sodir etuvchi shaxslar toifasi psixologiyasi. Pedagogik akmeologiya. Ilmiy jurnal 5/3. 2024
9. Элов Зиёдулло, Я. САМИНЖОНОВ. Ўсмирлар орасида ўз жонига қасд қилиш ҳолати психологик муаммо сифатида. 2024. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 2 (2), 69-78

10.O. Mamatov., Z.Elov. Talabalarni bilish faoliyatiga motivlashtirishning psixologik va pedagogic asoslari. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 2 (1), 37-42. 2024

11.Z.Elov. Identifikatsiya jarayoni muammosining psixologiyada o'rganilishi. ZAMONAVIY PSIXOLOGIK TADQIQOTLAR INTEGRATSIYASI. Ilmiy konferensiya to'plami. 2023

12.Z. Elov. O'z joniga qads qilish masalasi jamiyat oldida turgan muhim ijtimoiy-psixologik muammo sifatida. 2023. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 1 (12), 50-54

13.Z. Elov. Shaxsda fobiya holati va uning diagnostikasi. 2023. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 1 (11), 66-74

14.Z. Elov. Suitsidial xulq-atvor haqida tahlillar va nazariyalar. 2023. Journal of Pedagogical and Psychological Studies 1 (10), 11-22

15.Z.S.Elov. Suitsidial xulq-atvorning zamonaviy psixologiyada o'rganilishi: tahlillar va nazariyalar. 2023. Science and Education 4 (10), 326-342

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ]

[AUTHORS INFO]

Rizoqulov Zavqiddin Nuriddinovich

Osiyo xalqaro universiteti magistranti,

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

TALABALAR O'ZINI O'ZI FAOLLASHTIRISHIDA KORREKSION METODLARING O'RNI

Qurbonboyev Azimbek Nazirboy o'g'li
*Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika
universiteti, Toshkent shahri*

Annotatsiya.

KIRISH: Mazkur maqolada talabalik davrida namoyon bo'ladigan o'zini o'zi faollashtirish tushunchasi hamda uni o'quv faoliyatida rivojlantirishdagi korreksion metodlarning ahamiyatli jihatlari keng yoritilgan. Shu bilan bir qatorda, talaba shaxsida yuzaga keladigan o'zini o'zi faollashtirish fenomenini rivojlantirish borasidagi xorij olimlarining yondashuvlari keltirilgan.

MAQSAD: Talabalik davrida namoyon bo'ladigan o'zini o'zi faollashtirish tushunchasi hamda uni o'quv faoliyatida rivojlantirishdagi korreksion metodlarning ahamiyatli jihatlari o'rganish, ushbu xususiyatning rivojlanish imkoniyatlarini tahlil qilishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: Ma'lum hodisalarni o'rganishda tadqiqotchi qanday metoddan yoki metodikadan foydalanganidan qat'i nazar, tadqiq etilgan idrok maydonida psixologik ta'sir izlari saqlanib qoladi, ushbu o'rinda boshlang'ich holatga nisbatan muayyan o'zgarishlar sodir bo'ladi. Biroq ta'sirning ixtiyorsiz, rejalashtirilmagan oqibatlarini shunchaki inobatga olish boshqa, o'rganilayotgan sohada to'g'ridan to'g'ri, rejali ta'sir hisobiga o'zgarishlarni keltirib chiqarishga urinish boshqadir. Aynan ikkinchi yondashuv, ya'ni shakllantiruvchi yondashuvning tamoyillari, usullari va yaxlit texnologiyasini, ularning samaradorligini baholash mezonlarini ishlab chiqish, shubhasiz, tadqiqotning amaliy ahamiyatini yanada yuksaltiradi.

XULOSA: Umuman olganda, o'quv motivatsiyasi sohasidagi shakllantiruvchi ishlarni olib borishda talabalar o'z oldiga barqaror maqsadlar qo'yishga, ularga erishishga qaratilgan harakatlarda qat'iyatli bo'lishga undovchi mashg'ulotlar ham alohida o'rin egallaydi. Bu yo'nalishda turli omillarning xalaqit beruvchi ta'siri sharoitida muayyan o'quv topshiriqlarini bajarishga undaydigan, bajarish vaqtida qaytar aloqa amalga oshirilmaydigan vaziyatda o'ta qiyin masalani yechish talab qilinadigan mashg'ulotlar o'tkazish tavsiya qilinadi.

Kalit so'zlar: o'zini o'zi faollashtirish, motivatsion tizim, o'quv motivlari, psixokorreksion metodlar, rivojlantiruvchi ta'sir, trening jarayoni, psixologik yordam dasturi, shaxs individual psixologiyasi.

РОЛЬ МЕТОДОВ КОРРЕКЦИИ В САМОДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ

Курбанбаев Азимбек Назирбой угли

*Ташкентский государственный педагогический университет
имени Низами, г. Ташкент*

Аннотация:

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье широко освещено понятие самоактивация, проявляющееся в студенческом периоде, а также важные аспекты коррекционных методов ее развития в учебной деятельности. Кроме того, представлены подходы зарубежных ученых к развитию феномена самоактивация, возникающего в личности студента.

ЦЕЛЬ: Понятие самоактивация, проявляющееся в студенческом периоде, а также изучение существенных аспектов коррекционных методов ее развития в учебной деятельности заключается в анализе возможностей развития этой особенности.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Независимо от метода или методики, применяемых исследователем при изучении тех или иных явлений, в исследуемом поле восприятия остаются следы психологического воздействия, в этом месте происходят определенные изменения по сравнению с исходным состоянием. Однако совсем другое — учитывать непреднамеренные, непреднамеренные последствия влияния, и совсем другое — пытаться добиться изменений в области исследования за счет прямого, запланированного влияния. Именно второй подход, то есть разработка принципов, методов и комплексной технологии формирующего подхода, а также критериев оценки их эффективности, несомненно, повышает практическую ценность исследования.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: В целом в проведении формирующей работы в области учебной мотивация особое место занимают тренинги, побуждающие студентов ставить перед собой устойчивые цели и проявлять настойчивость в усилиях по их достижению. В этом направлении рекомендуется проводить упражнения, стимулирующие выполнение определенных учебных задач в условиях мешающего воздействия различных факторов, требующие решения весьма сложной задачи в ситуации, когда при выполнении не обеспечивается обратная связь.

Ключевые слова: самоактивация, мотивационная система, мотивы обучения, психокоррекционные методы, развивающий эффект, тренировочный процесс, программа психологической поддержки, индивидуальная психология.

ROLE OF CORRECTION METHODS IN STUDENTS' SELF-ACTIVITY

Kurbanbaev Azimbek Nazirboy ugli

Tashkent State Pedagogical University named after Nizami, Tashkent

Annotation:

INTRODUCTION: In this article, the concept of self-activation manifested during the student period, as well as the important aspects of corrective methods in its development in educational activities, are widely covered. In addition, the approaches of foreign scientists to the development of the phenomenon of self-activation that occurs in the personality of the student are presented.

THE GOAL: The concept of self-activation manifested during the student period, as well as the study of the significant aspects of the corrective methods for its development in educational activities, consists in the analysis of the development possibilities of this feature.

MATERIALS AND METHODS: Regardless of the method or methodology used by the researcher in the study of certain phenomena, traces of psychological influence remain in the researched field of perception, certain changes occur in this place compared to the initial state. However, it is quite another to consider the unintended, unintended consequences of an influence, and it is quite another to attempt to bring about change in the field of study at the expense of direct, planned influence. It is the second approach, that is, the development of the principles, methods and integrated technology of the formative approach, as well as the criteria for evaluating their effectiveness, that undoubtedly increases the practical value of the research.

CONCLUSION: In general, trainings encouraging students to set stable goals and be persistent in their efforts to achieve them occupy a special place in conducting formative work in the field of educational motivation. In this direction, it is recommended to conduct exercises that encourage the completion of certain educational tasks in the conditions of the interfering effects of various factors, and require solving a very difficult problem in a situation where feedback is not provided during execution.

Key words: self-activation, motivational system, learning motives, psychocorrective methods, developmental effect, training process, psychological support program, individual psychology.

Замонавиё психология фанининг yutuqlari insonning xulq-atvori, uning maqsad va motivlariga, bu xulq-atvorga yoʻnalish beruvchi ustanovkalarga faol taʼsir koʻrsatish imkoniyatlarini kengaytirib bormoqda. Aslida psixologik tadqiqotning har qanday metodi ayni vaqtda muayyan darajadagi psixologik taʼsir metodi hamdir. Koʻplab tadqiqotda oʻrganilayotgan muammoga nisbatan shakllantiruvchi yondashuvning imkoniyatlari sinovdan oʻtkazilgan, psixologik korreksiya va rivojlantirish maqsadiga xizmat qilishi moʻljallangan uslubiy vositalar tizimi, ulardan foydalanish tartibi ishlab chiqilib, uning samaradorligi empirik jihatdan tekshirilgan [4].

Psixik hodisalar tizimi nihoyatda egiluvchi va oʻzgaruvchan tizimlardan biri boʻlib, haqli ravishda dinamik tizim sifatida tavsiflanadi. Shaxs motivatsion sohasi dinamizmning darajasi yuqori koʻrsatkichga ega psixologik tuzilmalardir. Ushbu sohadagi rivojlanish motivlarining yangi darajaga, yaʼni yanada chuqurroq, oʻquv faoliyati mazmuni bilan aloqasi yanada kuchliroq boʻlgan motivlar darajasiga

yetishini anglatadi [1]. Albatta, bunday rivojlanish oʻz-oʻzidan spontan va tasodifiy ravishda roʻy bermaydi. Psixik hodisalarning dinamikasi haqidagi nazariy qarashlarga asoslanib, shuni qayd etish mumkinki, tadqiq etilayotgan sohadagi ijobiy oʻzgarishlar doim quyidagi hodisalar bilan bogʻliq boʻladi:

a) motivatsion tizimning boshqa psixologik tuzilmalar bilan munosabati oʻzgarishi;

b) motivatsion tizim asosini tashkil etuvchi unsurlarning oʻzaro munosabati oʻzgarishi;

v) motivatsion tizimni tashkil etuvchi unsurlar tarkibidagi oʻzgarishlar.

Shubhasiz, mazkur oʻzgarishlar qandaydir tashqi omillar taʼsirida yuz beradi. Bu omillarning taʼsiri tartibsiz (xaotik) va tasodifiy yoki tizimli va maqsadga yoʻnaltirishi mumkin. Albatta, ikkinchi holatda taʼsir samaradorligi, uning natijasida roʻy bergan ijobiy oʻzgarishlarning barqarorligi nisbatan yuqori boʻladi. Tadqiqotimizning ushbu qismida shakllantiruvchi bosqichda oʻquv motivlari sohasida psixokorreksion-rivojlantiruvchi ishni tashkil etish uchun qoʻllangan amaliy

psixologik yordam dasturi, unga kiritilgan mashq-mashg'ulotlarning mazmuni ilmiy-nazariy asoslanadi va alohida olingan mashg'ulotlar samaradorligining tahlili keltiriladi.

Avvalo, shuni yodga olish kerakki, o'quv faoliyati davomida ikki asosiy omil - ta'lim jarayoni va talaba shaxsining o'zaro ta'sirlashuvi amalga oshadi. Shuning uchun eng umumiy ravishda talabalar o'quv motivlariga psixokorreksion-rivojlantiruvchi ta'sir ko'rsatish sohasida tashkil qilinadigan mashg'ulotlarning ikki yo'nalishini ajratish mumkin:

1) ta'lim jarayonining o'zida yashiringan ichki motivatsion imkoniyatlarni yuzaga chiqarish;

2) talaba shaxsida yashiringan ichki motivatsion salohiyatni yuzaga chiqarish.

Ta'lim jarayonining o'zidagi ichki motivatsion imkoniyatlarni ro'yobga chiqarish hisobiga talabalar o'quv faoliyatida ijobiy motivlar ta'sir kuchining ortishiga olib keluvchi mexanizmning asosiy dastaklari o'qituvchining qo'lidadir. Birinchi navbatda, aynan o'qituvchi o'zining kasbiy mehnatiga va talabalar jamoasiga bo'lgan munosabatini o'zgartirishi, ta'lim jarayonini tashkil etish, boshqarish, nazorat qilish va baholashning ilg'or va samarali, psixologik qonuniyatlarga asoslangan usullarini bilishi va ulardan samarali foydalana olishi hisobiga bolalar o'quv faoliyatining motivatsion jihatlariga ijobiy ta'sir ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'ladi. Shu nuqtayi nazardan, o'qitishning turli zamonaviy usul va vositalarining o'zi emas, balki o'qituvchining ulardan ijodiy foydalana bilish qobiliyati talabalar o'quv motivatsiyasiga ta'sir ko'rsatishini inobatga olish kerak.

O'quv motivlarini rivojlantirish nuqtayi nazaridan ham talabaning o'quv faoliyatida o'qituvchining markaziy o'rin egallashi, albatta, e'tirof qilinishi kerak. Biroq o'quv motivatsiyasiga psixokorreksion-rivojlantiruvchi ta'sir ko'rsatishning ikkinchi

yo'nalishida, ya'ni talaba shaxsida mujassamlangan va tashqi turtkini kutayotgan motivatsion salohiyatni yuzaga chiqarish masalasida psixologik xizmat va yordamning ahamiyati yuqoridir. Negaki, aynan maxsus psixologik usullar bilan talaba shaxsiga yo'naltirilgan ta'sir orqali bu sohada shunday o'zgarishlarga turtki beriladiki, natijada bu o'zgarishlar pirovardida o'quv motivatsiyasi sohasida rivojlanish sifatida baholanishga loyiq ijobiy holatlarga sababchi bo'ladi. Shuning uchun psixologik ta'sir amaliyotida maxsus psixologik mashg'ulotlarni o'z ichiga oluvchi motivatsion treninglarni ishlab chiqishga va ularni joriy etishga urinish holatlari ko'p uchraydi. Mazkur o'rinda shuni e'tiborga olish kerakki, motivatsion treninglarning mazmuni muallifning ilmiy-nazariy qarashlariga, motivatsiya muammosini tushunishdagi metodologik yondashuviga chambarchas bog'liq. Masalan, X.Xekxaufen tomonidan taklif etilgan motivatsion treninglarda talabalarda o'zining faoliyatiga nisbatan daxldorlik hissini kuchaytirishga urg'u beriladi [5]. Shuning uchun bu muallif taklif etgan motivatsion treninglar quyidagi psixologik sifatlarni rivojlantirishga qaratilgan:

1) o'z oldiga qobiliyati va imkoniyatlariga mos maqsadlar qo'ya olish;

2) o'z imkoniyati va salohiyatini adekvat baholay bilish;

3) o'z faoliyati samaradorligiga ishonish;

4) o'z maqsadiga qanchalik erishganligini bilish uchun qayta teskari aloqa o'rnatishga qodir bo'lish;

5) o'z harakatlari va ularning oqibatlarini uchun mas'uliyatni his etish.

Boshqa ayrim mualliflar (Dj. Atkinson, Dj. Reynar, 1978) o'quv faoliyati bilan bog'liq ijobiy emosiyalarni shakllantirishda motivatsion sohani rivojlantirish imkoniyatlarini ko'rib, maxsus emotsional trening orqali o'quv faoliyatidagi

xavotirni kamaytirish ko'nikmasini, qiyinchiliklarni oldindan ko'ra olish qobiliyatini tarkib toptirish samarali ekanligiga e'tibor qaratmoqdalar.

Metodologik va metodik tasavvurlarida olamni psixik aks ettirish jarayoni va uning xususiy hosilasi bo'lgan xulq-atvorning boshqarilishida ustanovkaning ahamiyatiga urg'u berish markaziy o'rin egallaydigan mualliflarning yondashuvlari asosida psixologning o'quv motivatsiyasi sohasidagi shakllantiruvchi-rivojlantiruvchi faoliyati quyidagilarga yo'naltirilishi lozim, deb hisoblanadi [2]:

- talabada avvaldan mavjud ijobiy motivatsion ustanovkalarni qo'llab-quvvatlash va mustahkamlash;
- yangi motivatsion ustanovkalar va ularning yangi sifatleri shakllanishi uchun sharoit yaratish;
- defekt motivatsion ustanovkalarni psixokorreksiyalash;
- talabaning o'z imkoniyatlariga nisbatan ham, ularni rivojlantirish istiqboliga nisbatan ham, ichki ustanovkalarni psixokorreksiyalash yoki rivojlantirish.

Motivatsiya sohasiga psixokorreksion-rivojlantiruvchi ta'sir ko'rsatish maqsadini ko'zlovchi turli xususiyatli trening va boshqa shakldagi mashg'ulotlarning dasturlarini tahlil etish natijasida shu narsa ayon bo'ldiki, ular bir-biridan o'z metodologik va metodik asoslariga ko'ra, ma'lum darajada farqlansa ham, ular o'rtasida umumiylik mavjud. Ushbu mashg'ulotlarning aksariyatida to'rt yo'nalish bo'yicha mashq olib borish – motivlar, maqsadlar, emosiyalar va bilish faoliyati bilan ishlash ko'zda tutiladi. Bunda, odatda, talabalarda ta'limiy ta'sirga nisbatan ochiqlikni mustahkamlashga, ularda kattalar bilan hamkorlik qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga mo'ljallangan mashg'ulotlar o'tkazish tavsiya qilinadi. Talabalar bilan o'tkaziladigan tajriba mashg'ulotlarining alohida yo'nalishi ularga o'quv faoliyatida

o'z oldiga realistik maqsadlar qo'ya olishni o'rgatadigan, buning uchun ularda o'z-o'ziga adekvat baho berish va talabgorlik darajasida o'z imkoniyatlarini to'liq hisobga olishga o'rgatadigan mashg'ulotlardan iborat bo'lishi maqsadga muvofiq hisoblanadi [3].

Hozirgi davrda odamlar orasida asabiylashish hollari avvalgi paytlardagiga nisbatan ancha ko'p uchrayotganligi va buning natijasida ko'pgina hayotiy muammolar vujudga kelayotganligi ko'pchilikni, ayniqsa keng jamoatchilikni, shuningdek aynan psixolog mutaxassislarni ham tashvishga solayotganligi bejiz emas.

Shuni alohida qayd etish lozimki, trening jarayonida muammolarni yechish ham, bu boradagi bilim, ko'nikma va malakalarni hosil qilish ham trenerdan shaxs psixologiyasi, shaxs individual psixologiyasi bilan ishlashni taqozo etadi. Shuning uchun psixologiyada bunday treninglar psixologik treninglar deb ataladi.

Trening – shaxsda mavjud bo'lgan yoki vujudga keladigan muammolarni hal qilish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma malakalarni hosil qilish maqsadida bahs-munozara, o'yin va mashqlar orqali o'tkaziladigan mashg'ulotlar yig'indisidir.

Trening jarayonida albatta o'tkazilishi kerak bo'lgan birinchi bosqich – guruhiiy normalarni ishlab chiqish bosqichidir. Guruhiiy normalarni ishlab chiqish jarayonida ishtirokchilar bilan bu normalarga albatta rioya qilish kerakligi to'g'risida kelishish va har bir a'zoning roziligini olish kerak. Bu qoidalarga rioya etish treningning maqsadiga erishish va qulay psixologik iqlimning yaratilishida katta ahamiyatga ega hisoblanadi.

Har qanday psixologik treninglarni tashkil etish quyidagi bosqichlardan tashkil topadi.

1. Guruhni tashkil etish yoki yig'ish bosqichi.
2. Boshlang'ich bosqich.
3. Ishni olib borish bosqichi.

4. Yakunlash bosqichi.

Eng muhimi guruhni tashkil qilish bosqichi bo'lib, bunda quyidagi jihatlarga e'tibor berish kerak:

- har qanday treningda tashqi jismoniy defektga ega bo'lgan va psixik holatida buzilishlar bo'lgan kishilar ishtirok etmasligi lozim. Negaki, bunday holatlarda aynan ana shunday kamchilikka ega bo'lganlarda aks ta'sir bo'lishi ehtimoli kuchliroqligi har qanday mutaxassis uchun tushunarli bo'lsa kerak.

- guruh a'zolarining soni 8 nafardan 12 nafargacha (ba'zi hollardagina 20 tagacha) bo'lgani ma'qul

- ishtirokchilarning yoshi iloji boricha taxminan teng bo'lishi, ya'ni ular orasidagi farq 4-5 yoshni tashkil etishi mumkin.

- ishtirokchilar orasida ayol va erkaklar soni imkoni boricha teng bo'lishi kerak.

Trening jarayonida guruhda ishlarni tashkil qilishga doir normalar (tamoyillar) quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin.

Intizomga qat'iy rioya qilish. Bunda har bir guruh a'zosi mashg'ulotga o'z vaqtida kelishi, o'z vaqtida ketishi kerakligi zarurligini his etishi lozim va bunga qat'iy amal qilishi kerak. Chunki mashg'ulotga kechikib kelishi ba'zi bir ishtirokchilarning jahlini chiqarishi, g'ashiga tegishli, mashg'ulotlarning to'xtab qolishi va noroziliklarga olib kelishi mumkin.

Maxfiylik. Seminarda bayon etilgan kimningdir, aniqrog'i biror-bir guruh a'zosining hayotiga oid hissiyot, fikr, axborotlar seminar doirasidan chetga chiqmasligi lozim.

Shu yerda va hozir. Guruhdagi muomala-munosabat mashg'ulot jarayoniga bevosita aloqador, ya'ni hozirgi zamonga bog'liq bo'lishi zarur. Hattoki ishtirokchilardan birortasi o'tgan zamondagi voqeani hikoya qilayotganda ham, uning shu yerda va ayni paytda nimani his qilayotganligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, har bir ishtirokchi barcha muammolarini unutib, o'zini faqat "shu yerda va hozir" holatida his qilishi lozim.

Fikrni birinchi shaxs tomonidan bayon etish. Bunda doimo mulohazalar "Menimcha...", "Mening fikrimcha...", "Mening o'ylashimcha..." qabilida bayon etilishi maqsadga muvofiqligi uqtirilishi kerak.

Bir-birini iloji boricha ismi bilan chaqirish. Bu ishtirokchilarning o'zaro teng munosabatlarini ta'minlaydi.

Yagona mikrofon normasi. Bir ishtirokchi so'zlayotganda, boshqalar unga diqqat bilan quloq solishi va gapini bo'lmasligi, bir- birining shaxsini hurmat qilishlari lozim. Kimdir gapirayotganida boshqa birovning unga quloq solmasligi so'zlovchining shaxsiyatiga tegishi va u keyingi bahslarda o'z munosabatini bildirishdan bosh tortishiga olib kelishi mumkin. Bu esa trening samarasiga salbiy ta'sir ko'rsatishi ehtimolini keltirib chiqaradi.

Seminarining boshidan oxirigacha qatnashish. Bu ishtirokchilarda mas'uliyatni vujudga keltirish uchun zarur bo'lgan tamoyildir.

Ixtiyoriylik. Seminarda o'z mulohazalarini bayon qilish, munozaralarda, o'yin va mashqlarda ishtirok etishda ixtiyoriylikni joriy qilishi mumkin.

Vaqtning tejash-aniqlik. Guruh ishtirokchilari trening mashg'uloti davomida gaplarini imkon qadar qisqa, lo'nda ifodalashi, mavzu doirasidan chetga chiqib ketmasligi lozim.

Shaxsni baholamaslik. Har bir ishtirokchi o'z fikr mulohazalarini, hissiyotlarini bayon qilishi mumkin, biroq, bunda boshlovchi va qolgan ishtirokchilar hikoyadagi vaziyatnigina muhokama qilishlari kerak va so'zlovchining o'sha paytdagi xulq-atvori, xatti-harakatini baholashdan qochishlari kerak. Buning o'rniga bunaqa vaziyatda "men bunday qilardim yoki deyardim" kabi variantlarda so'zlashish yoki fikrini bildirish so'raladi.

Ishtirokchilar bir-birlariga do'stona munosabatda bo'lishi, bir-birlarining hissiyotlarini hurmat qilishlari kerak. Bundan tashqari trener tomonidan quyidagilar alohida ta'kidlab o'tilishi shart. Birovning fikrini umuman noto'g'ri deb hisoblagan yoki unga qo'shilmagan taqdirda ham uni to'xtatib qo'yish yoki ustidan kulishga hech kimning haqqi yo'q. Ishtirokchilar bir-birini masxaralashi yoki g'ururiga tegadigan gaplar aytishi mumkin emas. Ishtirokchilar ham, boshlovchi ham, agar savol uning shaxsiy hayotiga tegishli bo'lsa, javob bermaslik huquqiga ega.

Boshlovchiga savollar va fikrlar anonim tarzda berilish imkoniyati yaratilishi shart. Lekin bu haddan tashqari chegaradan chiqish imkonini bermasligi, ya'ni boshlovchining shaxsiyatiga tegish kabilarga yo'l qo'yilmasligi ta'minlanishi kerak.

Normalarni mashg'ulot o'tkazishdan avvalroq katta qog'ozga yozib, xonaga osib

qo'yish yoki guruh a'zolari bilan birgalikda "Fikriy hujum" usuli orqali aniqlashtirib olish maqsadga muvofiq.

Umuman olganda, bu birinchi guruhii kelishuv hisoblanadi. Bunda shu narsa muhimki, har bir kishining fikrini albatta eshitish, nima uchun bu tamoyilga xayrixohligi yoki noroziligini izohlashini so'rash lozim. Tamoyillarni tasdiqlashni ovozga qo'yish kerakmas. Agar kimdir guruhning fikriga norozi bo'ladigan bo'lsa, uni ko'ndirishga harakat qilish yoki guruh boshqa qarorga kelishi lozim bo'ladi. Chunki uning fikrini inobatga olmaslik — guruhdagi psixologik iqlimga salbiy ta'sir etishi aniq. Ya'ni fikri inobatga olinmagan ishtirokchida norozilik holati paydo bo'ladi va bu uning treningdagi butun ishtiroki davomida minus holatlarni keltirib chiqarishi mumkin. Bundan tashqari unda ruhiy tushkunlik, o'z-o'zini baholashning pasayishi va hokazolar ham paydo bo'lish ehtimolini tug'diradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Барзин К.В. Чтобы ребёнок успешно учился: Педагогический всеобуч родителей. – М: Педагогика, 1988.- 176 с.
2. Имедадзе И.В. Проблема полимотивация поведения //Вопросы психологии. –М., 1984. -№6. -С67-72.
3. Маркова А.К. Формирование мотивация учения в школьном возрасте. Пособие для учителя. – М: Просвещение, 1983.- 96 с
4. Петровская Л.А. Теоретические и методологические проблемы социально-психологического тренинга. – М: МГУ, 1982. - 168 с.
5. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность. В 2-х т./ Пер. с нем./ Под ред. Б.М.Величковского; предисл. Л.И.Анцыферовой, Б.М.Величковского. – М: Педагогика, 1986. Т.2.- 392 с.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ]

[AUTHORS INFO]

Qurbonboyev Azimbek Nazirboy o'g'li

Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Manzil: O'zbekiston, 200100, Toshkent shahri

azimbek_qurbonboyev@mail.ru

O'SMIRLARDA ADDIKTIV XULQNI ANIQLASH VA YOLG'IZLIK HISSINING NAMOYON BO'LISHINI EMPIRIK TADQIQ ETISH

Mamajonova Shohista Kamoldinovna
Farg'ona davlat universiteti, Farg'ona shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Maqolada o'smirlik davridagi addiktiv ya'ni tobe xulqni aniqlash va yolg'izlik hissining nomoyon bo'lishini taqqoslash tadbiqlari va amaliy ishlar, olimlarning bu boradagi fikrlar-mulohazalari yoritib o'tilgan.

MADSAQ: O'smirlarda addiktiv xulqni aniqlash va yolg'izlik hissining namoyon bo'lishini empirik tadqiq etish.

MATERIALLAR VA METODLAR: O'smirlik davrida xos tomon identifikatsiya va ijtimoiylashuv ikkita qarama-qarshi tomonlarning birlashuvidir. Tadqiqotchilarning ta'kidlashlaricha, o'smirlik davrida o'z-o'zini anglash yolg'izlik fenomeni bilan hamohang kechadi. O'z-o'zini anglash o'smirlik davrida o'zining tashqi ko'rinishdagi o'zgarishlarga o'z-o'ziga bo'lgan qiziqishning natijasi hisoblanadi. O'smirning jismoniy va ruhiy holatidagi keskin o'zgarishlar nizoli va og'ir kechadi. O'smir atrofdagilarni oson ideallashtiradi, shuningdek, ulardan tez ko'ngli qoladi, chuqur axloqiy, ruhiy hissiyotlar, dunyoqarashlar iskanjasida qoladi.

XULOSA: O'smirlik davrida addiktiv xulq turlarining emotsional holatlardan yolg'izlik va empatiya bilan aloqadorligi masalalari tadqiq etilgan. Shunga muvofiq o'rganish natijalariga asoslanib, quyidagi xulosalarni shakllantirish imkoniyatiga ega bo'lamiz. Emotsional xayrixohlikni o'smir shaxsida namoyon bo'lishi addiktiv xulq bilan o'zaro ahamiyatli aloqadorlikka ega ekanligi ma'lum bo'ldi. O'smirlik davrida emotsional holatlardan yolg'izlikning ortib ketishi, addiktiv xulqdan ximoya mexanizmi sifatida foydalanishiga turtki bo'lishi qayd etildi. Addiktiv xulqqa sabab bo'luvchi omillarni bartaraf etishda mavzuga doir korreksion dastur tuzish va o'tkazishdagi tizimlilik addiktiv xulqqa moyil o'smirlar bilan ishlashda samarali natijalar beradi.

Kalit so'zlar: jahon, fiziologiya, xulq, ong, jamiyat, yolg'izlik, mehnat, o'qish davr, jinoyat, addiksiya, harakat, dolzarb, rehabilitatsiya, omillar, psixodiagnostika.

ЭМПИРИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ВЫЯВЛЕНИЯ АДДИКТИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ И ПРОЯВЛЕНИЯ ЧУВСТВА ОДИНОЧЕСТВА У ПОДРОСТКОВ

Мамажонова Шохиста Камолдиновна

Ферганский государственный университет, г. Фергана

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье освещены прикладные и практические работы по сравнению выявления аддиктивного, то есть зависимого поведения и отсутствия чувства одиночества в подростковом возрасте, мнения ученых по этому поводу.

ЦЕЛЬ: Эмпирическое исследование выявления аддиктивного поведения и проявления одиночества у подростков.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ. В подростковом возрасте идентичность и социализация представляют собой сочетание двух противоположностей. По мнению исследователей, самосознание в подростковом возрасте совпадает с явлением одиночества. Самооценка является результатом заинтересованности в изменениях своей внешности в подростковом возрасте. Резкие изменения физического и психического состояния подростка являются противоречивыми и трудными. Подростки легко идеализируют окружающих, а также быстро разочаровываются в них, остаются во власти глубоких нравственных, духовных чувств, мировоззрений.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Изучены вопросы, связанные с одиночеством и сопереживанием эмоциональных состояний аддиктивного поведения в подростковом возрасте. Соответственно, по результатам исследования мы сможем сформировать следующие выводы. Установлено, что проявление эмоциональной симпатии в личности подростка имеет значимую корреляцию с аддиктивным поведением. Отмечено, что в подростковом возрасте одиночество усиливается из-за эмоциональных ситуаций, что мотивирует использование аддиктивного поведения в качестве защитного механизма. Система создания и проведения коррекционной программы по теме устранения факторов, вызывающих аддиктивное поведение, дает эффективные результаты в работе с подростками, склонными к аддиктивному поведению.

Ключевые слова: мир, физиология, поведение, сознание, общество, одиночество, труд, учебный период, преступность, зависимость, действие, течение, реабилитация, факторы, психодиагностика.

**EMPIRICAL STUDY OF IDENTIFYING ADDICTIVE BEHAVIOR AND THE
MANIFESTATION OF LONELINESS IN ADOLESCENTS**

Mamajonova Shohista Kamoldinovna

Fergana State University, Fergana city

Annotation.

INTRODUCTION: In the article, the applications and practical works of comparing the identification of addictive, i.e. dependent behavior and the absence of the feeling of loneliness in adolescence, the opinions of scientists in this regard are highlighted.

GOAL: Empirical study of identification of addictive behavior and manifestation of loneliness in adolescents.

MATERIALS AND METHODS: In adolescence, identity and socialization are the combination of two opposites. According to the researchers, self-awareness in adolescence coincides with the phenomenon of loneliness. Self-esteem is the result of self-interest in changes in one's appearance during adolescence. Sudden changes in the physical and mental state of a teenager are controversial and difficult. Adolescents easily idealize those around

them, as well as quickly become disappointed in them, remain in the grip of deep moral, spiritual feelings, worldviews.

CONCLUSION: Issues related to loneliness and empathy from emotional states of addictive behavior in adolescence have been studied. Accordingly, based on the results of the study, we will be able to form the following conclusions. It was found that the manifestation of emotional sympathy in the personality of a teenager has a significant correlation with addictive behavior. It was noted that during adolescence, loneliness increases due to emotional situations, which motivates the use of addictive behavior as a defense mechanism. The system of creating and conducting a corrective program on the topic of eliminating the factors that cause addictive behavior gives effective results in working with adolescents prone to addictive behavior.

Key words: world, physiology, behavior, consciousness, society, loneliness, labor, study period, crime, addiction, action, current, rehabilitation, factors, psychodiagnostics.

Jahonda kechayotgan globallashuv jarayonlari o'smirlarga rivojlanish imkoniyatlari va keng dunyoqarashni taqdim etar ekan, shu bilan birga, ehtiyotkorlik bilan harakat qilishni talab qiladigan muammolarni ham keltirib chiqaradi.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (World Health Organization) tomonidan berilgan ma'lumotlarga ko'ra, «Dunyo bo'yicha har yili 10-17 yoshdagi yoshlar orasida 200 mingga yaqin qotillik, talonchilik jinoyati sodir etiladi va ushbu xulq sabablarini aniqlash butun dunyo mutaxassislari tomonidan dolzarb muammo sifatida o'rganiladi»¹⁰. Xususan, ijtimoiy xavf guruhiga kiruvchi o'smirlar xulqining ijtimoiy-psixologik omillarining psixodiagnostikasi va reabilitatsiyasini amalga oshirish, addiktiv xulqqa moyillikni yuzaga keltiruvchi omillarning ta'sirini kamaytirishga xizmat qiluvchi psixoprofilaktik-korreksion mexanizmlarni ishlab chiqish va takomillashtirish bo'yicha doimiy tadqiqotlarni olib borish zarurati yuzaga kelmoqda.

O'smirlik davrida xos tomon identifikatsiya va ijtimoiylashuv ikkita qarama-qarshi tomonlarning birlashuvidir. Tadqiqotchilarning ta'kidlashlaricha, o'smirlik davrida o'z-o'zini anglash

yolg'izlik fenomeni bilan hamohang kechadi. O'z-o'zini anglash o'smirlik davrida o'zining tashqi ko'rinishdagi o'zgarishlarga o'z-o'ziga bo'lgan qiziqishning natijasi hisoblanadi. O'smirning jismoniy va ruhiy holatidagi keskin o'zgarishlar nizoli va og'ir kechadi. O'smir atrofdagilarni oson ideallashtiradi, shuningdek, ulardan tez ko'ngli qoladi, chuqur axloqiy, ruhiy hissiyotlar, dunyoqarashlar iskanjasida qoladi. O'smirning nazarida atrofdagilar uni tushunmayotganday tuyuladi, o'z xayolidagi qahramonining timsoli bilan yashaydi. O'smir doimo qahramonliklar ko'rsatishga, o'z yo'lida duch kelgan muammolariga qarshi kurashishga harakat qiladi. Shu yo'l bilan atrofdagilarga o'zining katta bo'lib qolganligi, o'z mustaqilligi, o'z shaxsining noyobligini isbot qilishga harakat qiladi va bu jarayonda o'z-o'zi bilan suhbat quradi, yolg'izlik holatini boshidan kechiradi. O'z o'y-xayollari bilan tanho qolish o'smirga real hayotda erishishning imkoni bo'lmagan turli holatlarni xayolida boshdan kechirish imkoniyatini beradi. «Yolg'izlik tabiiy holat, u o'smir ichki hayoti, ichki dunyosining shakllanayotganligidan darak beradi», – deb yozadi I.S.Kon.

O'smirlik davridagi barcha jarayonlar kabi o'ziga xos individuallik ham qarama-

¹⁰ World Health Organization. Health Topics. Violence. Accessed, July 27, 2019 – P.87

qarshi xususiyatga ega. Inson o'z-o'zini anglar ekan, kutilmaganda o'zining butunlay yolg'izligini his qiladi. Xuddi shunday o'smir ham «o'z men»ini himoya qilar ekan, yolg'iz qolishga intiladi, yolg'izlikda o'z-o'zini anglagandan so'ng esa tanholikdan qutilishga harakat qiladi. Endilikda yolg'izlikdan qutulishning yo'li odamlar bilan muloqot qilish, ularning qo'llab-quvvatlashlariga erishishdir.

L.Doddsning ta'kidlashicha, addiktiv xulq murakkab boshqariluvchanlik va kompulsivlik bilan bir qatorda, insonning ma'lum avtonomiyalarini yo'qotish bilan birga intensivligi bilan ham xarakterlanadi.

Addiktiv xulq sohasida tadqiqotlar olib boradigan mutaxassislar, addiktiv xulqni aniqlashda, ushbu xatti-harakatlar modelining halokatlilikiga, shuningdek, haqiqatdan qochish vositasi sifatida foydalanishga e'tibor berishadi. S.Sussman va A.Sussman o'z tadqiqotlqrida addiktiv xulq ta'riflarining tarkibiy elementlarini tahlil qiladilar va shunday xulosaga kelishadi. Bunday faoliyat odamning holati (jismoniy, hissiy) va farovonligida vaqtincha qoniqish hissi, ehtiyojlar, nazoratni yo'qotish va muqarrar salbiy oqibat kabilarni o'z ichiga oladi.

R.Wise va G. Koob ta'kidlashicha, «Addiktiv xulq» atamasi aniq belgilangan chegaralarga ega emas va uning aqliy addiktiv xulqqa nisbatan qo'llanilishi juda noo'rin ekanligi haqida fikr bildirgan.

Xorijlik mutaxassislar addiktiv xulqqa, odatda, ruhiy holatni o'zgartirish orqali haqiqatdan qochish istagida ifodalangan buzg'unchi xatti-harakatlarning o'ziga xos shakli sifatida qaraydilar.

Addiktiv xulq, odatda, kengroq hodisa sifatida qaraladi, u eng umumiy ma'noda «kimgadir yoki biror narsaga qoniqish yoki moslashish» yoki qo'llab-quvvatlash, faoliyat ko'rsatish va omon qolish uchun tayanish tendensiyasini o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, mutaxassislar, ko'pincha, bu istakni tabiiy yoki sintetik moddani qayta ishlatish natijasida kelib chiqadigan davriy yoki surunkali intoksikatsiya holati yoki o'ziga xos xususiyatlar bilan tavsiflangan shaxsning ma'lum bir buzilishi bilan bog'lashadi. Shuni ta'kidlash kerakki, bu juda ziddiyatli pozitsiyani xorijiy mualliflarning asarlarida kuzatish mumkin. Shunday qilib, ilmiy munozaraga «Addiktiv xatti-harakat» atamasini kiritgan N.V.Miller bu faqat ma'lum moddalarni suiste'mol qilish davri ekanligini ta'kidlaydi.

O'smir bu davrda o'ziligini topishga, o'ziga xos tomonlarini rivojlantirishga harakat qiladi, lekin bu jarayon muloqot orqali, o'zi mansub bo'lgan ijtimoiy guruh normalari, qadryatlar tizimini qabul qilish orqali amalga oshadi, bu holat ko'pincha o'smirning tengdoshi xulqini o'ziga ko'chirishiga olib keladi, aynan shuning uchun ham bu bosqich identifikatsiya va ijtimoiylashuv o'rtasida qarama-qarshilikni keltirib chiqaradi. O'smirlik davridagi yolg'izlik bu identifikatsion inqirozdir. O'smir o'zligini topishi va dunyoqarashiga doir ustanovkalarini qayta qurishi uchun yetarli darajada quvvat va emotsional zahirasini sarflaydi. Biz tadqiqotimizda o'smirlarda yolg'izlikni his qilishning destruktiv tomonini ko'rib chiqib, natijalarni quyidagi 1- jadval asosida tahlil qildik.

1-jadval

O'smirlarning jinslar kesimida «Yolg'izlikni his qilish» metodikasi bo'yicha natijalari
(Styudent t mezoni n=680)

Jinsi	N	O'rtacha qiymat	St.og'	T
O'smir o'g'il bolalar	216	44,1	7,4	-0,57
O'smir qizlar	464	44,4	7,4	

*p≤0,05; **p≤0,01;***p≤0,001

Yolg'izlikka moyillik darajasi bo'yicha statistik jihatdan ahamiyatli farq kuzatilmadi ($t=-0,57$; $p>0,05$). Balog'at yoshining boshlanishi va u bilan birga keladigan jismoniy va hissiy o'zgarishlar har ikkala jins uchun qiyin vaqt bo'lib, ushbu o'tish davri tengdoshlaridan izolyatsiya va uzilish hissiga olib kelishi, shuningdek, ijtimoiy tarmoqlar (Facebook, instagram) o'smirlar o'rtasida yolg'izlik hissining

kuchayishiga ma'lum miqdorda ta'sir o'tkazadi. Ijtimoiy media vositalari o'zaro aloqalar osonlashtirishga yordam berishi bilan birga, o'smirda o'z hayotini o'zgalarning ijtimoiy tarmoqdagi mukammal etib ko'rsatilgan hayoti bilan solishtirish hisobiga, o'zini mukammal emasdek his qilish hissini keltirib chiqarishi bilan izohlash mumkin.

2- jadval

Hududlar kesimida o'smirlarning «Yolg'izlikni his qilish» metodikasi bo'yicha natijalar
(Styudent t mezoni n=680)

Hudud	N	O'rtacha qiymat	St.og'	T
Shahar	340	43,5	8,2	-2,671**
Qishloq	340	45,1	6,4	

*p≤0,05; **p≤0,01;***p≤0,001

«Yolg'izlikka moyillik» shkalasi bo'yicha ishonchli tafovutlar borligi aniqlandi ($t=2,671$; $p≤0,01$). Qishloq hududida aholi shahar hududida yashovchi aholidan ko'ra kamroq va bir-birlari bilan ko'proq bog'langan. Bu o'smirlarga o'xshash fikrli tengdoshlarini topishni qiyinlashtirishi yoki o'zi yashayotgan joydagi ijtimoiy munosabatlarda qabul qilinishini

qiyinlashtirishi mumkin, bu esa yakkalanish tuyg'usini keltirib chiqaradi. Qishloq hududida o'smirlar uchun dam olish tadbirlari va qulayliklar kamroq bo'lishi o'smirlarni boshqalar bilan muloqot qilish yo'llarini topishni qiyinlashtirishi mumkin. Bundan tashqari, ayrim qishloq joylarda internet va ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish cheklanganligi, o'smirlarning

boshqalar bilan onlayn bog'lanishini qiyinlashtirishi bilan izohlandi.

3- jadval

Viloyatlar kesimida o'smirlarning «Yolg'izlikni his qilish» metodikasi bo'yicha natijalar (Styudent t mezon n=680)

Viloyat nomi	n	O'rtacha qiymat	St.og'	T
Farg'ona	340	45,98	6,8	6,1***
Andijon	340	42,61	7,6	

*p≤0,05; **p≤0,01; ***p≤0,001

Yolg'izlikka moyillik darajasi o'smirning yolg'izlikni his qilish darajasi, bo'yicha statistik jihatdan ahamiyatli farq Andijon viloyati hududida yashaydigan mavjud (t=6,1; p≤0,001.). Ko'rinib turibdiki, o'smirni yolg'izlikni his qilish darajasidan Farg'ona viloyati hududida yashaydigan yuqori.

4- jadval

O'smirlarning yosh ko'rsatkichlari bo'yicha «Yolg'izlikni his qilish» metodikasidagi natijalar (Styudent t mezon)

Yosh	n	O'rtacha qiymat	St.og'	t
12 yosh	104	43,5	7,41074	-2,66**
13 yosh	120	45,8	5,74821	
12 yosh	104	43,5	7,41074	0,19
14 yosh	213	43,3	7,68308	
12 yosh	104	43,5	7,41074	-1,3
15 yosh	243	44,7	7,75742	

*p≤0,05; **p≤0,01; ***p≤0,001

Yolg'izlikka moyillik darajasi bo'yicha yosh ko'rsatkichlarida ishonchli tafovutlar borligi ma'lum bo'ldi (t=2,66; p≤0,01). 12 yosh o'smirlarda 13 yoshli o'smirlarga qaraganda yolg'izlikka moyillik darajasining yuqoriligining quyidagicha omillar asosida izohlash mumkin. 12 yoshli bolalar boshlang'ich maktabdan o'rta maktabga o'tayotganda tengdoshlari bilan munosabatlarida o'zgarishlarni boshdan kechirganliklari uchun yangi do'stlik aloqalarini o'rnatishdagi qiyinchiliklar, bolalar o'smirlik davriga kirgan sari ular ijtimoiy me'yorlar va kutishlardan xabardorlik va natijada ijtimoiy taqqoslashning kuchayishiga, o'z-o'zini anglash va ijtimoiy begonalashuv tuyg'usiga olib kelishi mumkin. 12 yoshli bolalar o'zlarini tengdoshlari bilan

solishtirganlarida o'zlarini tengdoshlari tomonidan qabul qilingan standartlarga moslashish va ularga javob berish uchun kurashadilar. Erta o'smirlik davridagi kognitiv o'zgarishlar 12 yoshli bolalarda yolg'izlik hislarini kuchaytiruvchi ta'sir ko'rsatadi. 13,14,15 yoshli o'smirlarda yolg'izlikka moyillik darajasi bo'yicha umumiy natijalarning o'rta arifmetik qiymatlari o'rtasida statistik jihatdan ahamiyatli farq mavjud emas. Umuman olganda, ilk o'smirlik davri va 14-15 yoshli o'smirlar o'rtasidagi yolg'izlik hissidagi farqlar ijtimoiy rivojlanish, tengdoshlar bilan munosabatlar va kognitiv rivojlanishning kombinatsiyasi bilan bog'liq bo'lib, o'smirlar yetuk bo'lib borgan sari, kuchli ijtimoiy aloqalarni rivojlantiradilar, o'zlarini va boshqalarni yaxshiroq tushunishadi, ular

kamroq yolg'izlik va ko'proq ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tuyg'ularini boshdan kechirishlari mumkin. 15 yoshga kelib, o'smirlar tengdoshlari bilan yanada xavfsiz va barqaror munosabatlarni rivojlantirishlari, o'zlarini va o'z manfaatlarini yaxshiroq tushunishlari hisobiga, bu ularga o'xshash qadriyatlar va e'tiqodlarga ega bo'lgan do'stlarni topishni osonlashtiradi. Bu yolg'izlik tuyg'usini kamaytirishga va ijtimoiy aloqani kuchaytirishga yordam beradi.

O'smirlik davrining og'ir, murakkab davr ekanligi ko'plab psixologik, fiziologik, ijtimoiy omillar bilan bog'liq. Bu davrda rivojlanishning barcha jihatlarini: jismoniy, aqliy, axloqiy, ijtimoiy va shu kabilarning mazmun-mohiyati ham o'zgaradi. Bu davrda o'smir hayotida, uning ruhiyati, organizmining fiziologik holatlarida, uning ijtimoiy holatida jiddiy o'zgarishlar sodir bo'ladi. Aksariyat holatlarda ularda bir-biriga qarama-qarshi bo'lgan turli xil an'analar kuzatiladi. Bu davrga kelib bola endi «bola» ham emas, hali «katta» ham emas. Uning o'z-o'ziga va atrofdagilarga nisbatan bo'lgan munosabatlari butunlay boshqacha xarakter kashf etib boradi. Uning qiziqishlari tizimi, ijtimoiy yo'nalganligi qaytadan shakllanadi, o'z-o'zini anglashi, baholashi, qadriyatlarini o'zgaradi. Uning uchun o'z «Men»i va shu «Men»ning ahamiyati ortadi.

O'smir organizmida ro'y beradigan o'zgarishlar shundan iboratki, bola rivojlanishining ayni shu davrida biologik, fiziologik yetukligi borasida tub o'zgarishlar amalga oshadi. Fiziologik rivojlanish va jinsiy balog'atga yetish jarayonining yangi bosqichi

boshlanadi. Jinsiy balog'atga yetish va jismoniy rivojlanishdagi o'sish o'smir ruhiyatida yangi psixologik tuzilishlarning yuzaga kelishida muhim ahamiyatga ega. Birinchidan, bu o'smir uchun juda sezilarli bo'lgan o'zgarishlar bo'lib, ular o'smirning katta bo'lganini his qilishining yuzaga kelishining obyektiv manbasi bo'lib xizmat qiladi (uning asosida o'smir o'zining kattalarga o'xshashligini his qiladi). Ikkinchidan, jinsiy balog'atga yetish boshqa jins vakiliga qiziqishni rivojlantiradi, yangi kechinma, hissiyot, tuyg'ularni yuzaga keltiradi. O'smirning ichki bandligi va yangi taassurotlar, kechinmalarga munosabati darajasi ularning o'smir hayotidagi o'rni keng ijtimoiy sharoitlar bilan, o'smir hayotining konkret individual sharoitlari, uning tarbiyasi va muloqoti xususiyatlari bilan belgilanadi.

O'smirlik davrida addiktiv xulq turlarining emotsional holatlardan yolg'izlik va empatiya bilan aloqadorligi masalalari tadqiq etilgan. Shunga muvofiq o'rganish natijalariga asoslanib, quyidagi xulosalarni shakllantirish imkoniyatiga ega bo'lamiz. Emotsional xayrixohlikni o'smir shaxsida namoyon bo'lishi addiktiv xulq bilan o'zaro ahamiyatli aloqadorlikka ega ekanligi ma'lum bo'ldi. O'smirlik davrida emotsional holatlardan yolg'izlikning ortib ketishi, addiktiv xulqdan ximoya mexanizmi sifatida foydalanishiga turtki bo'lishi qayd etildi. Addiktiv xulqqa sabab bo'luvchi omillarni bartaraf etishda mavzuga doir korreksion dastur tuzish va o'tkazishdagi tizimlilik addiktiv xulqqa moyil o'smirlar bilan ishlashda samarali natijalar beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Барцалкина В.В. Повышение эффективности антинаркотического воспитания подростков. – М: Знание, 1988. – 48 с.
2. Балинт М. Базисный дефект: Терапевтические аспекты регрессии. – М: Когито-Центр, 2002. – С. 33.
3. Белинская Е.И. Взаимосвязь Интернет-зависимости и стратегий совладания с трудными жизненными ситуациями // Интернет-зависимость: психологическая природа и динамика развития / Ред. — сост. А.Е. Войскунский. М: Акрополь, 2009. С. 188–197
4. Березин С.В. Психология наркотической зависимости и созависимости: монография. – М: МПА, 2001. – 192 с.
5. Билибин Д.П., Дворников В.Е. Патофизиология алкогольной болезни и наркоманий: Учеб. пособие. – М: УДН, 1991. – 104 с.

6. Бойко В.В. Синдром «эмоционального выгорания» в профессиональном общении. – СПб: Сударыня. 1999. – 32 с.
7. Бойко В.В. Трудные характеры подростков: развитие, выявление, помощь. – СПб: Сударыня. 1998. – 127 с.
8. Бориневич В.В. Наркомания. – М: 1963. – 275 с.
9. Бородин Ю.С., Грекова Т.П. Алкоголизм: причины, следствия, профилактика. – Л: Наука, 1987. – 159 с.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Mamajonova Shohista Kamoldinovna

Farg'ona davlat universiteti

Manzil: O'zbekiston, 200100, Farg'ona shahri

OFITSERLAR OILALARIDA GENDER STERIOTIPLARNING JINS TAFOVUTLARI

Nazarova Gulnora Norbekovna

*O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Akademiyasi,
Toshkent shahri*

Annotatsiya.

KIRISH: Maqolada ofitserlar oilasidagi jins tafavutlari va gender stereotiplar borasida olimlarning ilmiy qarashlari, dunyoda olib borilgan so'rovnoma natijalari tahlili, gender tenglik munosabatlari borasida fikrlar atroflicha yoritib o'tilgan.

MAQSAD: Gender tafavutlarni o'rganish orqali ofitserlar xizmat faoliyati samaradorligini oshirish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Ijtimoiy normalar insonning jamiyatdagi xatti-harakatlarini belgilaydigan asosiy qoidalaridir. Ijtimoiy psixologlarning fikriga ko'ra, ko'plab gender farqlari izohini gormonlar va xromosomalardan emas, balki biologik jinsimizga mos ravishda bizga har xil turdagi xulq-atvor, munosabat va qiziqishlarni belgilaydigan ijtimoiy me'yorlardan izlash kerak. Har bir jinsga xos bo'lgan fazilatlar to'g'risida umumlashtirilgan ma'lumotlarni o'z ichiga olgan me'yorlar to'plami jins yoki gender rollari deb ataladi. Ushbu ijtimoiy me'yorlarning ba'zilar televidenie va ommabop adabiyotlar orqali ongga singib ketgan, boshqalari to'g'ridan-to'g'ri qabul qilinadi, masalan, biz kutilgan gender roli xatti-harakatlaridan chetga chiqqanimizda ijtimoiy norozilikni boshdan kechirish orqali nomoyon bo'lishi mumkin. Bizning xulq-atvorimizning ko'pchiligi ijtimoiy me'yorlar va ijtimoiy kontekstga bevosita ta'sir qiladi degan g'oya fan tomonidan uzoq vaqtdan beri qabul qilingan.

XULOSA: Zamonaviy sharoitda hukmron bo'lgan an'anaviy tender shartnomasi endi ob'ektiv ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarga mos kelmaydi, balki jamoatchilik fikri sohasidagi o'z mavqeini saqlab qoladi. Bu qarama-qarshilik oilaning ijtimoiy institut sifatida inqirozini belgilaydi. Bu muammo, ayniqsa, Uzoq Sharq harbiy okrugini o'z ichiga olgan chekka tumanlardagi harbiy xizmatchilar oilalarida keskin. Harbiy oilalarni alohida turdagi oilaga ajratish uchun asos bu oila shartnomasi ishtirokchilarining o'zini o'zi anglashi ("ofitserning xotini - bu kasb"), uning alohida turi sifatida ushbu turdagi oilaga qaratilgan huquqiy hujjatlarning mavjudligi va turmush o'rtog'ining "ritsarlik axloqi". Bu yerda tender shartnomasini amalga oshirish faqat urning "ritsarlik axloqi" davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan hollarda mumkin. Ayol va harbiy xizmatchining butun oilasi uchun dam olish infratuzilmasi yo'qligi, kundalik noqulayliklar va tez-tez ko'chib o'tish uchun kompensatsiya nisbatan yuqori moddiy daraja, imtiyozlar tizimi (sayohat, uy-joy muammosini hal qilish, yuqori ish haqi va boshqalar) edi.

Kalit so'zlar: ofitser, harbiy oila, shaxs, jamiyat, o'zgarish, dunyoqarash, element, sifat, tahlil, jins, gender, munosabatlar.

ГЕНДЕРНЫЕ РАЗЛИЧИЯ ГЕНДЕРНЫХ СТЕРЕОТИПОВ В СЕМЬЯХ ОФИЦЕРОВ

Назарова Гульнора Норбековна

*Академия вооруженных сил Республики Узбекистан,
город Ташкент*

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье подробно изложены научные взгляды ученых на гендерные различия и гендерные стереотипы в семьях офицеров, анализ результатов опроса, проведенного в мире, а также мнения об отношениях гендерного равенства.

ЦЕЛЬ: Повысить эффективность работы офицеров путем изучения гендерных различий.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Социальные нормы – это основные правила, определяющие поведение человека в обществе. По мнению социальных психологов, объяснение многих гендерных различий следует искать не в гормонах и хромосомах, а в социальных нормах, которые предписывают нам разные типы поведения, взглядов и интересов в зависимости от нашего биологического пола. Совокупность норм, содержащих обобщенную информацию о качествах, характерных для каждого пола, называется полом или гендерными ролями. Некоторые из этих социальных норм укореняются в сознании благодаря телевидению и популярной литературе, в то время как другие принимаются неявно, например, когда мы испытываем социальное неодобрение, когда можем отклониться от ожидаемого гендерно-ролевого поведения. Идея о том, что большая часть нашего поведения находится под прямым влиянием социальных норм и социального контекста, уже давно принята наукой.

ВЫВОД: Традиционный тендерный контракт, сложившийся в современных условиях, уже не соответствует объективным социально-экономическим условиям, но сохраняет свои позиции в поле общественного мнения. Это противоречие определяет кризис семьи как социального института. Особенно остро эта проблема стоит в семьях военнослужащих отдаленных округов, к которым относится Дальневосточный военный округ. Основанием для выделения семей военнослужащих на особый тип семьи является самосознание участников семейного договора («жена офицера - это профессия»), наличие правовых документов, направленных на этот тип семьи как на особый тип. этого и «рыцарская мораль» супруга». Реализовать тендерный контракт здесь возможно лишь в тех случаях, когда «рыцарская мораль» земли поддерживается государством. Отсутствие инфраструктуры отдыха для женщины и всей семьи военнослужащего, компенсация повседневных неудобств и частых переездов – сравнительно высокий материальный уровень, система льгот (проезд, решение жилищного вопроса, высокая заработная плата и т. д.).

Ключевые слова: офицер, семья военнослужащего, человек, общество, изменение, мировоззрение, стихия, качество, анализ, пол, гендер, взаимоотношения.

GENDER DIFFERENCES IN GENDER STEREOTYPES IN OFFICER FAMILIES

Nazarova Gulnora Norbekovna

Academy of the armed forces of the Republic of Uzbekistan,

Tashkent city

Annotation.

INTRODUCTION: The scientific views of scientists on gender differences and gender stereotypes in the families of officers, the analysis of the results of a survey conducted in the world, and opinions on gender equality relations are detailed in the article.

GOAL: To improve the efficiency of officers' work by studying gender differences.

MATERIALS AND METHODS: Social norms are the basic rules that determine human behavior in society. According to social psychologists, the explanation for many gender differences is not to be found in hormones and chromosomes, but in social norms that assign us different types of behavior, attitudes and interests according to our biological sex. A set of norms containing generalized information about the qualities characteristic of each sex is called sex or gender roles. Some of these social norms are ingrained in the mind through television and popular literature, while others are implicitly accepted, such as when we experience social disapproval when we deviate from expected gender role behaviors. can be. The idea that much of our behavior is directly influenced by social norms and social context has long been accepted by science.

CONCLUSION: The traditional tender contract prevailing in modern conditions no longer corresponds to objective socio-economic conditions, but retains its position in the field of public opinion. This contradiction defines the crisis of the family as a social institution. This problem is especially acute in the families of servicemen in remote districts, which include the Far Eastern Military District. The basis for dividing military families into a special type of family is the self-awareness of the participants in the family contract ("an officer's wife is a profession"), the existence of legal documents aimed at this type of family as a special type of it, and the "morality of chivalry" of the spouse ". It is possible to implement a tender contract here only in cases where the "morality of chivalry" of the land is supported by the state. The lack of recreation infrastructure for a woman and the whole family of a military serviceman, compensation for daily inconveniences and frequent relocations is a relatively high material level, a system of benefits (travel, solving the housing problem, high wages, etc.) was.

Key words: officer, military family, person, society, change, outlook, element, quality, analysis, sex, gender, relationship.

Jamiatning eng qadimiy institutlaridan biri - nikoh va oilaviy munosabatlar instituti hisoblanadi. Bugungi kunda ijtimoiy voqelikning globallashuvi sharoitida oilaviy munosabatlarning ijtimoiy mazmuni va vazifalari, ularning ijtimoiy makonning boshqa elementlari bilan munosabati o'zgarimoqda. "G'arb" jamiyati doirasida bu o'zgarishlar asta-sekin sodir bo'ldi. Rossiyada bu o'zgarishlar deyarli bir zumda sodir bo'ldi. Oilaviy

munosabatlarning bunday keskin o'zgarishlari ularni aks ettirish chegarasidan tashqariga chiqishga imkon bermaydi. Gender ijtimoiy jihatdan aniqlangan jins sifatida talqin qilinadi. Gender munosabatlari sohasida hozirda butun jamiyatning institutsional tuzilishini beqarorlashtiruvchi keskin ijtimoiy ziddiyat yuz bermoqda. Jinsiy rol o'ynash hukmron tender shartnomasi bilan bog'liq mehnat taqsimoti, aqliy munosabatlar darajasida o'z haqiqatini

saqlab, real iqtisodiy amaliyotga mos kelishini to'xtatadi. Bundan tashqari, ommaviy axborot vositalarida va ba'zi siyosiy harakatlar doirasida oilaviy shartnomalarning boshqa turlarini faol targ'ib qilish hukmron bo'lgan tender shartnomasini ichkaridan buzadi. Bu holatlar ommaviy ajralishlarga olib keladi, ular bugungi kunda nikohlar sonidan oshib, tug'ilishning kamayishiga, jamiyatdan mahrum bo'lishning kuchayishiga olib keladi. Bu muammo uzoq Sharq harbiy okrugini o'z ichiga olgan chekka tumanlardagi harbiy xizmatchilarning oilalarida yaqqol namoyon bo'ladi.

Ijtimoiy normalar insonning jamiyatdagi xatti-harakatlarini belgilaydigan asosiy qoidalardir. Ijtimoiy psixologlarning fikriga ko'ra, ko'plab gender farqlari izohini gormonlar va xromosomalardan emas, balki biologik jinsimizga mos ravishda bizga har xil turdagi xulq-atvor, munosabat va qiziqishlarni belgilaydigan ijtimoiy me'yorlardan izlash kerak. Har bir jinsga xos bo'lgan fazilatlar to'g'risida umumlashtirilgan ma'lumotlarni o'z ichiga olgan me'yorlar to'plami jins yoki gender rollari deb ataladi. Ushbu ijtimoiy me'yorlarning ba'zilari televidenie va ommabop adabiyotlar orqali ongga singib ketgan, boshqalari to'g'ridan-to'g'ri qabul qilinadi, masalan, biz kutilgan gender roli xatti-harakatlaridan chetga chiqqanimizda ijtimoiy norozilikni boshdan kechirish orqali nomoyon bo'lishi mumkin. Bizning xulq-atvorimizning ko'pchiligi ijtimoiy me'yorlar va ijtimoiy kontekstga bevosita ta'sir qiladi degan g'oya fan tomonidan uzoq vaqtdan beri qabul qilingan. Buni ijtimoiy psixologiyaning eng katta yutug'i deb o'ylaymiz. Gender sotsializatsiyasi - bu madaniyatimizning jins bilan bog'liq qoidalari, me'yorlari va umidlarini o'rganish jarayoni. Gender sotsializatsiyasining eng keng tarqalgan agentlari - boshqacha qilib aytganda, jarayonga ta'sir ko'rsatadigan

odamlar - ota-onalar, o'qituvchilar, maktablar va ommaviy axborot vositalari.

Gender sotsializatsiyasi orqali bolalar jinsga oid o'z e'tiqodlarini rivojlantira boshlaydilar va oxir-oqibat o'zlarining gender identifikatsiyasini shakllantiradilar. Psixolog olim Eagly 1987-yilda gender stereotiplari mohiyatan ijtimoiy normalar ekanligini ta'kidladi. Bu shuni anglatadiki, barchamizda erkaklar va ayollar o'ziga xos xususiyatlar va xatti-harakatlarning ma'lum bir to'plami bilan ajralib turadi, odamlarning aksariyati bir xil nuqtai nazarga amal qiladi va biz odatda qanday xatti-harakatlar to'g'ri deb hisoblanishini bilamiz. Ijtimoiy psixologlarning fikricha, biz gender talablarini qondirishga harakat qilishimizning ikkita asosiy sababi me'yoriy va axborot bosimidir. Normativ bosimning roli. "Me'yoriy bosim" atamasi insonni jamiyat uni rad etmasligi uchun ijtimoiy yoki guruh kutishlariga ijtimoiy me'yorlarga moslashishga majbur qilish mexanizmini tavsiflaydi. Gender rollariga rioya qilishimizda me'yoriy bosim juda muhimdir.

Bir qator tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, gender roliga mos kelmaydigan xatti-harakatlar, ayniqsa, o'g'il bolalar orasida mashhurlikka salbiy ta'sir qiladi va ota-onalar farzandlarining qarama-qarshi jinsdagi o'yinlariga salbiy munosabatda bo'lishadi. Afsuski, kattalarda gender rollariga moslashish istagidagi me'yoriy bosimning roli hozirgacha kam o'rganilgan. Bir tadqiqot shuni ko'rsatdiki, kollej talabalari odamning qarama-qarshi jins vakili kabi harakat qilishini maqbul deb topishgan, ammo boshqa ikkita tadqiqot gender roliga mos kelmaydigan xatti-harakatlar mashhurlikning pasayishiga olib kelishini aniqladi. Gender rollariga rioya qilishdan bosh tortganlik uchun jazo qattiq bo'lishi mumkin. Gender toifalariga ajratish bolaning ijtimoiy rivojlanishining muhim qismi bo'lganligi sababli, bolalar bir jinsli modellarga ayniqsa diqqatli bo'lishadi. Agar

bola bir jinsli modellarni doimiy ravishda boshqa jinsdagi modellarning xatti-harakatlaridan farq qiladigan o'ziga xos xatti-harakatlarini namoyish qilsa, bola bir jinsli modellardan o'rgangan xatti-harakatlarini namoyon qilishi mumkin. Ushbu modellarga ota-onalar, tengdoshlar, o'qituvchilar va ommaviy axborot vositalarining vakillari kiradi. Bolaligimizdan atrofimizdagi odamlarni kuzatish va ular bilan o'zaro munosabatlar orqali jinsga oid e'tiqod va umidlarni rivojlantiramiz. Gender ijtimoiy sotsializatsiyasining "agenti" bu bolalik davrida gender sotsializatsiyasi jarayonida rol o'ynaydigan har qanday shaxs yoki guruhdir. Gender sotsializatsiyasining to'rtta asosiy agentlari ota-onalar, o'qituvchilar, tengdoshlar va ommaviy axborot vositalaridir.

Harbiy oilalarning qiziqishi ofitserlarning jamiyatning eng konservativ qismi bo'lib, "bo'sh vaqt sinfi", ritsarlikning arxaik axloqini meros qilib olganligi va shuning uchun shaxsiy va an'anaviy axloqiy ko'rsatmalarni bajarishga qaratilganligi bilan bog'liq. Bu yerda ijtimoiy xulq-atvorning ustuvor munosabati uning himoyachilariga nisbatan "jamiyatning mas'uliyati" g'oyasi (otalik munosabati). Oilaviy munosabatlar sohasida bu munosabat xotinning majburiyati (an'anaviy tender shartnomasi) shaklida takrorlanadi. Shunday qilib, bir tomondan, faqat an'anaviy tender shartnomasi boshqa tomondan, oilani moddiy va moliyaviy qo'llab-quvvatlash, ya'ni an'anaviy tender shartnomasi tuzilmasidagi erkak mas'uliyati "armiyani saqlab turishi" kerak bo'lgan davlat va jamiyat zimmasiga yuklanadi. Ularning o'rnini zobitlar oilalari o'rtasidagi munosabatlar egallaydi, bu esa yadro oilasini yanada buzadi va uni urning asosiy ishining qo'shimchasiga aylantiradi. Ofitserning rafiqasi uchun uzoq garnizonga yoki hatto tuman markaziga "ishlash" imkoniyati ayol uchun omad va "bo'sh vaqt" shakli

hisoblanadi, lekin o'zini o'zi anglash sifatida emas. O'z-o'zini anglash faqat oilada sodir bo'ladi. Shunday qilib, harbiy muhitda ustunlik qiluvchi tender shartnomasi eng aniq namoyon bo'ladi. Biroq, uni amalga oshirish faqat urning "ritsarlik axloqi" davlat tomonidan qo'llab-quvvatlangan taqdirdagina mumkin edi. "Etos" atamasi bilan biz shaxsning ijtimoiy-guruh xulq-atvorini va uning dunyoqarashini belgilaydigan qadriyatlar tizimi majmuini tushunamiz. "Bo'sh vaqt sinfining axloqi", ritsarlik, uning egasining alohida huquqlari va jamiyatning unga nisbatan alohida majburiyatlari g'oyasiga asoslanadi. Ayol va harbiy xizmatchining butun oilasi uchun dam olish infratuzilmasi yo'qligi, kundalik noqulayliklar va tez-tez ko'chib o'tish uchun kompensatsiya nisbatan yuqori moddiy daraja, imtiyozlar tizimi (sayohat, uy-joy muammosini hal qilish, yuqori ish haqi va boshqalar) edi. Huquqni muhofaza qilish organlarini moddiy qo'llab-quvvatlashning qisqarishi, printsipial jihatdan butun aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlashning qisqarishi bilan qiyoslanishi oilaviy inqirozga olib keldi. Harbiy muhitda nafaqat patriarxal, balki "sovet oilasi" stereotipi eng keskin takrorlanganligi sababli, inqiroz hodisalari bu yerda eng aniq namoyon bo'ladi. Bu holat oilaning ijtimoiy institut sifatida shakllanishi va inqirozining kechishiga ta'sir etuvchi omillarni qayd etish va o'rganish, uni o'zgartirish imkoniyatlari va yo'nalishlarini aniqlash imkonini beradi.

Oila muammosi sotsiologiyaning an'anaviy muammolaridan biridir. Biroq, oila va oilaviy munosabatlar haqiqatan ham kech, XX-asrning ikkinchi yarmida asosiy muammoga aylandi. Bundan oldin, oilaviy muammolar, erkak va ayol o'rtasidagi munosabatlar boshqa muammolarning alohida holati sifatida qabul qilingan. A.Sxopengauer, F.Nitshe, Z.Freyd va boshqa ko'plab ijodkorlarning asarlarida oilaviy muammolar, lekin, birinchi navbatda,

biologik muammolar sifatida qo'yiladi. Ushbu mualliflarning fikriga ko'ra, u narsalarning tabiatidan kelib chiqadi va uni o'zgartirib bo'lmaydi. Marksizm klassiklari va ularning davomchilari K.Marks, F.Engels, P.Lafarg, R.Ingarden va boshqalar asarlarida oilaviy munosabatlar ishlab chiqarish munosabatlarining alohida holati bo'ldi. Va bu holda, erkak va ayol o'rtasidagi mehnat taqsimoti mavjud bo'lish uchun zarur bo'lgan asosiy hisoblanadi.

Amerika sotsiologik maktabi, birinchi navbatda, T.Parsons, R.Merton, A.Bergess va boshqa ko'plab olimlarning faoliyati marksistik an'analar bilan chambarchas bog'liq. Unga ko'ra, ayol ijtimoiy tizimda ekspressiv rol o'ynaydi, erkak - instrumental. Ekspressiv rol - g'amxo'rlik, hissiy mehnat, oilaning psixologik muvozanatini saqlash. Bu rol uy bekasining monopoliyasi, ayolning mas'uliyat doirasi. Asbob roli - oila va boshqa ijtimoiy tizimlar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga solish - bu boquvchi, himoyachi roli; Oila jamiyatning demografik tarkibini takror ishlab chiqarish vositasi va birlamchi sotsializatsiya vositasi sifatida qabul qilingan. Oilaviy muammolarni tashqi narsaga qisqartirish oilaning yaxlit ijtimoiy makonni qurish omili sifatidagi rolini pasaytirishga olib keldi. Buning sababi jamiyatning hayotning "ayol" tomonlari ma'qullanmagan yoki subdominant bo'lgan ijtimoiy sohaga asosiy yo'nalishi edi. "Xususi soha, ayollar hukmronligi hududi bo'ysunishda qoldi.

XX-asrning 70-yillarida o'zgarishlar yuz berdi. Sotsiologiya postmodernizm bilan bir qatorda ilg'or, ma'rifatparvarlik g'oyalari asosida qurilgan tarixning davom etishi mumkinligi haqidagi tub shubhani ham o'z ichiga oladi J.F.Lyotard, J.Bodriyar, J.Derrida, M.Fuko va boshqalar asarlarida uchratish mumkin. Hokimiyatni dekonstruksiya qilish va "boshqa tarix" ni izlash an'anasi shakllanmoqda. Postmodernizm g'oyalari "gender munosabatlari" konstruktsiyasi bilan

bog'liq muhim tadqiqot an'anasini boshladi. G'arbiy va rus jamiyatida oila ichidagi va undan tashqaridagi gender munosabatlari ko'plab mahalliy va xorijiy mutafakkirlarning diqqat markazida bo'ladi. S.Aivazova asarlarida, S.I.Goloda, S.Yu. Barsukova, L.Degtyar, M. Baskakova, E.A. Zdravomyslova va A.A. Temkina, I.I. Kozina, I.I. Seregina sotsialistik va postsotsializm davridagi mehnatni oila ichida va undan tashqarida taqsimlashning asosiy qonuniyatlarini tahlil qilgan.

2002-2003-yillarda ofitserlarning xotinlari bilan 18 ta norasmiy biografik suhbatlar olib borilgan. Rossiya armiyasi va politsiya zobitlari bilan 8 ta biografik intervyu tashkillangan. Ma'lumot beruvchilarni tanlash "qor to'pi" usuli yordamida amalga oshirildi, avvalgi respondent keyingisiga tavsiya qildi.

Olingan ma'lumotlarning representativligi statistik ma'lumotlarni tahlil qilish 346 nafar respondentdan olingan. So'rov tasodifiy tanlov asosida o'tkazildi va oila va oilaviy muammolarga, oiladagi mehnat taqsimotiga bo'lgan munosabatga to'xtalgan. Kvotalar faqat jinsi va yoshi (56% - erkaklar, 44% - ayollar) bo'yicha amalga oshirildi. Ichki farqlash yosh parametriga ko'ra amalga oshirildi. Ushbu kvota tartibi turmushga chiqmagan ofitserlarning fikrlarini hisobga olish bilan bog'liq edi. So'rov davomida mansab va ish staji, shuningdek, xotinning kasbiy maqomi hisobga olinmagan, lekin suhbat davomida aniqlik kiritildi. Unga ko'ra ofitserlar oilasida gender streotiplarda erkaklik ustun ekanligini ayollarning o'rni faqat oilada oshxona bilan bog'liq ekanligi qayt etilgan. Bundan anglash mumkinki, ofitserlar oilada o'z ustunliklarini yo'lga qo'ygan yani ular oilada avtoritar tizimni amalga oshiradilar.

E.Erikson "Vyetnam sindromi" oqibatlarini o'rganar ekan, birinchi navbatda harbiy o'ziga xoslik haqida gapirdi, biroq, nafaqat mahalliy jangovar harakatlar

ishtirokchilari, balki ijtimoiy qadriyatlarning o'zgarishiga duch kelgan barcha zamonaviy harbiy xizmatchilar ham identifikatsiya inqiroziga moyil, shaxsiyat va moddiy farovonlikning an'anaviy harbiy qadriyatlar korporatizm va vatanga fidokorona xizmat qilishdan ustunligi. Shuningdek, zamonaviy rus jamiyatining gender tizimi doirasida sodir bo'layotgan dinamik jarayonlarning harbiy xizmatchilar o'rtasidagi gender o'zaro ta'sirining holati va dinamikasiga ta'sirini ham hisobga olish kerak. Jamiyatning asosiy sohalarida gender munosabatlarini liberallashtirish ma'lum bir tarzda ruslarning gender ongini va, xususan, harbiy xizmatchilarning gender roli g'oyalarini o'zgartirishni belgilaydi, bu esa o'z navbatida gender tarkibidagi o'zgarishlarni belgilaydi. Harbiy sotsiologiya doirasida harbiy xizmatning gender jihatlarini o'rganish muhim. Bugungi kunda, o'rnatilgan patriarxal standartlarni buzish davrida, gender tuzilishini o'rganishning mavjud ilmiy asoslarini zamonaviy kontekstida qayta ko'rib chiqishni talab qiladi.

Zamonaviy sharoitda hukmron bo'lgan an'anaviy tender shartnomasi endi ob'ektiv ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarga mos kelmaydi, balki jamoatchilik fikri sohasidagi o'z mavqeini saqlab qoladi. Bu qarama-qarshilik oilaning ijtimoiy institut sifatida inqirozini belgilaydi. Bu muammo, ayniqsa, Uzoq Sharq harbiy okrugini o'z ichiga olgan chekka tumanlardagi harbiy xizmatchilar oilalarida keskin.

Harbiy oilalarni alohida turdagi oilaga ajratish uchun asos bu oila

shartnomasi ishtirokchilarining o'zini o'zi anglashi ("ofitserning xotini - bu kasb"), uning alohida turi sifatida ushbu turdagi oilaga qaratilgan huquqiy hujjatlarning mavjudligi va turmush o'rtog'ining "ritsarlik axloqi". Bu yerda tender shartnomasini amalga oshirish faqat urning "ritsarlik axloqi" davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan hollarda mumkin. Ayol va harbiy xizmatchining butun oilasi uchun dam olish infratuzilmasi yo'qligi, kundalik noqulayliklar va tez-tez ko'chib o'tish uchun kompensatsiya nisbatan yuqori moddiy daraja, imtiyozlar tizimi (sayohat, uy-joy muammosini hal qilish, yuqori ish haqi va boshqalar) edi.

Gender stereotiplari shulardan biridir ijtimoiy stereotiplarning turlari hisoblanadi. Psixologiyada gender stereotiplarini o'rganishning boshlanishi 20-asrning feministik harakatlari bilan bog'liq. Psixologiyada gender muammolari Makkobi, Jeklin, M. Jekman, M. Senter, M. Krouford, M. Vezeral, V. E. Kagan, T. Liri, E. Eagli, V. Steffen, K. Xorni, S. Boem, I.S.Kon, V.S. Ageev, G. V. Turetskaya, A.E.Chirikova, O. N. Krichevskaya, A. E. Chirikova, E. Lokshina, E. K. Zavyalova, S.T.Posoxova, G.G.Sillaste, M.P.Kolmakova, L.Popova, I.S.Kletsina ilmiy tadqiqotlarida uchraydi. Gender stereotiplari ulardan biridir eng kuchli stereotiplar. Shunday qilib, M. Jekman va M. Senter so'rovlar tahliliga asoslanib, Michigan universitetida o'tkazilgan, gender stereotiplari kuchliroq ekanligini isbotladilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Диагностика профессионального самоопределения: учеб-метод. пособие /сост. Я.С. Сунцова. - Ижевск: Издательство «Удмуртский университет», 2009.
2. Емельянова О.Я. Формирование профессиональной идентичности с целью адаптация работника к деятельности по специальности// Вестник ВГУ, 2005, №2.
3. Завалишина Д.Н. Способы идентификация человека с профессией // Психология субъекта профессиональной деятельности / Под ред. А.В. Карпова. М. - Ярославль: ЯрГУ, 2001.

4. Карлова Е. Н. Социально-политические механизмы формирования военно-патриотической идентичности у курсантов военного ВУЗа. Саратов: ПАГС, 2009.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Nazarova Gulnora Norbekovna

O'zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlari Akademiyasi,

Manzil: O'zbekiston, 200100, Toshkent shahri

TIL VA MADANIYAT ALOQADORLIGINI O'RGANISHNING PSIXOLOGIK JIXATLARI

Nasimdjanova Maxsuma Majidovna

O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi, Toshkent shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Maqolada til va madaniyatning o'zaro aloqadorlik jixatlari bayon etilgan bo'lib, madaniyat va tilning shaxs rivojlanishidagi roli ochib beriladi. Ta'kidlanadiki, til, muloqot va madaniyat bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Til ramziy tizim bo'lib, unda ramzlarning ma'nosi ma'lum bir madaniyatga mansub barcha odamlar tomonidan tushuniladi. Ona tili xalqning ruhi, uning asosiy va eng yaqqol belgisidir. Tilda va til orqali milliy psixologiya, xalq xarakteri, tafakkur tarzi, badiiy ijodning asl o'ziga xosligi, axloqiy holati va ma'naviyati kabi muhim belgi va xususiyatlar ochib beriladi.

MAQSAD: Tilda va til orqali milliy psixologiya, xalq xarakteri, tafakkur tarzi, badiiy ijodning asl o'ziga xosligi, axloqiy holati va ma'naviyati kabi muhim belgi va xususiyatlarni aniqlash.

MATERIALLAR VA METODLAR: Har qanday xalqning tili uning tarixiy xotirasi bo'lib, so'z bilan ifodalanadi. Ming yillik ma'naviy madaniyat, o'zbek xalqining hayoti o'zbek tilida, uning og'zaki va yozma shakllarida, turli janrdagi yodgorliklarda - qadimgi o'zbek xalqi dostonlaridan tortib zamonaviy badiiy adabiyot asarlarigacha o'ziga xos tarzda aks ettirilgan va shuning uchun til madaniyati, so'z madaniyati ko'p avlodlar o'rtasidagi uzviy bog'liqlik sifatida namoyon bo'ladi.

XULOSA: Til har qanday milliy madaniyatning ajralmas va eng muhim qismi bo'lib, u bilan to'liq tanishish nafaqat uning moddiy, tarixiy, geografik va boshqa hal qiluvchi omillarini o'rganishni talab qiladi, balki millatning tafakkur tarzini tushunish, dunyoga ushbu madaniyat tashuvchisi nigohi bilan qarashga urinishdir. Millatning tafakkur tarzi va mentalitetining o'ziga xos xususiyatlarini bunday tushunish faqat ma'lum bir madaniy jamiyat vakillari so'zlashadigan etnik til orqali mumkin bo'ladi. Milliy madaniyat va milliy tafakkurning o'ziga xos xususiyatlari etnik tilda namoyon bo'ladi va ma'lum bir millatga mansub shaxsning kommunikativ xatti-harakatida namoyon bo'ladi.

Kalit so'zlar: til, madaniyat, muloqot, milliy xarakter, millat, fikr.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ ВЗАИМОСВЯЗИ ЯЗЫКА И КУЛЬТУРЫ

Насимджанова Махсума Мажидовна

Международная исламская академия Узбекистана, город Ташкент

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье описываются аспекты взаимодействия языка и культуры, раскрывается роль культуры и языка в развитии личности. Отмечается, что язык, общение и культура тесно связаны друг с другом. Язык – это символическая система, в которой значение символов понимают все люди, принадлежащие к определенной культуре. Родной язык – душа нация, ее главный и самый очевидный признак. В языке и через него раскрываются такие важные признаки и особенности, как национальная психология, национальный характер, образ мышления, своеобразие художественного творчества, моральный статус и духовность.

ЦЕЛЬ: Выявить важные признаки и характеристики, такие как национальная психология, национальный характер, образ мышления, самобытность художественного творчества, моральный статус и духовность в языке и через него.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Язык любого народа является его исторической памятью и выражается в словах. Тысячелетняя духовная культура, жизнь узбекского народа уникальным образом отражены в узбекском языке, в его устной и письменной формах, в памятниках самых разных жанров – от эпосов древнего узбекского народа до современных художественных произведений, а потому Языковая культура, культура слова проявляется как целостная связь многих поколений.

ВЫВОД: Язык является неотъемлемой и важнейшей частью любой национальной культуры, и полное знакомство с ним требует не только изучения его материальных, исторических, географических и других решающих факторов, но и понимания образа мышления нация, носитель этой культуры в мир – это попытка посмотреть глазами. Такое понимание особенностей национального образа мышления и менталитета возможно только через этнический язык, на котором говорят представители определенного культурного социума. Специфические особенности национальной культуры и национального мышления проявляются в этническом языке и в коммуникативном поведении человека, принадлежащего к определенной национальности.

Ключевые слова: язык, культура, общение, национальный характер, нация, мысль.

**PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF STUDYING THE RELATIONSHIP BETWEEN
LANGUAGE AND CULTURE**

Nasimjanova Makhsuma Majidovna

International Islamic Academy of Uzbekistan, Tashkent city

Annotation.

INTRODUCTION: The article describes the aspects of interaction between language and culture, and reveals the role of culture and language in personality development. It is noted that language, communication and culture are closely related to each other. Language is a symbolic system in which the meaning of symbols is understood by all people belonging to a certain culture. The mother tongue is the soul of the nation, its main and most obvious sign. Important signs and features such as national psychology, national character, way of thinking, originality of artistic creativity, moral status and spirituality are revealed in and through language.

GOAL: To identify important signs and characteristics such as national psychology, national character, way of thinking, the original identity of artistic creativity, moral status and spirituality in and through language.

MATERIALS AND METHODS: The language of any nation is its historical memory and is expressed in words. A thousand years of spiritual culture, the life of the Uzbek people is uniquely reflected in the Uzbek language, in its oral and written forms, in monuments of various genres - from the epics of the ancient Uzbek people to modern works of fiction, and therefore language culture, word culture is manifested as an integral connection between many generations.

CONCLUSION: Language is an integral and most important part of any national culture, and a complete acquaintance with it requires not only the study of its material, historical, geographical and other decisive factors, but also understanding the way of thinking of the nation, the carrier of this culture to the world. is an attempt to look with the eyes. Such an understanding of the specific features of the nation's way of thinking and mentality is possible only through the ethnic language spoken by the representatives of a certain cultural society. The specific characteristics of national culture and national thinking are manifested in the ethnic language and in the communicative behavior of a person belonging to a certain nationality.

Key words: language, culture, communication, national character, nation, thought.

Har qanday xalqning tili uning tarixiy xotirasi bo'lib, so'z bilan ifodalanadi. Ming yillik ma'naviy madaniyat, o'zbek xalqining hayoti o'zbek tilida, uning og'zaki va yozma shakllarida, turli janrdagi yodgorliklarda - qadimgi o'zbek xalqi dostonlaridan tortib zamonaviy badiiy adabiyot asarlarigacha o'ziga xos tarzda aks ettirilgan va shuning uchun til madaniyati, so'z madaniyati ko'p avlodlar o'rtasidagi uzviy bog'liqlik sifatida namoyon bo'ladi.

Ona tili xalqning ruhi, uning asosiy va eng yaqqol belgisidir. Tilda va til orqali milliy psixologiya, xalq xarakteri, tafakkur tarzi, badiiy ijodning asl o'ziga xosligi, axloqiy holati va ma'naviyati kabi muhim belgi va xususiyatlar ochib beriladi.

Til, muloqot va madaniyat bir-biri bilan chambarchas bog'liq. Til ramziy tizim bo'lib, unda ramzlarning ma'nosi ma'lum bir madaniyatga mansub barcha odamlar tomonidan tushuniladi. Tilning og'zaki va og'zaki bo'lmagan tomonlari mavjud. Muloqot og'zaki va yozma ravishda amalga oshirilishi mumkin.

Og'zaki til ijtimoiy muloqotda odamlar o'rtasidagi muloqot vositasi bo'lib, ular orqali o'z tajribalarini ifodalaydi va yangilarini yaratadi. So'zlar qabul qiluvchining munosabati, e'tiqodi va nuqtai nazarini aks ettiradi. Til madaniy voqelikni ifodalaydi, ramziy qiladi va gavdalandiradi.

Til insonning guruhga a'zolicini va boshqalar bilan munosabatlarini aks ettiruvchi va ifodalovchi vositadir. Ham yozma, ham og'zaki tillar madaniyat tomonidan shakllantiriladi va o'z navbatida, bu tillar madaniyatni shakllantiradi. Til va muloqot odamlarga o'zlarini ifoda etish imkonini beradi va bir vaqtning o'zida ularni cheklaydi, chunki umume'tirof etilgan madaniy standartlarga muvofiqlik bo'lishi kerak.

V. fon Gumboldt birinchi bo'lib til g'oyasini dunyoning tasviri sifatida tizimlashtirdi. V. fon Gumboldtning majoziy ta'rifiga ko'ra, til millatning ruhidir, u o'zining butun "milliy xarakterini" o'zida mujassam etadi [5].

Amerikalik antropolog F.Boas o'z tadqiqotlarida til va madaniyat o'rtasidagi

munosabatlarga katta e'tibor berdi. U chet tillarini bilish so'zlashuvchilarning madaniyatini tushunishning kalitidir, deb hisoblaydi. Boshqa madaniyatni uning tiliga to'g'ridan-to'g'ri kirmasdan tushunish mumkin emas. F.Boas har qanday «sof lingvistik tadqiqotlar dunyo xalqlari psixologiyasini chuqur o'rganishning ajralmas qismidir» deb hisoblagan [8].

E.Sapir til va madaniyat o'rtasidagi munosabat haqida gapirar ekan, madaniyatning barcha jabhalari ichida til birinchi bo'lib yuksak rivojlangan shaklni olgani va o'zining mukammalligi bilan butun madaniyat taraqqiyotining sharti ekanligini ta'kidlagan. Madaniyat va til o'rtasidagi bog'liqlik haqida E.Sapirning yozishicha, madaniyatni ma'lum bir jamiyat nima qiladi va o'ylaydi, til esa ular qanday fikrlaydi, deb ta'riflash mumkin. U tilning mazmuni madaniyat bilan uzviy bog'liqligini ta'kidlagan [1].

B.Vorf har qanday tilning tuzilishi tegishli xalqlarning dunyoqarashi tuzilishi nazariyasini o'z ichiga oladi, deb ta'kidlagan: "Har bir til ulkan model – boshqalardan farq qiladigan tizim bo'lib, unda madaniy jihatdan belgilangan me'yor va kategoriyalar mavjud bo'lib, ular orqali inson nafaqat muloqot qiladi, balki tabiatni tahlil qiladi, munosabatlar va hodisalarni sezadi yoki e'tiborsiz qoldiradi, o'z fikrini boshqaradi va ong dunyosini quradi. [9].

Rus olimlaridan A.D.Reyxshteyn birinchilardan bo'lib millat madaniyatini tilda aks ettirish g'oyasini ilgari surgan. U asarning milliy-madaniy mazmunini bilishni chet el adabiyotining chet tilidagi matnlarini to'g'ri tushunishning zaruriy sharti sifatida belgilagan [3]. Olimning eng muhim yutuqlaridan biri uning xorijiy asarning madaniy kontekstini o'z xalqi madaniyati bilan qiyoslab o'rganishga tahliliy yondashishini asoslashidir.

O. A. Kornilovning fikricha, har qanday madaniyat bilan tanishish, uni

o'rganish har doim agar ushbu madaniyatga murojaat qilgan odamning nuqtai nazaridan fikrlash tarzi kabi fundamental komponent bo'lmasa to'liq bo'lmaydi va ma'lum ma'noda, hatto yuzaki bo'ladi. Olim boshqa madaniyatni tushunishning quyidagi zanjirini quradi: madaniyatlarning o'xshashligi - bu o'xshashlikdan xabardorlik - boshqa madaniyatning "tushunish ko'effitsientini" topishga urinish - "tushunish ko'effitsienti" = milliy tafakkurning maxsus tafakkuri - aks ettirish va milliy tafakkurini tilda mahkamlash. Bu esa xalq madaniyati va uning tili o'rtasidagi uzviy bog'liqlik haqida mantiqiy xulosaga olib keladi [4].

E. Xoll kontseptsiyasi [7] madaniyatni xalq tili orqali bilish mumkin, degan fikrni tasdiqlasa-da, tilga yuqoridagi yondashuvlardagidek rol yuklanmagan. Xollning fikricha, madaniyat insonning muhitidir. Inson hayotining madaniyat ta'sir etmaydigan va o'zgarmas bir tomoni yo'q [8]. Xoll nuqtai nazaridan madaniyatning paradoksi shundaki, til, madaniyatni tasvirlash uchun eng ko'p qo'llaniladigan tizim o'z tabiatiga ko'ra bu qiyin vazifaga moslashtirilmagan. Haddan tashqari chiziqli, yetarlicha keng qamrovli bo'lmagan, juda sekin va cheklangan til o'z evolyutsiyasi mahsulidir. Bu shuni anglatadiki, inson doimo til o'ziga qo'ygan cheklovlariga qaramog'i kerak. Til fikrlar yoki ma'nolarni bir miyadan boshqasiga o'tkazish tizimi emas. Til - boshqa organizmlarda fikr va reaksiyalarni keltirib chiqaradigan ma'lumotni tartibga soluvchi tizim. Fikrni to'g'ridan-to'g'ri boshqa odamning boshiga o'tkazish mumkin emas. Shu maqsadda boshqa odamlarning fikrlarini tushunishga yordam beradigan tajriba mavjud. Boshqa (yashirin) madaniyatni tushunish va uni chuqur darajada qabul qilish uchun uni boshdan kechirish, ko'nikish, bu haqda o'qimay, gapirmaslik kerak [7].

Yuqoridagi yondashuvlarni o'rganib chiqib, "madaniyat" va "til" tushunchalari

o'rtasidagi munosabat ularda har xil degan xulosaga keldik. Biroq, ulardagi umumiy jihat shundaki, madaniyat vaqt o'tishi bilan barqaror yoki juda sekin o'zgarib turadigan, etnik jamoaning barcha a'zolari uchun o'xshash, madaniyat, madaniy an'analar, ong va til doirasini ifodalovchi ma'lum elementlar majmuasiga ega. Madaniyat ma'lum bir etnik guruhga mansub odamlarning mavjudligini tavsiflovchi murakkab hodisa sifatida qaraladi. Madaniyat so'z ma'nolarida mustahkamlanib, odamlar ongida voqelik tasvirlari shaklida saqlanib qoladi. So'zlarning ma'nolari ma'lum bir madaniyatga mansub kishilarning sotsializatsiya jarayonida birgalikdagi faoliyati natijasida bir avloddan ikkinchisiga, bir shaxsdan ikkinchisiga o'tadi. Shaxs bu sotsializatsiya natijasida xulq-atvorda, muloqotda, ushbu madaniyat obyektlarini boshqarishda tajribaga ega bo'ladi va atrofidagi dunyoda harakatlana oladi. Shunga asoslanib, chet tili va madaniyatini o'zlashtirish nafaqat nisbatan doimiy "asosiy" elementlarni o'z ichiga olgan til tizimi va lug'atni tashkil qilish qoidalari bilan tanish bo'lganida, balki u ushbu tilda so'zlashuvchilarga xos bo'lgan tadbirlarda ishtirok etish imkoniyatga ega bo'lganda ham eng muvaffaqiyatli deb hisoblanishi mumkin.

S.G.Ter-Minasova til va madaniyat kabi hodisalar o'rtasidagi yaqin aloqalar yaqqol ko'rinib turishini ta'kidlab, tilning madaniyatga nisbatan quyidagi rollarini ajratib ko'rsatadi:

- til madaniyat ko'zgusi bo'lib, u nafaqat insonni o'rab turgan real dunyoni, uning hayotining real sharoitlarinigina emas, balki xalqning ijtimoiy ongi, mentaliteti, milliy xarakteri, turmush tarzi, an'analari, urf-odatlarini axloq, qadriyatlar tizimi, munosabat, dunyoga qarashni ham aks ettiradi;

- til xazinas, ombori, madaniyat xazinas. U madaniy qadriyatlarni - lug'atda,

grammatikada, idiomalarda, maqollarda, matallarda, xalq og'zaki ijodida, badiiy va ilmiy adabiyotlarda, yozma va og'zaki nutq shakllarida saqlanadi;

- til madaniyat uzatuvchisi, tashuvchisi bo'lib, unda saqlanib qolgan milliy madaniyat xazinalarini avloddan-avlodga yetkazadi;

-o'z ona tilini o'zlashtirib, bolalar u bilan birga oldingi avlodlarning umumlashtirilgan madaniy tajribasini o'zlashtiradilar;

- til madaniyat qurolidir. U til tomonidan yuklangan va tilga singib ketgan dunyoqarash, mentalitet, odamlarga munosabat va hokazolar orqali, ya'ni xalqning madaniyati orqali insonning, ona tilida so'zlashuvchining shaxsiyatini shakllantiradi.

— til ma'lum bir nutqiy jamoaning madaniyati, an'analari va ijtimoiy o'ziga xosligini saqlash va uzatish orqali xalqni tashkil etuvchi etnik guruhga oqimini shakllantiradigan kuchli ijtimoiy vositadir [3].

Y.V.Bromleyning fikricha, til inson faoliyatining turlaridan biri sifatida inson hayotining turli sohalaridagi: ishlab chiqarish, ijtimoiy, ma'naviy faoliyati natijalarining yig'indisi sifatida belgilangan madaniyatning ajralmas qismi bo'lib chiqadi. Biroq, tafakkur mavjudligining shakli va eng muhimi, muloqot vositasi sifatida til madaniyat bilan bir qatorda turadi [2].

A.P.Sadoxin til va madaniyat o'rtasidagi munosabatlar muammosi bo'yicha olimlarning fikrlarini tahlil qilib, uchta yondashuvni belgilaydi.

Birinchi yondashuv til va madaniyatning o'zaro ta'sirini bir yo'nalishdagi harakat sifatida ko'radi (S. A. Artanovskiy, G. A. Brutyan, E. I. Kukushkina, E. S. Markaryan va boshqalar). Yondashuvning mohiyati shundan iboratki, til voqelikni aks ettiradi, uning ajralmas qismi madaniyatdir. O'zgarish aslida

madaniyatdagi o'zgarishlarni talab qiladi, bu tilda aks etadi. Teskari harakat - tildan madaniyatga - bu yondashuv bilan ochiq qoladi.

Etnik va madaniyatlararo psixologiya [4] doirasida antropologik adabiyotlarda qo'llaniladigan madaniyatning barcha ta'riflarini tasniflashga harakat qilinadi va ta'riflarning oltita asosiy sinfi berilgan: tavsiflovchi, tarixiy, normativ, psixologik, tarkibiy va genetik. Umumiy xulosa shundan iboratki, madaniyat murakkab tushuncha bo'lib, madaniyatni kuzatish va uning ko'rinishlari orqali o'rganish mumkin. Madaniyat moddiy (oziq-ovqat, kiyim-kechak), ijtimoiy (jamiyatning tashkil etilishi va tuzilishi) hodisalarida, individual xatti-harakatlarda, uyushgan faoliyatda (din, fan, marosimlar, urf-odatlar) namoyon bo'ladi. Ko'rinishlaridan biri tildir. Shunday qilib, ushbu yondashuv doirasida til madaniyatning yagona ko'rinishi emasligi va faqat tilni o'rganish bilan biz xalq madaniyati haqida mutlaqo to'liq tasavvurga ega bo'lmasligimiz ta'kidlanadi.

Ikkinchi yondashuv A.P.Sadoxin E.Sapir va B.Vorflarning lisoniy nisbiylik gipotezasini o'z ichiga oladi, unga ko'ra, hamma odamlar dunyoga turlicha - o'z ona tili prizmasi orqali qarashadi. Til shunchaki fikrlarni takrorlash vositasi emas, u bizning fikrlarimizni shakllantiradi, u har bir insonning dunyo tasvirining asosidir. Shunday qilib, lingvistik nisbiylik nazariyasiga ko'ra, til unda so'zlashuvchi odamlarning fikrlash tarzini belgilaydi. Haqiqiy dunyoni bilish yo'li uni biladigan subyektlarning qaysi tillarda fikrlashiga bog'liq. "Biz tabiatni tilimiz taklif qilgan yo'nalishda parchalaymiz. Biz hodisalar

olamidagi ayrim toifalar va turlarni umuman ajratmaymiz, chunki ular o'z-o'zidan ravshandir, aksincha, dunyo bizga ongimiz tomonidan tashkil etilishi mumkin bo'lgan taassurotlarning kaleydoskopik oqimi sifatida ko'rinadi va bu, asosan, bizning ongimizda saqlangan til tizimi "[10]. Shunday qilib, real dunyo ma'lum bir madaniyatning lingvistik xususiyatlari tufayli yaratiladi.

Uchinchi yondashuv (B.A. Serebrennikov, R.M.Frumkina va boshqalar)ga ko'ra, til bizga ajdodlarimizdan meros bo'lib qolgan madaniyatning ajralmas qismi hisoblanadi. U biz madaniyatni o'zlashtirgan asosiy vosita bo'lib xizmat qiladi. Madaniyatni kontseptual tushunish faqat uning tabiiy tili orqali mumkin, chunki madaniyatning mohiyatini tushunish faqat ushbu madaniyat hodisalarini tabiiy til kodlariga o'xshash shakllangan kodlar sifatida ko'rib chiqish orqali mumkin [6].

Sanab o'tilgan olimlarning asarlarini tahlil qilish asosida shunday xulosaga kelish mumkinki, til har qanday milliy madaniyatning ajralmas va eng muhim qismi bo'lib, u bilan to'liq tanishish nafaqat uning moddiy, tarixiy, geografik va boshqa hal qiluvchi omillarini o'rganishni talab qiladi, balki millatning tafakkur tarzini tushunish, dunyoga ushbu madaniyat tashuvchisi nigohi bilan qarashga urinishdir. Millatning tafakkur tarzi va mentalitetining o'ziga xos xususiyatlarini bunday tushunish faqat ma'lum bir madaniy jamiyat vakillari so'zlashadigan etnik til orqali mumkin bo'ladi. Milliy madaniyat va milliy tafakkurning o'ziga xos xususiyatlari etnik tilda namoyon bo'ladi va ma'lum bir millatga mansub shaxsning kommunikativ xatti-harakatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Samovar, Larry A. Intercultural communication: A Reader / Larry A. Samovar, Richard E. Potter, Edwin A. Mcdaniel. – 13th ed. – Wadsworth : Cengage Learning. – 518 p.
2. Бок Ф.К. Структура общества и структура языка. В кн: Зарубежная лингвистика. – М., 1999. – Т. 1. – С. 115–129.

3. Вержбицкая А. Семантические универсалии и описание языков. – М., Языки русской культуры, 1999.
4. Лебедева Н.М. Введение в этническую и кросс-культурную психологию. – М: «Ключ-С», 1999.
5. Лурье С.В. Историческая этнология. – М., 1998.
6. Уорф Б. Наука и языкознание. / Зарубежная лингвистика. – М., 1999. – Т. 1. – С. 92–105.
7. Hall E.T. Beyond Culture. Anchor Books. Doubleday. New York. London. Toronto. Sydney. Auckland. 1989.
8. Hall E.T. The Hidden Dimension. Anchor Books. Doubleday. New York. London. Toronto. Sydney. Auckland. 1990.
9. Whorf B. The relation of habitual Thought and Behaviour to Language. / Зарубежная лингвистика. – М., 1999. – Т. 1. – С. 58–91.
10. Попкова Е.А. «Культура-язык» vs «Язык-культура»: к проблеме теоретического рассмотрения понятий // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2015. – № 5-1. – С. 148-150.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Nasimdjanova Maxsuma Majidovna

O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi o'qituvchisi

Manzil: O'zbekiston, 200100, Toshkent shahri

PSIXOLOGIYA SHAXSNI O'RGANISHGA TIZIMLI YONDASHUV
MUAMMOSINING TADQIQI

Rahmonova Feruza Istamovna

Buxoro davlat universiteti, Buxoro shahri

Annotatsiya.

KIRISH:Ushbu ilmiy maqolada shaxsning rivojlanishi uning miqdoriy va jarayoni sifatida tushuniladi tashqi va ichki omillar ta'sirida sifat o'zgarishlari. Bu shaxsiy xususiyatlarning o'zgarishiga, psixologlar yangi shakllanishlar deb ataydigan yangi xususiyatlarning paydo bo'lishi haqida so'z boradi. Shuningdek, rivojlanish insondagi biologik va ijtimoiy birlikda ham, dialektik (miqdoriy o'zgarishlarning shaxsning jismoniy, aqliy va ma'naviy xususiyatlarining sifat o'zgarishlariga o'tishi) sodir bo'lishi, u notekis rivojlanadi (har bir organ o'z sur'atida rivojlanadi), bolalik va o'smirlik davrida jadal rivojlanishi, taraqqiyot umumiy ilmiy kategoriya sifatida o'sish, shakllanish, va regressiya tushunchalari ilmiy asoslangan manbalarga tayanib tushuntirib berilgan.

MAQSAD:Shaxsni o'rganishda tizimli yondashuvlar xususiyatlarini o'rganish va tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Shaxs, murakkab rivojlanayotgan tizim sifatida, insonning kelajakdagi taqdiri o'zgarishi mumkin bo'lgan hayotiy inqirozlarga mos keladigan tinchlik va o'zgarmaslik davrlarini va yuqori noaniqlik daqiqalarini boshdan kechirishga qodir. Shu bilan birga, muhim savol - bu shaxsning rivojlanishi va uning tashqi sharoitlarga moslashish jarayoni o'rtasidagi bog'liqlik. Psixika sezilarli moslashuvchan yukga ega bo'lib, tirik organizmni kengaytirishga imkon beradi dunyo bilan o'zaro munosabat. Moslashish, ya'ni moslashish tizim imkoniyatlarining tashqi muhit sharoitlariga aniq mos kelishini nazarda tutadi. Atrof-muhit vazifani (rag'batlantirish) taqdim etadi - tizim reaksiya bilan javob beradi. Biroq, insonning moslashish qobiliyati shaxsiyat rivojlanishining butun mazmunini tugatmaydi.

XULOSA: Inson rivojlanishiga asab tizimining plastikligi yordam beradi: zaif funktsiyalar kuchlilar bilan qoplanishi mumkin (zaif xotira - kognitiv faoliyatning yuqori tashkil etilishi); qarama-qarshiliklarni (ehtiyotlar va ularni qondirish imkoniyatlari, bolaning imkoniyatlari va jamiyat talablari o'rtasidagi, u o'z oldiga qo'ygan maqsadlar va ularga erishish shartlari va boshqalar o'rtasidagi), faoliyat (o'yin, mehnat, o'qish) orqali hal qilish. Hozirgi vaqtda rivojlanish psixologiyasi psixologiyaning mustaqil sohasi sifatida allaqachon paydo bo'lgan. Biroq, har bir nazariya tomonidan aniqlangan rivojlanish jihatlarining o'ziga xosligi tufayli, uni talqin qilish metodologiyalaridagi farq haqida gapirma ham,

kontseptualizatsiyaning o'ziga xosligi tufayli rivojlanish nazariyasi va uning voqeligi etarli darajada integratsiyalanmaganligicha qolmoqda.

Kalit so'zlar. Shaxs, yosh davrlari, taraqqiyot, psixologiya, determinatsiya, regressiya, kategoriya, o'smirlik, ilk maktab davri, akseleratsiya, individ, biologik omil, psixologik hodisa, psixika.

ИЗУЧЕНИЕ ПРОБЛЕМЫ СИСТЕМНОГО ПОДХОДА К ИЗУЧЕНИЮ ЛИЧНОСТИ В ПСИХОЛОГИИ

Рахмонова Феруза Истамовна

Бухарский государственный университет, г. Бухара

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В данной научной статье под развитием человека понимаются его количественные и качественные изменения под влиянием внешних и внутренних факторов. Речь идет об изменении характеристик личности, появлении новых характеристик, которые психологи называют новообразованиями. Также развитие происходит как в биологическом, так и в социальном единстве человека, диалектически (переход количественных изменений в качественные изменения физических, психических и духовных особенностей человека), оно развивается неравномерно (каждый орган развивает свой ритм, развивается при время), бурное развитие в детстве и подростковом возрасте, развитие как общенаучная категория, на основе научно обоснованных источников объясняются понятия роста, формирования и регресса.

ЦЕЛЬ: Изучить и проанализировать особенности системных подходов к изучению личности.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Индивид как сложная развивающаяся система способна переживать периоды покоя и стабильности и моменты повышенной неопределенности, соответствующие жизненным кризисам, в которых может измениться дальнейшая судьба человека. При этом важным вопросом является связь развития человека и процесса его приспособления к внешним условиям. Психика имеет значительную адаптационную нагрузку, которая позволяет живому организму расширять взаимодействие с миром. Адаптация, то есть адаптивность, означает, что возможности системы точно соответствуют условиям внешней среды. Окружающая среда дает задачу (стимул) – система отвечает реакцией. Однако способность человека к адаптации не завершает всего содержания развития личности.

ВЫВОД: Развитию человека способствует пластичность нервной системы: слабые функции могут компенсироваться сильными (слабая память – высокая организационная познавательная деятельность); противоречия (потребности и возможности их удовлетворения, между возможностями ребенка и требованиями общества, между целями, которые он ставит перед собой, и условиями их достижения и т. д.), деятельность (игра, труд, учеба) разрешает через В настоящее время психология развития уже выделилась как самостоятельная отрасль психологии. Однако в силу специфики аспектов развития, определяемых каждой теорией, не говоря уже о различии в методологиях ее интерпретация, в силу специфики концептуализация теория развития и ее реальность остаются недостаточно интегрированными.

Ключевые слова: Личность, возрастные периоды, развитие, психология, детерминатсия, регресс, категория, подростковый возраст, ранний школьный период, акселератсия, личность, биологический фактор, психологический феномен, психика.

STUDY OF THE PROBLEM OF A SYSTEMATIC APPROACH TO THE STUDY OF PERSONALITY IN PSYCHOLOGY

Rahmonova Feruza Istamovna

Bukhara State University, Bukhara city

Annotation.

INTRODUCTION: In this scientific article, the development of a person is understood as his quantitative and qualitative changes under the influence of external and internal factors. It refers to the change of personal characteristics, the emergence of new characteristics, which psychologists call new formations. Also, the development occurs both in the biological and social unity of a person, dialectically (transition of quantitative changes to qualitative changes in the physical, mental and spiritual characteristics of a person), it develops unevenly (each organ develops its own rhythm develops at the time), rapid development during childhood and adolescence, development as a general scientific category, the concepts of growth, formation, and regression are explained based on scientifically based sources.

GOAL: To study and analyze the features of systematic approaches to the study of personality.

MATERIALS AND METHODS: The individual, as a complex developing system, is capable of experiencing periods of peace and stability and moments of high uncertainty corresponding to life crises in which a person's future destiny may change. At the same time, an important question is the connection between the development of a person and the process of his adaptation to external conditions. Psyche has a significant adaptive load, which allows a living organism to expand its interaction with the world. Adaptation, i.e. adaptability, means that the capabilities of the system are precisely matched to the conditions of the external environment. The environment provides a task (stimulus) - the system responds with a reaction. However, a person's ability to adapt does not end the whole content of personality development.

CONCLUSION: Human development is helped by the plasticity of the nervous system: weak functions can be compensated by strong ones (weak memory - high organization of cognitive activity); contradictions (needs and opportunities to satisfy them, between the child's capabilities and society's requirements, between the goals he sets for himself and the conditions for achieving them, etc.), activities (play, work, study) solve through. Currently, developmental psychology has already emerged as an independent branch of psychology. However, due to the specificity of the aspects of development defined by each theory, not to mention the difference in the methodologies of its interpretation, due to the specificity of conceptualization, the theory of development and its reality remain insufficiently integrated.

Keywords: Personality, age periods, development, psychology, determination, regression, category, adolescence, early school period, acceleration, individual, biological factor, psychological phenomenon, psyche.

Shaxs, murakkab rivojlanayotgan tizim sifatida, insonning kelajakdagi taqdiri o'zgarishi mumkin bo'lgan hayotiy inqirozlarga mos keladigan tinchlik va o'zgarimaslik davrlarini va yuqori noaniqlik daqiqalarini boshdan kechirishga qodir. Shu bilan birga, muhim savol - bu shaxsning rivojlanishi va uning tashqi sharoitlarga moslashish jarayoni o'rtasidagi bog'liqlik. Psixika sezilarli moslashuvchan yukga ega bo'lib, tirik organizmni kengaytirishga imkon beradi dunyo bilan o'zaro munosabat. Moslashish, ya'ni moslashish tizim imkoniyatlarining tashqi muhit sharoitlariga aniq mos kelishini nazarda tutadi. Atrof-muhit vazifani (rag'batlantirish) taqdim etadi - tizim reaksiya bilan javob beradi. Biroq, insonning moslashish qobiliyati shaxsiyat rivojlanishining butun mazmunini tugatmaydi.

Shaxsning rivojlanishi uning miqdoriy va jarayoni sifatida tushuniladi tashqi va ichki omillar ta'sirida sifat o'zgarishlari. Bu shaxsiy xususiyatlarning o'zgarishiga, psixologlar yangi shakllanishlar deb ataydigan yangi xususiyatlarning paydo bo'lishiga olib keladi. Yoshdan yoshga qarab shaxsning o'zgarishi quyidagi yo'nalishlarda sodir bo'ladi:

- fiziologik rivojlanish (tayanch-harakat va boshqa tana tizimlari);
- aqliy rivojlanish (idrok etish, fikrlash va boshqalar jarayonlari);
- ijtimoiy rivojlanish (axloqiy tuyg'ularni shakllantirish, ijtimoiy rollarni o'zlashtirish va boshqalar).

Rivojlanish insondagi biologik va ijtimoiy birlikda ham, dialektik (miqdoriy o'zgarishlarning shaxsning jismoniy, aqliy va ma'naviy xususiyatlarining sifat o'zgarishlariga o'tishi) sodir bo'ladi. U notekis rivojlanadi (har bir organ o'z sur'atida rivojlanadi), bolalik va o'smirlik davrida jadal rivojlanadi, keyin sekinlashadi. Taraqqiyot umumiy ilmiy kategoriya sifatida o'sish, shakllanish, taraqqiyot va regressiya

tushunchalari bilan mos kelmaydi. S.Nartovanning fikricha:

1. Rivojlanish va o'sish. Bundan tashqari, o'sish tizimning asl tuzilishini saqlab qolgan holda miqdoriy o'zgarishlarni nazarda tutadi. Rivojlanish tizimni qayta qurishni nazarda tutadi, buning natijasida yangi shakllanishlar, elementlar, aloqalar paydo bo'ladi va shunga mos ravishda ilgari mavjud bo'lmagan funktsionallik.

2. Rivojlanish va shakllanishi. Shakllanish "shakl" - tasvir, standart, maqsad bo'lmasdan mumkin emas, bu bilimga ega bo'lgan odam unga o'zgartirishlar kiritadi. Rivojlanish - bu o'z-o'zini o'zgartirish va ochiq istiqbolga ega.

3. Ba'zan ular taraqqiyot haqida taraqqiyot yoki regressiya sifatida gapirishadi, ikkinchisi esa ilgari o'tgan holatlarga qaytishni anglatadi. Aslida, bu farq unchalik ilmiy emas: vaqt o'qi bir yo'nalishga ega va shuning uchun ko'rinadigan regressiya ham rivojlanishning davomidir [12].

Insonning shaxsi o'zgarganda ham rivojlanishning umumiy qonuniyatlarini kuzatish mumkin. Bolaning aqliy hayotidagi yangi o'zgarishlar joriy vazifalar amalga oshirilganda, dastlabki kutilganidan farq qiladigan natijalarni keltirganda mumkin bo'ladi. Mavjudlikning har bir lahzasida o'tmish izlari va kelajak mikroblari mavjud.

Inson hayotida muhim o'rin egallagan holda, u shaxsiy rivojlanishning yagona yadrosi bo'lib xizmat qila olmaydi. Shaxsiy rivojlanishni ma'lum bir biologik energiyani tarqatish sifatida ko'rsatib, u, aslida, insonni o'z tanlovi va o'zini o'zi takomillashtirish imkoniyatini rad etadi.

E.Erikson inson hayotini o'z-o'zini psixosotsial rivojlanishining sakkizta alohida bosqichiga ajratdi, uning fikricha, bu bosqichlar genetik jihatdan meros bo'lib o'tadigan epigenetik jihatdan ochiladigan "shaxsiy reja" natijasidir. Rivojlanishning ushbu kontseptsiyasi hayot tsiklining har bir

bosqichi u uchun ma'lum bir vaqtda ("tanqidiy davr") sodir bo'lishiga asoslanadi va to'liq faoliyat ko'rsatuvchi shaxs o'z rivojlanishining barcha bosqichlarini ketma-ket o'tish orqaligina shakllanadi. Bundan tashqari, ushbu nazariyaga ko'ra, har bir psixosotsial bosqich inqiroz bilan birga keladi - ma'lum bir psixologik darajaga erishish natijasida yetuklik va bu bosqichda shaxsga qo'yiladigan ijtimoiy talablar yuzaga keladigan shaxs hayotidagi burilish nuqtasi. E.Erikson har birining mazmunini ko'rib chiqdi.

Qarama-qarshi shaxs tendentsiyalari o'rtasidagi ziddiyat sifatida 8 bosqich [192]:

- ❖ atrofimizdagi dunyoga ishonch va ishonchsizlik (1 yilgacha);
- ❖ mustaqillik hissi, uyat va shubha hissi (1-3 yil);
- ❖ tashabbus va aybdorlik hissi (4-5 yil);
- ❖ mashaqqatli mehnat va o'zini past his qilish (6 yoshdan 11 yoshgacha);
- ❖ ma'lum bir jinsga mansublikni anglash va unga mos keladigan xatti-harakatlar shakllarini tushunmaslik (12-18 yosh);
- ❖ yaqin munosabatlarga intilish va izolyatsiya hissi boshqalardan vannalar, erta o'sadi;
- ❖ hayotiy faoliyat va o'z qobiliyatlariga e'tibor qaratish o'sib borayotgan muammolar, normal o'sish;
- ❖ hayotning to'liqligi va umidsizlik hissi, kech o'sish.

Erikson nazariyasida konfliktlar muhim rol o'ynaydi, chunki shaxslararo munosabatlar sohasining o'sishi va kengayishi har bir bosqichda o'z funksiyalarining kuchayib borayotgan zaifligi bilan bog'liq. Shu bilan birga, u inqiroz "falokat tahdidi emas, balki burilish nuqtasi va shu bilan kuch va moslashuvning ontogenetik manbai" degan ma'noni anglatadi. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, inson hayotining sakkiz bosqichining har biri ushbu aniq bosqichga xos bo'lgan evolyutsion vazifa - ijtimoiy rivojlanishdagi

muammo bilan tavsiflanadi, u bir vaqtning o'zida shaxsga taqdim etiladi, lekin majburiy emas. O'z yechimini diqqat bilan topadi. Shaxsga xos bo'lgan xulq-atvor namunalari ushbu vazifalarning har biri oxir-oqibat qanday hal qilinishi yoki inqirozni qanday yengish bilan belgilanadi.

Har bir psixo-sotsial inqiroz, baholash nuqtai nazaridan qaralganda, ijobiy va salbiy tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi. Agar u qoniqarli hal bo'lsa (ya'ni oldingi bosqichda men yangi ijobiy fazilatlar bilan boyitilgan bo'lsam), endi yangi ijobiy komponentni o'zlashtiradi; va bu kelajakda sog'lom shaxs rivojlanishini kafolatlaydi. Aksincha, agar konflikt hal qilinmagan bo'lsa yoki qoniqarsiz hal qilinsa, u holda rivojlanayotgan o'ziga zarar yetkaziladi. Vazifa insonning har bir inqirozni adekvat hal etishini ta'minlashdan iborat; va keyin u rivojlanishning keyingi bosqichiga yanada moslashuvchan va etuk shaxs sifatida yondashish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Zamonaviy psixologiya sezilarli miqdorga ega prenatal davrdan boshlab (tug'ilishdan oldin) inson rivojlanishi haqidagi bilimlar. Asosiy savollardan biri - rivojlanish yo'lini doimiy, bosqichma-bosqich o'zgarishlar shaklida ifodalash mumkinmi yoki bu spazmatik, bosqichma-bosqich jarayonmi. Bundan tashqari, "bosqichlar" tushunchasi uning xatti-harakatini qayta tashkil etadigan shaxsning xususiyatlaridagi muhim o'zgarishlarni nazarda tutadi. Sahna taraqqiyoti kontseptsiyasini qabul qiluvchi psixologlar (J.Piaje, Z.Freyd, E.Erikson, L.S.Vigotskiy, D.B.Elkonin va boshqalar) har doim ham bir-biri bilan kelishmaydi. Biroq, ular bosqichma-bosqich rivojlanish bu jarayonning uzluksizligini istisno etmasligini, aksincha, davomiylikni ta'minlaydiganligini ta'kidlaydilar. Uning turli bosqichlari. Turli mualliflar tomonidan ko'plab davrlashtirishlar mavjud bo'lib, ular yosh bo'yicha sezilarli farqlarni ko'rsatadi.

Ularning sababi, ba'zi mualliflar insonning hayot tsiklini tasniflash uchun asos bo'lgan turli asoslar va mezonlar bo'lib, ular inson rivojlanishining qonuniyatlarini va yosh bosqichlarining o'ziga xos xususiyatlarini yaxshiroq tushunishga imkon beradi. J.Piaget intellekt rivojlanishida rivojlanishning to'rtta asosiy bosqichini aniqladi: sensorimotor intellekt bosqichi (tug'ilgandan 2 yoshgacha), operatsiyadan oldingi fikrlash bosqichi (2 yoshdan 7 yoshgacha), aniq operatsiyalar bosqichi. (7-11 yosh) va rasmiy bosqich operatsiyalar (11-12 yoshdan 14-15 yoshgacha). J.Piagetning davriyligi faqat kognitiv rivojlanishni ifodalaydi, muallif uni mutlaqlashtirgan va insonning butun aqliy hayotining asosi deb hisoblagan. U idrok va affektiv muhit o'rtasidagi bog'liqlik masalasiga murojaat qilmadi.

Uning konsepsiyasida bola o'zining egosentrizmi bilan ajralib, jamiyatga uzoq yo'ldan keladi [18]. A.Vallonning fikricha, bola tug'ilishdanoq mahkumdur. Shuning uchun u kognitiv rivojlanishni bolaning mustaqilligining shaxsiy rivojlanishi bilan bog'liq holda ko'rib chiqadi. Ularning davriyligining o'xshashligi shundaki, bolalikdagi ushbu rivojlanish xususiyatlarining xususiyatlari bir xil. Farqi shundaki, A.Vallon kognitiv rivojlanishni rivojlanishning psixik jihatlaridan biri deb hisoblasa, J.Piageni faqat bitta savol qiziqtiradi: reflekslar bilan ta'minlangan bola bilimga, kattalar mantiqiga fikrlash orqali qanday keladi. J.Piaget bolaning intellektual rivojlanishini asos deb hisoblaydi aqliy rivojlanishning boshqa jihatlarini. Uning fikricha, rivojlanish axloq kognitiv qobiliyatlar bilan chambarchas bog'liq. Har qanday axloqiy baho berish uchun bola aqliy fikrlash qoidalarini o'rganishi kerak. J.Piaget birinchilardan bo'lib axloqiy rivojlanishni o'rgangan, keyinchalik bu ishni L.Kolberg davom ettirgan. L.Kolbergning axloqiy rivojlanish davriyligi ham turli yoshdagi bolalarning bilish imkoniyatlari bilan bog'liq

bo'lsa-da, inson aqliy rivojlanishining faqat bir tomoniga taalluqlidir. Bu tushunchalar insonning kognitiv rivojlanishini o'smirlik davriga borib taqaladi, bu funktsiya bu vaqtda yetuklik darajasiga yetgan deb hisoblanadi. Biroq, aqlli Insonning aqliy rivojlanishi butun hayot aylanish jarayonida davom etadi va o'zgaradi. Ushbu xulosa mahalliy va xorijiy psixologiya tadqiqotlari natijalari bilan tasdiqlangan. Shaxsiy rivojlanishga alohida e'tibor beriladi. Jahon olimlar (K.A.Abulxanova-Slavskaya, B.G.Ananyev, L.I.Antsiferova, G.O.Ball, I.D.Bex, A.A.Bodalev, L.S.Vigotskiy, I.A.Zyazyun, E.I.Isaev, I.S.Kon, V.G.Kremen, V.A.Kudin, A.N.Leontyev, V.A.Lofovoy, A.S.Makarenko, S.L.Rubinshteyn, V.A.Suxomlinskiy va boshqa ko'plab olimlar). S.L.Rubinshteyn shaxsni ongning tashuvchisi deb hisoblaydi va birinchi navbatda, dunyoga munosabat. Shu bilan birga, ong u uchun shaxsning ushbu munosabatni rivojlantirish, ya'ni ma'lum bir pozitsiyani egallash qobiliyati sifatida namoyon bo'ladi [10]. Bu, uning tushunchasiga ko'ra, shaxsning asosiy funktsiyasidir. U rivojlanish tamoyilini psixik jarayonlarni tushunish bilan bog'liq holda shakllantirib, asosiysi ularning shaxsiy asosi ekanligini, psixik hodisalarni bir butunlikka birlashtirib, rivojlanishiga shaxsiy yo'nalish berishini ta'kidladi. Keyin u ong va faoliyatning birligi tamoyilini ishlab chiqdi: shaxs ongi faoliyatda (boshqa psixik jarayonlar kabi) namoyon bo'ladi va unda rivojlanadi.

Shunday qilib, rivojlanishning mohiyatini tushunish uning bir qator bosqichlardan o'tishi bilan emas, balki shaxsni anglatuvchi tizimning ishlashi bilan bog'liq edi. S.L.Rubinshteyn determinizm tamoyilini tashqi sharoitlar orqali ichki sharoitlarning sinishi sifatida shakllantirdi va shaxsiyat rivojlanishida ichki "mantiq" mavjudligini, ya'ni uning nafaqat tashqi ta'sirlarga nisbatan tanlanishini, balki "o'zini

o'zi "ajralish" qobiliyatini ham isbotladi. "tashqi holatlar mantig'i", ularga nisbatan munosabatga qarab o'zini o'zi belgilash. Shunday qilib, S.L.Rubinshteynning shaxsiyatni rivojlantirish tamoyili bosqichma-bosqich rivojlanish, funktsional rivojlanish va shaxsning o'ziga xos ichki rivojlanishi naqshlarini birlashtirdi. O'zining "Inson va dunyo" asarida u hayot yo'li mavzusining toifasini kiritadi, bu shaxsiyat rivojlanishining yuksalish xarakterini tushunish va uni takomillashtirish istiqbollari ochadi.

Shaxs rivojlanishining ob'ektiv qonuniyatlarini ochib berishga katta hissa qo'shgan B.G.Ananyev, u butun dunyo psixologiyasiga xos bo'lgan (va ayniqsa sovet psixologiyasi - mafkuraviy sabablarga ko'ra) shaxsni rivojlantirishda bolalikning rolini mutlaqlashtirishni yengishga muvaffaq bo'ldi. Olimlarning ayniqsa bolaning shaxsiyatini rivojlantirishga qaratilgan konsentratsiyasi. U kattalar shaxsini rivojlantirish masalasini ko'tardi va S.L.Rubinshteyn kabi hayot yo'lining rolini ta'kidladi bu rivojlanishning maxsus traektoriyasi. "Kamolot" tushunchasidan shaxsga nisbatan foydalanish, B.G.Ananyev (D.Berrendan keyin) erta yetuklik, haqiqiy yetuklik va kech yetuklik bosqichlarini farqladi. Shu bilan birga, u hayot yo'lini tarixiy voqealar, ta'lim usullari, turmush tarzidagi o'zgarishlar bilan belgilanadigan fazalarga ajratadi va uni ontogenetik rivojlanishning yosh bosqichlari bilan mos keladi, deb hisoblaydi. B.G.Ananyev uning umumiy xususiyatini turli psixik funktsiyalarning notekis rivojlanishi deb hisoblaydi. Bu yondashuv, ma'lum ma'noda, L.Kolbergning konseptsiyasiga qarshi bo'lib, u insonning kognitiv rivojlanishi axloqiy rivojlanish bilan bog'liq holda doimo etakchilik qiladi va shu bilan turli shaxslarning rivojlanish yo'llarining haqiqiy murakkabligi va o'zgaruvchanligini istisno qiladi.

Bundan tashqari, B.G.Ananyev davrlashtirish uchun asos sifatida faoliyatning etakchi turini ajratib ko'rsatishga qarshi chiqdi. U izchillik tamoyiliga emas, balki bir vaqtdalik printsiptga asoslanadi, deb hisoblagan: bilish va faoliyat sub'ektlari bir vaqtning o'zida paydo bo'ladi. Shuni ham ta'kidlash kerakki, u sub'ekt toifasi bo'yicha u shaxsning takomillashuvini yoki uning hayot yo'lini tashkil qilishni belgilamagan, ammo bu kontseptsiya yordamida u bilishning o'ziga xos xususiyatlarini faoliyatning o'ziga xos xususiyatlaridan ajratgan.

Shunday qilib, rivojlanish olimlar tomonidan tobora murakkablashib borayotgan inson faoliyati natijasi sifatida qaraladi, bu davrda u yangi munosabatlarga kirishadi, tajriba to'playdi, motivlar, baholar va munosabatlarni shakllantiradi. Shaxs va uning fazilatlari rivojlanadi motiv bilan qo'zg'atilgan va amalga oshirish usuli hayot sharoitlariga bog'liq bo'lgan harakatlar orqali amalga oshiriladigan faoliyatda namoyon bo'ladi. Rivojlanish faoliyatdan tashqarida mavjud emas. Bolaning aqliy rivojlanishi haqida gapirganda, olimlar etakchilikni ajratib ko'rsatishadi asosiy ruhiy yangi shakllanishlar manbai sifatida faol faoliyat. Shaxsning rivojlanishi bola turli xil motivlarga bo'ysunishi va eng muhimini tanlashi bilan bog'liq. Uzoq vaqt davomida uning xatti-harakati situatsionlik va impulsivlik bilan ajralib turadiganligi sababli, motivlarni tanlash muammosi faqat maktabgacha yoshda ko'tariladi. D.B.Elkonin va A.N.Leontyevlarning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, bolaning faoliyati uning rivojlanishi jarayonida sifat jihatidan o'zgaradi, bu inson rivojlanishining ushbu murakkab yo'lining aqliy va shaxsiy yo'li bilan bir qatorda uchinchi qatorni ifodalaydi. D.B.Elkonin, erta bolalik davrida bolaning ob'ektiv harakatining o'zgarishini (uni kattalar bilan birgalikda bajarish, shu jumladan kuzatish va sinovdan o'tkazish)

doimiy ravishda hisobga olgan holda, nafaqat rivojlanishning ijtimoiy holatida, balki ob'ektiv harakatning o'zida ham o'zgarishlarni qayd etadi. O'yinda, o'qishda (o'qitishda) bolaning faolligi ongliklik, maqsadga muvofiqlik, motivlar va maqsadlar o'rtasidagi o'zboshimchalik bilan bog'liqlikni o'rnatish va faoliyatning operatsion tomonining murakkabligini oshirish nuqtai nazaridan takomillashtiriladi [20]. Shaxsan, shuningdek, bolaning intellektual rivojlanishi beixtiyorlik, impulsivlik, xulq-atvor reaksiyalari va umuman xatti-harakatlarning situatsion xususiyatidan uning o'zboshimchalik va sozlanishiga o'tadi. Bu tendensiya bolaning o'z xatti-harakatlarini boshqarish, ongli ravishda maqsadlar qo'yish, ularga erishish yo'llarini ataylab izlash va topish, qiyinchilik va to'siqlarni engib o'tish qobiliyatida namoyon bo'ladi. O'zboshimchalik va o'z-o'zini tartibga solish aqlning asosiy yo'nalishidir bolaning aqliy va shaxsiy rivojlanishi. Xulq-atvorning o'zboshimchaligi tashqi tartibga solishdan o'z-o'zini tartibga solishga bosqichma-bosqich o'tishga asoslanadi. Bu, ayniqsa, aniq tendentsiyani tashqi nazorat va baholashdan kelib chiqadigan o'z-o'zini nazorat qilishni shakllantirish jarayonida kuzatish mumkin. Rivojlanish psixologiyasining ushbu qoidalari tajribali o'qituvchilar tomonidan maktab o'quvchilarining bilimlarini monitoring qilish va baholashni tashkil qilishda doimo hisobga olinadi. Tashqi tomondan ichki, o'qituvchi tomonidan tashkil etilgan faoliyatdan ularni o'quvchi tomonidan o'z-o'zini tashkil qilishgacha - bu o'quvchining shaxsiy rivojlanishi va o'zini o'zi rivojlantirishning asosiy yo'lidir. Rossiyalik olimlar bunday psixologik mexanizmlarni taklif qilishdi rivojlanishning past darajasi. Birinchidan, bu V.A.Petrovskiy va A.G.Asmolovlar tomonidan tasvirlangan "suprasituatsion faoliyat" hodisasidir [16]. Uning mohiyati super-vazifalarni

shakllantirish va amalga oshirishda yotadi, qachonki odam bu erda to'xtamaydi va natijani yanada yaxshilashga harakat qiladi. Ikkinchidan, bu A.N.Leontyev [89] tomonidan tasvirlangan "maqsadga o'tish motivi" mexanizmi. Bu shundan iboratki, ilgari umumiy rejaga bo'sungan faoliyat (harakat) qismi mustaqil ma'noga ega bo'lib, alohida faoliyatga ajratiladi. Buyuk rus psixologi L.S.Vigotskiy bolaning intellektual istiqbollarini baholab, "proksimal rivojlanish zonasi" tushunchasini kiritdi [40]. Bu bola mustaqil ravishda bajara olmaydigan, lekin kattalar yordamida muvaffaqiyatli hal qiladigan vazifalar sohasi. Shuning uchun, shaxsiyat psixologiyasida olimlar rivojlanish istiqbollarini o'rganadilar, bu insonning yo'nalishlari, umidlari va hayot rejalarida ifodalanishi mumkin. Mashhur nemis psixologi K.Lyuvn harakatlantiruvchi kuchlar sifatida ob'ekt-situatsion mazmunga ega bo'lmagan kvazi ehtiyojlarni (masalan, tugallanmagan harakatni bajarish uchun zarur bo'lgan ehtiyojlarni) aniqladi. Ular uzoq vaqt davom etishlari, sa'y-harakatlarni safarbar qilish va insonning hayot yo'lini tashkil qilishlari mumkin. Zamonaviy olimlar S.L.Rubinshteynning faoliyatdagi shaxsning rivojlanishi haqidagi klassik formulasiga aniqlik kiritdilar. U hech qanday faoliyatda rivojlanmaydi va uni amalga oshirishda hech qanday faoliyat darajasi bilan emas. K.A.Abulxanova, T.N.Berezinalar faoliyat, unga bo'lgan qiziqish va tegishli qobiliyatlarga ehtiyoj paydo bo'lganda, faoliyat o'zini namoyon qiladi, deb belgiladilar. Faoliyatni ifodalaydi faoliyat, muloqot, bilishga bo'lgan ehtiyoj; Har bir shaxs turi uchun faoliyat o'lchovi, uning darajasi va tabiati har xil. Shuning uchun faoliyatga qo'shilish usuli va uni turli odamlarda amalga oshirish jarayonida faoliyat darajasidagi farqlarni tushunish mumkin [3]. Shu paytgacha biz asosan rivojlanishning ichki shartlari haqida gapirib keldik. Biroq, ularning mavjudligi rivojlanish

mo'ljallangan yo'lda sodir bo'lishini anglatmaydi. Tashqi sharoitlar va muhit o'zgarishi mumkin, bu esa shaxsning moslashish mexanizmlarini uyg'otadi. Shaxs - bu doimiy o'zgaruvchan muhitga moslashish natijasida belgilanadigan va o'zgarib turadigan o'ziga xos tuzilishga barcha insoniy xususiyatlarning sintezi. So'nggi yillardagi mahalliy va xorijiy asarlarda shaxsiyatni rivojlantirish kontseptsiyasi endi moslashishga qarshi emas, bu, aftidan, shaxsning yaxlitligi va uning o'zini o'zi amalga oshirishning turli o'lchovlarining ajralmasligining tarixiy tan olinishi. Hayot yo'lini tavsiflashning psixologik ko'lamini o'zgartirish orqali moslashishni rivojlanishning o'zi va shaxsiy o'sishdan ajratish mumkin. Shunday qilib, hayotdagi burilish nuqtalari shaxsga kuchliroq, uzoqroq va doimiy ta'sir ko'rsatadi va ularni shaxsiy o'sish daqiqalari deb hisoblash mumkin. Yangi fan sohasini aniqlash - ijtimoiy pedagogika Rus psixologiyasida sotsializatsiya, ta'lim va rivojlanish jarayonlarini tavsiflovchi eksperimental ma'lumotlarni tahlil qilish va umumlashtirish A.A.Rean va L.Kolominskiyga moslashish va rivojlanish o'rtasidagi uzluksiz bog'liqlik haqida gapirishga imkon berdi. Mualliflar ijtimoiy moslashuv jarayonini nafaqat faol adaptiv jarayon sifatida, balki faol rivojlanish jarayoni deb hisoblashadi. Shuning uchun moslashish va shaxsiy rivojlanish hodisalari bir-birini to'ldiradi, o'z-o'zini amalga oshirishning turli yo'nalishlarini shakllantiradi [13]. S.K.Nartova-Bochaver o'zining ko'rib chiqish ishida moslashuv jarayonlari va shaxsiy rivojlanish o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ta'kidlaydi [12]. Agar bolaning rivojlanishi tabiiy boyitish bilan bog'liq bo'lsa hayot tajribasi, keyin kattalar shaxsi savol ochiq qoladi. Ehtimol, insonning murakkabligi odatda erta yoshlik bilan cheklanganmi? Mashhur shaxs psixologiyasi nazariyotchisi L.I.Antsyferova bu savolga keskin salbiy

javob beradi - bu o'zini kelajakka doimiy ravishda ekstrapolyatsiya qiladigan va kelajakni hozirgi kunga loyihalashning asosiy usuli hisoblanadi. Shaxsning shaxs sifatida haqiqiy mavjudligi sohasi "uning o'zidan tashqariga chiqish doirasi" [4] demakdir.

O'z-o'zidan, zarur va maqsadga muvofiq bo'lgan chegaralardan tashqariga chiqish, insonning "ma'naviy" yoki muhim xususiyati mavjudligi tufayli mumkin. U turli darajalarda amalga oshirilishi mumkin: individual vaziyat doirasida ham, insonning hayotiy sayohati miqyosida ham. Ammo bu jarayon har doim shaxsning motivatsion-ehtiyoj sohasiga ta'sir qiladi, bu esa rivojlanayotgan faoliyatga turtki beradi. Rivojlanish nuqtai nazaridan, ayniqsa, istiqbolli bo'lganlar funktsional motivlar, ya'ni o'zlarida faoliyat yuritish motivlari. Rivojlanish manbalaridan biri taassurotlarga, yangi ma'lumotlarga bo'lgan ehtiyoj bo'lishi mumkin, bu ham to'yib bo'lmaydiganlar toifasiga kiradi, tobora ko'proq faollikni rag'batlantiradi.

Insonni inson tomonidan bilish va tushunish muammosi ham tadqiqotchilarni katta qiziqish uyg'otadi. S.K.Nartova-Bochaver bir shaxs tomonidan boshqasini tushunishning bir necha bosqichlarini belgilaydi:

1. Bu vaqt davomida odam tomonidan to'plangan sodda kundalik tajriba o'z hayoti. Bunday holda, voqelikni anglashning asosiy mexanizmi assimilyatsiya hisoblanadi: inson nima sodir bo'layotganini bir vaqtlar o'zi bilan sodir bo'lgan narsaga mos ravishda idrok qiladi va tushuntiradi.

2. Bu umumlashtirishlar asosida olingan psixologik bilimlar, boshqa odamlar, xususan, professional psixologlar tomonidan yaratilgan. Bu orqali erishilgan boshqa shaxsni tushunish odamlarni bilishning umumlashtirilgan va shaxsiy tajribasini kiritish [11].

Bilim va tushunish voqelikni anglashning tubdan farqli darajalaridir. Bilim ma'no bilan ishlaydi; Bu axborotning ko'payishi, qandaydir yangi ma'lumotlarning kashf etilishi. Fikrlashning eng yuqori darajasi bo'lgan tushunish, shaxsiy tajriba natijasida bilim, assimilyatsiya va muhrlashda aks ettirilgan vaziyatni tushunishni anglatadi. Bu bilim bilan o'zaro ta'sir qilish jarayonida ma'noning shakllanishi. Tushunish o'z-o'zidan ham, boshqa odamda ham o'zgarish bilan birga keladi. Qabul qiluvchi faol va jonli shaxslararo muloqotda doimo mavjud bo'lgan fikr-mulohazalar orqali taassurotni to'g'rilashi mumkin. Ushbu mexanizmning ma'nosi shundaki, aloqada mavjud bo'lgan har qanday ma'lumot, go'yo ikki baravar ko'payadi, muloqot ishtirokchilarining shaxsiy pozitsiyalariga qarab boshqa semantik soylarni oladi. Qayta aloqa mexanizmi bo'lmasa, odamni shaxs tomonidan tushunish mumkin bo'lmaydi, chunki ular o'rtasidagi muloqot odamlar bilan muloqot qilishning qarama-qarshi harakati bo'lib, ular davomida ular nafaqat bir-biriga ta'sir qiladi, balki o'zlarini ham o'zgartiradi. Shaxsiy rivojlanish progressiv yoki regressiv bo'lishi mumkin. Progressiv rivojlanish uning takomillashishi va yuqori darajaga ko'tarilishi bilan bog'liq. Bunga bilim va ko'nikmalarning o'sishi, malaka oshirish, ta'lim va madaniyat, ehtiyoj va qiziqishlarning ortishi, hayot doirasining kengayishi, faoliyat shakllarining murakkablashishi va boshqalar yordam beradi. Regressiv rivojlanish, aksincha, insofning tanazzulida namoyon bo'ladi. shaxs sifatida bo'linish. Bu yerda ehtiyoj va

manfaatlarning «torayishi» asosida shaxs o'zining avvalgi ko'nikmalari, bilim va ko'nikmalarini yo'qotadi, uning malakasi va madaniyati darajasining pasayishi, faoliyat shakllarining soddalashishi va hokazo. shaxs va uning ichki dunyosi shu tarzda sizning chegaralaringizni kengaytirib, uzoqlashtirishi va qashshoqlashishi mumkin. Shaxsning rivojlanishi jarayonida ba'zi fazilatlar unga keladi, orttiriladi, uning tuzilishida o'z o'rnini egallaydi, boshqalari tark etadi, ahamiyatini yo'qotadi, boshqalari qoladi, ko'pincha o'zini yangi, ba'zan kutilmagan tomondan ochib beradi. Bunday o'zgarish doimiy ravishda paydo bo'lib, o'rnatilgan qadriyatlar va o'rnatilgan stereotiplarni qayta baholashga olib keladi. Inson rivojlanishiga asab tizimining plastikligi yordam beradi: zaif funktsiyalar kuchlilar bilan qoplanishi mumkin (zaif xotira - kognitiv faoliyatning yuqori tashkil etilishi); qarama-qarshiliklarni (ehtiyotlar va ularni qondirish imkoniyatlari, bolaning imkoniyatlari va jamiyat talablari o'rtasidagi, u o'z oldiga qo'ygan maqsadlar va ularga erishish shartlari va boshqalar o'rtasidagi), faoliyat (o'yin, mehnat, o'qish) orqali hal qilish. Hozirgi vaqtda rivojlanish psixologiyasi psixologiyaning mustaqil sohasi sifatida allaqachon paydo bo'lgan. Biroq, har bir nazariya tomonidan aniqlangan rivojlanish jihatlarining o'ziga xosligi tufayli, uni talqin qilish metodologiyalaridagi farq haqida gapirmasa ham, kontseptualizatsiyaning o'ziga xosligi tufayli rivojlanish nazariyasi va uning voqeligi etarli darajada integratsiyalanmaganligicha qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Abramova G. S. Vozrastnaya psixologiya: Uchebnik dlya studentov vuzov. Psixologicheskiy jurnal. Yekaterinburg.2001. – № 5. – S. 44-50.
2. Abulxanova-Slavskaya K.A. Deyatelnost i psixologiya lichnosti. – M: Nauka, 1980.– 334 s.
3. Abulxanova-Slavskaya K.A. Psixologiya i soznaniye lichnosti (Problemi metodologii, teorii i issledovaniya realnoy lichnosti). M: MPSI; Voronej:NPO MO DEK, 1999. – 224 s.

4. Agapov V. S. Stanovleniye Ya-konsepsii lichnosti: teoriya i praktika. – M: Institut molodeji, 1999. – 164 s.
5. Azarov Yu. P. Student: vozmojnosti lichnostnogo rosta. – M: Vissheye obrazovaniye. – 2002. – № 1. – S. 5-57.
6. Amonashvili Sh.A. Lichnostno-gumannaya osnova pedagogicheskogo protsessa. Tekst. – Minsk : Universitetskoye, 1990. S. 560 s.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Rahmonova Feruza Istamovna

Buxoro davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi,

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

SHAXS IJTIMOYILASHUVI SHAROITIDA DINIY E'TIQOD ETERMINANTLARINING O'RNI

Rahimov Uchqun Alimbayevich
Buxoro davlat universiteti, Buxoro shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Shaxs ijtimoiylashuvi sharoitida diniy e'tiqod deteminantlarining o'rni zamonaviy jamiyatda shaxsning qadriyatlari, dunyoqarashi va xulq-atvorining shakllanishida muhim ahamiyatga ega. Ushbu maaqola turli ijtimoiy omillar va diniy e'tiqodlarning shaxs ijtimoiylashuviga qanday ta'sir ko'rsatishini tahlil qilishga qaratilgan. Ijtimoiylashuv jarayonida shaxsning diniy e'tiqodi unga o'z ijtimoiy guruhiga tegishli bo'lish hissini beradi, ijtimoiy me'yor va qoidalarni o'zlashtirishga yordam beradi.

MAQSAD: Diniy e'tiqoning shaxs ijtimoiylashuviga ta'sirini o'rganish va tahlil qilish.

MATETIALLAR VA METODLAR: Diniy e'tiqod shaxsga ijtimoiy birlik va jamoaviylik hissini beradi, shuningdek, axloqiy qadriyatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, u stress va qiyinchiliklarni yengishda psixologik barqarorlikni ta'minlovchi muhim resurs hisoblanadi. Shaxs o'z diniy e'tiqodlari orqali o'zini jamiyatning bir qismi sifatida his qiladi, ijtimoiy aloqalarni mustahkamlaydi va hayotiy maqsadlarini belgilaydi. Shunday qilib, ijtimoiylashuv jarayonida diniy e'tiqodning o'rni shaxs va jamiyat o'rtasidagi murakkab munosabatlarni o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi.

XULOSA: Diniy e'tiqod shaxsning hayotiy yo'lini va ijtimoiy o'rnini belgilashda, shuningdek, ijtimoiy muhit bilan integratsiyalashishda muhim rol o'ynaydi. Shuning uchun, shaxsning ijtimoiylashuvi va diniy e'tiqod o'rtasidagi o'zaro aloqani o'rganish, turli ijtimoiy kontekstlarda uning ta'sirini chuqurroq anglashga yordam beradi.

Kalit so'zlar: e'tiqod, moslashuvchanlik, ishtimoiylashuv, sotsial muhit, xulq-atvor, jamiyat, individuallik.

РОЛЬ ДЕТЕРМИНАНТ РЕЛИГИОЗНЫХ УБЕЖДЕНИЙ В УСЛОВИЯХ ЛИЧНОЙ СОЦИАЛИЗАЦИЯ

Рахимов Учкун Алимбаевич
Бухарский государственный университет, г. Бухара

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: Роль детерминант религиозных убеждений в социализация личности важна в формировании ценностей, мировоззрения и поведения человека в современном обществе. Целью данной статьи является анализ того, как различные социальные факторы и религиозные убеждения влияют на социализацию человека. В

процессе социализация религиозная вера человека дает ему чувство принадлежности к своей социальной группе, помогает усвоить социальные нормы и правила.

ЦЕЛЬ: Изучить и проанализировать влияние религиозных убеждений на социализацию человека.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Религиозная вера дает человеку чувство социального единства и общности, а также служит формированию нравственных ценностей. В то же время это важный ресурс, обеспечивающий психологическую устойчивость в преодолении стрессов и трудностей. Через свои религиозные убеждения человек чувствует себя частью общества, укрепляет социальные связи и определяет свои жизненные цели. Таким образом, роль религиозных убеждений в процессе социализация имеет большое значение при изучении сложных отношений между личностью и обществом.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Религиозная вера играет важную роль в определении жизненного пути и социального положения человека, а также в интеграция с социальной средой. Поэтому изучение взаимодействия социализация человека и религиозной веры помогает понять ее влияние в разных социальных контекстах.

Ключевые слова: вера, адаптивность, взаимодействие, социальная среда, поведение, общество, индивидуальность.

ROLE OF DETERMINANTS OF RELIGIOUS BELIEFS IN THE CONDITIONS OF PERSONAL SOCIALIZATION

Rahimov Uchkun Alimbayevich
Bukhara State University, Bukhara city

Annotation.

INTRODUCTION: The role of determinants of religious belief in the socialization of a person is important in the formation of values, outlook and behavior of a person in modern society. This article is aimed at analyzing how various social factors and religious beliefs influence the socialization of a person. In the process of socialization, a person's religious faith gives him a sense of belonging to his social group, helps him learn social norms and rules.

GOAL: To study and analyze the influence of religious belief on the socialization of a person.

MATERIALS AND METHODS: Religious belief gives a person a sense of social unity and community, and also serves to form moral values. At the same time, it is an important resource that provides psychological stability in overcoming stress and difficulties. Through his religious beliefs, a person feels like a part of society, strengthens social ties and defines his life goals. Thus, the role of religious belief in the process of socialization is of great importance in the study of complex relations between the individual and the society.

CONCLUSION: Religious faith plays an important role in determining the life path and social position of a person, as well as in integration with the social environment. Therefore, studying the interaction between the socialization of a person and religious belief helps to understand its influence in different social contexts.

Key words: faith, adaptability, interaction, social environment, behavior, society, individuality.

Shaxs ijtimoiylashuvi sharoitida diniy e'tiqod determinantlarining o'рни zamonaviy sotsiologiya, psixologiya va dinshunoslik fanlarining dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Ijtimoiylashuv - bu shaxsning jamiyatdagi turli ijtimoiy munosabatlarni, madaniy qadriyatlarni, ijtimoiy me'yor va qoidalarni o'zlashtirish jarayoni bo'lib, unda diniy e'tiqod muhim ta'sir ko'rsatadi. Diniy e'tiqod shaxsning dunyoqarashini, xulq-atvor me'yorlarini va ijtimoiy identifikatsiyasini shakllantiruvchi asosiy omillardan biri bo'lib, u shaxsning ijtimoiy muhitga moslashish jarayonida o'z aksini topadi.

Diniy e'tiqod shaxsga ijtimoiy birlik va jamoaviylik hissini beradi, shuningdek, axloqiy qadriyatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, u stress va qiyinchiliklarni yengishda psixologik barqarorlikni ta'minlovchi muhim resurs hisoblanadi. Shaxs o'z diniy e'tiqodlari orqali o'zini jamiyatning bir qismi sifatida his qiladi, ijtimoiy aloqalarni mustahkamlaydi va hayotiy maqsadlarini belgilaydi. Shunday qilib, ijtimoiylashuv jarayonida diniy e'tiqodning o'рни shaxs va jamiyat o'rtasidagi murakkab munosabatlarni o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shaxs ijtimoiylashuvi sharoitida diniy e'tiqod determinantlarining o'рни mavzusida adabiyotlar tahlili turli olimlarning qarashlari va tadqiqotlariga asoslanadi. Ushbu mavzu, ayniqsa, sotsiologiya, psixologiya va dinshunoslik fanlarida keng muhokama qilingan va ko'plab nazariy va empirik tadqiqotlar olib borilgan.

Avvalo, Emile D. (1912) diniy e'tiqodning jamiyatda ijtimoiy tartibni saqlash va shaxsni jamoaga bog'lashdagi ahamiyatini ta'kidlaydi. Uning "Diniy hayotning elementar shakllari" asarida dinning ijtimoiy funksiyalari, jumladan, shaxsga jamiyatning ma'naviy me'yorlarini singdirishdagi roli keng yoritilgan. Durkheim diniy e'tiqodni ijtimoiy birdamlik

va jamoaviy ongni shakllantiruvchi kuch sifatida ko'rib, uning shaxsning ijtimoiylashuviga bo'lgan ta'sirini chuqur tahlil qilgan.

Maks Veber (1920) esa diniy e'tiqodning iqtisodiy va ijtimoiy hayotdagi o'rnini o'rganib, uning shaxsiy maqsad va motivatsiyalarga qanday ta'sir ko'rsatishini tushuntiradi. Weberning "Protestant etikasi va kapitalizm ruhi" asarida dinning shaxsiy xulq-atvoriga va iqtisodiy faoliyatga ta'siri haqida nazariy tushunchalar keltirilgan. Uning tadqiqotlari diniy e'tiqodning shaxsiy motivatsiyani shakllantirish va ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishdagi rolini ochib beradi.

Peter L. (1967) dinning ijtimoiy qurilish jarayonidagi o'rnini o'rganib, uning shaxsning ijtimoiy identifikatsiyasini shakllantirishdagi ahamiyatini ta'kidlaydi. Bergerning "Muqaddas o'rnatma" asari dinning insonning dunyoqarashini va ijtimoiy haqiqatni tushunish tizimini qanday shakllantirishini ko'rsatadi. U dinning shaxsning ijtimoiylashuvi jarayonida hayotiy voqealarni ma'noli qilib berishdagi rolini izohlaydi.

Psixologik nuqtai nazardan, Ollport (1950) shaxsning diniy e'tiqodi va xulq-atvori o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganib, dinning ichki (intrinsik) va tashqi (ekstrinsik) motivlari haqida fikr bildiradi. Allportga ko'ra, ichki motivlar shaxsning ma'naviy ehtiyojlaridan kelib chiqib, uning ichki tinchlik va ma'naviy o'sishini ta'minlaydi, tashqi motivlar esa ijtimoiy maqom yoki manfaat olish maqsadida yuzaga keladi. Bu yondashuv shaxsning diniy e'tiqodi uning ichki va ijtimoiy motivatsiyasini qanday shakllantirishini tushuntirishga yordam beradi.

Rodney Stark va Uilliam S. (1987) esa dinning shaxsiy va jamoaviy hayotdagi funksiyalarini o'rganib, diniy e'tiqodning psixologik va ijtimoiy ehtiyojlarni qondirishda qanday xizmat qilishini tahlil

qiladilar. Ularning "Diniy hayot sotsiologiyasi" asarida dinning shaxsiy identifikatsiya, ijtimoiy aloqalarni mustahkamlash va shaxsning ijtimoiylashuviga ta'sirini o'rganishga alohida e'tibor qaratilgan.

Charles Taylor (1989) esa zamonaviy jamiyatda diniy e'tiqodning shaxsiy va ijtimoiy hayotga ta'sirini o'rganib, shaxsning ma'naviy izlanishlari va identifikatsiyasidagi o'rnini tushuntiradi. Uning "O'zlik manbalari" asari shaxsning ma'naviy qadriyatlarini ijtimoiy kontekstda tahlil qiladi va diniy e'tiqodning ijtimoiy o'zini anglash jarayonidagi ahamiyatini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, zamonaviy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, diniy e'tiqod shaxsga jamiyatdagi turli qiyinchiliklarga moslashishda psixologik barqarorlik beradi,

ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tarmog'ini shakllantiradi va axloqiy me'yorlarni o'zlashtirishga yordam beradi. Shuningdek, diniy jamoalar shaxsning ijtimoiy aloqalarini kengaytirib, ijtimoiy birdamlikni mustahkamlaydi. Xulosa qilib aytganda, adabiyotlar tahlili diniy e'tiqodning shaxsning ijtimoiylashuv jarayoniga ta'sirini chuqur va ko'p qirrali jarayon sifatida ko'rsatadi.

Natijalar. Biz tadqiqotimizda Shaxs ijtimoiylashuvi sharoitida diniy e'tiqod determinantlarini baholash uchun psixologik testlardan biri — **Ollport va M. Ross (1967)** tomonidan ishlab chiqilgan **"Diniy e'tiqod motivlari o'lchovi"** metodikasidan foydalandik. Buning uchun 1-kurs 30 nafar hamda 3- kurs 30- nafar umumiy hisobda 60 nafar respondentni jalb qildik.

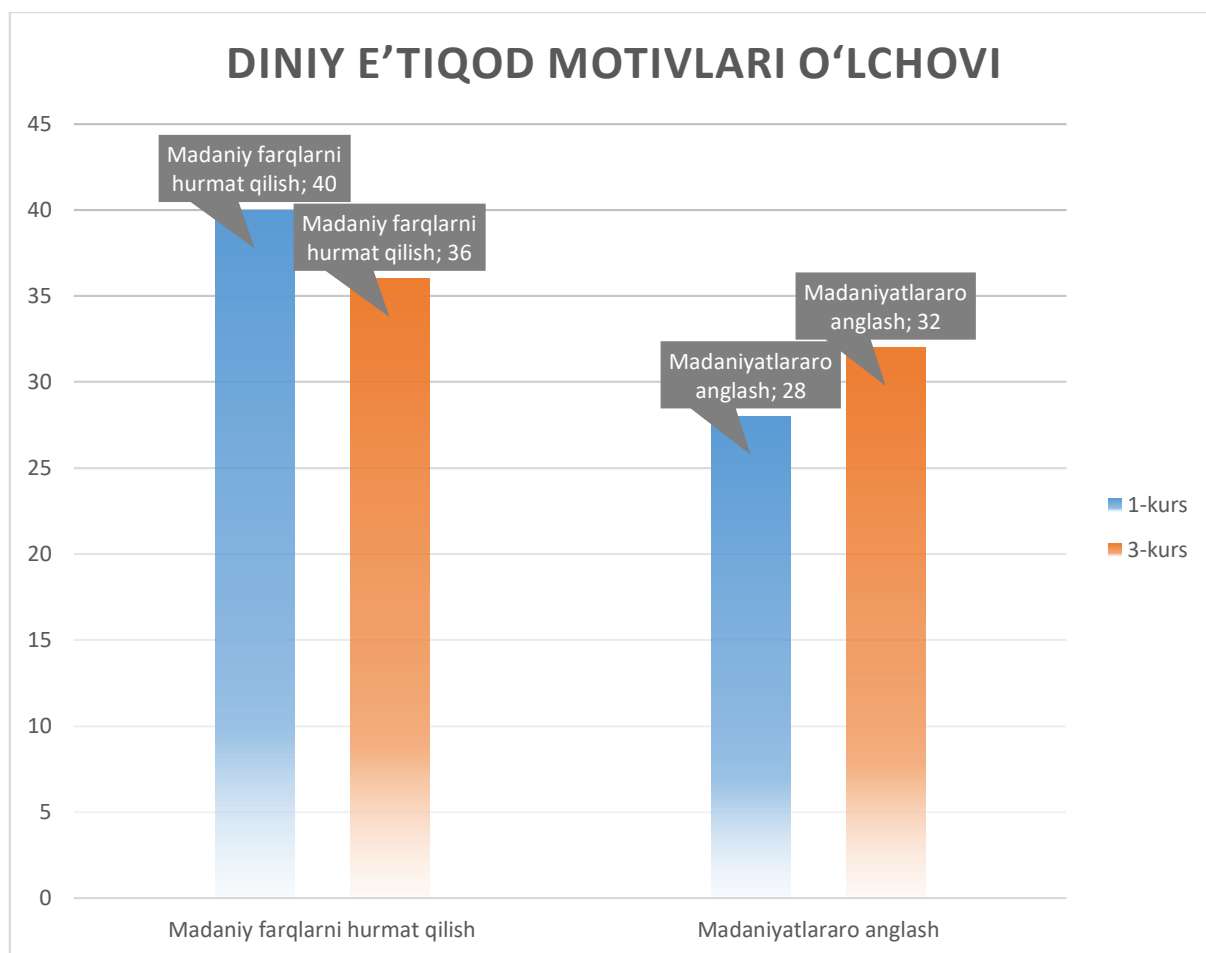
Metodikadan olingan statistik natijalar natijalar

Shkalalar	1-kurs N- 30		3-kurs N- 30		Student t test natijalari	P qiymat natijalari
	M	Σ	M	Σ		
Ichki diniy motivlar (Intrinsik motivlar)	40	2,7	36	2,6	2,6	0,02
Tashqi diniy motivlar (Ekstrinsik motivlar)	28	2,6	32	2,2	-2,3	0,04

Izoh: M – o'rtacha qiymat;
 Σ – standart xatolik;
 $p \leq 0,05$; $p \leq 0,001$; $p \leq 0.0001$

"Ichki diniy motivlar" (Intrinsik motivlar) 1-kurs talabalarida 3- kurs talabalariga nisbatan yuqori natijani ko'rsatdi ($t=2,6$; $p=0,02$). 1-kurs talabalarining ko'pchiligi universitet muhitiga yangi moslashayotgan bo'ladi va ular ko'pincha

ijtimoiy o'rtnashuv, yangi do'stlar orttirish va ijtimoiy qabul qilinish ehtiyojini sezadi. Shuning uchun ular diniy tadbirlarga ko'proq ijtimoiy manfaatlar, obro'-e'tibor yoki yangi muhitda qabul qilinish uchun qatnashishi mumkin. Bu motivlar tashqi omillar bilan bog'liq bo'lib, talabalarning ijtimoiy muhitga moslashishga intilishlarini ko'rsatadi.

“Tashqi diniy motivlar” (Ekstrinsik motivlar) 3- kurs talabalarida anisbatan yuqori natijani ko’rsatdi ($t=-2,3$; $p=0,04$). Ular universitet hayotida ko’proq tajriba orttirgan va shaxsiy ma’naviy qadriyatlarini shakllantirib ulgurgan bo’ladi. 3-kurs talabarlari o’z e’tiqodlarini ichki ma’naviy ehtiyoj sifatida qabul qilishga ko’proq moyil bo’ladi va bu ularning diniy amallarni chuqur ma’naviy tushunchalar bilan bog’lashini ko’rsatadi. Ular dinni o’z-o’zini anglash, hayot ma’nosini izlash yoki ichki barqarorlikni ta’minlash vositasi sifatida qabul qilishadi.

Shaxs ijtimoiylashuvi sharoitida diniy e’tiqod determinantlarining o’rni muhim va ko’p qirrali jarayon bo’lib, shaxsning ma’naviy rivojlanishi, ijtimoiy munosabatlari va axloqiy qadriyatlarini shakllantirishda katta ahamiyatga ega. Diniy e’tiqod shaxsning ijtimoiy o’zini anglashini,

jamoaviy birdamlikni va ma’naviy barqarorlikni ta’minlovchi omil sifatida namoyon bo’ladi. U shaxsga jamiyatda o’z o’rnini topish, hayot ma’nosini izlash va qiyinchiliklarni yengishda psixologik qo’llab-quvvatlash manbai bo’lib xizmat qiladi.

Bunda ichki va tashqi motivlar shaxsning diniy e’tiqodga bo’lgan munosabatini belgilaydi. Ichki motivlar ma’naviy ehtiyojlar va ichki tinchlikni ta’minlashni anglatadi, tashqi motivlar esa ijtimoiy maqom, obro’ yoki manfaatga asoslangan bo’lishi mumkin. Yosh va tajribaga qarab, shaxsning diniy e’tiqodga bo’lgan munosabati o’zgarib, ijtimoiylashuv jarayonida muhim ta’sir kuchiga ega bo’ladi.

Umuman olganda, diniy e’tiqod shaxsning hayotiy yo’lini va ijtimoiy o’rnini belgilashda, shuningdek, ijtimoiy muhit bilan integratsiyalashishda muhim rol o’ynaydi. Shuning uchun, shaxsning ijtimoiylashuvi va

diniy e'tiqod o'rtasidagi o'zaro aloqani
o'rganish, turli ijtimoiy kontekstlarda uning
ta'sirini chuqurroq anglashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Max Weber - The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism, Routledge, 2010y, 320 p.
2. Peter L. Berger - The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion, Nashriyoti: Anchor Books, Yili: 1997 y, 240 p.
3. Gordon Allport - The Individual and His Religion: A Psychological Interpretation, Macmillan, 1990 y, 200 p.
4. Rodney Stark & William S. Bainbridge - A Theory of Religion, Nashriyoti: Rutgers University Press, 1987y, 343 p.
5. Charles Taylor - Sources of the Self: The Making of the Modern Identity, Harvard University Press 1989 y, 624 p.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Rahimov Uchqun Alimbayevich

Buxoro davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi,

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

MAHKUMLARNI QAYTA IJTIMOYILASHTIRISH VA MOSLASHTIRISH: TIZIMDAGI MUAMMOLAR VA ISTIQBOLLAR

Toirov Umid Usmonovich

Buxoro davlat universiteti, Buxoro shahri

Annotatsiya.

KIRISH: Maqolada axloq tuzatish muassasalarining tarbiyaviy ishlar salohiyati yoritilgan, shuningdek, sobiq mahbuslar jazoni ijro etish muassasalaridan chiqqandan keyin ijtimoiy moslashuvdagi ba'zi muammolar ta'kidlangan. Shu bilan birga, ushbu masala – huquq-tartibot idoralari tomonidan muammoni bartaraf qilishning ba'zi ijtimoiy amaliyotlariga e'tibor qaratiladi.

MAQSAD: Mahkumlarni qayta ijtimoiylashtirish va moslashtirish tizimini yanada isloh qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Ozodlikdan mahrum qilish joylarida ta'lim jarayoni mahkumlarni tuzatishning yanada kengroq jarayonining bir qismidir. Maqsad - inson, jamiyat, mehnat inson faoliyatining me'yorlari, qoidalari va an'alariga hurmat bilan munosabatda bo'lish, mahkumlarning ta'lim va madaniy darajasini oshirish. Bugungi kunda ijtimoiy-psixologik xizmatni tashkil etish va tuzatish muassasalari xodimlariga soha bo'yicha mutaxassislarni kiritish zarurligi masalasi juda dolzarb bo'lib qolmoqda. Shu sabab jazoni ijro etish tizimini takomillashtirishning asosiy maqsadi ushbu muassasalarda mahkumlar bilan turli xil axloq tuzatish - tarbiyaviy ishlarni zamon talablari asosida tashkil etishdir. Ushbu muassasalar xodimlariga ijtimoiy-psixologik xizmat ko'rsatish sohasida yuqori malakali mutaxassislarni joriy etish zarurati, shuningdek, takroriy jinoyatchilikning ko'payishi bilan bog'liq muammolarni, ayniqsa o'smirlar va yoshlar muhitida samarali ishtirok etishga yordam beradi.

XULOSA: Jazoni o'tab bo'lgach, sobiq mahkumlar bir qator muammolarga duch kelishadi. Ushbu muammolarni hal qilishda yordam berish uchun O'zbekistonda sobiq mahbuslarni reabilitatsiya qilish bo'yicha probatsiya markazlarini tashkil etishning ijtimoiy amaliyoti qo'llanilib kelinmoqda. Shuni ta'kidlash kerakki, mahkumlar bilan ishlashda asosiy rol probatsiya markazlariga tegishli, chunki idora mahkumlarni tarbiyalash va penitentsiardan keyingi kuzatuv uchun qonun hujjatlarida belgilangan vakolatlarga ega, shuningdek yaxshi ishlaydigan tizimga ega.

Kalit so'zlar. Mahkumlar, jazoni ijro etish tizimi, ta'lim va axloq tuzatish muassasalari, sobiq mahkumlarning muammolari, moslashish, qayta ijtimoiylashtirish, reabilitatsiya, yordam va qo'llab-quvvatlash.

РЕСОЦИАТСИЯ И АДАПТАТСИЯ ЗАКЛЮЧЕННЫХ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ СИСТЕМЫ

Таиров Умид Усманович

Бухарский государственный университет, г. Бухара

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье освещается воспитательный потенциал исправительных учреждений, а также освещаются некоторые проблемы социальной адаптации бывших

заклученных после выхода из мест лишения свободы. При этом обращается внимание на некоторые социальные практики данного вопроса – правоохранительные органы.

ЦЕЛЬ: Дальнейшее реформирование системы ресоциализация и адаптация заключенных.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Процесс воспитания в местах лишения свободы является частью более широкого процесса исправления заключенных. Цель – уважение норм, правил и традиций человеческой деятельности, общества, труда, повышение образовательного и культурного уровня заключенных. На сегодняшний день весьма актуальным остается вопрос организация социально-психологической службы и необходимости внедрения специалистов в этой области в штат исправительных учреждений. Поэтому основной целью совершенствования системы наказания является организatsiya различной коррекционной и воспитательной работы с заключенными этих учреждений с учетом требований времени. Необходимость познакомиться сотрудников этих учреждений с высококвалифицированными специалистами в области социально-психологической службы, а также помочь эффективно участвовать в решении проблем, связанных с ростом повторной преступности, особенно в среде подростков и молодежи.

ВЫВОД: После отбытия наказания бывшие осужденные сталкиваются с рядом проблем. Для решения этих проблем в Узбекистане используется социальная практика создания пробatsionных центров реабилитация бывших заключенных. Следует отметить, что основная роль в работе с заключенными принадлежит центрам пробация, поскольку ведомство обладает установленными законодательством полномочиями по воспитанию заключенных и постпенитенциарному контролю, а также имеет отлаженную систему.

Ключевые слова. Заключенные, уголовно-исполнительная система, образовательные и исправительные учреждения, проблемы бывших осужденных, адапtatsiya, ресоциализatsiya, реабилитatsiya, помощь и поддержка.

RESOCIALIZATION AND REHABILITATION OF PRISONERS: CHALLENGES AND PROSPECTS IN THE SYSTEM

Toirov Umid Usmonovich

Bukhara State University, Bukhara city

Annotation.

INTRODUCTION: The article highlights the educational potential of correctional institutions, as well as highlights some problems of social adjustment of ex-prisoners after leaving prisons. At the same time, attention is drawn to some social practices of this issue - law enforcement agencies.

GOAL: To further reform the system of resocialization and adaptation of prisoners.

MATERIALS AND METHODS: wider process of correction of prisoners. The goal is to respect the norms, rules and traditions of human activity, society, labor, and increase the educational and cultural level of prisoners. Today, the issue of the organization of social-psychological service and the need to introduce specialists in the field to the staff of correctional institutions remains very urgent. Therefore, the main goal of improving the system of punishment is to organize various correctional and educational activities with prisoners in these institutions based on the requirements of the time. The need to introduce highly qualified specialists in the field of socio-psychological services to the employees of these

institutions, as well as help to effectively participate in the problems associated with the increase of repeated crime, especially in the environment of teenagers and young people.

CONCLUSION: Ex-convicts face a number of challenges after serving their sentence. To help solve these problems, the social practice of establishing probation centers for the rehabilitation of ex-prisoners is being used in Uzbekistan. It should be noted that the main role in working with prisoners belongs to the probation centers, because the office has the powers established by law for the education of prisoners and post-penitentiary monitoring, and also has a well-functioning system.

Keywords. Prisoners, the penal system, education and correctional institutions, problems of ex-convicts, adjustment, re-socialization, rehabilitation, help and support.

*O*zodlikdan mahrum qilish joylarida ta'lim jarayoni mahkumlarni tuzatishning yanada kengroq jarayonining bir qismidir. Maqsad - inson, jamiyat, mehnat inson faoliyatining me'yorlari, qoidalari va an'analariga hurmat bilan munosabatda bo'lish, mahkumlarning ta'lim va madaniy darajasini oshirish. Bugungi kunda ijtimoiy-psixologik xizmatni tashkil etish va tuzatish muassasalari xodimlariga soha bo'yicha mutaxassislarni kiritish zarurligi masalasi juda dolzarb bo'lib qolmoqda. Shu sabab jazoni ijro etish tizimini takomillashtirishning asosiy maqsadi ushbu muassasalarda mahkumlar bilan turli xil axloq tuzatish - tarbiyaviy ishlarni zamon talablari asosida tashkil etishdir. Ushbu muassasalar xodimlariga ijtimoiy-psixologik xizmat ko'rsatish sohasida yuqori malakali mutaxassislarni joriy etish zarurati, shuningdek, takroriy jinoyatchilikning ko'payishi bilan bog'liq muammolarni, ayniqsa o'smirlar va yoshlar muhitida samarali ishtirok etishga yordam beradi. Jazoni ijro etish muassasalarida mahkumlar bilan olib boriladigan tarbiyaviy ishlar muammosi turli fan sohalarida faol ishlab chiqilmoqda. Jazoni ijro etish tizimining ayrim muassasalarida mahkumlar bilan tarbiyaviy ishlarda ijobiy tajriba mavjud. Mahkumlarga ijtimoiy yordam va qo'llab-quvvatlash guruhlarini mutaxassislari axloq tuzatish muassasasining manfaatdor xizmatlari bilan birgalikda quyidagilarni tuzadilar:

- har bir mahkum uchun shaxs kartasi;
- individual yordam ko'rsatish;
- mahkumlarga nafaqa va ijtimoiy ta'minot to'g'risida ma'lumot berish va maslahat berish;
- ularni ozod qilishga tayyorlash bo'yicha ishlarni tashkil etish va o'tkazish;
- ozodlikdan mahrum qilish joylaridan ozod qilinganlarga mehnat va maishiy texnika masalalarini hal qilishda yordam berish.

Amaliyot shuni ko'rsatdiki, ozodlikdan mahrum qilish joylarida psixologik va ijtimoiy faoliyatni amalga oshirish o'quv jarayonining samaradorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, mahkumlar orasida axloqiy va psixologik muhitni yaxshilashga, ularni ozodlikka muvaffaqiyatli tayyorlashga va jamiyatga yanada integratsiyalashishga yordam beradi. Shu bilan birga, shuni ta'kidlash kerakki, davlat organlari va mustaqil ekspertlarning hisob-kitoblariga ko'ra, O'zbekiston jazoni ijro etish tizimi hali mukammal emas. Davlatimizning jinoyat-ijroiya tizimini rivojlantirish bo'yicha hukumat tomonidan tasdiqlangan konsepsiyada "so'nggi yillarda mamlakatda yuz bergan jiddiy o'zgarishlarga qaramay, jinoyat-ijroiya tizimi asosan boshqa jamiyatga yo'naltirilgan eski jazoni ijro etish tizimining xususiyatlari amal qilyapti". Buning sababi shundaki, ushbu sharoitda mahkumlar jazoni ijro etish muassasasidan chiqqandan keyin ularni moslashtirish uchun muayyan ijtimoiy muammolarga duch

kelishadi. Sobiq mahbuslarning moslashish jarayonlarini o'rganish, shuningdek, ularga kundalik hayot va ish bilan ta'minlashda yordam berish qiziqish uyg'otadi. Bularning barchasi yangi jinoyatlar sodir etilishining oldini olish uchun davlatning asosiy vazifasidir. Qoida tariqasida, korxona va tashkilotlar rahbarlari bunday fuqarolarni nafaqat jinoiy kelib chiqishi va kasbiy malakasi pastligi sababli yollashdan bosh tortishadi. Bundan tashqari, ko'pchilik ish beruvchilar "sobiq mahkumlar"ga ishonmaydilar. Savol tug'iladi, yashash va yangi hayotning boshlanishi uchun moddiy mablag'larni qaerdan olish mumkin? Axloq tuzatish muassasalaridan ozod qilingan deyarli har bir kishi shunga o'xshash savolga duch keladi va jinoiy faoliyatni davom ettirishdan tashqari, ular endi javob topa olmaydilar. Ushbu toifadagi shaxslarga tegishli yordamni ko'rsatmaslik jamiyatda yangi muammolarni keltirib chiqaradi. M.I.Yenikeevaning so'zlariga ko'ra, qayta sotsializatsiya-bu shaxs tomonidan ilgari o'zlashtirilmagan yoki ijtimoiy rivojlanishning yangi bosqichida yangilangan ijtimoiy normalar va madaniy qadriyatlarni o'zlashtirish jarayoni [3]. "Qayta sotsializatsiya" tushunchasi jamiyat tomonidan jinoyat yo'liga kirgan odamlarga nisbatan qo'llaniladigan jinoiy huquqiy, jinoiy ijro etuvchi va ijtimoiy ta'sir choralari qo'llash bilan bog'liq. Shaxs tomonidan jinoiy deb topilgan ijtimoiy xavfli qilmish sodir etilganda, u ozodlikdan mahrum qilish joylariga yuboriladi. Shu bilan birga, qayta sotsializatsiya - bu takroriy xatti-harakatlarning shartlarini yo'q qilish va shaxsning jamiyat bilan ijtimoiy foydali aloqalarini tiklash uchun mo'ljallangan ma'lum bir bosqich. Ushbu jarayon davomida asotsial rollar va xatti-harakatlar yo'q qilinishi, shuningdek, ijtimoiy qadriyatlarning ijobiy namunalari mustahkamlanishi kerak. Gulagu inson huquqlarini himoya qilish loyihasining

asoschisi Vladimir Osechkinning fikricha, "mahbuslarni qayta sotsializatsiya qilish qamoqxonalarda boshlanishi kerak. U "Mahbuslarning ijtimoiylashuviga eng katta zarba qamoqxonalar, ya'ni SIZO tomonidan amalga oshiriladi, bu yerda ko'pchilik mahbuslar o'z muddatlarining katta qismini o'tkazadilar" deb tushuntiradi. Uning so'zlariga ko'ra, jazoni o'tash tizimini insonparvarlashtirish kerak - oila bilan ko'proq uchrashishga ruxsat berish, qamoqxonada ijtimoiy hayotni ta'minlash, ozodlikka chiqqandan keyin mahbuslarni moslashtirish uchun probatsiya markazlari va keng jamoatchilikning roli muhimdir. Statistika ko'ra, mahkumlarning 35-40 foizi koloniyadan chiqqanidan keyingi birinchi yilda yana jinoyat sodir etishadi. Bunday vaziyatda ajablanarli narsa yo'q, chunki ko'pchilik qamoqdan oldin yashagan salbiy muhitga qaytadi. Oiladagi alkogolizm, ijtimoiy munosabatning pastligi, ishning yetishmasligi - bularning barchasi ozod qilingan mahbuslarni huquqbuzarliklarga undaydi. Shuning uchun, bunga yo'l qo'ymaslik uchun jamiyat ularga erkin hayotga moslashishga yordam berishi kerak. Mahbus ozodlikka chiqqanda duch keladigan ikkita asosiy savol - "qaerda yashash kerak? va qaerga ishga joylashish kerak?". Axloq tuzatish muassasalarida ozodlikdan mahrum qilish jazosini o'tayotganlar yaqinlashib kelayotgan erkin hayotga oldindan tayyorgarlik ko'rishadi. Ular mehnatga, qonunga rioya qilishga, ijtimoiy hayotda ishtirok etishga to'g'ri munosabatni shakllantiradilar. Xulq-atvori va turmush tarzida sezilarli o'zgarishlar yuz beradigan mahkumlar tarkib rejimidan xalos bo'lishadi. Bundan tashqari, axloq tuzatish muassasalarida mahkumlarga turli mutaxassisliklar o'rgatiladigan kasb-hunar maktablari mavjud. Shuning uchun, agar xohlasa, odam mehnat bozorida talab qilinadigan kasbga ega bo'lib, ozodlikka chiqishi mumkin. Statistika ko'ra, sobiq

mahkumlarning qariyb 20 foizi doimiy ish joyiga ega, yana 55 foizi vaqtinchalik daromad bilan yashaydi va 25 foizi umuman qonuniy daromad manbaiga ega emas. Sobiq mahbuslarning yarmidan kamrog'i o'z uylariga ega, ko'plari qarindoshlari bilan yashaydilar va taxminan 4% ma'lum bir yashash joyiga ega emaslar. Shunisi e'tiborga loyiqlik, bu odamlarning aksariyati o'zlari ish topishni xohlamaydilar. Ba'zi ekspertlarning fikriga ko'ra, bunday odamlar o'z hayotlarini jismonan o'zgartira olmaydilar, chunki ular shaxsining buzilishi surunkali alkogolizm bilan bog'liq. Biroq, ozod bo'lganlarning ko'pchiligi yangi hayot boshlash uchun samimiy istakka ega. Ammo sobiq mahbuslar ish topishga harakat qilganda katta qiyinchiliklarga duch kelishadi. Garchi ularning aksariyati koloniyada olgan kasblariga ega bo'lishsa-da, potentsial ish beruvchilar sudlanganligi to'g'risida bilib olishlari bilanoq ularni ish bilan ta'minlashdan bosh tortishadi. Ba'zi ish beruvchilar ularda ish stajining yetishmasligidan norozi. Axir, mahbuslar ma'lum bir mutaxassislik bo'yicha o'qitilgan bo'lsalar-da, ular amaliyot o'tamaydilar, chunki koloniyada mashq qilish uchun joy yo'q [1].

Mahkumlarning ijtimoiy reabilitatsiyasini oila, sobiq hamkasblar, do'stlar bilan ijtimoiy aloqalarning uzilishi juda murakkablashtiradi. Jamiyatdan ajralgan odamlarning boradigan joyi yo'qligi ajablanarli emas. Tizimdan chiqqandan so'ng, unga qaytish juda qiyin. Ko'pincha mahkumlar shaxsini tasdiqlovchi hujjatlarni yo'qotadilar va ularsiz ish bilan ta'minlash, nafaqa olish, ijtimoiy nafaqalar, uy-joy sotib olish, ro'yxatdan o'tish, tibbiy ro'yxatdan o'tkazish mumkin emas. Ammo bunday vaziyatda ham normal hayotga yo'l mumkin. Masalan, ba'zi hududlarda ushbu toifadagi fuqarolar bilan ishlashda ma'lum yutuqlarga erishadigan ozodlikdan mahrum qilish

joylaridan ozod qilingan shaxslar uchun ijtimoiy moslashuv markazlari amaliyoti mavjud. Muassasada mehmonlarga nafaqat vaqtincha tunash, tibbiy yordam, psixologik va huquqiy yordam ko'rsatish, ishga joylashishda yordam berish, shaxsni tasdiqlovchi hujjatlarni rasmiylashtirishda yordam berish, balki birinchi navbatda ular hali ham jamiyat uchun foydali bo'lishi mumkinligiga ishonch hosil qilish va tushuntirishga harakat qilishadi. Ushbu muassasalar, shuningdek, shartli ravishda ozodlikdan mahrum qilish joylaridan ozod qilingan shaxslarning ijtimoiy moslashuviga ko'maklashadi, shu jumladan: mahkumning yashash masalasini mahalliy davlat hokimiyati organlari orqali hal qilishda, ijtimoiy himoya organlari orqali moddiy yordam ko'rsatishda, yo'qolgan hujjatlarni tiklashda, ish bilan ta'minlashda yoki qo'shimcha kasb-hunar ta'limi olishda bandlik markazi orqali, shuningdek, O'zbekiston qonunchiligi doirasida boshqa masalalarni hal qilishda [5].

Shunday qilib, ozodlikdan mahrum qilish joylaridan ozod qilinganidan keyin sobiq mahkumlarni ijtimoiy reabilitatsiya qilish va moslashtirish murakkab jarayondir. Jazoni o'tab bo'lgach, sobiq mahkumlar bir qator muammolarga duch kelishadi. Ushbu muammolarni hal qilishda yordam berish uchun O'zbekistonda sobiq mahbuslarni reabilitatsiya qilish bo'yicha probatsiya markazlarini tashkil etishning ijtimoiy amaliyoti qo'llanilib kelinmoqda. Shuni ta'kidlash kerakki, mahkumlar bilan ishlashda asosiy rol probatsiya markazlariga tegishli, chunki idora mahkumlarni tarbiyalash va penitentslardan keyingi kuzatuv uchun qonun hujjatlarida belgilangan vakolatlarga ega, shuningdek yaxshi ishlaydigan tizimga ega. Shuning uchun uning bazasida sobiq mahkumlarni moslashtirish va qayta ijtimoiylashtirish sohasida siyosat olib borish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Davlat sobiq mahkumlarni moslashtirishda faol ishtirok etishi kerak [elektronresurs].URL:http://rapsinews.ru/incident_news/20180123/281724009.html (kirish sanasi 21.04.2018).
2. Deputatlar sobiq mahbuslarni reabilitatsiya qilish bilan shug'ullanishga qaror qilishdi [elektron resurs]. - URL: <http://izvestia.ru/news/607769> (kirish sanasi 18.04.2018).
3. Yenikeev M.I. huquqiy psixologiya: universitetlar uchun darslik. - M: norma: nits infra-m, 2013 yil. 56 s.Ozodlikdan mahrum qilish joylaridan ozod qilingan shaxslarni qayta ijtimoiylashtirish va ijtimoiy moslashtirish: darslik; federal jazoni ijro etish xizmati, huquq va boshqaruv Akademiyasi. 92-kitob. - Ryazan: Rossiya FSIN Akademiyasi, 2014.
4. Z.S.Elov. Yuridik psixologiya. Darslik. Buxoro-2023 486b

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Toirov Umid Usmonovich

Buxoro davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi,

Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

umidtoirov@mail.ru

MADANIYATLARARO ALOQALAR VA IJODKORLIK: XORIJIY YONDASHUVLARNI TAHLIL QILISH

Nurimbetova Jazira Djalilxan qizi
Buxoro davlat universiteti Buxoro shahri.

Annotatsiya.

KIRISH: Maqolada madaniyatlararo o'zaro ta'sir va ijodkorlik o'rtasidagi munosabatlar mavzusi muhokama qilinadi. Ushbu mavzu bugun xorijiy psixologik tadqiqotlarda juda dolzarb bo'lib, keng yoritiladi. Ko'pgina tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, umuman olganda, madaniyatlararo aloqa ijodkorlikni rag'batlantiradi, ammo bu ta'sirni shakllantirish mexanizmini tavsiflovchi yagona model aniqlanmagan. Madaniyatlararo aloqaning ijodkorlikka ijobiy ta'sirini tushuntirishga xorijiy adabiyotlarda taqdim etilgan yondashuvlar asosida madaniyatlararo aloqaning ijodkorlikka ta'sir etuvchi omillarining to'rtta asosiy guruhi aniqlangan: yangi bilimlar va ularni qayta ishlash bilan bog'liq kognitiv omillar; geterogen jamiyatdagi o'z taqdirini o'zi belgilash va guruhlararo munosabatlar bilan bog'liq omillar; akkulturratsiya omillari; shaxs omillari kabi jihatlar tahlil qilingan.

MAQSAD: Madaniyatlararo munosabatlarni o'rganish va tahlil qilish orqali ijodkorlikmi rivojlanitirish.

MATERIALLAR V METODLAR: Tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, ijodkorlik ham reaktiv (ya'ni paydo bo'ladigan stimullarga javob beradigan), ham insoniyat evolyutsiyasining proaktiv (ya'ni yangi imkoniyatlar yaratadigan) dvigateli bo'lib xizmat qiladi. Ijodkorlik odatda muvaffaqiyat, yangilik va taraqqiyot bilan bog'liq va ijodkorlik darajasini oshirish nafaqat shaxsning farovonligini ta'minlash, balki jamiyatning muvaffaqiyatli ishlashi uchun ham muhim maqsaddir. Shu sababli, umuman mavjud ijtimoiy institutlar va xususan, oliy o'quv yurtlari, ularning an'anaviy ta'lim yo'nalishlaridan tashqari, u yoki bu tarzda o'z ishtirokchilarining ijodkorligini rag'batlantirishning dolzarb vazifasini hal qilish bilan shug'ullanadilar yoki shug'ullanishlari kerak.

XULOSA: Akkulturratsiya ikki tomonlama jarayon bo'lib, u yoki bu mamlakatda yashovchi odamlarning boshqa madaniyatlar bilan aloqasi natijasida o'zgarishi mumkin. Ayniqsa, madaniyatlararo aloqalarning yuqori intensivligi holatlarida - masalan, mezbon aholi madaniy shokni boshdan kechirishi mumkin. Ayni paytda ushbu guruhning o'zaro ijodi va madaniy tajribasi deyarli o'rganilmagan.

Kalit so'zlar. Madaniyat, muloqot, madaniyatlararo muloqot, geterogen, ijodkorlik, tadqiqot, ommaviy madaniyat, millatlararo muloqot, bag'rikenglik, empatiya, xorijiy madaniyat, milliy madaniyat, kreativ ijodkorlik, jamiyat va madaniyat, muvoffoqiyatli muloqot.

МЕЖКУЛЬТУРНЫЕ ОТНОШЕНИЯ И ТВОРЧЕСТВО: АНАЛИЗ ЗАРУБЕЖНЫХ ПОДХОДОВ

Нуримбетова Джазира Джалилхановна

Бухарский государственный университет, город Бухара.

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: В статье рассматривается взаимосвязь межкультурного взаимодействия и творчества. Сегодня эта тема весьма актуальна в зарубежных психологических исследованиях и широко освещена. Многие исследования показали, что в целом межкультурный контакт стимулирует творчество, но единой модели, описывающей механизм этого эффекта, не выявлено. На основе представленных в зарубежной литературе подходов к объяснению положительного влияния межкультурной коммуникации на креативность выделены четыре основные группы факторов, влияющих на креативность межкультурной коммуникации: когнитивные факторы, связанные с новыми знаниями и их переработкой; факторы, связанные с самоопределением и межгрупповыми отношениями в гетерогенном обществе; факторы аккультурации; Были проанализированы такие аспекты, как личностные факторы.

ЦЕЛЬ: Развивать творческие способности через изучение и анализ межкультурных отношений.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: По мнению исследователей, творчество служит как реактивным (т.е. реагированием на возникающие стимулы), так и проактивным (т.е. создающим новые возможности) двигателем эволюции человека. Творчество обычно ассоциируется с успехом, инновациями и прогрессом, а повышение уровня творчества является важной целью не только для благополучия личности, но и для успешного функционирования общества. Поэтому существующие социальные институты вообще, и высшие учебные заведения в частности, помимо своих традиционных образовательных направлений, так или иначе занимаются решением актуальной задачи стимулирования творческого потенциала своих участников или занимаются этим.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Аккультурация – это двусторонний процесс, который может меняться в результате контакта людей, живущих в той или иной стране, с другими культурами. Особенно в случаях высокой интенсивности межкультурных контактов – например, принимающее население может испытать культурный шок. На данный момент взаимное творчество и культурный опыт этой группы практически не изучены.

Ключевые слова. Культура, коммуникация, межкультурная коммуникация, гетерогенность, творчество, исследование, массовая культура, международное общение, толерантность, эмпатия, чужая культура, национальная культура, творческое творчество, общество и культура, успешная коммуникация.

INTERCULTURAL RELATIONSHIPS AND CREATIVITY: ANALYSIS OF FOREIGN APPROACHES

Nurimbetova Jazira Djalilkhonovna

Bukhara State University, Bukhara city.

Annotation.

INTRODUCTION: The article discusses the relationship between intercultural interaction and creativity. Today, this topic is very relevant in foreign psychological research

and is widely covered. Many studies have shown that, in general, intercultural contact stimulates creativity, but a single model describing the mechanism of this effect has not been identified. Based on the approaches presented in foreign literature to explain the positive impact of intercultural communication on creativity, four main groups of factors affecting creativity of intercultural communication have been identified: cognitive factors related to new knowledge and their processing; factors related to self-determination and intergroup relations in a heterogeneous society; acculturation factors; Aspects such as personality factors were analyzed.

GOAL: To develop creativity through the study and analysis of intercultural relations.

MATERIALS AND METHODS: According to the researchers, creativity serves as both a reactive (i.e. responding to emerging stimuli) and a proactive (i.e. creating new opportunities) engine of human evolution. Creativity is usually associated with success, innovation and progress, and increasing the level of creativity is an important goal not only for the well-being of the individual, but also for the successful functioning of society. Therefore, existing social institutions in general, and higher educational institutions in particular, in addition to their traditional educational areas, in one way or another are engaged in solving the urgent task of stimulating the creativity of their participants or are engaged in should be done.

CONCLUSION: Acculturation is a two-way process that can change as a result of the contact of people living in one or another country with other cultures. Especially in cases of high intensity of intercultural contacts - for example, the host population can experience culture shock. At the moment, the mutual creativity and cultural experience of this group is hardly studied.

Keywords. Culture, communication, intercultural communication, heterogeneous, creativity, research, mass culture, international communication, tolerance, empathy, foreign culture, national culture, creative creativity, society and culture, successful communication.

*T*adqiqotchilarning fikriga ko'ra, ijodkorlik ham reaktiv (ya'ni paydo bo'ladigan stimullarga javob beradigan), ham insoniyat evolyutsiyasining proaktiv (ya'ni yangi imkoniyatlar yaratadigan) dvigateli bo'lib xizmat qiladi. Ijodkorlik odatda muvaffaqiyat, yangilik va taraqqiyot bilan bog'liq va ijodkorlik darajasini oshirish nafaqat shaxsning farovonligini ta'minlash, balki jamiyatning muvaffaqiyatli ishlashi uchun ham muhim maqsaddir. Shu sababli, umuman mavjud ijtimoiy institutlar va xususan, oliy o'quv yurtlari, ularning an'anaviy ta'lim yo'nalishlaridan tashqari, u yoki bu tarzda o'z ishtirokchilarining ijodkorligini rag'batlantirishning dolzarb vazifasini hal qilish bilan shug'ullanadilar yoki shug'ullanishlari kerak [34]. Har yili ijodkorlikka bag'ishlangan tadqiqotlar soni

ortib bormoqda, tadqiqot mavzularini o'zgartirishning asosiy tendentsiyasi tavsifiy tadqiqotlardan amaliy tadqiqotlarga va amaliy tadqiqotlardan prognostikaga o'tishdir [36]. Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, ijodkorlikka ta'sir qiluvchi va ijodiy imkoniyatlarni kengaytirishga hissa qo'shadigan individual, ijtimoiy va madaniy ta'sirlar mexanizmlari orqali ifodalanadigan sharoitlar va omillarni o'rganish - bu juda yangi, tizim yaratuvchi shaxsni anglatadi. Ushbu nuqtai nazarga ega bo'lgan olimlar ijodkorlikni qobiliyat, xarakter xususiyati yoki hatto aqlning bir qismi sifatida aniqladilar. Ushbu tizimdagi ikkinchi "P" ijodiy mahsulotni yaratish jarayonini anglatadi. Ushbu yo'nalishga rioya qilgan olimlar ijodkorlikni protsessual yondashuv, shaxsning ichki xususiyatlarini ularning

ijodiy jarayonda amalga oshirilishi, ma'lum ijodiy xatti-harakatlar va ijodiy masala va muammolarni hal qilish bilan bog'liqligi nuqtai nazaridan o'rganishdi. Ushbu tizimdagi uchinchi "p" "matbuot" yoki "ijodiy muhit" deb ataladi, ya'ni ijodiy odamlarga yoki ijodiy jarayonga ta'sir qiladigan va natijada olingan ijodiy mahsulotga ta'sir qiladigan yonadashuvlar. To'rtinchi "P" - bu ijodiy mahsulotning o'zi. Ushbu dizaynda ijodkorlik mahsulot qanchalik yangi va foydali ekanligi - ijodiy mehnat natijasi bilan baholanadi. Ushbu yondashuvning asosiy ma'nosi shundaki, aynan mahsulotlarni, masalan, chizmalar, she'rlar, hunarmandchilikni o'rganish ijodkorlikni baholashning eng ob'ektiv usuli hisoblanadi [11].

Umuman olganda, ijodkorlikning bunday ko'p qirrali xususiyati tufayli tizimli yondashuv juda mashhur, chunki u ushbu hodisaning turli jihatlarini qamrab olishga imkon beradi.

Shunday qilib, barcha 4 "P" ni hisobga olgan holda bunday tizimli yondashuvdagi ijodkorlik - bu mavjud ijtimoiy kontekst nuqtai nazaridan ham foydali, ham yangi mahsulot ishlab chiqarishga olib keladigan individual qobiliyatlar, o'ziga xos jarayon va turli xil atrof-muhit ta'sirlarining o'zaro ta'siri [26].

Aytishim kerakki, ijodkorlikni bunday tizimli tushunish turli xil ta'sir etuvchi omillarni bir-biriga bog'laydigan ko'plab modellarni keltirib chiqaradi; bunday modellarning paydo bo'lishi va rivojlanishi bugungi kungacha davom etmoqda. Bunday yondashuvning ahamiyati shundaki, quyidagilarni hisobga olinadi: ijodkorlik tashqi sharoitlarga, masalan, madaniyat, urf-odatlar, jamiyatdagi munosabatlar tizimi, oilaning ta'siri va boshqalarga bog'liq bo'lgan hodisadir. Atrof-muhit omillari xorijiy omillar (Vudman, Shonfeldt, Chiksentmihayi, Lyubart, Runko, Simonton, Kaufman va boshqalar) tomonidan hisobga

olinadi, Rus olimlaridan esa (Barisheva, Vygotskiy, Asmolov, Shadrikov va boshqalar) kabi tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan.

Ijodkorlik aynan ijtimoiy-madaniy hodisa degan fikr hozirda ilmiy hamjamiyatda ijobiy, keng qo'llab-quvvatlanmoqda [6]. Ba'zi tadqiqotchilar ijodkorlikning zamonaviy modellarini tanqid qilib, faqat G'arb qadriyatlariga e'tibor qaratish adolatsiz va noto'g'ri ekanligini ta'kidlaydilar [35] va ularning boshqa mintaqalar madaniyatlarida ijodkorlik uchun ahamiyatini taklif qilish masalasiga e'tibor qaratadilar. G'arb ijodining individualistik nazariyalarini tanqid qiluvchi ko'proq asarlar paydo bo'lmoqda [12]; Sharqiy va g'arbiy ijodkorlik tushunchalaridagi farqlarni o'rganish bilan [25], global ijodkorlik modellarini qanday boyitish mumkinligi haqidagi g'oyalar bilan [8;13]; ijodkorlikning madaniyatlararo tadqiqotlari bilan (masalan, Hofsted [27]); ijodkorlikning madaniy psixologiyasini ishlab chiqish bilan [8]; tajribaning ta'sirini aniqlash va tushuntirish bilan ijodkorlikka madaniyatlararo o'zaro ta'sirlar takqin qilinadi.

Ushbu ish ijodkorlik va madaniyatlararo aloqalar o'rtasidagi munosabatlarni o'rganish yondashuvlarining tahliliy sharhidir. Biroq, madaniyatlararo aloqa tushunchasiga aniq nimani kiritish kerak? Umuman olganda, "madaniyatlararo aloqa" - bu shaxs, guruh yoki hatto butun madaniyat duch keladigan boshqa madaniyatlarning vakillari yoki elementlari [6] bilan har xil to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita o'zaro ta'sirlarni o'z ichiga olgan soyabon tushunchasi.

Shuni ta'kidlash kerakki, madaniyat darajasidagi har qanday madaniyatlararo aloqa o'z-o'zidan ijodiy bo'lib chiqadi, chunki u fikr almashish va boyitishga yordam beradi, shu jumladan ijodkorlikning turli sohalarida namoyon bo'ladigan hodisadir[22]. Professor Matugas ham o'z

intervyusida bu bilan birdamlikda bo'lib, ijodkorlik har doim ham mutlaqo yangi narsaning paydo bo'lishini anglatmaydi, ko'pincha bu allaqachon mavjud bo'lgan g'oyalarning kombinatsiyasi sifatida va hozirgi sharoitda, global muhitda yangi va foydali g'oyalar yoki mahsulotlarni yaratish uchun turli madaniyatlardan g'oyalarni birlashtira olish ijodkorlikni rag'batlantiradigan narsa bo'lishi mumkin [20]. Jismoniy shaxslar darajasida madaniyatlarning nisbati ularning o'lchovlarining og'irligiga qarab muhimdir. Shunday qilib, ko'proq "yopiq" madaniyatlardan bo'lgan odamlar, ko'proq "ochiq" madaniyatlarga qaraganda, chet elda yashash paytida kundalik vazifalarni hal qilishda kamroq ijodiy bo'lishadi. Buning sababi shundaki, "yopiq" madaniyatlar ijodkorlikning muhim xabarchisi bo'lgan keng fikrlashni cheklaydigan juda qattiq ramkalarni o'rnatadi [20]. Ilmiy sohada taqdim etilgan asarlar madaniyatlararo aloqalar ijodkorlik bilan ijobiy bog'liqligini ta'kidlaydi, ammo nima uchun va qanday hollarda?

Xulosa qilib aytishimiz mumkin-ki, ilmiy tadqiqotlarning ko'pchiligi shuni ko'rsatadiki, aralash oilalardagi bolalar [24], chet elliklar [7] yoki chet elda tahsil olayotgan talabalar [29], birinchi va ikkinchi avlod muhojirlari [30], ikki tilli [14] va etnik va madaniy jihatdan geterogen guruhlar [21, 31]. Aralash guruhlardagi ijodkorlik bag'rikenglik va turli fikrlarni ifoda etish qulayligi tufayli ortib borishi taxmin qilinmoqda [16].

Ijodkorlikda bunday farqlarni keltirib chiqaradigan omillar o'rganildi. Shunday qilib, tadqiqotlardan biri [19] shuni ko'rsatadiki, individual darajada chet elda yashash haqiqati va uning davomiyligi ijodkorlikka ta'sir qiladi, uning darajasini oshiradi va hatto qisqa muddatda madaniyatlararo tajribaga ishora yoki uning niqoblanishi ijodkorlikning o'sishiga yordam

beradi [16]. Tadqiqotchi Russel (Russel) va uning hamkasblari chet elda o'tkaziladigan vaqt miqdori, tajribaga ochiqlik ijodkorlikni rag'batlantiradi [29], integratsiya strategiyasini afzal ko'rish va moslashuvning umumiy muvaffaqiyati madaniyatlararo tajribaning ijodkorlikka ijobiy ta'sirini keltirib chiqaradi, shu bilan birga kognitiv yopilishga bo'lgan ehtiyoj ushbu ta'sirni tekislashi mumkin [23]. Darhaqiqat, madaniyatlararo o'zaro munosabatlar tajribasi ijodkorlikning o'sishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi, shu bilan birga tajribaga ochiqlik kabi shaxs xususiyati bilan boshqarilishi isbotlangan (ya'ni ijodkorlikka ta'sir faqat respondentlar tajribaga ochiqlik bo'yicha ma'lum chegaradan yuqori bo'lgan taqdirdagina kuzatilgan) [17].

Maddux va Galinskiy (Maddux va Galinskiy) chet elda yashashning ijodga ta'siri odamlarning chet el madaniyatiga qanchalik moslashganligi bilan bog'liqligini aniqladilar. Ular moslashuv muvaffaqiyati bilan mezbon aholi bilan aloqa intensivligi, begona madaniyatni bilish va o'qitish, o'ziga bo'lgan ishonch, xushmuomalalik va ekstraversiya, yuqori ijtimoiy-iqtisodiy maqom, lingvistik kompetentsiya kabi ba'zi shaxsiy fazilatlarining mavjudligi kabi omillar o'zaro bog'liqligini ta'kidlaydilar [19]. Ular o'z tadqiqotlarida madaniyatlararo ta'limga alohida e'tibor qaratdilar va madaniyatlararo aloqa madaniy o'rganish va funksional o'rganish bilan bog'liq bo'lganda ijodkorlikning o'sishiga olib kelishini aniqladilar (chuqurroq, nafaqat boshqa madaniyatning mazmunli qismini, balki uning aynan shu shaklda shakllanish sabablarini ham ko'rsatib [18]. Bundan tashqari, motivatsiyalangan madaniy bilimlar nazariyasiga ko'ra, odamlar shunchaki madaniy ta'sirlarning passiv ob'ekti emas, aksincha, ular turli madaniy an'analardagi g'oyalarni intellektual resurslar deb bilishadi, ularni birlashtirib, yuzaga keladigan muammolarni samarali hal

qilish mumkin. Biroq, ba'zida kognitiv yopilishga bo'lgan ehtiyoj va ekzistensial tajovuz kabi motivatsion omillarni faollashtiradigan ba'zi holatlar paydo bo'ladi, keyin madaniyatlararo tajriba miqdoridan qat'i nazar, odam chet el madaniyatlaridan g'oyalarni olishga qarshi turadi [17] va shunga mos ravishda uning ijodkorlik darajasi o'sishi o'rniga bir xil bo'lib qolishi yoki hatto tushishi mumkin.

Ta'sir mexanizmlari bo'yicha universal umumlashtiruvchi sxema taklif qilinmagan, ammo bu yo'nalishda tadqiqotlar olib borilmoqda.

Ikki madaniyatli o'ziga xoslikni shakllantirish orqali o'lchanadigan boshqa madaniyatning qo'shilishi takomillashtirilgan integrativ qatlamlar (vaziyatlarga ko'p nuqtai nazardan qarash qobiliyati) bilan bog'liq ekanligi aniqlandi va ijodkorlikni o'ziga xos tarzda oshirishi ko'rsatilgan [32; 33]. Shuni yodda tutish kerakki, madaniy o'ziga xoslikni shakllantirish jarayonida madaniy masofa juda muhim va shunga mos ravishda bu ham vositachilik ta'siriga ega va ijodkorlik o'zgarishiga olib keladi [10].

Leung, Madduxsa, Galinskiy, Chiu tomonidan olib borilgan qo'shma tadqiqotlarda madaniyatlararo o'zaro ta'sir va ijodkorlikning ta'sir mexanizmi g'oyasi kuzatilgan: madaniyatlararo tajriba boshqa madaniyatlarning yangi g'oyalariiga bevosita kirish imkonini beradi; bir nechta asosiy funksiyalarni bir xil shaklda ko'rish qobiliyati shakllanadi; muntazam tizimli bilimlar beqarorlashtiriladi, bu esa odatda erishib bo'lmaydigan bilimlarning mavjudligini oshiradi; shundan so'ng, noma'lum dastlabki manbalardan g'oyalarni olish uchun psixologik tayyorgarlik shakllanadi; va nihoyat, ijodkorlik turli madaniyatlarning bir-biriga mos kelmaydigan ko'ringan g'oyalar sintezida gavdalanadi. Mualliflar odob-axloqini o'rganishning asosiy xulosalari sifat va birinchidan, meimadaniy

tajriba ijodiy samaradorlikni va ijodkorlikni qo'llab-quvvatlovchi kognitiv jarayonlardan foydalanishni rag'batlantiradi; ikkinchidan, meimadaniy tajriba va ijodkorlik o'rtasidagi bog'liqlik chuqur sho'ng'ish va boshqa madaniyat holatlarida (masalan, chet elda yashaganda) eng aniq ko'rinadi; uchinchidan, ijodkorlikning meimadaniy tajriba bilan shartlanishi odamlarning yangi tajribani qanchalik kashf etishi, yangi madaniyatga qanday moslashishi, madaniy taqqoslash jarayonida qanchalik faol ishtirok etishidagi individual farqlarga bog'liq; Va nihoyat, kontekst madaniy tajriba va ijodkorlik o'rtasidagi bog'liqlik qanchalik kuchli ekanligiga ham ta'sir qiladi - masalan, noyob javoblar kerak bo'lganda va an'anaviy bilimlar tomonidan qo'llab-quvvatlansa, aloqa zaifdir [23]. Bizningcha, oxirgi xulosa prof. Matugas "ochiqlik" va "yopiqlik" madaniyatiga ishora qiladi.

Tadqiqotchilar Benet-Martmez, Li, Leu madaniyat va madaniy asosning maxsus kontseptsiyasini taklif qildilar, bu o'xshash kognitiv jarayonlarni faollashtiradi va ijodiy fikrlashni kuchaytiradi [3]. Ushbu g'oya Li, Terriault, Linderholm (Li, Terriault, Linderholm) tomonidan shakllantirilgan gipotezaga asoslangan bo'lib, inson bilan madaniyatlararo aloqa sharoitida madaniy ramkaning o'zgarishi ham sodir bo'ladi [15], shuningdek, madaniy o'zgarishlar yangi muhitda noo'rin yoki hatto qarama-qarshi bo'lishi mumkin bo'lgan mahalliy madaniyatga yaqin ssenariylardir. Natijada, haydovchilarning kognitiv dissonansi yangi madaniy va an'anaviy bilimlarga moslashish uchun kognitiv va xulq-atvorni o'zgartirish jarayonini boshlaydi [33].

Madaniyatlararo tajriba va ijodkorlik mavzusini muhokama qilib, tadqiqotchilar tadqiqotning asosiy yo'nalishi ijodkorlik va muhim tajriba (masalan, xorijiy mamlakatlarda yashash) ekanligini ta'kidlaydilar [19]. Ya'ni, madaniyatlararo tajriba va katta ijodkorlik o'rtasidagi

bog'liqlik, shuningdek, ijodkorlik (ham kichik, ham katta) va ko'p madaniyatli tajribaning yumshoq shakllari (masalan, odamlar, rezidentlar va vatanlar haqidagi madaniyatlararo ma'lumotlardan foydalanish) o'rtasidagi bog'liqlik.

Yuqoridagilarning barchasini umumlashtirib, biz quyidagi xulosalar chiqarishimiz mumkin. Madaniy tajriba ijodkorlikni rag'batlantirishi mumkinligini ko'rsatadigan ko'plab xorijiy tadqiqotlar mavjud bo'lsa-da, barcha tadqiqotchilar bu ta'sir mexanizmini aniqlashga harakat qilmagan. Madaniyatlararo aloqaning ijodkorlikka qanday ta'sir qilishini aniq tushuntirishga harakat qilgan olimlar turli pozitsiyalarni o'rganadilar va bevosita ijodkorlikning turli sabablarini va madaniyatlararo o'zaro ta'sir qilish shartlarini ilgari suradilar: turli madaniyatlar

g'oyalarini bog'lash bilan bog'liq kognitiv omillar [5], madaniy ta'lim [5]. 19], guruhlararo taqqoslash va idrok etilgan madaniy masofa [5], o'ziga xos shaxsiy chegaralarning mavjudligi, masalan, bag'rikenglik va ochiqlik tajribasi [17], ijodiy o'zgarish tajribasiga imkon beruvchi, integrativ madaniyat strategiyasi [29], shakllantirish. ikki madaniyatli o'ziga xoslik [32; 33]. Shunday qilib, akkultursiya ikki tomonlama jarayon bo'lib, u yoki bu mamlakatda yashovchi odamlarning boshqa madaniyatlar bilan aloqasi natijasida o'zgarishi mumkin. Ayniqsa, madaniyatlararo aloqalarning yuqori intensivligi holatlarida - masalan, mezbon aholi madaniy shokni boshdan kechirishi mumkin [4]. Ayni paytda ushbu guruhning o'zaro ijodi va madaniy tajribasi deyarli o'rganilmagan.

Foydalanilgan dabiyyotlar ro'yxati

1. Yagolkovskiy S.R. Ijodkorlik va innovatsiya psixologiyasi: Darslik. Moskva: Davlat. HSE universiteti, 2007. 158 b.
2. Batey M. ijodkorlikni o'lchash: aniq konsensusdan yangi evristik asosni joriy etishgacha // ijodkorlik hajmi jurnali. 2012. jild. 24. No 1. B. 55-65.
3. Benet-Martekatznezh V., Li F., Leu J. Bikulturalizm va kognitiv murakkablik: madaniy vakolatxonalarda tajriba // madaniyatlararo psixologiya jurnali. 2006. jild. 37. No 4. B. 386-407.
4. Bochner S. notanish madaniyatlar bilan aloqa tufayli Madaniyat zarbasi // psixologiya va madaniyat bo'yicha onlayn o'qishlar. 2003. jild. 8. No 1. Maqola. 1-12-betlar.
5. Cheng CY, Leung A. K. ko'p madaniyatli tajriba-ijodkorlik havolasini qayta ko'rib chiqish: idroklangan madaniy masofa va boshqash aql-idrokining ta'siri // ijtimoiy tarbiya va shaxsiyat fanlari. 2012. jild. 4. No 4. B. 475-482.
6. Dunne C. Madaniyatlararo Tajribalar Ijodkorlikni Rivojlantira Oladimi? Dolzarbligi, nazariyasi va nazariyasi // madaniyatlararo tadqiqot jurnali. 2017. jild. 38. No 2. B. 189-212.
7. To'lov A., fayl S. J. chet ellik-ijodkorlik gipotezasi: bo'ylama dala sinovi // inson munosabatlari. 2012. jild. 65. No 12. B. 1515-1538.
8. Hennessey B. A, Amabile T. B. ijodkorlik // psixologiyaning yillik sharhi. 2010. jild. 61. B. 569-598.

MUALLIF HAQIDA MA'LUMOT [ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРЕ] [AUTHORS INFO]

Nurimbetova Jazira Djalilxan qizi

Buxoro davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi,
Manzil: O'zbekiston, 200100, Buxoro shahri

OSIYO XALQARO UNIVERSITETI AXBOROTNOMASI Ilmiy-nazariy va metodik jurnal 6-son (2024-yil, dekabr) Jurnal 2024-yildan chiqa boshlagan	Jurnal oliy o‘quv yurtlarining professor- o‘qituvchilari, ilmiy tadqiqotchilar, ilmiy xodimlar, magistrantlar, talabalar, akademik litsey va kasb-hunar kollejlari hamda maktab o‘qituvchilari, shuningdek, keng ommaga mo‘ljallangan. Jurnalda nazariy, ilmiy- metodik, muammoli maqolalar, fan va texnikaga oid yangiliklar, turli xabarlar chop etiladi. Orginal maket uchun mas’ul: Mirshod SATTOROV Maqolalarni qabul qiluvchi: Ziyodullo ELOV	Jurnal tahririyat kompyuterida sahifalandi. Chop etish sifati uchun bosmaxona javobgar. Bosishga ruxsat etildi 28.12.2024 Tezkor bosma usulda bosildi. Adadi – 100 nusxa Buyurtma № 9 Bahosi kelishilgan narxda. “BUXORO DETERMINANTI” MCHJ bosmaxonasida chop etildi. Bosmaxona manzili: Buxoro shahri Namozgoh ko‘chasi 24-uy.
--	---	---

**Eslatma: Jurnal “OSIYO XALQARO UNIVERSITETI” MCHJ va “BUXORO
DETERMINANTI” MCHJ Kamolot nashriyoti tasarrufidadir.**

Jurnaldan ko‘chirib bosish tahririyatning roziligi bilan amalga oshiriladi!

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI PREZIDENTI ADMINISTRATSIYASI HUZURIDAGI
AXBOROT VA OMMAVIY KOMMUNIKATSIYALAR AGENTLIGI

ГУВОХНОМА

№ 250649

"BUXORO DETERMINANTI" MASULIYATI CHEKLANGAN JAMIYAT

Оммовий ахборот воситаси давлат рўйхатидан ўтказилганлиги тўғрисидаги
гувоҳнома

ЛИЦЕНЗИЯ РЕЕСТРИ БЎЙИЧА ТАРТИБ РАҚАМИ
C-5669527

СТИР (СОЛИҚ ТЎЛОВЧИНИНГ ИДЕНТИФИКАЦИОН РАҚАМИ)
309343334

АМАЛ ҚИЛИШ МУДДАТИ
04.04.2024дан - чексиз

ЖОЙЛАШГАН МАНЗИЛИ (ПОЧТА МАНЗИЛИ)
Бухоро вилояти, Бухоро шаҳри, Намозгоҳ, дом 24

ВАКОЛАТЛИ ОРГАН
Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий
коммуникациялар агентлиги

04.04.2024 14:09
ТАҚДИМ ЭТИЛГАН САНА

Гувоҳнома № 250649

Фаолият тури

Оммовий ахборот воситаси сифатида фаолиятни амалга ошириш

Қўшимча маълумотлар

Оммовий ахборот воситасининг номи	Оммовий ахборот воситасининг тили	Оммовий ахборот воситасининг тури
OSIYO XALQARO UNIVERSITETI AXBOROTNOMASI	O'zbek, rus, ingliz, turk tillari	Журнал

ТАРҚАТИЛИШ ХУДУДИ ВА ШАКЛИ

Тарқатилиш худуди ва шакли	Худуд	Тарқатилиш шакли
Республика миқёсида		Онлайн

Журнал О'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi
huzuridagi axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
2024-yil 04-aprel №25-0649-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

О'ЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR
VAZIRLIGI HUZURIDAGI
OLIIY ATTESTATSIYA
KOMISSIYASI

100947, Toshkent sh., Y. G'ulomov ko'chasi, 70
Tel.: (71) 233-28-83, Fax: (71) 233-66-47
e-mail: info@oak.uz https://oak.uz

SUPREME ATTESTATION
COMMISSION
AT THE MINISTRY OF HIGHER
EDUCATION, SCIENCE AND INNOVATIONS
OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN

70, Y. G'ulomov st., Tashkent, 100047
Tel.: (71) 233-28-83, Fax: (71) 233-66-47
e-mail: info@oak.uz https://oak.uz

Ischib qo'yarganda shu № ko'rsatilsin
When you attach show this №

№: 08/2503 "28" 08 2024 y.

Осиё халқаро университетига

Олий аттестация комиссияси Осиё халқаро университетининг
мурожаатига (08.08.2024 й., №01-563) кўра ОАК Раёсатининг 2024 йил 28
августдаги 360/5-сон қарорига мувофиқ педагогика ва психология фанлари
бўйича фалсафа доктори (PhD) ва фан доктори (DSc) илмий даражасига
талабгорларнинг диссертация ишлари юзасидан диссертациялари асосий
илмий натижаларини chop etish tavsiya etilgan миллий илмий нашрлар
рўйхатига "Осиё халқаро университети ахборотномаси" илмий-назарий ва
методик журнали (<http://scientificjournal.uz>) кiritilganligini маълум қилади.

Изох: Педагогик технологиялар ва психологик тадқиқотлар (23.08.2024 й., №8)
бўйича эксперт кенгаши tavsiya etilgan; ОАК Тартиб-қоида комиссияси қарори (27.08.2024 й.,
№8/23); ОАК Раёсатининг қарори (28.08.2024 й., №360/5).

Бош илмий котиб А.А.Шермухамедов

Нарози: Т.Ш.Маматмусаев

Журнал О'zbekiston Respublikasi
ОАК Rayosatining 2024-yil 28-avgustdagi
360-son qaroriga asosan pedagogika,
psixologiya, fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga
talabgorlarning dissertatsiya ishlari
yuzasidan "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy
natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy
nashrlar ro'yxati" ga kiritilgan.

<https://scientificjournal.uz/>

ISSN

ISSN 3030-3796 e

ISSN 3060-4915 p